

ROMANUL POPULAR

I EUSEBIU CAMILAR

NEGURA

ROMAN
VOLUMUL II

ES

1950

EDITURA DE STAT

PARTEA I

I

Sămânța udeștenilor se trage din oeri maramureșeni. Călătoriți din munți din cauza vitregiei stăpânirilor, au păstrat, rând după rând de oameni, firea hotărîtă; udeșteanul nu cunoaște două măsuri. Mai trăiesc și azi bătrâni care au în ei măreția munților; au pe față, peste sbârciturile aspre, o lumină în care strălucesc piscurile la răsăritul soarelui; bătrânii aceia își poartă cu mândrie pletele; la șaptezeci de ani, își sfarmă nuca între măsele; știu făuri roți de car care nu se sfarmă în cele mai blestamate hârtoape — și, cât de luminate le sunt fețele când stau plecați asupra lucrului!...

Ca o pâne de grâu îți crește inima, când îi întâlnești, înalți, sprijiniți în bețe lungi de alun, coborînd în drum de vale, la sfatul molcom al asfințitului. Istorisesc lucruri vechi — și istorisesc despre țarini.

Hei... țarinile! Asta a fost, din veac, buba udeștenilor. Țarinile lor au fost totdeauna puține.

Dela Verești, drumul intră de-a dreptul în șesul larg care-ți ia ochii cu frumusețea lui de porumburi, grăe și floarea soarelui. Intr'un sferț de ceas de mers sdravăn, străbați tot șesul Udeștilor, intri în satul cu case albe înconjurate de grădini.

Dacă nimerеști în acele părți de lume odată cu înserarea, buciumele și goarnele stânelor de deasupra sa-

tului îți vrăjesc auzul ca'n poarta unei legende.

Acolo își întemeiază stâni, sămânța de oieri vechi a Ciurenilor, niște bărbați sdraveni care și-au trecut bâta cu răbuș din tată'n fiu; neîntrecuți în ale oieritului sunt Căprenii, Beșcanii și Morărenii.

La poarta de Miazănoapte, stă vechea curte boierească; acolo, din ani uitați, s'au perindat și s'au îngrășat neamuri de hapsâni care-au luat ograda și vita văduvei, și au pus, încet-încet, stăpânire pe aproape întreg pământul satului. Ca o dihanie a rămas în pomenirea oamenilor, Merlan, cel cu pânțecă cât banița și cu trei rânduri de untură la grumaz.

Care om din partea locului nu-și aduce aminte, sau nu știe din istorisiri, despre Parțac? Neam de neam, fuseseră luați în pieptul cailor și mânați la acea blestemată moșie, lucrând pe nimic, săptămâni și luni. Când stăpânilor Parțacului le lipsea mâna de lucru, vechilii încălecau, înfundau satele, răpăiau tobele, sunau goarnele, încât oamenii ieșeau în ulițe ca la o veste de bătălie și, apucați între cai — luau drumul cu zgrunzuri, blestemând, în suditurile trimișilor boierești. Ii luau așa, ca pe niște prinși. Săptămâni și luni, mâncau lobodă fiartă, beau apă împuțită

dintr'o baltă din mijlocul țarinilor unde se scăldau porcii și bivolițele.

De plată nici nu putea fi cuvânt. Nimeni nu văzuse vreodată fața stăpânului, nimeni nu știa măcar cum îi zice. Hălăduia prin alte țări — și când sosea, din trei în trei ani, venea într'o caretă neagră, cu ferestrele astupate cu perdele negre; el însuși era îmbrăcat tot în negru, fața și-o acoperea, cum se da jos, cu o maramă neagră, să nu i-o vadă oamenii. Umbla vorba că l-a zărit odată unul la față. — și avea niște dinți rânjiți, căci buzele îi erau mâncate de cel-pierit. In loc de nas avea două găurele.

Oricare ar fi lamura adevărului, Partăcul era, pentru oamenii din partea locului, un pământ de sudalmă și de otravă. Lor, acasă, li se uscau păpușoieșii neprășiți, îi mânca buruiana, li se scutura puținul grâu — și ei munceau de pomană, păziți asemeni ocnașilor, acolo, departe... Cine fugea era prins și dus înapoi, legat în fer.

Aproape cu totul lipsiți de glie, udeștenii au colindat străine meleaguri, lucrând la Hancea, la Vulturești, la Merești, pe-un pumn de făină; iarna, ei dărau codrii care fuseseră ai lor pe vremuri, stăpâniți în obște și trecuți, nu demult, în stăpânire boierească.

Erau, mai înainte, codrii Udeștilor, o fălnicie. Erau goruni și fagi vechi de sute de ani; între ei hălăduia cerbul; glia, așa puțină cum era, rodea, grăa de mană, sub uriașa respirație a codrilor. Boierii, după ce s'au hrănit de ros în cremenea stejarilor, au vândut pădurile mănoase și câmpul, câtăva chiaburi din partea locului; le-au vândut Dragomanilor și Darienilor; mai ales Darienii, au cumpărat codri pe-un capăt.

...Și iată-l pe Darie al lui Darie cu fața lui hădă, stând într'o sară la pârâul Alisandroaei, așteptând-o pe Măriuca. Ea venea printre sălcii, cu capul în pământ; cum îl zări, apucă mai strâns secera de mâner:

— Feri din cale... Ce vrei?

— Măriucă... S'a primit în sat veste... Pricepi? Te usuci așteptându-l pe Costan... Costan îi putred...

— Feri din cale... spuse fata, cu glas liniștit, repezindu-i secera spre gât. Că fac moarte...

— Proasto... te usuci ca o baligă... Cine dracul are să te mai iee, că n'ai decât zece prăjini de pământ... Mie, îmi dă tătucu douăsprezece fălci... cincizeci de oi... casă în sprânceană satului...

— Să-ți steie'n gât toată averea... strigă ea, sărind pârâul; și-abia-și stăpânea lacrimile.

De câteva zile veniseră la cântălărie liste lungi de vești rele, liste de morți și alte liste, de dispăruți... Muriseră ori se prăpădiseră între focurile morții, atâția feciori, atâția părinți și frați... Una câte una, femeile coborau la cântălărie, bocind — și fără de alin prinseră a răsuna clopotele, pentru morții din câmpiile depărtării. Prisperle se umplură de bocete; câmpia se umplu de bocete; secerând și prășind porumbul întârziat, femeile își picurau lacrimile pe mânerele secerilor, pe coada sapelor, amestecându-le cu sudoarea amară a palmelor.

În cea dintâi duminică după primirea listelor, popa Tăviță vorbi din pragul altarului despre cei morți pentru apărarea crucii. Le laudă umbrele, asemuindu-i cu martirii. Grăi despre împărăția cerului, împărăție unde morții de pe front stau împreună cu îngerii și cu arhanghelii, de-a dreapta tatălui...

— Fiți fericiți, deci, văduvelor... sfârși el; nu plângeți, orfanilor...

— Acolo între îngeri și arhangheli, să te duci să stai tu, curvarule... îi răspunse, în gândul ei, Pietrărița, o femeie cu ochii mari, umezi, plină la trup, cu niște mlădieri line. Mie, să-mi vie bărbatul înapoi la prispă...

Se lovi repede peste gură, bătând mătânii înaintea odăjdiilor în fir de aur.

— Se știe, eroilor le vom zidi un monument... reluă preotul, gândind printre cuvinte: „daniile am să le

strâng eu...“ Un monument, care în veac să rămână — și cât cremenea să trăiască... Se știe asta...

Privi repede fețele celor doi hapsâni care stăteau umiliți în strane și gândi: „Oare Dragomanul cât are să deie? Dar oare Darie?...“

Se și văzu mânuind și măsluind banii strănși, deaceea primise curaj de vorbă, înflorindu-și cuvintele:

— Războiul, frați întru Cristos, îi din voia tatălui... Domnul îl poruncește, domnul îi pune capăt! El, cu îngerii lui! Noi, care luptăm întru apărarea crucii, suntem mâna domnului! Ce poate face omul, când domnul dumnezeu vrea război? Omul înșfacă arma... se duce... moare... din porunca domnului... Noi, cu puterile noastre slăbănoage, nu putem face nimic... nimic... asta se știe... Se știe că cei căzuți au apărât crucea, pe care domnul Cristos a picurat sânge, lacrimi și sudoarea chinurilor...

„Oare Cristos, care-i așa de bun... și așa de puternic — că doar îi feciorul lui dumnezeu — a avut nevoie să-l apere omul meu cu pușca? se întrebă Pietrărița.

Și privind la icoana de deasupra stranei, unde un Crist se înălța atotputernic, stăpânind sub semnul larg al mânilor lui văzduhurile și întreg pământul, își răspunse: „Nu, Cristos n'a avut nevoie de moartea omului meu! De moartea lui, au avut nevoie alții“.

Asta se desprindea limpede și din cuvântul preotului care grăi mai departe, arătând cum cei morți pe front au făcut din pieptul lor zid pentru apărarea...

— ...pentru apărarea pământului, oameni buni, căci bolșevicii, dacă nu-i sdrobim, vin și ne iau pământul... asta se știe...

— Așa-i... cârâi din strană Darie cel bătrân.

— Asta așa-i... rosti și Dragomanul.

„Păi, dacă-i așa, feciorii voștri dece nu s'au dus? întrebă în gând femeia. Că voi plesniți de atâta pământ... Să se fi dus feciorii voștri...“

Preotul o privi lacom din cap pâ-

nă'n picioare, își linse buzele văzându-i respirația largă a sânilor.

Ea își trase broboada pe ochi și ieși din biserică smulgându-și părul, bocind cu glas tare:

— Blestemați să fie... blestemați... cei care mi-au luat bărbatul... și mi l-au dus glonțului...

— Un monument, în crucea satului... reluă popa, dar femeile se bușiră spre ieșire, bocind, în timp ce clopotele răsunau larg, cuprinzând sub larma lor satul, pălcurile de păduri și depărtările.

Devale la cântălărie, suna goarna, împletindu-și în văzduh glasul înalt cu glasurile clopotelor; suna chemând satul s'ascălute alte liste de morți. Copii și femeii, strănși unii într'alții, își mușcau pumnii, să nu strige. Cum s'auzea un nume, câte-o femeie se desprindea din mulțime, luând-o la fugă, la deal, în bocet.

Popa mai întârzie o clipă după ușa altarului, până-și turnă în buzunarul de sub sutană banii adunați cu discusul, gândind: „Au dat puțin... nu dau... duhul lor de farisei!...“ Ieși, înalt, în urma celor doi chiaburi; aceștia, înainte de a părăsi biserică, se întoarseră. amândoi deodată către iconostas, trimițând plecaciuni îngerilor și arhanghelilor.

Dragomanul făcea cruce largi, dela buric până'n vârful capului, gâfâind strașnic de câte ori se pleca. Și nu făcea cruce noi decât după ce-și po-trivea chinga sub pântecul umflat. Lângă el, Darie cel bătrân, îngropat în ciubote, cu trupul de pitic prăpădit în minteanul larg, cu flori, făcea cruce repezite, uitându-se crunt asupra sfinților, rugându-se cu glas cârâit:

— Mulțămim, doamne Cristoase, că mi-ai păzit țarinile de grindină și feciorul de front...

Așa era în obicei la cei doi hapsâni: se închinău abia după ce ieșea lumea — căci cum să se plece în biserică împreună cu argații și cu toată sărăcimea satului? Oare nu-și ară-tase dumnezeu față de ei buna voie, îmbogățindu-i? Nu erau ei, deci, cu

atâtea trepte mai aproape de cer, față de cei săraci? Cum să îngenunche tâmplă'n tâmplă cu toți oropsiții, cu toți golanii, cu toți prăpădiții și cu atâția vântură-lume care le prășeau ogoarele, le secerau holda, le păstoreau turmele? Amândoi își aveau strane alese, îndată după aceea a țârcovnicului, strane cu pernuțe moi și așternute jos cu niște capete de lăicere.

Când popa Tăviță cetea Evanghelia și norodul îngenunchia, Dragomanul și Darie abia înclinau frunțile, gândind: „așa... așa... mai la pământ... dumnezeu anume a dat bogăți, ca să aibă de unde se înfrupta săracii... Ce s'ar face lumea fără noi, cei bogăți? Bună rânduială a făcut dumnezeu, în adâncă lui pricepere...”

La ieșirea darurilor, amândoi se așezau drept în ușa altarului, sprijiniți în coate și'n genunchi; iar popa le da lor întâi binecuvântarea.

— Să mergem... zise preotul, socotindu-se: „Oare cât s'o fi strâns la disc?”

Dragomanul și Darie, ieșind în urma lui, își spuneau: „Hoțul... Și-a turnat banii în buzunar...”

Tustrei își zămbiră în fața ușii, pornind către gospodăria lui Darie unde era în duminica aceea masă de praznic.

Garduri înalte, din nuiete groase cât parii, înconjurau locuința hapsânului; pe garduri, bălăriile și spinii se întindeau ca o poiană verde, sus, până la crengile pomilor. La porțița cu zăvor greu de lemn hârâi un dulău, alți dulăi prinseră a lătra cu dușmănie din ogradă. Darie deschise porțița — o închise repede în fața boturilor rânjite.

— Eu sunt... eu... Ce, nu mă cunoașteți, javrelor?

— După ogoirea cânilor, tustrei intrară între acareturile care întindeau asupra ogrăzii strâmte o umbră veșnică.

Grajduri țuguiate, șuri cu poduri îndesate de fân înnegrit de vreme, cotețe și coștirețe, îngrămădite toate

unele în altele, înconjurau casa ca niște nemaivăzute dihanii, pândind-o din uși căscate — în fundul cărora se vedeau feare de plug, roți, cotiugi, capete de buhai roșii — și din ferestruici mohorâte sub pânze vinete de păianjen. În prag, le ieși înainte Darianca, o babă uscată, subțire, înaltă cât o cociorvă și, după ce sărută mâna bărbatului, se înclină în fața popei.

— Intrați, că-ți fi flămânzi...

Treptele scârțâiră lung, cu durere, sub pașii grei ai Dragomanului.

Incăperea era tixită cu scorțuri, chilote, plapome, lăicere, perne și prosoape așezate unele peste altele în tuspătru colțurile; jurîmprejurul pereților erau rânduite icoane vechi — iar cele patru grinzi se îndoiu sub greutatea șuncilor și slăninilor afumate; putini cu brânză erau îngrămădite lângă hornul jos, în fundul căruia se vedeau ulcioare de lut pline cu unt topit; miroase rănced a busuioc vechi, a cojoace mucegăite, a cărnuri gata să se împutească.

Pe măsuța joasă cu trei picioare, aștepta o mămăliguță învelită într'um ștergar vânat: în jurul ei stăteau trei strachini de lut, goale. Și abia când Darianca intră cu o oală de borș cu aburi acri, popa oftă, cu plămâni înviorați de acreala care tăie pentru o clipită aerul stătut. Scăunașul pârâi sub trupul Dragomanului. Horpăiau rar, băgându-și în guri gălătuși de mămăligă strânși în palmă. Lingurile fugăreau prin strachini cele câteva fasole care nu se lăsau prinse. Darie, după ce-și duse strachina la gură, prinzând cu limba ultimul picuruș de borș, rosti:

— Câteodată, părinte, îi bine să facem jertfă domnului, câte-o masă, colea, pentru fețe de prieteni...

— Asta așa-i... răspuse Dragomanul, adăugând în sine: „Lasă banditul! Când ai fost duminica trecută, la mine, te-am ospătat cu pâne albă...”

— Așa-i... adaugă popa, rotindu-și ochii asupra șuncilor de pe grinzi și adăugând în sine: „Sgârcitul sataneli”

Să te ardă focul Gheenei... duhul mâne-ta de fariseul..."

Își zâmbiră, privind-se tustrei drept în ochi, așteptând alt rând de bucate. „Pun rămășag că ne-aduce sarmale... se socotea popa, căci amar îl sgâria foamea ațâțată întâi în biserică, unde băuse mai bine de-o optiță din vinul pentru precistanie — și ațâțată mai al dracului acum, după ce horpăise borșul acru... Și niște costițe afumate ar merge... mai gândi el; niște costițe fripte într'un hârb de ceaun... Dar crezi că ne dă sarmale și costițe, fariseul... duhul mâne-sa..."

Își linse buzele, trăgând cu ochiul la șuncile de pe grindă, așa cum trage cu ochiul vulpea către lăuntru cotețului unde s'aud găinile cârâind depărtat prin somn. Nasul ascuțit, fața ascuțită, bărbuța roșiatică, ascuțită, totul îl asemăna cu o vulpe, încât când își mai fugări și ochii vicleni, spre grindă, Dragomanul gândi privind-l: „Cât samănă cu vulpea, tâlharul... Ia'n uită-te cum îi sticlesc ochii la pândă..."

— Oare dece nu-mi mai vine muiera? întrebă Darie, sculându-se. Hei, unde dracul ești, ciocorvă...?

— Vai, măiculiță — doamne... răspunse Darianca din tindă. Am stat cu domniile voastre de vorbă, am stat — și mi s'a făcut mâncarea scrum... Scrum s'a făcut... adause, făcând semn cu ochiul spre Darie, în timp ce popa și Dragomanul, privind în jos, își spuneau: „S'au înțeles, bandiții, de azi dimineață, să nu ne deie decât borș..."

— Nu-i nimic... rosti popa, gata să se ridice. Om mai adăugi ceva acasă...

— Nu așa, părinte... răspunse Darie. Doară v'am poftit pentru o lecuță de vorbă... Ia'n adă, nevastă, șipul cu rachiu...

— Că bine zici, bărbate... Ia'n îngăduie, părinte...

Sprintenă, Darianca ieși repede, întorcându-se cu o sticlucă cu rachiu verzui și cu un păhărel.

— Ia'n hai cu noroc... rosti Darie,

înainte de a da peste cap rachiu; în cinstea lunatei tale fețe, părinte...

— Domnul... blagoslovi popa, încrunțat de mânie și de foame, spunându-și: „Hoți și tâlhari... Jertfiți asemeni lui Cain... cu foc să vă lovească... Știam eu că dela așa niște sgârșiți n'am să ies cu fărătura'n barbă..."

— V'am poftit, începu Darie, v'am poftit, cinstiți oaspeți, ca să mă iau cu domniile-voastre la sfat. Și buni îi fi de mă veți scoate din zurbala în care mă aflu...

— S'auzim... rosti Dragomanul și mațele îi ghiorăiră tare, prelung, ca'ntr'un butoi, în pântecul umflat, scăpat de sub chingă.

— Ii o treabă sucită... spuse mai departe Darie; îi o treabă al dracului de sucită... Ii vorba despre feciorul meu, Darie cel tânăr... Bata la o fată săracă... săracă de n'are nici ce pune în gușă... Eu îi spun una — mă-sa îi spune alta, și el, una o ține: „Măriuca și iar Măriuca..." Spuneți-mi: potrivit ar fi să-mi aducă la casă o calică? Eu am muncit, măi oameni — am răbdat și mi-am mâncat negrul de sub unghie, și-am strâns... La un loc cu câinii am dormit — și-am strâns...

— Vai, măiculița Hristoșelului... boci Darianca, repezind câteva cruci spre icoane.

— Tu să taci... se răsti bărbatul. Cum vă spuneam, măi oameni, am muncit și-am strâns... Și, cum să-mi dau averea pe sama unei golance? I-am găsit femeie la Valea-Glodului. Are treisprezece fâlci... și cu douăsprezece pe care le dau eu băiatului, fac la un loc douăzeci și cinci... Așa avere, da... Și iaca ce-mi spune golantul: că-i hădă... Și ce-i dacă-i hădă? Omul care vrea să strângă avere, n'are când se uita la muiera lui, dacă-i așa sau așa... și doară copiii... de copii îi vorba? Copiii se pun la cale și se plămădesc noaptea, pe întunerîc... Și i-am mai zis așa lui Darie: „nu-ți place? I-i pune un țol în cap și gata..." Ia'n, bre, muiera, du-te și chiamă hătălăul...

— Drept este, că Măriuca-i strașnic de frumoasă... spuse într'un târziu popa, lingându-și buzele cu gândul la fetișoara aceea sprintenă.

De câte ori n'o pândise el, sara? Odată, nu demult, la spovedanie, abia s'a putut stăpâni să n'o apuce de sâni, ori măcar s'o sărute pe gât... Ii văzu într'o zi de arșiță, la secerat, picioarele, până sus, în timp ce ea sta plecată asupra lucrului, secerând repede. Din ziua aceea mai cu seamă, el îi poartă sâmbetele. Cică-l așteaptă pe Costan al Cimpoșului... pe calicul acela fără un petec de pământ... A călcat calicul acela, vreodată, pragul bisericii? Ba, odată, demult, a spus prin sat că popii sunt prefăcuți ca fariseii... Acum, golanul Cimpoșului s'a prăpădit pe front. Poate-i zdrobit că n'a rămas din el nici fărâme, poate-i prizonier... ori poate-i numai rățicit de unitate — și într'o bună zi vine acasă... „Ia'n să-i viu eu de hac și s'o dau pe Măriuca lui Darie... Duhul mâne-sa de fariseu!...”

— Ascultă, om bun... începu cu glas cald, ca la predică, rotindu-și ochii întâi asupra icoanelor, apoi asupra lăcercelor, șuncilor și puținilor cu brânză — și țintindu-și-i în cele din urmă în vatră unde erau trei găvănoase pe care nu le văzuse până atunci... „De bună samă are în ele miere...” gândi, și grăi mai departe:

— Femeia trebuie să fie dulce ca fagurele de miere...

— Vorbă și asta... făcu Darie, prinzându-i privirea în vatră. Muierea trebuie să fie slugă supusă bărbatului. Asta-i... Când nu se supune, ia jordia și croiește-o...

— Eu nu zic că nu trebuie să fie slugă. Dar slugă frumoasă, să ai la ce te uita...

Mai bău un pahar și pe măsură ce creierii i se înnegurau, s'aprindea la vorbă; i se năzări respirația adâncă a sânilor Pietrăriței așa cum o văzuse la biserică; se opri spunându-și: „al diacului să fiu, de nu urc la noapte la ea în podul șurii...”

— Cum spuneam, măi oameni, femeia trebuie să fie podoaba casei. Po-

doabă de preț; când gospodarul vine trudit, ea să-i fie sprijin cald capului...

— La dracu'... făcu Dragomanul, dând din mână a scârbă. Ce-i păsa lui de toate fleacurile acestea cu muieri? Priviți-l: îi spân ca fundul ceanului; când vine trudit, își sprijină capul în pumn, pe țolul vânat, jos în mijlocul casei, acolo unde doarme de-o viață întreagă. Locul și țolul acela le-a moștenit dela bătrânii lui; și pentru nimic în lume nu suferă lângă el muier. Casa i-i mai plină de scorturi, de plapome și de perne decât casa lui Darie; dar de ce să strice bunătatea de lucruri, pentru câteva ceasuri de somn? Prostia asta o fac numai leneșii și calicii — de aceea nu pot strânge avere...

— Bade... grăi mai departe popa cu ochii țintiți de data asta spre o icoană scoasă mai la față decât celelalte, pe semne din pricină că ascundea ceva în perete. Bade... spuse el iar, și iar se întrerupse gândind: „De bună samă, acolo-și ține lăcrița cu bani... fariseul...”

— Te-ascult părinte... rosti Darie, îngălbenindu-se și degetele îi tremurau ușor. „Poate veni la noapte să mă prade”... gândi în timp ce popa, luându-și ochii dela icoană, și-i plimba repede pe jos, ca și cum ar căuta niște bani pierduți...

— Ce mai cale-valea, oameni buni? Eu cred că cecece a ales flăcăul, îi bun! S'o iee pe Măriuca. Se știe... fata îi foc de harnică și — cum spune sfânta biserică? „Deaceea a dat Dumnezeu pe lume bogați, ca să aibă din ce se înfrupta din când în când săracii”. Deci, urmați pilda sfintei biserici și luați-o pe Măriuca de noră. Din partea mea aveți toată binecuvântarea... Fata îi harnică și averea se va însuți și se va înmii, ca'n pilda Mântuitorului... Se știe...

— Flăcăul nu vrea să vie... spuse Darianca, intrând plânsă, cu o strachină de prune uscate pe care le răsturnă în mijlocul mesei. Zice că dacă nu-i luăm în samă voia, el se spânzură, ori se duce la regiment să

spuie acolo la Mobilizare să-l trimită pe front... așa zice...

— I-auzi, juncul... Nu vrea să vie? Acolo unde stă să putrezească... Da' voia nu io-i face-o...

— Măi omule... hai... îl rugă Darianca. Uite — și părintele te roagă... Eu, din partea mea, iee-o dracului...

— Nici mort! Auzi? Nici mort... Vă scot pe poartă pe amândoi! Ori dau foc gospodăriei cu mâna mea! Auzi? Cu mâna mea...

Darianca privi înspre popă și amândoi zâmbiră în semn că au avut biruință asupra moșneagului — și acesta strigă:

— Să-mi vie în fața ochilor răpănosul...

Cu câteva lacrimi aninate în gene, desculț, cu fața plină de tulleie, scărpinându-se sub chingă la pantece, Darie cel tânăr se arată la prag.

— Iată... rosti popa spre el. Părinții tăi...

— Treci în casă... îi porunci moșneagul, cu glasul plin de-o liniște grea. Iaca, îndată ți-oi da răspunsul la dorință...

Ieși, sprinten, se întoarse cu un capăt de funie; popa se ridică, scaunul țipă repede sub trupul Dragomanului; Darianca, albă la față, părăsi încăperea.

— Apoi... cu bine... spuse popa, lovindu-se cu fruntea de ușorul de sus. Mulțămim pentru masă... duful mamei voastre de farisei...

— Iese cu tãmbãlau... adause, cu rãutate, Dragomanul.

După aceea, ușa se închise în urma lor, repezită și încuiată cu zăvorul. Întâi s'auziră câteva izbitori repezi, înfundate — și flacăul se văzu la fe-reastră, alb, strâmb de durere.

— Să taci... neam de satană... s'auzi glasul bătrânului și izbitorile și șuierul aspru al funiei cădeau tot mai repede.

Dulăii adormiți la umbră, întâi își ridicară boturile, ascultând; când răcnetul flacăului crescua, se repeziră la geam, prinseră să latre cu strășnicie, a hoț și-a dușman. În fugă, lătrând, înconjurau casa, oprindu-se iar

la geam, repezindu-se iar cu boturile în sus.

Când se întâmplau bătăi crunte, la alte case, oamenii săreau gardurile, să le ogoiască. Acum, stând la porți, ascultau răcnetul puiului de hapsân, spunându-și: „M'aș repezi să-i trântesc și eu câteva...”

Tăcuseră peste sat clopotele demult. Soarele cobora spre amurg, prin grădini se îndesa umbra. Sus, în deal, la țintirimul cu nuci și vișini, bădița Andrei trâmbițașul cânta morților o doină nespus de înaltă; glasul trâmbiței, pornind întâi de jos — creștea — creștea — până se subția în al-băstrimile văzduhului cât un fir de aur; și cineva prinse să bată clopotele; dela prag la prag porniră plânsetele — plânsetele pentru cei morți în străine câmpuri. De pe la toate casele erau duși în câmpurile acelea fii și părinți; iar bădița Andrei, trâmbițașul mândru, cu ochi albaștri, cu fruntea totdeauna sus, nu mai înceta în dealul cu nuci și vișini; goarna lui, pierzându-se în depărtarea depărtărilor, chema morții acasă, lângă străbuni; pe firul de aur al cântecului, călătoreau către câmpiile Rusiei gândurile părinților, soțiilor, pruncilor, fraților și surorilor, să se uite în ce gărlă au murit ai lor? O fi avut cine le da un strop de apă, în arșița chinului?

De bună samă, murind, și-au trimis cel din urmă gând spre ei, cei de-acasă... Sparți în pantece, cu gaturile retezate, sdrobiți de obuze, muriseră până acum atâtea zeci, în depărtări străine. Și trâmbița lui bădița Andrei îi întreba, căutându-i dincolo de văzduhuri:

*„Măi soldat din Vânători,
Un'ți-a fost scrisa să mori?”*

Satul ieșit pe prispe, cu lacrimile uscate în lungul obrazilor, cânta, și întreba vânătorii, tunarii și infanteriștii, odată cu cântecul, călătorind cu dânsul peste zările zărilor.

Coborî peste sat ceasul acela de

taină, hotarul dintre zi și noapte, hotar ce se însamnă prin furișarea tot mai lungă a umbrelor; atunci din codru, pe hotarul dintre zi și noapte, coboară vulpile și coboară furișându-se tot printre umbre — uliul cel rău — hârăul; clopotele băteau mai larg; trâmbița suna mai larg, ca la o scufundare a lumii.

După ce-și sfârși de bătut feciorul, Darie turnă peste dânsul o cofă cu apă:

— Mâne sară trimitem la Măriuca peșterii...

Feciorul se ridică, se clătină, căzu la loc; se ridică iar și după ce sărută mâna bătrânului ieși ținându-se de pereți. „Am s'o bat crunt... își spuse el, în timp ce sta în prag și dulăii i se repezeau spre mâni și-i lingeau picioarele. Crunt am s'o bat, cum mi-o am în mână...”

Maică-sa, de frica bății, se furișase în coștireața gănilor; abia-și scoase afară capul cu gât lung, întrebându-l:

— S'a liniștit japul? Imbracă-te frumos și du-te la Măriuca...

Flăcăul intră într'un fel de cuhnie străveche unde, pe-un pat de scânduri acoperit c'un leșier, având drept căpătâiuri niște vâlătuci de paie, îi dormeau, deobicei, părinții. Intr'un colț al cuhniei sta, într'un cui de lemn, o piele de berbec, acoperemântul lor de iarnă.

Trase de sub pat o ladă cu rufe, se îmbracă repede; peste cămașa cu flori la mâneci, își încinse brăul de zile mari, țesut în strămătură, își îndesă pe cap pălăria, ieși, luând-o iute către luncuța cu sălcii largi, la Alisandroaia; acolo, la pârâu, se va pune în pândă și când va trece Măriuca dinspre mătușa Natalia, o va apuca strâns de braț... Sara asta, să-i spuie hotărît: vrea sau nu? Dacă spune, hotărît, nu, îi va trânti cel puțin, un pumn peste gură, să-l pomenească... Până când se joacă așa cu el, calica? Nu-i destul c'o saltă dintr'odată din sărăcie? Alte fete ar veni buluc, numai un semn de-ar face... Își aminti fața ei, gura ei, mai cu seamă gura aceea cu dinți albi, cu

buze cărnoase — și înghiți în sec, cu cerul gurii plin de-un gust puternic de mure acrie...

De câte ori, în vremea lucrului, își amintea de Măriuca, rămânea înțepenit locului, privind în gol; și-apoi, de câte zeci de nopți visează la ea, stând cu ochii deschiși pân'la ivirea zorilor, pe fânul din podul șurii? Moarte de om ar face, numai să pună mâna pe dânsa... Ea, de câte ori îl vede, trece mândră și-l ocolește. Căsuța ei, pe celălalt mal al râpei Aripoaiei, față'n față cu bordeiul Nataliei, are în spate o grădiniță de meri unde noaptea, pe lună, cântă pasărilor — iar busuiocul, măghiranul și mirozna sălciilor odrăslite te țintuesc locului.

Deseori, o urmărea pân'n ograda rotundă, curată ca un talger de porțelan; o urmărea și-o pândea la geam, s'o vadă când se desbracă. Cum stingea lampa, prin ferestruică intra lumina lunii, în grădiniță cântau pasărilor nopții, strălucea roua — și Darie, furișat la pârâu, jos — scotea un chiot puternic ca mugetul.

Se opri, auzind bocet pe prispă la Natalia; și tâlharul acela, de Andrei nu mai sfârșea cu cântecul; numai clopotele tăcuseră.

— Constantine... Costane... cum ți-ai lăsat mămuca?

Astfel bocea Natalia în prag și'n spatele ei, în tindă, se zărea în gura hornului o pară de foc.

— Unde-i fi fiind tu, acum bujorule? întreba mama, bocind umbrele. Dă-mi un semn, Costane, arată-mi-te în vis și spune-mi...

Lângă ea sta Măriuca. Toată după amiaza plânsese. Dar inima îi spunea că feciorul făgăduit nu-i mort; îl și vedea, parcă, venind în lungul cărării cu sălcii, într'o sară. Mută, cu capul în pământ, porni spre casă; Natalia rămase plângând în tovărășia focului.

Darie ieși din umbra răchiților, cu pumnul drept strâns sub brâu.

— Măriucă... muiere... gemu el, apucând-o de mână. Până când ai să lași să mă ardă focul?

— Lasă-mă... se smuci ea, cu glas notărit. Cē vrei? Cauți însurătoare, în loc să fii pe front... neputinciosule...

— Măriucă... muiere... Am grăit cu părinții. Vrei?

— Feri la o parte, hătălăule... Nu ți-i greu la inimă? Satul tot plânge de jale...

— Măriucă... muiere... îmi dă tătuca douăsprezece făci... Boi și vaci... casă nouă în sprânceana satului...

— Să-ți steie'n gât toate... Feri la o parte...

Se smuci, după aceea îl repezi. Darie se cumpăni gata să cadă în apă — și'n timp ce un gând' grozav îi cuprindea mintea, privea în jur hoștește. O apucă de gât, îi puse piedică, trântind-o în mâl.

— Dacă nu vrei cu voia... Cristosul și dumnezeii... am să te-apuc cu nevoia... Așa... așa... că de nu...

Ea horcăia din ce în ce mai rar, genunchii își pierdeau împotrivirea.

Cuprinsă de-o nețărmurită spaimă, se sbātu să iasă de sub trupul care căpătase deodată greutate de urs.

— Deacum... nu-mi trebuie... Muierea, tot muiere... Drept spune tătuca... Astfel se socotea Darie, ștergându-și mâlul de pe genunchi și de pe coate; i-am dat sămânță; dac'o mai veni Cimpoeșu, o află cu pântecul la gură.. și nici lui n'are să-i trebuiască...

Fără să vrea, scoase chiotul acela greu ca mugetul. Peste grădini răsări o lună roșie, privindu-l. Porni spre casă, furișându-se asemeni hoțului, tot pe sub umbre.

Scoase iar chiotul; la răscruce îl întâmpinară gudurându-se cei șapte dulăi.

II

Ulicioarele erau albe, de atâta lumină de lună; în inima satului, acolo unde clipotește pârăul Biței printre răchiți, la cele trei fântâni cu ape pururi neadormite, se așternuse un minunat lăicerm de aur. Tăceau clopotele, împreună cu toată firea; rareori, când răzleți, amețiți de-atâta nefirească lumină, urlau spre astrul uriaș, rotund, care umpluse de vrajă fântânile, pâraiele și se afundase, pe sub umbre, în grădini. Ulicioarele strâmte, împrejmuite de răchiți, arătau la capătul lor imașuri largi. Și nimeni nu străbătea ulicioarele, în noaptea aceea așa de minunată că bătrânii suspinau după tinerețe, bolnavii se răsuceau cu neliniște în paturi — câinii hămăiau fără pricină, cocoșii cântau la ceasuri nefirești, vitele mugeau. Viața, dela cel mai neînsemnat țânțar de câmp și până la taurul uriaș; dela stropușorul de rouă cât mărșica și până la iazul cu străfunduri negre, se închina, în strălucire, naturii fără de moarte. Scaiul de câmp, oropsitul

scai, era frumos și mândru ca trandafirul; urzica, pe care toți drumetii o lovesc cu vârful bățului, își gătise frunzele cu mărgelile de rouă, arăta ca dumbravnica cel ales al codrilor; spinii izlazului plecau pe pământ umbre pline de armonie; natura înfrățește toate lucrurile, așternându-și vălul de lumină peste toate.

Altădată, în astfel de nopți, satul era plin de fluierie; cu glasuri calde ca plânsul, sunau tilincile; la pârlezuri, flăcăii întârziu până după miezul nopții, de vorbă cu ibovnicele; în astfel de nopți, flăcăii din alte sate, dela Rus, dela Chilișeni — ori de peste șapte dealuri, tocmai dela Pleșești — veneau călări, cu sumane pe umeri, cu busuioc la cușme, spre a-și fura drăguțele; dacă nu voiau părinții, ei treceau peste vruta lor și, la ceas anumit, fetele îi așteptau în umbra plopilor; suiau, dinaintea flăcăilor, pe șea; la un semn dat cu chiotul, copitele cailor scăpărau.

Acum, nopțile satului muriseră; e-adevărat că strălucirea lunii era tot

atât de puternică, întreagă firea strălucia ; însă tinerețea, ea, înaintea căreia s'aștern toate frumusețile, era dusă din sat de-atâtea rânduri de nopți...

Leon al Mihăescului, neîntrecut cântăreț din fluier — căzuse în cele dintâi zile ale războiului ; Valerian al lui Andrei umbla cine știe prin ce străinătate într'o divizie de cavalerie ; Costan al Zoitei căzuse, sdrobot de obuz, la Hutmuș ; Gheorghe al lui Stefuriuc, neîntrecut doinar, care cânta plângând, se prăpădise printre cei din 106.

Satul era pustiu ; mai hălăduiau doar jandarmii, neputincioșii și învârtiții. Printre aceștia, umbla popa Tăviță.

Guri rele spun că la sfințirea lui ca popă, vlădica, după ce l-a dus în fața altarului, l-a întrebat arătându-i patru piei întinse jos :

— Pe care te întinzi, părinte ? Prima, îi o piele de cal ; dacă te întinzi să te sfințesc pe ea, domnul-dumnezeu îți va da vârtutea calului : aceea de a roade zi și noapte și nicio dată să nu te sature ; a doua, îi o piele de vulpe ; dacă te întinzi pe ea, domnul-dumnezeu, în adâncă și nemăsurata lui milă, te va înzestra cu vârtutea vulpii care neasemuită este : te va înzestra cu șiretenie ; a treia este o piele de lup ; dacă te întinzi pe ea, asemeni lupului vei fi, din mila domnului : vei sfâșia turma ce ți se va da în păstorie ; vei veni pe furiș, ascmeni lupului — și vei înhăța din toate ocoalele creștinești miora cea mai grasă... A patra piele, blagoslovitul meu duhovnicesc fiu, este cea mai de preț, din harul domnului ; a patra piele este aspră și groasă, cu păr aspru ca țepile — și te va ocroti de rușine ; întinzându-te pe pielea a patra, în nici o împrejurare a păstoriei tale, orice faptă ai săvârși, nu vei roși — căci cea de-a patra este, din mila domnului, o piele de porc... Ei, pe care din ele te întinzi să iai sfințenia ?

Popa s'ar fi scărpinat în începutul de barbă roșie — gândind adânc.

— Prea sfinte... ar fi ridicat el glas către vlădica ; oare domnul, care-i nemărginit în bunătate, nu mi-ar îngădui să mă întind, spre sfințire, pe tuspatru pieile ?

— Nu, fiule... ar fi îngânat vlădica răspuns ; pentrucă dacă-ți dă ție tuspatru vârtușile, după moarte ai să cauți domnului moft și-ai să vrei să i te sui după cap. Hai, nu te'ntinde și alege-ți numai o singură vârtute...

— Eu le vreau pe tuspatru... ar fi plâns popa și vlădica văzând atâtea cuvioșie și-atâtea sete de har, a răspuns :

— Facu-se voia domnului ! Te sfințesc, fiule — și te blagoslovesc să ai în zilele păstoriei tale vârtutea calului : adică să rozi zi și noapte și'n veci să nu te sature ; să ai vârtutea vulpei : adică nimeni, în toate obștiile creștinești, să nu te întrecă în șiretenie ; și din voia domnului, de lup să-ți fie dinții spre sfâșierea turmei... Și te mai blagoslovesc, fătul meu, să fii asemeni porcului : orice faptă ai săvârși, să nu te rușinezi ; căci rușinarea unui preot este spre scăderea dreptei credințe ; deci de scoarță să-ți fie obrazul ! De piatră să-ți fie inima, în veci... Amin...

După ce l-a cădelnițat și l-a aghesmuit vlădica, popa ar fi sărutat pieile sfinte pe care pălimarul mitropoliei le-a strâns repede, încuindu-le într'un cufăr de abanos, la un loc cu alte câteva lucruri făcătoare de minuni : un piron dela barca lui Noe, nasul păstrat în mirodenii al sfântului Pafnutie Slăbănogul, coapsa dreaptă a preamăritei fecioare Evghenia, o așchie din crucea pe care a chinuit Mântuitorul — și alte odoare neasemuite...

Dela mitropolie, popa Tăviță, cu toată averea lui : adică un cufăraș de student pus într'un umilit car țărănesc, a venit drept în satul Udeștilor ; din cele dintâi zile, a și început să-și arate cele patru vârtușii : pururi nesăturat precum calul, șiret ca vulpea, gata oricând să sfâșie precum

lupul, gros de obraz ca'n blagoslovi-rea a patra, își începu păstoritul.

Și astfel, cum sta către un amurg în cerdac, s'a auzit un clopot... Hei... clopotele Udeștilor! Când bat tustrele, dau depărtărilor un cântec așa de adânc, că plugurii se opresc în brazdă. Plugari bătrâni caută cu mâna streșină spre codri, să vadă: ce cumpănă se vestește? Arde lumea în roșata amurgului, ori năvălesc oști? Așa-i când răsună tustrele clopotele; dar, când răsună numai câte unul, dau alte semne: clopotul cel mare, când sună de moarte, sună numai pentru oameni bogați. Atunci, popa Tăviță își netezea barba roșie. Cel de-al doilea clopot, aninat îndată lângă cel mare, bate semn de moarte pentru oamenii cei mijlocii. Clopotul al treilea stă singur, de parte de celelalte două, și sună, cu glas puțin, moartea copiilor, moartea săracilor și vestește grindina; sună repede, repede, încălecându-și sunele, încât aproape că nu se înțelege nimic; în văzduh se înalță un ison care din depărtări pare mai degrabă un glas de goarnă.

Și astfel, cum sta popa Tăviță, într'un amurg, în cerdac, auzi clopotul al treilea. „Un copil sau un calic... duhul mâne-sa...” gândi el cu ciudă; căci, la drept grăind, ce folos trăgea din pecetluirea gropii unui plod sau unui om sărman? La prunci, femeile nu-i dădeau nici țolul pentru Poduri, și nu-i dădeau nici măcar găina neagră peste groapă; la fel, cu oamenii săraci...

Află îndată, din oameni, că între holdele câmpului a fost găsit mort pe-un hat, închircit de vătămătură și cu gura plină de muște, Ion-Jitarul.

Era Ion-Jitarul cel mai sărac om din sat; sta în cotuna Brezei, într'un bordei plecat pe-o parte și avea patru copii, mici, flămânzi, urduroși; din milă, oamenii l-au ales paznic peste țarina de jos; mic la stat, cu cușma pe ochi, cu cămașa petec peste petec, sta zi și noapte în câmpie, în vecinătatea vulpilor și bursucilor; arma de

pază îi era o furcă de fer, pe care mereu o ținea gata s'o răpadă. Acum, închircit pe hat, așa de strâns ținea furca, încât abia i-au scos-o, desbătându-i degetele. Așezat pe doi pari, cu gura căscată, cu cușma îndesată pe ochi, niște oameni milostivi l-au adus acasă și l-au pus pe prispa bordeiului; s'au găsit, îndată, niște buni la inimă: punând mână dela mână, bani și pânză, l-au gătit de înmormântare; l-au îmbrăcat frumos, așa cum nu mai fusese îmbrăcat, Ion, în zilele lui. Copiii îl priveau mirați, iar muiera, cu niște ochi tâmpi de-atâtea necazuri, tot rostea cu o lacrimă uitată în vârful nasului:

-- Cât de frumos îi șade lui, Ion...

Căci, îmbrăcat așa frumos, nicidecum nu-l văzuse; o gospodină îl îmbrăcase în bondița înflorită a feciorului ei mort pe front — alta i-a adus cămașă lungă de in; iar colacii... cum mai pipăiau și cum mai miroseau pruncii lui Ion cei patru colaci puși la năsălie...

Și iată, veni ziua a treia și veni înmormântarea. Mortul, scos pe poartă, parcă zâmbea ogrăzii strâmte și luminițelor care rămăseseră arzând în tinda bordeiului; și parcă așa, mort, avea un zâmbet de biruință pentru sărăcia rămasă în urmă, sărăcie care-l mâncase încă din leagăn... Părea mândru, cum sta, lungit, sus, între crengi verzi, între ștergare albe; patru vecini voinici îl duceau și praporii străluceau în lumina soarelui asemeni unor steaguri de veste mare... Tot satul îi urma sicrii; popa Tăviță, după ce rosti Evanghelia, se plecă spre țârcovnic:

— Du-te la femeia mortului — și spune-i că fără șapte sute nu-l duc...

Din darurile sătenilor — femeia avea numai cinci sute; trimise popei răspuns din urma sicriului unde se afla:

— Să fie părintele bun și s'o îngăduie; pentru cele două sute care nu-i ajung, îi va veni la lucru...

— N'are să fie chip... duhul mâne-sa... dădu răspuns popa; îl duce numai până la ușa bisericii — și-l lasă

acolo ; și are să vadă ea... că dacă nu pecetluiește el groapa, după canoanele sfintei biserici, bunul dumnezeu o va pedepsi cu foc, iar mortul se va svârcoli în sicriu...

Și astfel, popa se ținu de cuvânt ; luând cele cinci sute, în ușa bisericii își desbracă patrafirul, spunând :

— ...că eu nu-s slugă... Destul că nu mi-ați pus la îndemână căruța — și m'ați purtat prin toate hârtoapele Brezei...

Mai aruncând oamenilor și mortului o privire feroasă, peste umăr, porni la vale, cu pas larg ; gurile, toate, amuțiră ; în clopotniță, clopotul cel mic amuți...

Atunci ieși dintre gospodari Dumitru cel vestit, cuvântătorul satului. Svârlindu-și cușma pe ceafă își repezi pumnul pe urma popei :

— Nelegiuit... Tu și toată tagma ta...

Și se întoarse spre femeie :

— Ascultă, Rozalie... Ori pecetluiește tâlharul ista groapa, ori nu, atâta pagubă... Mortul rămâne mort și... Vanghelia mamei lui de popă... aflați, oameni buni, că eu am să-l tund... Să urce băetani în clopotniță, să tragă toate clopotele... Așa !... Ce, dumnezeu îi sluga bogaților? Haidam la ținterim....

Praporii porniră repede, un vânt stins luminile cheruvimilor și'n timp ce-i puneau repede capacul pe raclă, fața mortului se învinefi, întunecându-se ; Rozalia și cei patru copii prinseră a striga... Mai apoi, bolovanii vuiră surd pe sicriul de scânduri ; hârlețele repezeau țerna, în timp ce Dumitru, urcat pe-o cruce, își începu cuvântul :

— ...ascultați, oameni buni... Azi, în numele lui Iisus cel blând, bun și sărac, care a murit răstignit pentru răsturnarea bogaților, preoții umblă în vestmânt aurit și plesnesc de grași, sugând din trupul Mântuitorului, ca niște scorpii... Ce-i biserica, decât un lăcaș anume pentru avuți, care vin acolo, nu spre umilire, ci spre a-și arăta unii altora straietele, obrajii roșii, nu de rușine, ci de bunătatea vinurilor băute — și pânțele umflate ?

...Priviți, într'o bună duminică, în biserica noastră... și-ți vedea: cine stă la față ? Tu, Mitru cel sărac ? Nu... La față stau cei avuți, ca și cum ei ar fi prietenii și frații lui dumnezeu... Într'un lăcaș unde ne închinăm celui care-a murit pentru umiliți, umiliții n'au loc... Umilitul n'are parte de cuvântul Cărții nici la groapă... Și, oameni buni, rușine să ne fie, dacă om mai ține în sat satana asta de popă...

Sări de pe cruce — obștia coborî dealul țintirimului, cutremurată.

A doua zi, Dumitru urcă în tren, de-a-dreptul la vlădica... Și i-a spus :

— Preaînalte... Pun pe masa sfinției tale o traistă cu gemete...

— Te-ai sculat împotriva dreptelor orânduiri ale lui dumnezeu, fiule ! Ai cârtit împotriva tagmei sfinte a preoților... Pentru asta vei fi ferecat în fer...

— Pagubă'n târgul vitelor, preaînalte... Pe mine mă puteți fereca și'n oțel — numai luați din sat scorpia... hapsânul... curvarul...

Și, găsind că mutându-l pe popa Tăviță din sat, biserica ar suferi scădere prin biruința săracilor, trimise popei doar o epistolă de dojană ; Dumitru, luat de jandari, își ispăși cuvântul pe la curțile marțiale.

— Slab îi azi dumnezeu, pe pământul ista, domnule colonel, a spus el după cetirea sentinței — slab îi, doamne, dacă are nevoie să fie păzit cu baionetele și cu codul justiției militare...

Asta s'a întâmplat în 1941, când la Răsărit au prins a bubui tunurile. Satul rămase pustiu. Stăpâni pe viața lui, erau acum învârtiții, feciorii cu stare ; doar chiotul lor s'auzea în nopți cu atâta lună albă, încât rațele, închise în coștirețe, se trezeau măcăind, sbătându-și aripile, visându-se înnotând în cine știe ce smârcuri ale instinctului ; găștile de prin ogrăzi găgăiau către înaltul văzduhului unde-și zăreau umbrele sborului din alte ere.

Popa Tăviță așteptă în cerdac până ce luna se lăsă către pădurile Plavalarului ; își luă de după ușă bâta cu

fer la vârf, porni cu pas larg către cotuna Poenei, la Pietrărița. Mergând repede, patima îl ameți, gura îi era coplesită de un gust sărat. „Dacă nu se dă cu voia... duhul mâne-sa... Ce-i dacă i s'a prăpădit bărbatul?”

A dracului de mândră mai era fata Pietrarului! Când mergea, trupul ei te îmbia și te chema, ochii umezi te opreau locului din mers; când cotea pe ulicioară, se uita în urmă, parcă îmbiindu-te, dar, de fapt, ea gândea speriată: „Vai... de nu s'ar ține omul ista după mine”... Iși dădea sama că frumusețea îi era pierzania, că tot satul o socotea curvă; femeile o dădeau ca pildă rea, bărbații, când auzeau vorbă despre dânsa, își mângâiau mustățile uitându-se departe peste grădini. Cum ajungea acasă — după ce-o urmăreau ochii oamenilor, sta multă vreme într'un colț pe gânduri, întrebându-se: „Ce-am făcut, doamne?” Iși purta frumusețea ca pe-o cunună de lacrimi.

Veniseră la ea bărbați mulți, feciori stătuți se junghiaseră pentru dânsa. Cum o lua unul de nevastă, după cel mult o lună tatăl ei primea vorbă să vie să-și iee odorul înapoi... Așezată pe lăcerile de zestre, în fundul căruței, cu ochii înlăcrimați sub broboada neagră, auzea glasurile femeilor la porți:

— Curva... a fugărit-o și bărbatul ista...

Dar, doamne, ce era vinovată biata Pietrăriță, dacă ochii bărbaților se încrucișau de-atâta uitătură? Se măritase de multe ori și, cum o luau, bărbații o și temeau... cum să n'o teamă când, stând la pândă, o vedeau cum își întoarce ochii umezi când cotea ulicioara, parcă îmbiind? Acum bărbat îi era unul Filimon Cobuz, unul negricios, de sub pădure. Când a luat-o, trei zile și trei nopți au cântat colo sus, la căsuța de sub codru, viorile. A fost mult chiot și mult vin. După aceea, cum au încetat viorile, vinul și chiotul, Pietrărița și omul ei s'au dat pe viață și pe dragoste. El n'o temea; era mândru că

tot satul își rupe gâtul sucindu-și-l după femeia lui. Când treceau amândoi prin sat, duminica, toată fața lui Cobuz întreba: „Știți voi, măi, ce mândreță de femeie am eu? Ia'n uitați-vă...”

Iși scotea pieptul, mustățile parcă i se bărligau și mai tare, de mândrie. Ea, mergând alături de el, parcă-și umezea și-și îndulcea și mai tare ochii...

După ce i s'a dus omul la război, a coborât de vale la tatăl ei, să nu steie singură-cuc sub codru. A încuiat căsuța într'o sară, a oftat aducându-și aminte de umbra bărbatului. S'a uitat înăuntru, pe geam, în casa goală, a coborât dealul și era mai frumoasă, acum când ochii îi străluceau în lacrimi.

— Turta hătălăilor... spuse o femeie în urma ei. Ce-are să facă, dacă satul îi gol de bărbați?

Pietrărița plânse mai tare, chemându-și pe nume omul dus cine știe unde:

— Filimoane... Filimoane...

Mergea cu tatăl ei la prășit, mai apoi la secere. Intr'un amurg, cum urca la Cornul Ariei, i se alătură popa Tăviță pândind-o cu un ochi verzui:

—Stai singură... hai? Se știe! Femeia necercetată îi ca moara care nu mai macină... ruginește... asta o spune Cartea... cine nu știe?

Ochiul verzui îi sticli mai tare:

— Ce-ar fi... așa... într'o noapte? Unde dormi?

— Vai... sfinție... se sperie Pietrărița, dar ochii îi zâmbeau, capul înclinat puțin pe umăr parcă-l îmbia pe popă să nu întărie, să vie știe el când, pe la cântatul de miezul nopții al cocoșilor... Vai, Doamne, părinte... mi-i omul dus... trebuie să-i țin cinstea... Și ai preteasă... de ce ți-ai fugărit-o?

— Se știe că asta-i treaba mea... răspunse popa.

Și ea porni repede, apoi o luă la fugă, ochii îi jucau în lacrimi. Când coti după grădini, întoarse capul,

zâmbi în urmă cu o durere — dar popa Tăviță își spuse :

— Fariseică... duhul mâne-sa... se știe că într'o noapte urc la dânsa în podul șurii...

Aflase că femeia dormea într'un car, în șură. Poarta șurii era totdeauna încuiată. Cum venea ceasul somnului, moș Ion Pietrarul își trimețea fata să se culce, încuia în urma ei ușa, cu grijă, punând doi drugi cruciși prinși în Țalamale. Ca s'ajungă în pod, popa urcă pe gard, după aceea s'ajută cu mâinile, făcu un salt — și iată-l înșfăcat de căpriorii podului, svârlindu-se din căprior în căprior, până ce prubului că se află deasupra carului cu muierea. Atinse cu vârful picioarelor o leucă, își dădu drumul, dădu la o parte un suman, se cuibări spunând :

— M'ai chemat... am venit... duhul mâne-ta...

În loc să atingă cu mâinile pline de tremur trupul cald, plin, al Pietrăriței, nimeri niște coaste uscate. Un braț uscat îl cuprinse de după cap, un glas răgușit îl întrebă :

— Sfinția ta ești? Bine... bun!...

O mână îi pipăi barba, după aceea moș Ion Pietraru i se urcă pe piept și prinse să-i care pumni în cap. Lovea și scotea un icnet cu fiecare lovitură.

— Vai... stai... ce-i? făcu întâi popa, încet, să nu se trezească sa-

tul, dar bătrânul răcnea tot mai tare și mai tare, smuncind de undeva o leucă și croindu-l cu sete strașnică :

— Săriți... oameni buni... veniți... l-am prins.. tâlharul... a venit să mă jăcuască de bani... Ajutor!... Ajutor!...

— Te rog... te rog... în numele Evangheliei... nu răcni... cruță-mă... taci... se știe...

— Tocmai ca să se știe... Oameni buni, săriți mai repede... săriți... aduceți funii...

— Sunt popa... sunt preotul... icni popa Tăviță, cruță-mă... iartă-mă... se știe... ești creștin...

Toată cotuna se strânse la poarta șurii. Izbutind să se smulgă de sub izbiturile de leucă, Tăviță ieși în ogradă, se repezi spre oameni deschizându-și drum — și toți câinii satului urlau, lătrau, șcheunau, treziți în acel târziu ceas de noapte.

Vestea pățaniei trecu cale de șapte dealuri, înconjură codrii Voronei, se află tocmai la negricioșii din Osoi și Jacota. Stând închis în casă vreme de trei zile, popa își făcu răfuiala : „Am făcut rău că mi-am fugărit preoteasa dela casă. Dacă o aveam, n'aveam nevoie să umblu ca dărlăul...“ Iși aminti că tot așa umbla la pat străin și pe când încă nu-și fugărise femeia, deaceea adăugă : „Se știe că m'a făcut mama armăsar... duhul mâne-sa...“

III

Majurul Brici, șeful postului, intră repede în cântălarie și, mănios că încă n'au venit oamenii, prinse a plesni cu vâna de bou muștele de prin aer. „Mârlanii... Milostenia mamei lor... Inlemni în fața Mareșalului care-l privea aspru, din tablou. „Am înțeles... se bălbâi, luându-și poziția ; să trăiți domnule Mareșal... Jandarmul trebuie să fie conform ordinelor dumneavoastră... Când jandarmul strigă peste sat „drepti“... satul trebuie să încremenească... Dacă strigă :

„afară fuga marș“... satul trebuie să iasă în uliță, în așteptarea ordinelor... Când jandarmul strigă : „culcați“ satul trebuie să se facă una cu colbul... Milostenia... „Așa băiete...“ păru a răspunde din cadrul fața buhăită a conducătorului și majurul Brici făcu stânga'mprejur, reglementar, părăsind cântălăria. „Am s'ajung adjutant... își mai spuse în prag; la drept grăind, m'am săturat de majurie...“

Scurt, abia suflând de gras, picioarele pierdute în ciubote păreau doi

butuci ; brațele, scurte, îi umblau pe lângă umflătura trupului ca doi cotori prea scurți de aripi ; șapca rotundă, cu o pată neagră de sudoare drept în vârful capului, părea o roată.

— Dece mama dracului nu veniți mai repede când dau eu ordin, milostenia ! se răsti spre cele câteva femei care abia îndrăzneau să i se uite în față. Eu dau ordin... dau ordin... și voi... putorilor !... Unde-i străjerul, milostenia mamei lui ?....

— Prin cotuna Țiganilor... îndrăzni o femeie. Bate toba pe-acolo...

Sus, în creasta a Miazăzi a satului, între țigani, toba străjerului răpăia mâniașă ; încet-încet, satul prinse a se strânge în ograda cântărlăriei, întrebându-se, în gând, cu spaimă, ce nenorociri le mai toarnă pe cap jandarmul ? Ordine noi ? Alte ordine verzi cu trei stele ? Pe cine să mai cheme ordinele, când tot ce-i tânăr, tot ce-i sănătos în sat, a fost dus de acele blestamate fițuici verzi ? A venit, poate, ordin să iee băietanii de șaisprezece ani ? Ori, să iee femeile, să le puie la săpat tranșee... Copii, femei, moșnegi, se strângeau tot mai mulți, ca o vânăta pădure — pădure pustiiță de mândrețea ramurilor ; în soarele turbure, păreau o pădure de cioate și de tulpini crescută deodată, tot mai deasă și tot mai largă, în fața majurului care privea, mâniaș, în pământ.

Coboriseră, din creasta satului, țigani cei bătrâni, pieptării și lingurarii ; coboriseră toate babele de prin cotunele Jeșcanilor, împreună cu brezenii, repede veneau poienarii bătrâni și poienărițele cele oacheșe ; nimeni nu grăia, privind, cu teamă, tăcerea jandarmului.

„Ce-ar fi să-i culc?“ tresări acesta și privi peste mulțime cu ochii cuprinși în niște flăcări.

— Cul-cați !... răcni deodată și se trezi izbînd cu vâna de bou în capul unor moșnegi doborîți la picioarele lui... Că cine nu se culcă... milostenia mamei voastre... eu am glonț și trag... Culcați !... răcni iar către niște femei

din marginea mulțimii ; ce, n'ați auzit ? Trag... trag... trag...

Când și femeile acelea se lăsară la pământ, majurul Brici își puse cotorii brațelor în șold și prinse să rădă ; râdea strașnic, cu gura căscată pân' la urechi ; câțiva oameni prinseră și ei să rădă.

— Râdeți toți !... răcni Brici, întunecându-se ; rădeți... milostenia mamei voastre... Ce, vă gândiți să veniți la noapte să-mi dați foc postului ? Ori să-mi spargeți capul cu pietroaie ? Drepti !...

Mulțimea se ridică și în fața majurului veni un țigan bătrân, Nițu-scripcarul :

— La drept grăind, domnule jandarm... dece ? Ce v'am făcut noi ? Vai de păcatele noastre...

— Chiar așa... spuse alt bătrân. Noi ne supunem... Că... dece nu ? Dar...

Și Brici nu mai apucă a-i plesni, căci pe poartă intră popa Tăviță ; îndată după el venea Dragomanul și Darie cel bătrân ; încă din mijlocul mulțimii, popa strigă :

— Majurule, blagoslovirea domnului !... Am făcut listele...

— Să vă blagoslovească, pe toți, domnul cel cu coarne... spuse, încet, Nițu-scripcarul.

Și după ce jandarmul, popa, Dragomanul și cu Darie cel bătrân intrară în cântărlărie, mulțimea prinse să se întrebe, cu glas tare, ce „liste“ o fi întocmit popa ? Ce-o să le mai ia, oare ?

Deodată, unul strigă :

— Vitele... au să ne iee vitele...

Zeci și zeci de glasuri prinseră a striga cuprinse ca de o spaimă a morții :

— Vitele... Vitele... Vitele...

Câte rânduri de vite le luaseră pân'acum ? A fost vorba că se iau numai cele ale bogaților, dela trei vite în sus... Și, cum s'a făcut că Dragomanul și Darie și popa au grajdu-rile pline de vite, în timp ce lor, văduvelor cu prunci și bătrânilor fără

putere, le-au luat junci și vaci, viței și vițeie, lăsându-le bătătura goală ?

— Noi... vitele... nu le-om da !... strigă, spre fereastra cântălăriei, o femeie. Să deie cei avuți...

— Cei avuți... să deie cei avuți... strigă mulțimea și vuetul creștea, urcând, luat de ecouri.

— În numele regelui... și'n numele conducătorului României... strigă în prag majurul. Ascultați... măi ! Sunteți puși după alfabet... Degeaba ați ascuns vitele în pădure... degeaba le-ați băgat sub pământ, în zămnicuri. Ochii legii stau totdeauna treji ; gardurile au ochi... părleazurile au urechi... Să iasă în față Zoița lui Andrei... milostenia !

Puțină la trup, cu pruncul în brațe, Zoița se cumpăni.

— Intr'o clipită, muiere... într'o clipită... să-mi aduci junca la cântălărie... M'ai înțeles ? O ții ascunsă sub stogul cu fân ; drept ?

— Drept... răspunse femeia ; dar domnule majur... numai o sărăcie de văcuță am — și patru plozi. Omul mi-i pe frunt... Și zice legea...

— Care lege ? Legea sunt eu... Și dacă nu te supui, înseamnă că nu vrei s'ajuți țara în războiul sfânt... Anume faci, ca să n'aibă ce mânca soldații... Și treaba așa duce la ștreang...

— Apoi că-i mai bine'n ștreang decât așa... domnule șef... Iaca, doi ochi am — și să-mi sară... aș da văcuța, cu colac și lumânare, de-aș ști c'au s'o mânânce feciorii noștri...

Și, ascultând văzduhul limpede, adăugă :

— Eu știu cine ne mânâncă oamenii și vituțele...

Dinspre pădurile Plavalarului cerul prinse a vui sub puterea elicelor unor escadrile negre cu cruce albă... Mulțimea se trase în umbra răchiților și pe sub streășine — în timp ce prin

ograzi găștele găgăiau și cârâiau găinile — ascunzându-se pe sub prispe.

Avioanele dădură târcol lung satului și de puterea vuetului se cutremurau ferestrele. Apoi, când zarea le înghiți, după codrii albaștri ai Voronei, spre front, un moșneag oftă :

— Nemții... mânca-i-ar focul...

După aceea, majurul ceti cu glas repezit listele, iar oamenii câte unul, cum s'auzea strigat, părăseau ograda cântălăriei, mergând, repede, spre casă, cu capul în pământ.

Ca'n vechi vremuri, ei își ascunseră vitele rămase, și acum. Pâlcurile de codri mai aveau vâgăuni și hârtoape ; și-apoi câte ascunzișuri nu scornește omul, la cumpănă ? Săpaseră după case gropi și zămnicuri largi care treceau pe sub încăperi, până'n grădini ; săpaseră gropi și zămnicuri pe sub stoguri vechi, pe sub șuri.

— Vă întrebați de ce nu dau gospodarii iștia doi, domnul Darie și Dragomanul ? Păi, măi juncanilor, ei au pământ mult, au arătură multă... au multă strânsură... De asta conducătorul statului îi scutește... La fel pe părintele... Că părintele îi capul bisericii. Fără el, ce v'ați face, nătăraților ? Ați fi ca niște porci în glod...

La spatele majurului, popa, Dragomanul și Darie stăteau încruntați și fețele lor întrebau : „Hai, care din voi are curajul să spuie că nu-i convine ?... ”

Plânsului pentru morți, molcomit abia de câteva zile, i s'adaugă plânsul după vite, și ograda cântălăriei, pe măsură ce se umplea cu juncuțe roșii, de buhăeși pieptoși, de vaci florene ale căror ugere pline miroseau a buruiene grase și-a flori, de viței care sburdau pe sub coarnele nemșcate ale juncilor — pe măsură ce se umplea de vite, ograda aceea rotundă se umplea de bocete.

Trebuia să vie, dinspre Miazănoapte, un nesfârșit cârd, strâns din alte sate. Și, coborînd pe șoseaua împărțeașă, într'un mers grăbit, cârdul acela se îngroșa, se lungea, adăugit cu alte cârduri; pe-o întindere de zece kilometri, dela Rus până la Ipoțești, se arată în văzduh un nour de colb călător. Pietrele scrășneau sub răsmiile de copite. Niște ghiogari slăbănogi, milițieni mânioși, albi până'n albul ochilor de-atâta colb, cu bocancii scâlâmbi pe umeri, suflecați până peste genunchi, izbeau în spinări, între țepușurile coarnelor, cu mânie, suduind dumnezei și sfinți.

În fruntea cârdului venea un majur bătrân, alb de colb, călare pe-o mârțoagă albă de colb, cu botul căzut în pământ. Majurul, dormitând, își scăpa, uneori, capul în piept — și-atunci mârțoaga se oprea cu nările în colbul fierbinte; pornea iar, când buhai răsufilând greu s'auzea mugind.

Veneau de mai bine de-o săptămână, zi și noapte. Vaci grele se strângeau roată în jurul fântânilor cu cumpănă și lingeau ciuturile; lingeau ulucii pe la șipote cu fir de apă subțire ca ața. Din mers, miroseau urma urinei altor vite în colbul alb; prin sate, vaci bătrâne se opreau în dreptul porților și mugeau prelung; unele își întindeau gâturile în ogrăzi, peste garduri.

Și-ar fi băut un fluviu...

La Udești, acolo unde drumul coțeste împrejurul luncuței din mijlocul satului, s'a arătat întâi majurul acela alb până'n albul ochilor, pe mârțoaga albă până'n albul ochilor. Apoi s'au arătat, printre buhai și boi plăvani, viței schiopi, vaci cu coarnele rupte de ghioage; și, din locul coarnelor, sângele amestecat cu colb se scurgea peste ochii speriați, până la nări, picurând jos; muște rele, mari cât bondarii, se strânseseră în răni, și vitele în zadar scuturau capetele.

În dreptul cântălăriei, mârțoaga se opri singură, majurul tresări uitându-se în jur mirat. Scoase de sub veston o condică.

— Udești... 210... spuse cu un glas cărăit, punându-și pe nas niște ochelari turburi.

— Intocmai... răspunse jandarmul și bătându-și pintenii, își spuse numele:

— Plutionier-majur Brici Todiriță... Brici...

— Majur Salup... răspunse călărețul și făcu un semn de scârbă asupra lui însuși, asupra lumii întregi; se'n-toarse în șea și stupi spre vite numai colb prefăcut în mâl.

Mirați îl priveau oamenii; și nu puteau bănui: ce față ascunde oare, soldatul acela, sub obrăzarul de colb?

— Să-ți dau apă... juncuța mamei... bocea o femeie, adăpându-și junca înaintea de a-i da drumul în cârdul acela sleit de sete.

— La dracu... n'are rost... stupi majurul Salup. Apă? Dă-le drumul mai repede, jandar...

Și, stând în poarta cântălăriei, lângă un ciubăr cu păcură, popa Tăviță. înconjurat de moșnegi, făcea vitelor care ieșeau câte-un semn negru.

Apoi, călărețul, punându-și condica sub veston, porni fără să spună un cuvânt; cârdul căzut pe marginea drumului, se ridică în suduituri și'n ghioage — și vreme de un ceas trecură vitele. La urmă venea o căruță cu coviltir. Doi căluți slabi abia-și duceau picioarele; în spatele căruței fumea o bucătărie de campanie, scoțând un miros acru de borș.

Un soldat înalt, oacheș, cu pieptul descheiat, mergea încrunțat, cu polonicul în mână. Când câte-o vită rămânea în urmă și bufneau ghioagele, el prindea a râde blestemând:

— Hai... hai... boalele dracului! Vedea-v'aș mai repede în cazan...

În sat, lipsiți de tovărășia florenelor, câinii urlau a pustiu. Majurul Brici, popa, Dragomanul și Darie, sfătuind în cântălărie, la o lampă chioară, vorbeau încet, sub privirea cruntă a Mareșalului. Stins ca o cădere de mărgică, s'auzi la Răsărit un tun.

— Sfânta maică-biserica să ne apere... spuse popa, făcând cruci largi.

— Și vitejii noștri soldați... adăugă majurul Brici. Toată suflarea românească să se ducă să moară... să-și deie tot avutul...

— Așa-i... Așa-i... rosti Dragomanul; iar Darie cel bătrân, gândindu-se la grajdurile lui pline de vite florene și la feciorul lui care la ceasul acela dormea pe fân moale în podul șurii adăugă:

— ... că dacă nu apărăm sfânta cruce, vin bolșevicii... și dacă vin bolșevicii, ne iau călicii toată agoni-seala...

— ... și sfânta maică rămâne văduvă... încheie popa și tuspatru se ridică, uitându-se lung la fața buhăită a Mareșalului. Fără să vrea, majurul Brici își duse mâna la cozoroc, suduind spre un dușman nevăzut, de milostenie...

V

Majurul Salup își scăpase iar capul în piept, sforăia, în legănarea înceată a mârțoagei. Uneori, din pleoape i se scurgeau, prin colbul de pe față, una după alta, boabe de lacrimi. Strângea pleoapele mai tare și mai tare, până ce încrețiturile obrazului se făceau una cu încrețiturile de pe frunte — rămânea îndelung încrunțat. Ofta — și ofta cu glas tare, prin somn. Mugetele, izbiturile de ghioagă, suduirile, de zile și nopți i s'auzeau în spate — și parcă târa după dânsul un convoi de nenorociri. Arșița îl săgeta până'n creieri — potopise cărdul, slăbindu-l, slăbindu-i mugetele, slăbindu-i pașii, slăbind glasurile ghiogariilor; aceștia, răgușiți, scoteau din gâttejuri doar niște fosăeli lungi; ochii le erau mai aprinși, gurile tot mai crispate în mânie împotriva vitelor.

Apa morților, cât cuprindeau ochii, tremura deasupra pământului, clătănând holdele gălbui — și tremura până sus în văzduh la apa albastră pe unde umblă vulturii. Nefirești de înalte păreau răchițele depărtate din țarina de jos; sălciiile dela Poieni tremurau — și cât de mult se depărta-se-seră în tremurarea aceea pădurile albastre dela Vorona...

Ghiogarii își puseră bătele subțioară, bucătarul din urma cărdului adormise în mers; majurul Salup fre-sări, deschise ochii — și începu să râdă când mârțoaga lui, cu capul se-

mejit deodată, prinse a necheza. Ceș doi boi orbi din capul cărdului se opriră, adulmecând cu nările. Vitele, una câte una, își ridicau boturile din colb. Mârțoaga lui Salup își trezi coada adormită în lungul picioarelor, își cutremură trupul, își semeți urechile, grăbi pasul într'un mers vecin cu trapul. Vitele, ca împunse din urmă, prinseră a se îngărâmi, călărindu-se, împungându-se și boi piep-toși arătau niște ochi aprinși. Le curgeau bale lungi. Ridicau cozile, gata să se repeadă în fugă. Ghiogarii, treziți din amorțeală, își potrivoră cu grijă bătele...

— Au simțit lup sau apă... rosti unul.

Și se potrivoră linie în fruntea cărdului, în spatele mârțoagei, gata să se repeadă cu ghioagele.

Depart, se zărea în apa morților podul de lemn ca un schelet lung, galben, întins peste negreața arinilor. Dincolo, pe deal, Vereștii toropit de soare își ridica hogașurile. Vitele porniră mai repede, ghiogarii, neliniștiți, se întoarseră spre ele să le domolească și atunci boii ieșiți în fruntea cărdului își arătară spre ei coarneau, mugind adânc, bătând colbul cu picioarele de dinainte; ca prinși de capie, nu luau sama la izbituri, mugind, păseau încet, cu boturile înlînse și speriați, ghiogarii săriră la o parte.

— Au căpiat de sete... răcni unu!

— Pușca... strigă răgușit Salup. Eu,

sfinții mamei voastre de moșnegi, vă pușc dacă scăpați vreunul din cârd...

Albastră, adormită sub maluri, se zări deodată apa Sucevii și nimic nu mai putu opri fuga vitelor. Care cum ajungea la râu, își înfunda botul în val și trupurile li se cutremurau

Își înfundau boturile adânc, până sub ochi — și se cutremurau prundurile sub îngrămădeală. Vițeluși, bourei, se prăbușeau sub fuga boilor negri. Intâiul rând ajuns la apă se înfipsea în tuspatru picioarele, trup lângă trup, și puterea cârdului mugea, izbea cu coarnele, să-și facă loc, cap în cap se izbeau vaci grele.

Salup, ca apucat de-o nebunie, scoase pistolul. Glasul i se pierdea între mugete. Ghiogarii tăbăriră cu bătele, cuprinși și ei de nebunia majurului, răcnind :

— Mânați... Mânați... Mânați... Mânați...

Coarne de boi, rupte cu parii, cădeau în val ; și apa se înroșea cu cât niște ghiogari spărgeau trupurile grele cu un fel de țepușe.

Un moșneguț al cărui cap mărunț ardea sub cușmă în dogoarea soarelui, sări în val în capătul boturilor aliniate și, cu o țepușă, izbea în ochii vitelor ; boturile se umpleau deodată de-un sânge negru. Și așa, oarbe, vitele sorbeau mai departe valul repede, cutremurându-și trupurile, boncăluind după aceea, a pustie. Unele, cum sfârșeau băutul, se trăgeau la o parte, mugeau, se lăsau în val.

Mânia soldaților se revărsa acum mai cu seamă asupra celor doi boi negri, orbi de amândoi ochi. Ei, cu boturile întinse, părăsiseră drumul bun, sărind în ariniște, încotro îi chemase apa. Sfârșiseră băutul și stăteau cu capetele încremenite în cer. Stăteau trup lângă trup, coarne lângă coarne, frați de orbite. Moșneguțul se strecură încet spre dânșii, cu țepușă gata pregătită să-i ardă drept în ochii stinși. Simțindu-l, boii întoarseră capetele, ascultând. Ca la un semn, săriră drept înainte, tăind apa spre luncă.

— A drăceanului... strigă moșne-

guțul, scufundându-se peste cap și cușma îi rămase deasupra apei.

— Se înneacă... răcni careva, și moșneguțul, luptându-se cu valul, bolborosind, ieși la malul de dincolo.

Răsuflând repede, mai stupindu-și apa din gură, din mers își scoase de unde din sân un cosor lung, ca un vârf de coasă și, alăturându-se trupului unuia din cei doi boi, schiță un gest larg cu mâna și izbi cuțitul până'n prăsele. Din gătița bouului țâșni un fuior lung de sânge ; împroșcat, boul celălalt prinse a mugii.

— Și tu, precista mâne-ta ? strigă moșneguțul, și, dându-și deodată sama ce face, își opri cuțitul ridicat drept deasupra capului...

— Și-amu ? îl întrebă alt milițian, oprindu-se și privind cum se chinuște boul să moară. Ai să-l plătești, tâmpule...

— Lasă... Mai găsim noi un bou... Dar cânele ista m'a necăjit de cum l-am luat în primire... Mereu parcă asculta ceva...

— Te-ai ars, leat... îi spuse majurul ieșind călare din val. Te-ai ars... Dacă nu-mi dai un bou în loc, cu mâna mea te pușc...

Desnădăjduiți, milițienii și majurul se uitau cum cârdul sătul de apa își îndreaptă capetele și spinările, cum își flutură cozile. Niște vițeluși sburdau. Un taur, care de-atâtea zile își scăpase botul în pământ, abia ducându-și trupul de namilă, după ce-și scutură spinarea parcă prăbușind de pe ea o greutate, porni cu ochii aprinși asupra unui pâlț de juncuțe florene, mirosindu-le pe rând, în lungul pântecului.

— Au înviat... din colb... spuse majurul — și toți simțeau o ciudată părere de rău, o ciudată ură împotriva dobitoacelor reînviată, ca și cum lăsându-le să învie, ar fi pierdut ei ceva din putere.

Se priviră unii pe alții, niște sărmani moșneguți sprijiniți în băte, îmbrăcați în uniforma cafenie a dracului. Bărbile năvălitate, sprâncenele, le erau bătucite de colbul atâtor zile. Truda le scofălcise obrazurile, le adâncise ochii

în fundul capului. Și, parcă de când lumea, nu fuseseră altceva decât ghiogari.

Își priviră parii din mâni și, ca rușinați, își plecară capetele în pământ. În fața lor, cârdul păștea liniștit printre arini, taurul călărea florenele, boul orb muși de câteva ori, căutându-și tovarășul ucis, apoi trecu râul. Militenii se simțiră, pe rând, parcă pășcându-și vitele în pășunile natale. Ce erau ei, decât niște sârmani care împărțiseră ani și ani, alături de boulenii lor, ploii rezezi de vară, zloatele toamnelor și viforul? Oare nu dormiseră ei ierni de-a-rândul în ieslea grajdurilor de-acasă și vitele îi încălziseră cu răsuflete? Uneori în nopți prea friguroase, săreau din iesle și se

întindeau jos, lângă trupurile fierbinți ale vitelor, să se încălzească...

Și, deodată, războiul îi făcuse neoameni. De atâtea zile și nopți cotoceau bourei, rupeau coarnele boilor, cu parii. Ce fără-de-lege... Se uitau cu ură la majurul Salup care, încremenit pe mărtoagă, privea cum bucătarul spintecă cu toporul trupul boului omorât. Și-apoi cât de chiorș se uitau la moșneguțul chel care tăiase gâtul boului...

— Dece, măi? îl întrebă unul.

— Lasă-mă... Mă omoară veninul... Și toți își întoarseră fața dela dânsul.

Trecură apa, cârdul porni iar la drum, mândru, cu capetele ridicate. Salup adormi în șea.

VI

Pe la îngălbenitul frunzelor, după niște zile strălucitoare, pe cerul curat ca lacrima în toate nemărginirile prinseră a se târi nouri turburi. Un vânt dușmănos șuiera, oftau într'un șuier adânc codrii, lumea se închise în negură din toate părțile. Într'o dimineață porniră ploile de toamnă, niște ploii reci, împrăștiate de vânturi; prin larma lor s'auzea oftatul pădurilor. Se revărsau râurile și pâraiele, umplând de-un noroi greu drumurile, cărările, drumușoarele.

Când încetau, pentru scurte răstimpuri, ploile, se vedeau pâclele încremenite pe fața pământului, câmpurile pustii, negre, și se vedeau, întunecate ca pâclele, infanterii, cavalerii, tunuri, căruțe cu coviltire, venind dinspre Răsărit. Prin sate, femeii ieșite la garduri ascultau în puterea nopții frământul atâtor omeniri în mers, omeniri sleite de un marș lung de aproape două săptămâni pe sub scurgerea mâniaoasă a văzduhului.

Toți oamenii aceia, uzi până'n suflet, apăsați de ranițele îmbăcșite de apă, apăsați de greutatea automatelor, apăsați de propria lor ființă, toți oamenii aceia, când li s'a spus că se în-

torc în țară după ce sovieticii au părăsit Odessa, au dat zărilor niște chiote. Ofițeri și soldați porniră la drum cântând, le cântau fanfarele și goarneau. Cei din 307, cei din 104 și 106, mărșăluiau spre Moldova. Lăsară în urmă, unul câte unul, câmpurile de bătălie, ruinele, ogoarele de morminte.

Apoi, când începură ploile, oameni și cai scăpară capetele în pământ, trenurile de luptă abia se târau prin gloduri, tunurile se împotmoleau în puterea nopții prin râpi și suduiau tunarii până la plesnirea răunchilor. Iluzia sărbătorii întoarcerii se stinse odată cu albăstrimea cerului, sub potopul nourilor. Ofițerii, eliberați de frica de a fi împușcați pe la spate, se făcură iar răi — și nu mai conțineau cu suduiturile și ghionturile. Încălecați pe cai, strânși bine în mantale de ploaie, alergau la trap în lungul companiilor plouate, cu bocancii plini de apă — alergau strigând cu glasuri rele, ducând parcă spre un ținut de osândă niște convoiuri.

— Ce, credeți că ați sfârșit războiul, leat? Cum ajungem în garnizoană, vine telegramă... Gata... Nu ieși din

front căprar... Te izbesc cu cisma și-ți fac măselele grăunțe...

Oamenii tăceau — și nu-i chinuia alt gând decât să-și mai vadă odată casa... măcar atât cât ar aprinde un chibrit, la poartă... Să-și zărească măcar câte un colț din ferestruicile după care se aflau ai lor. Sergenți, căprari, soldați, mășăluiau cu capetele în pământ, întorcându-se dela o nevolnică trudă, dela o monstroasă treabă : blajini și cu o vorbă cumpănită până mai ieri, având în făptura lor statornicia dămburilor, se întorceau cu inimile pătate. Duceau cu ei, la întoarcere, în conștiința lor, târguri și sate arzând, populații fugind de groază — și peste toate, răcnete din toiu atacurilor.

Ionici se opri și se'ntoarse spre Da-daci :

— Iți amintești, măi Niculae ?

Porni iar și se strânse mai bine în mantaua udă, retrăind întâmplările din Odessa.

În zorii aceia mohorâți, Odessa ardea, sulurile de fum făcute una cu păcelele uriașe ale văzduhului se târau departe către nemărginirile mării. La intrarea ulițelor, pe baricadele stropite de sânge, stăteau sovieticii, morți, cu brațele înlemnite în lungul automatelor. Automobile răsturnate, camioane cu soldați morți, tancuri hâite, toate arătau de sub năruiturile caselor ca niște monstroase broaște țestoase ; căruțe cu cai uciși în hamuri, tunuri cu țevile plesnite căscau guri negre către cenușa văzduhului. Arme, lăzi cu obuze, grămezi de măști, se făceau una cu morții și cu ruinele, se făceau una cu tristețea acelei dimineți de Octombrie târziu.

Către Mare, departe, s'auzeau neîntrerupte rafale de mitraliere, bufneau puștile, un tun antiaerian lătra a pustiu către văzduh. Compania întâi, cu armele în cumpănire, ~~străbătea~~ strădă cu strădă. Vechiul oraș părea pustiu, nicăeri nu se zărea țipenie de om. Locotenentul Vieru, după ce se uită lung la geamurile întunecate, opri compania lângă cadavrul unui sovietic care zăcea pe-un maidan, și

rosti, punându-și piciorul pe pieptul lui :

— Mortul acesta simbolizează moartea Rusiei... moartea comunismului...

Își trase stiletul și-l înfipse până'n mâner în pieptul mortului ; după ce-l răsuci bine în rană, îl trase afară dintr'o smuncitură, pătat de-un sânge negru.

— Moartea bolșevismului... mai spuse el — și porni înainte, cu stiletul în mână, cu fața încruntată.

Avea un mers dârz, apăsător, de biruitor, și plesnea de ciudă că populația Odesei nu iese în stradă să i s'aștearnă la picioare...

— Orașul mort... rosti careva — și compania încetini pasul, ca'n fața unei spaime.

— Asta-i numai o închipuire... răspunse Ionici, după ce privi iar geamurile.

La ferestrele acelea turburi văzu fețe de oameni, niște fețe încruntate în ură ; erau bărbați și femei, cu obrajii lipiți de geamuri ; văzu niște pumni strânși.

— Asta-i numai o închipuire... spuse iar Ionici. Orașul ista se preface mort. Într'o zi, când o să-l socotim îngropat bine, are să sară din mormânt...

— Pe ce cunoști tu că-i așa, măi frate ?

— Ia'n uită-te la fereastra aceea, măi Niculae... Ii vezi ? Sunt doi bărbați. Unul bătrân, cu barbă, celălalt un flăcău... Amândoi țin pumnii strânși ; se vede că au încremenit cu ei așa, de cum ne-au zărit. Dincolo, niște muieri, stau înlemnite, una își mușcă pumnul... Dincolo... măi.. să fiu al dracului... uite baionete... strigați la dom' locotenent...

Compania se răsuci în loc ; locotenentul Vieru, strângându-și capul între umeri ca și cum ar fi început a se prăbuși deasupra lui clădirile, se'ntoarse și se trase după un zid, răcnind :

— Inconjurați casa... casa...

Un pluton intră în casa aceea, răscolind din beci și până'n pod, dar nu se întoarse cu nimeni.

— Dar, pe dumnezeul meu, c'am văzut oameni și baionete... spuse Ionici, după ce compania porni mai departe și toți, mergând, s'așteptau s'audă focuri de armă, să fie atacați pe la spate.

Trecură alte străzi, se opriră fără comandă, zărind la capătul unei ulițe, Marea.

— Marea... spuse cineva, înfiorat.

O pâclă albă stăruia departe peste ariile apelor. La țarm, clătînând purpura răsăritului, se văzu un vapor negru. Oameni mulți fremătau, grăbind să urce. Printre femei și bărbați se vedeau uniforme. Vaporul dădu un semnal, prelung, greu ca un geamăt — și mișcarea de pe țarm se opri o clipă, reîncepând mai cu grabă; compania se svârli la pământ, căci la semnalul acela, câteva mitraliere prinseră a toca de după niște ziduri. Văzduhul se umplu de vuet, câteva avioane germane, după ce dădură târcol vaporului, prinseră a lăsa asupra lui bombe. Tunuri antiaeriene prinseră a bate. După aceea, când pe țarm nu mai rămase nimeni, câțiva sovietici cu mitraliere se furișau pe lângă ziduri, spre apă, trăgând din mers. La al doilea semnal, vaporul se urni de lângă țarm, în timp ce avioanele se reîntorceau asupra lui, din pâcle.

Compania făcu un salt înainte, svârlindu-se la pământ, cu toate armele în bătaie. Făcu alt salt și încă unul, până ce mitralierii sovietici, trăhțiți pe țarm lângă automate, se vedeau la față. Vaporul se tot depărta; și cu cât se depărta, de pe punțile lui înșesate de soldați, copii, femei și oameni bătrâni, s'auzea un cântec puternic, înalt, întovărășit de armonici, un cântec părănd, un cutremurător semnal de alarmă, strigat către toate pământurile. Păcele veneau repede din depărtările apelor și după ce vaporul nu se mai văzu și după ce vuetul avioanelor se topi, parcă toată întinderea mării cânta. Vaporul, în răstimpuri, acoperea cântecul acela cu geamătul lui, și cum se oprea geamătul, glasurile lungi ale armoniilor,

glasurile copiilor și ale bărbaților s'auzeau cum se sting pe arii...

Când automatele încetară, de pe ape se topiseră păcelele și vaporul se văzu, la linia zării, cât o furnică. Trei din mitralierii sovietici muriseră. Alți trei stăteau muți lângă automate.

— Impușcați-i... Impușcați-i... răcni Vieru, dar se răsândi, cuprins deodată de-o sete de a-i chinui.

Voia să-i ducă prinși, cu mâinile sus, prin ulițele acelea largi, să vadă toți cei ascunși după geamuri și să se înspăimânte.

Erau trei băieți înalți, cu capetele goale, cu niște fețe frumoase. Vieru porunci soldaților să-i dea trei moletiere ca să le lege mâinile la spate.

— Câne... scrâșni unul în românește, smuncindu-și mâinile din lega-toare.

Apoi, între baionete, prizonierii porniră pe-o uliță largă și Vieru se gândea ce moarte să le scornească? Dar orice moarte le-ar găsi, înainte de asta trebuia să-i umilească prin chinuri. Repezindu-i de spate înainte, le punea piedică și ei se prăbuseau la pământ, cu frunțile de pietrele trotoarului; porneau iar și Vieru îi repezea din nou, până ce obrajii li se umplură de sânge. Unul din ei își lovise ochiul drept în ascuțișul unei pietre și de sub pleoapă prinse a i se scurge sânge gros. Amețit de durere, omul se cumpănea, căzând întruna în genunchi și ridicându-se repede sub izbitorile de cismă.

— Câne... gemu cel ce grăise românește frecându-și unul de altul pumnii legați la spate.

— Câne? râse Vieru. Stai că-ți smulg eu îndată limba...

Se opri și se uită în toate părțile; își smuci stiletul:

— Iți arăt îndată cine-i căne...

Apucă omul de după cap și-l ținu pe loc, uitându-se în toate părțile.

— Ia'n trântiți-l jos... scrâșni către soldați, dar rămase înlemnit văzând ochii ascuțiți sub căști...

Oprită în mijlocul uliței, compania întreagă îl privea cu dușmănie, unii soldați întoarseră spatele spre el, pri-

vind în pământ, mușcându-și buzele până la sânge.

— Trântiți-l jos... țipă Vieru și spaima îl cuprinsese deodată.

Ar fi vrut s'o rupă la fugă din fața acestor ochi ascuțiți sub căști, din fața ferestrelor care-l priveau sumbru, cu dușmănie, din toate părțile; unele ferestre aveau în funduri o roșată de sânge; altele aveau păclă și nouri; și toate îl înconjurau.

— Înainte... marș... strigă către companie. Dece v'ați oprit? Sergent, răspunde...

Sergentul, cu ochii în pământ, tăcea.

— Dece v'ați oprit, soldați? Să-mi răspundeți, că de nu...

Și cele peste o sută de obrazuri se plecară la pământ. Dintre acoperișuri svârâi o piatră și-apoi încă una; în-tăia îl lovi în cască, a doua i se rostogoli la picioare, și cei trei prizonieri își săltară capetele, tresărind. Compania privi geamurile.

— Care-a văzut de unde? întrebă Vieru.

Dar compania tăcea, din nou, cu capetele în pământ.

Oare nu zărise și Ionici și Dadaci o mână în spărtura unui pod?

— Am avut dreptate... șopti Ionici. Orașul se preface mort...

— Am obosit... spuse Vieru, tremurând. Luați prizonierii, voi, și să-i ducem la comandament...

Nu mai porni în fruntea companiei ci, trăgându-și casca pe ochi, se amestecă printre soldați, pierzându-se printre ei. Ar fi vrut s'o rupă la fugă, către câmpia largă.

Il zări, stând călare la o răscruce de străzi, pe colonelul Vartic, dominând scurgerea armatelor. Infanteriști, vânători, tunari, roșiori, gră-beau, uitându-se mirați la orașul pentru care muriseră regimente, divizii, corpuri de armată. Ofițerii mari se și instalaseră în palate și priveau cum trec ei, pământii, sdrobiți de-atâtea luni de front. „Iaca pentru cine au murit diviziile...” își spuse Ionici, zărind la fereastră un umăr cu trese de general.

Vieru, zărindu-l pe Vartic, își recă-

pătă cumpătul, ieși în fruntea companiei, svârlindu-și bărbia înainte:

— Să trăiți, domnule colonel... Am luat trei prizonieri... Ordonați...

— Prizonieri? se întoarse spre el, Vartic, ducându-și la nas o nevăzută floare de romaniță. Ii dai în primire germanilor...

Dar escortele trebuiră s'aștepte mult până să poată tăia strada. După ce se sfârși infanteria, trecu o divizie blindată, apoi veneau trupe de cavalerie în goana cailor. Trotoarele erau pline de uniforme germane.

Pe-o clădire flutura steagul cu svastică și cei trei prizonieri fură îndreptați într'acolo.

Cu cât se apropiau, de după zidurile groase s'auzeau cum răpăe mitralierele și cum răcnesc niște oameni. După o clipită de șovăire, prizonierii porniră într'acolo, mai repede, încât escortele, în frunte cu Vieru, abia se țineau după dânșii.

— Trei prizonieri... raportă Vieru santinei dela poartă, un prusac bon-doc.

— *Drei?* întrebă el, repezind prizonierii în ograda unde răpăiau automatele.

Vieru, în timpul cât porțița stătuse deschisă, avu timp să vadă o curte pătrată, împrejmuită de-un zid înalt — și un șir de uniforme germane trântite la pământ lângă automatele care scrâșneau și răpăiau. Niște oameni fugeau din răspuțeri prin fața gloanțelor, prăbușindu-se în răcnete.

— *Ich... bitte...* se bălbâi Vieru către prusac, vrând să între, parcă cuprins de-o cumplită beție, în ograda aceea. *Kamerad... ich bitte...*

— *Was willst du, Schwein?* îl întrebă prusacul, ghiontindu-l cu pistolul în coastă; *was willst du?*

— *Nur ein Moment...* se rugă Vieru și, cuprins de valuri de sudoare, se sprijini cu amândouă mâinile de ușorii porții deschise, privind holbat la fuga osândiților prin fața mitralierelor în bătaie.

— *Es ist schön?* răsă neamțul și încremeni sub cască după ce încuie porțița la loc.

— Ce fac cu ei acolo? întrebă speriat Dadaci.

O amarnică părere de rău îl cuprinsese după viața prizonierilor; întrebă încodată, întorcându-se spre Vieru :

— Oare ce fac cu ei ?

— Taci... Taci... îi răspunse ofițerul cu un glas șuierător, trăgându-și mai adânc casca pe ochi și simțea că trebuie să se apuce numaidecât de ceva, să se sprijine. Greaua îi întorcea măruntaiele. Se prinse cu o mână de umărul lui Dadaci, cu cealaltă de umărul lui Ionici, picioarele i se împleticeau. Iși scăpă mâinile și căzu în mijlocul străzii, cu fața la pământ.

— L-a ajuns spaima... spuse, înfiorat, Ionici, Ce facem ?

— Il punem pe-o foaie de cort și-l ducem...

— Ce-i cu el? întrebă un ofițer din mers.

— S'a uitat cum niște germani împușcă prizonierii, domnule ofițer. După aceea l-a apucat răul...

Și Dadaci își desfăcu foaia de cort.

Ajunseră la companie tocmai pe când majurul Codău răcnea, suduind de precistă și dumnezeoaică, să se înhame mai repede căruțele, căci venise ordinul de întoarcere în țară... Il înnebunise bucuria și lovea în dreapta și'n stânga în soldații care abia nimereau, de bucurie, cătărămile hamurilor. Se învârteau, lovindu-se cap în cap, umăr în umăr și râdeau prostește unul la altul, uitându-se ce picuri le curg pe mâni; picuri de sudoare sau lacrimi?

— Vai de cei morți... strigă deodată Codău, oftând cu mâinile la cer; și unul dela căruțe răspunse :

— Vai de cei morți...

Părăsiră orașul, repede. Se bucurau că se lasă nouri și noaptea peste câmpie, peste dealuri și peste ogoarele de morminte.

Ajunseră în dreptul unui cimitir împrejmuit cu un gard de sârmă ghimpată — și o jale adâncă îi cuprinsese după cei morți. În poartă sta un majur scurt cât pociumbul, lângă un soldat înalt.

— ...în țară... rosti majurul, uitân-

du-se lung la soldați. Eh... mântuirea mamei voastre de mărlani... Noi, mai avem treabă...

În mijlocul cimitirului, pe-un dâmbușor, un popă cu rantie neagră cetea cu glas tare, cutremurat, veșnica pomnire, morților puși unul lângă altul, cu picioarele la marginea gropilor. La poartă veni un soldat descheiat la piept, suflecat, și spuse către majur :

— Pe cei întregi i-am ales. Ce facem cu cei care sunt numa' jumătăți? Intre ei am găsit un cap fără trup; numa' capul... singur... Să-i caut și trupul? Că-i păcat...

— Boule... Vită încălțată... Pune-l cum l-ii pune, în mama dracului... Ce-i, dacă scăfârliia are să-i ajungă în cer și dosul în iad ?

— Am înțeles, dom'majur... Da' mi-i frică de greșală...

Ochii soldaților întârziu lung, în treacăt, asupra inscripțiilor de sub căștile puse pe cruci. Mai la față, ce-teau nume de ofițeri; și, unul după altul, în șiruri lungi, se întindeau numele gradelor inferioare, soldați din toate armele.

— Aiștia n'au să mai vadă țara... oftă careva și toți grăbiră pe sub umbrele amurgului.

Fierbeau cazanele bucătăriilor; și fierbeau degeaba, căci, cui îi mai trebuia mâncare, de-atâta bucurie? Se întâlneau cu unități venind dinspre Soare-Apune, din țară. Întrebau :

— Incotro ?

— Incotro ?

— Noi, în țară... Voi ?

— Noi mergem departe, departe... La Crimeea... Ferice de voi că ați sfârșit...

Prin văzduhurile negre țipau pasărilor călătoare, s'auzeau în tot cuprinsul întunericului strigătele armatelor.

Cerul scăpăra, în fundul lui, către Răsărit, sub bătaia de artilerie — armatele pornite spre țară grăbeau mai tare. „Ce-aș face dacă ar veni acum ordin să ne întoarcem către Crimeea?” se întrebă Măgură. Avea în ultimele săptămâni o înverșunare de care nu se crezuse în stare : răspundea răstit, oricui. Cu Vieru se sfădea la cuțite,

în toate împrejurările. Mersese atât de departe, încât nu-i executase ordinul de a porni cu plutonul la atac printr'un baraj de artilerie.

— Dece să pierim ca niște oi? Vom porni după încetarea barajului...

— Foarte bine ai făcut... îi spuse comandantul de batalion, după ce Vieru îl raportase. Foarte bine, Măgură... Ai cruțat oamenii...

Și-l privi pe Vieru cu dușmănie.

— Dece svârli oamenii la moarte, fără socoteală? Nu cumva îl visezi pe „Mihai-Viteazul“?

De-atunci, Măgură și Vieru nu mai schimbau niciun cuvânt, nicio privire. Odată, la un popas, Măgură îl auzi spunând unui alt sublocotenent, dela a patra :

— ...și ceace-i rău... e că sunt ofițeri care nu cred în victoria împotriva bolșevismului... Sunt ofițeri care abia așteaptă o eventuală întoarcere a armelor... și alte prostii... atunci noi, cei ce luptăm cu trup și suflet, vom cădea victime... așa speră ei...

Și privi spre Măgură, ponciș.

— Dacă-i știi, dece nu faci o notă informativă? îl întrebă sublocotenentul dela a patra. Fă o notă... și... Dar trebuie fapte pozitive...

„Am să scriu o notă informativă... gândi Vieru — și am să arăt...“ Dar ce putea să arate împotriva lui Măgură? Că-și ferește de moarte plutonul, ocolind primejdiile inutile? Că-i răspunde clonțos? Că l-a stupit drept în ochi, în noaptea când siluia femeii împreună cu plutonierul Duma?

Intins într'o căruță, sub coviltirul de papură, Vieru se afla într'o stare de toropeală și abia-și putea mișca mâinile. Cum închidea ochii, vedea curtea pătrată, osândiții alergând prin fața mitralierelor în bătaie; auzea răcnetele celor bătuți cu vergi pentru

a o lua la fugă prin fața gloanțelor. Se răsuci cu fața'n jos și căruțașul îl întrebă :

— Dece grăiți singur, dom' locotenent? Spuneți despre o ogradă unde se pușcau oameni...

— Mă doare capul, măi camarade... N'ai o țară de apă rece?

— Apă, dom' locotenent? Ieșiți cu capul în ploaie, că s'au descuiat zăvoarele văzduhului...

Vieru sări din căruță, cu capul gol și ploaia îl bătu îndelung pe tâmpile, până ce simți un fior de frig. Se strânse bine în manta și ceru calul. „Ce dracu se întâmplă cu mine? se întreba, încălecând. M'am făcut de răs în fața mârlanilor...“ Strânse pintenii, calul țâșni galop, încât soldații abia apu-cară a se feri. Glasul i se făcu rău, prinse a sudui, mânând compania mai repede. Incet-încet i se înfiripă în minte sărbătoarea cu care-i vor primi în garnizoană, pe ei, cuceritorii, printre drapele, în sunetul muzicilor. Iși va potrivi fața, ca să pară ostenită de greutățile frontului, să pară o față de erou călit în lupte, încrunțat de atâtea grozăvii trăite.

— Capul sus... sus... striga către compania, care mergea moțâind prin bezne. Când vom intra în oraș să vă uitați crunt... crunt...

„Ce tâmpit!“ gândi Măgură. „De bună samă are s'o facă pe eroul, ticălosul“...

Dar până la Botoșani era atâtea cale... Văzduhul căzuse pe pământ cu ploile lui putrede și trupurile oamenilor prindeau a mirosi a bureți. Din mantăile îmbăcsite de apă ieșeau aburi; obrajii se scofâlceau zi de zi, pașii deveneau mai grei, ofițerii mai mânioși, ciorba cazanelor mai sălcie și unitatea mărșăluia dormind, retrăind viu întâmplările războiului.

VII

Pe fața pământie a lui Niculai Dadaci răsărea, uneori, un zâmbet șters. Cum să nu-i vie a râde, cio-

roiului, când a avut curajul să-î bage sub cofă pe un cogeamite colonel de justiție militară? Are el ce

are cu ofițerii aceia negri și parcă naiba i l-a scos pe unul în cale.

Pe amândouă părțile străzilor erau niște case mari cum nu mai văzuse Niculai Dadaci în zilele lui. Grăbiți, în suduirile ofițerilor, soldați din toate armele : infanteriști, tunari, vânători, jandarmi, scoteau de prin case lucrurile, așezându-le în camioanele și căruțele trase la uși, scoteau și încărcau pianine și pianine, mașini de cusut, patefoane, paturi, covoare, farfurii și tacâmuri, fotolii, scaune — și ofițerii îi croiau cu cravașele cum se strica vreun lucru ; camioanele porneau în șiruri, cu ofițerii urcați deasupra lucrurilor, porneau căruțele și, urcați pe lambe, alți ofițeri își țineau cu amândouă mâinile lucrurile furate.

Dadaci umbla de vreo două ceasuri, cotrobăind prin case, după vreo scripcă ; urcă într'un palat, într'o încăpere largă, așternută cu covoare și-i îngheță sângele auzind în vecinătatea lui un scârțait de gheată. Tocmai cotrobăia după un covor, într'un dulap, când cineva s'apropie de locul lui așa de mult, că-i auzea răsuflarea. Abia vârful nasului și-l scoase și văzu un ofițer îmbrăcat în negru, umblând prin casă în vârful picioarelor, deschizând dulapurile și căutând prin buzunarele hainelor, plecându-se și căutând pe după mobile, oprindu-se, trăgând cu urechea îndelung. Era o namilă de bărbat, cu niște ochi încruntați, cu mustață neagră ; în răstimpuri își pipăia buzunărul în care ținea pistolul, prindea iar a răscoli și a trage saltare. Deodată, Dadaci îl văzu scoțând dintr'un dulap o vioară. Ii încercă strunele, o așeză deasupra lucrurilor puse în mijlocul încăperii, pe-o masă, și făcu un pas, când, de după covor, auzi o poruncă de tunet :

— Stoi !... Stoi !

Ofițerul bătu pintenii și-și svârli mâinile sus, încremenind așa. Ochii i se făcură din ce în ce mai mari, văzând în deschizătura covorului buza unui pistol îndreptat spre dânsul.

— Cul-cați... tună iar glasul de după covor și namila neagră se prăbuși.

— Inchide ochii și bagă-ți nasul în covor... strigă Dadaci și fața ofițerului se făcu una cu dușumeaua.

— Acum, dacă ridici capul, îi dau gaură... mai spuse flăcăul după ce luase scripca și ieșea pe ușă. Nicio mișcare, leat !...

Coborî în goană treptele și fiindcă diavolul acela negru era mai-mai să-l ajungă răcnind și suduind, Dadaci se alipi unei companii în mers, bătând talpa...

Acum, cum naiba să nu-l apuce răsul de pățanie ? Mergea sgribulit, cu mâinile înfundate în mânecile mantalei, adus de spate și bocancii îi chifteau de apă... Mai a dracului decât toate greutatețile, era greutatea raniței.

La un ordin, soldații își luară ranițele din căruțe, căci, spunea ordinul, caii sunt istoviți de drumuri... dar, golite de ranițele trupei, căruțele se umplură de lucrurile luate de ofițeri din Odessa — și căluții abia mișcau prin gloduri... La dealuri, soldații erau siliți să pună umărul...

— Pune umărul, pune-l... că te sfărâm...

Dar ei ar fi pus umărul și-așa ; cum să nu-i ajute la greu pe camarazii lor cei blânzi și buni, caii ? Răniți la fel cu oamenii, uciși la fel cu oamenii, caii dăduseră atâta tribut... Pe cei răniți greu îi împușcau și-i jupuiau încă pe când li se mai cutremurau picioarele și mai clipeau din ochii plini de ceață... Oare nu erau și căluții aceștia dela trenurile de luptă, niște concentrați, luați dela munca lungă a brazdelor și dela ieslea cu troscot ?

Impingând, soldații își făceau semn cu coatele și, prin râpi, răsturnau căruțele cu roțile în sus, astfel că, din „capturile de război“ ale ofițerilor s'alegea pulbere...

Zăriră Prutul într'un amurg, și cineva dădu soarelui roșu un chiot. O goarnă înălță văzduhului sunetul

prelung al Eliberării și Niculai Dadaci își scoase scripca. Se închină apei și luând mîl în pumni, îl sărută, apoi își culcă fruntea în el.

Acolo, după ce trecură fluviul, își desfășurară corturile și prinseră a se înălța focurile bivuacului.

Niculai Dadaci, în tot lungul marșului, își făcuse un jurământ. „Să-mi crape rânza și să n'o gălesc vie pe Țuna... dacă nu m'oi opri pe Prut și n'oi cânta tuturor morților din Ucraina...”

Se trase de lângă focuri, se opri la fluviu, singur în noapte și'n nemărginire. Își potrivi dibla sub bărbie.

— Săracii de voi, feciori... oftă înainte de a-și pune arcușul pe strune.

Cântecul porni adânc, ca un geamăt, din strunele cele groase, se înălță către văzduhuri, chemând parcă umbrele tuturor diviziilor decimate. Uneori, cântecul era molcom, ca plînsul unor măicuțe, striga ca plînsul

copiilor, cobora ca vorbele în veac înțelepte ale bătrânilor.

La spatele lui, în negură, clipeau focurile roșii, strănutau caii la conovețe, niște fluierie dondăneau. Unul câte unul apoi, focurile prinseră a muri în fața corturilor — și soldații, adormind, coborau în somnul lor cântecul înălțat umbrelor. Lângă țigan, pe mal, se alăturară fluierari. Fluierile plîngeau adânc și pe apa plînsului lor scripca striga către depărtări și le întreba, ce flori vor răsări din mîndrețea regimentelor, la primăvară?

Răsăritul prindea a se lămuri, corturile prinseră a se strînge. Fluierarii plecaseră demult de lângă Dadaci. Strunele i se umeziră și arcușul mai scotea din ele doar ca un hârâit îndărătnic. Porni — și se întoarse iar la apă, fără să știe de ce. Privi scripca și-o izbi cu putere de genunchi, făcând-o țandări, și o svârli în valuri.

VIII

Dela Hârtopul Calicilor, acolo unde călăul târgului omoară câinii pribegi cu parul, și până la santinelele poligonului, câmpul se umplu de femei și copii, se umplu de oameni bătrâni, părinți, frați, surori. Degeaba veneau din cazarmă ofițerii, spunându-le că până la sosirea regimentului mai este o săptămână — că nimeni nu se da dus. Stăteau îngrămădiți, bărbați și femei, lângă zidul cimitirului, zi și noapte, ploaia cădea tot mai deasă, nourii se târau tot mai alături cu pământul. Noaptea dărdăiau de frig sub cațaveici și sub sumane, învelindu-se unii pe alții. Somnul abia venea peste ei ca o umbră și se depărta ca umbra. Cum se iveau zorile, se desprindeau de lângă zid și imașul părea un iarmaroc cu straie pestrițe, cu desagi de toate culorile, cu strigăte, cu blesteme și cu plânsete.

Cât îi ziua de lungă, mulțimea aceea se uita ce se întâmplă în cazar-

mă, unde forfotul nu se oprea nici zi, nici noapte. Garda și furierii măturau de zor, prin ploaie; polobocul negru pe patru roate umbla zi și noapte, desfundând latrinele. Toată graba asta o conducea căpitanul invalid Bârzu. Cu o cravașă croia spinările și bucele învârtiților la partea sedentară, îi croia, îi suduia și-i fugărea, din zori până'n noapte. Și, cum cobora noaptea, îi puneă să frece pentru a douăzecea oară dormitoarele... În zori, cum sună goarna, după ce-i trântea prin noroaie, îi puneă s'adune glodul cu pumnii și să-l care cu pumnii, prin flanc câte unul, tocmai la Hârtopul Calicilor. Mai toți învârtiții aceștia purtau galon de termen redus și erau burduhoși de-atâta sedere pe scaun.

Cel ce căra la poloboc era unul înalt, cu o față gălbuie, sergentul T. R. Enache. Când ofițerul îl croi

cu toată puterea peste buci, el se'n-
toarse spunând :

— Am să-i scriu lui mamaia, să se
ducă la Mareșal...

Ofițerul îl auzi, se repezi :

— La Mareșal? Bine... Deocam-
dată ești în mâna mea — și-am să
te frec să-ți iasă untul...

Il croi așa de sdravăn, că soldatul
se îndoi de mijloc, gata să cadă.

— Na-ți... să-ți ajungă... până la
Mareșal... Nu ți-i rușine, spurcăciune?
Dacă ai onoare, de ce cari la
butoi și nu te ceri în linia întâi? Ori-
cine-i fi, am să te bat să te ia mama
dracului... Ii plină cazarma de învâr-
țiți... numai învârțiți... Ia'n sergent
de zi, adună-i pe toți, aici, să-i culc
până le-or da mațele...

Țignalul sergentului suna repede,
învârțiții se adunau pe platou din
toate ungherele cazărmii, venind în
pas alergător, adunându-se în linie.

— Invârțiții... adunarea învârțiți-
lor!... țipa sergentul ca scos din
minți, în timp ce ofițerul, stând în
fața lor, cu capul în pământ, își muș-
ca întruna buzele...

— Drepti... țipă el deodată, ridi-
când cravașa. Atențiune, eroi... eroi
care faceți războiul la partea seden-
tară... atențiune! Fiți atenți aici...
când oi pleca eu cravașa, toți să fiți
cu bucle goale la pământ. Gata!...

Cravașa se plecă și cei peste cinci-
zeci de soldați se prăbușiră în noroi.

— Acum... domnilor învârțiți... așa
cum stați... Gata? Ce te uii la mine,
sergent T.R. ? Gata... Dacă se mișcă
unul când îl croesc, în loc de una îi
trag o sută...

Și cravașa prinse a croi cu sete,
jăpăind în buclele albe, grase, în timp
ce umerii se cutremurau, dinții apu-
cau glodul și-l mestecau. Unii săreau
în coate, gata s'o ia la fugă și atunci
cravașa croia peste umeri și ei se
tăseau din nou la pământ, fără să
scoată un icnet.

Sergentul T.R. Enache se trăsese
după un delușor, privind holbat, hol-
bate se uitau femeile, holbați se ui-
tau moșnegii și copiii cum cravașa
coboară și se ridică din ce în ce mai

repede, iar trupurile deveneau tot
mai albastre...

— Domnul căpitan... icni unul
dintre soldați și cravașa se opri în
aer.

— Poruncă, domnule învârțit!...
Spune repede, că se răcește nănașa!

— Domnule căpitan... să fie pe
dreptate... Uitați-vă... cel cu butoiul...
Enache... și el e un...

— Enache... țipă ofițerul și solda-
tul dela butoi se prefăcu a deșerta
repede, cu căldarea...

— Ordonati!... se întoarse el spre
ofițer și porni în fugă. Ordonati!...

— Ascultați, grade învârțite... rosti
căpitanul către soldații culcați; as-
cultati aici bine... ați înțeles? Ascul-
tați bine... Dumnealui, domnul Ena-
che, are neamuri mari... mari de tot...
neamuri care stau toată ziua nas în
nas cu Mareșalul... Ba, mai mult,
domnul Enache, care are moșioară
la Pleșești, are și câni de vânătoare...
și mi se pare că are și șoimi... nu?
Ei, bine! Aflați că unul din câni
domnului Enache a umblat odată la
câteaua Mareșalului... Drept este?...
Și de atunci domnul Enache îi neam
cu Mareșalul.

Făcu spre domnul Enache un semn
cu cravașa, poftindu-l să se alinieze
lângă ceilalți.

— Așa... făcu sergentul de zi care,
tot timpul cât grăise căpitanul, îl as-
cultase cu un rânjet până la urechi.

— Așa... făcu și căpitanul și ser-
gentul își strânse repede dinții, parcă
închizându-i într'o pungă. Sergent,
treci și tu în front. Dă pantalonii jos
și treci în front, că-ți bag cravașa în
grumaz... Gata!... Mocoșeală? Așa
te chiamă? Păi, bade Mocoșeală...
d-ta nu vrei să iei parte? Treci în
front, învârțitule...

— Așa... făcu cel ce-l pârîse pe
Enache și sergentul Mocoșeală se
întinse la pământ.

— Câte hectare ai acasă? îl întrebă
căpitanul, zâmbind că i-a venit o
idee strașnică.

— Douăzeci și cinci... domnule că-
pitan...

Și dându-și sama încotro bate gândul căpitanului, spuse repede :

— Numai douăsprezece... domnule căpitan... să ardă casa pe mine că-i așa...

— ...și cum de nu te-au luat pe front, sergent Mocoșeală? Văd că ești cât buhaiul popii! Dece?

— Vai, doamne... prinse a bocii Mocoșeală, iar unul din cei cincizeci roști :

— Bestialitate... Am să mă plâng...

— Care-a vorbit? întrebă căpitanul — și cel ce vorbise se ridică în picioare, trăgându-și pantalonii :

— Eu am vorbit, domnule căpitan! Dacă vrei, mă puteți și ucide! Faceți-mi formele, plec pe front...

— Așa? se miră căpitanul și'n ochi îi străluci ca o bucurie. Va să zică, după atâtea săptămâni de ciomag, ți s'a înfierbântat conștiința... Bine... Care mai pleacă pe front? Niciunul? Bine... Treci de-o parte, eroule...

Reîncepu bătaia, întârziind mai mult asupra sergentului Mocoșeală și a teteristului Enache.

— Scârbelor... stupi el mai apoi, depărtându-se.

Mirate se uitau la ei femeile; una îl întrebă :

— Dece? Că doar și ei sunt suflete...

— Suflete mătușă? Eu am fost pe front... mi-i zdrobit brațul... n'am avut în companie decât săraci... Cei cuprinși, uite-i unde stau...

— Așa-i... întări un bătrân. La noi, la Dumbrăveni și'n lătureni la Salcea, la Plopeni, tot numai săracii s'au dus... La Salcea este unul, un fecior de boier; tatăl lui, bătrânul, și-a fost acoperit castelul cu bani zâmboși... iaca, asta mi-i crucea... Nu-i așa măi? se întoarse el spre alți moșnegi din Dumbrăveni. Și feciorul acela de boier, când a simțit că vin războiul, a șters-o la Franța... Eu îs hargat pe moșia lui și știu... Da-i plină lumea de feciori bogăți care stau acasă... Bine le face domnul ofițir, că-i mângâie...

Ploua cu nemiluita — și soldații se duceau spre cazarmă, sprijinindu-se unii de alții. Enache abia mergea către dâmbul unde-și lăsase polobocul. Cele două mârțoage întoarseră boturile spre dânsul, rânchezând. Cănele de pripas al regimentului, un dulău roșcat, i se gudură la picioare. Cu fața îmbrobonată de sudoare, tremurând în friguri, Enache se prăbuși.

— Săracul... țipă o femeie și din toate părțile lumii venea amurgul.

Pe drumul Hârlăului s'auzi un tropot de copite și în curând un soldat în cască se opri din galop drept în mijlocul platoului.

— În zori, vine 307...

Auzind vestea, grupurile părăsiră platoul, mergând aproape în fugă, copiii abia se țineau de poalele mamelor; moșnegii doar, oprii în marginea orașului, iscodeau pâclele, cu mâna streășină. Stătură acolo, sprijiniți în cărje, până ce dinspre Răsărit s'auzi nedeslușit scârțâit de roți, frământ de copite. Un glas de goarnă spintecă noaptea. Apoi larma se stinse.

Se înălbeau pâclele la Răsărit, când scârțâitul de roți, frământul de copite și mersul cadențat al infanteriei s'auziră din nou, din ce în ce mai deslușite, și capul coloanelor se arătă la cotul drumului. După câțiva ofițeri călări, veneau companiile împietrite în tăcere, lovind rar piatra. Un abur înalt se desprindea din trupurile cailor, din mantăile soldaților, tăcuți sub căști. Femeile, umblând în fugă dela companie la companie, țipau, strigau, blestemau, apucându-se de șeile cailor, de centurile și ranițele soldaților, întrebând despre al lor, chemând pe nume frați și părinți rămași în veci în depărtata Ucraină.

Unele se încleștau de gâtul soldaților, întrebându-i printre hohote de plâns :

— ...și a avut cine-i da apă, lui Gheorghe, când murea?

— Răspunde-mi om bun... Poate n'a murit... Poate-i în vr'un spital — și nu știi tu...

— Dece nu-mi răspunzi? Și n'a mai rămas din el nimic, nimic, când l-au sfărâmat tunurile?

Galbeni la față, soldații tăceau și în zadar strigau la ei sergenții și ofițerii, să țină cadența, că femeile iar li se încleștau de gât, de arme, de centuri și cu cât tăcerea lor se adâncea și răpăitul cadenței s'auzea mai apăsător, ele plângeau mai tare...

Pe la picioarele femeilor, prinși de poalele mantărilor, mergeau repede băiețași în durligele goale, încercând să se agațe de ranițe.

— Tată... strigă deodată unul cu o cușmă brumărie, cu niște izmănuțe rupte și se svârli spre un soldat înalt care-l privi cu o față plină de durere și-i răspunse plecându-se să-l mângâie :

— Nu-s eu tatăl tău, măi țacă...

Și alt soldat adăugă :

— Tatăl lui... Cine știe...

Strigătul plin de bucurie al băiatului s'auzea tot mai în urmă și s'auzi apoi din nou în capul coloanelor, întrebând acum :

— Dar unde-i tata?...

Se opri iar în dreptul soldatului celui înalt, privindu-l cu ochii măriți și roști :

— Samănă cu tata așa de bine...

Și în timp ce soldatul își plecă fața spre pământ, băiatul prinse a alerga mai departe în lungul companiilor, țipând :

— Nu l-ați văzut pe tata ?

Erau în plin oraș acum și ofițerii prinseră a se stropși la țărănci, fugărindu-le din lungul regimentului; căci, cum vor defila cu încercătura asta de muieri, plozi și moșnegi care nu se mai deslipeau de soldați ?

Locotenentul Vieru, tras la față, cu niște cotori roșiatici de barbă, călărea împietrit în tăcere, cu ochii mohorâți, ținându-și capul plecat spre umăr, parcă ascultând văzduhul.

Când îl întâmpină cântecul fanfarelor, tresări, își strânse calul în pînteni și privea drept înainte peste capetele mulțimii, mândru. Copii și țărănci, la auzul fanfarei, începură a țipa mai tare.

— Luați-i în pieptul cailor... dădu ordin colonelul Hrițcu din capul coloanei și comandantii călări se întoarseră spre turmele desculțe, rezezându-se în mijlocul lor cu caii.

Lumea de pe trotoare striga, câțiva pumni se ridicară, în neștire.

— Blestem... Blestemaților... strigă moșneagul din Dumbrăveni trântit la pământ...

— Svârliți plozii din brațe... strigă un căpitan galopând în lungul regimentului. Ce-i prostia asta ? N'auzi, camarade ?-Tu, cel înalt... Svârle din brațe plodul...

Soldatul înalt, ducând pe raniță băiatul cu cușmă brumărie, răspunse :

— ...că nici nu-i al meu, domnule căpitan...

Apucă băiatul cu amândouă mâinile și, plecându-și capul, îl lăsă la pământ, adăugând :

— Ți-am spus, măi, că nu-s eu tatăl tău...

— Atunci... unde-i tata ? plânse băiatul, alergând înainte spre piața unde sclipeau alăturile fanfarei și coloneii primeau defilarea.

Acolo, printre ofițeri, se aflau niște doamne în strai de sărbătoare. Stăteau pe o tribună gătită cu verdeață și steaguri tricolore, privind trupa mohorâtă. Când treceau prin dreptul lor ofițerii, băteau din palme și svârleau flori sub picioarele cailor. Aproape toate doamnele acelea purtau semnul Crucii Roșii și strigau în răstimpuri :

— Glorioasă armată...

Băiatul cu cușmă brumărie, ostenit de-atâta fugă, se cățără la spatele lor, pe tribună, și-și îndesa capul printre ele, să vadă încodată soldații.

— Ce-i asta ? țipă o doamnă, rezezându-l. Așa de mic și... buzunărește... Ia'n uitați-vă...

— Repeziți-l jos, doamnă general... Cred că-i plin de păduchi... Dar țărăncele acelea ? Ei, drăcie... se'ndea să'n soldați și nu putem vedea cum trebuie... Am pierdut ziua de poamnă...

Își lăsară la picioare florile, întor-

cându-se una spre alta, cu spatele la defilarea trupei.

— Ei, drăcia dracului... Iar ne umple de păduchi puiul ista de țăranoi? Marș jos, dihanie...

Și generăleasa se întoarse spre băiat, îl înșfăcă cu stânga, cu dreapta îi plesni două palme peste obrazul ud de lacrimi.

— Marș jos, dihania dracului!

Și'n timp ce băiatul o privea mirat de palmele căpătate, ea își scoase din poșetă o sticlută și după ce-și parfumă mâinile, adause :

— Țărani... unde te'ntorci, numai țărani...

O altă doamnă, una înaltă, palidă, îi răspunse :

— ...dar, de neamul nostru, toți suntem țărani...

— Apoi, nu te-a poftit nimeni la vorbă... îi răspunse, înțepată, doamna general. Cine-a primit-o și pe asta pe tribună ?

Doamna palidă îi întoarse spatele — puiul de țaran veni lângă ea și i s'așeză la picioare, privind-o lung, drept în ochi.

Peste acoperișuri și peste întreg orașul plin de grădini ieșise soarele, alb, dintre nourii de Octombrie și lumina lui întunecă mai tare fețele sub căști ale soldaților.

— Oare ce ne-or fi adus bărbații ? întrebă o coloneasă. Mie, doamnă

general, mi-a făgăduit, bărbatul meu la plecare, o piele de bolșevic...

Un răs cu niște sunete de pahare sparte se pierdu în cântările fanfarei.

— Al meu mi-a trimis din Rusia șampanie... spuse generăleasa, oprindu-se din răs ; strașnică, fetelor... Deseară... sunteți invitatele mele...

Plictisite de răpăitul bocancilor soldățești, plictisite de fețele acelea întunecate, se întoarșeră de-a-binelea unele spre altele.

Apoi coloana infanteriei se sfârși. Din urmă dădură năvală cărdurile de țărânci desculțe, cu cațaveici rupte, țipând și plângând în gura mare. Muzica încetă și un ofițer călare care încheia coloana s'auzea cum spunea :

— Nu-i voie, lele... nu înțelegi că nu-i voie ? Veți primi știre acasă, despre fiecare...

— La atâta nu m'am așteptat... îi răspunse moșneagul din Dumbrăveni. Doar îs feciorii noștri... Să ne împungă cu caii ?

Și țărâncile erau acum tot mai multe, grăbind în urma regimentului. La o răscruce se lovira de un cordon de soldați care îndreptă asupra lor armele, somându-le să oprească. Erau niște soldați rumeni, centurile le fugeau în jurul pântecelor umflate sub matală, erau învârțiții regimentului 307.

IX

...atunci, cărdurile de țărânci se plecară la pământ, apucând pumni de glod și prinseră a huidui și-a blestema :

— Blestem în osul vostru, învârțiților... Să vă mănânce viermii...

Improșcați cu glod, speriați de mârș și a moșnegilor care riele, soldații se trăgeau și Enache întrebă spre seroșeală :

— Agem ? Doar insultă ar-

— Astâmpărați-vă... strigă Mocoșeală către țărani.

— Măi, ticălosule, măi... îi răspunse un moșneag. Ești dela mine din sat și te știi... Unde mi-ai stat, cât feciorii noștri au luptat și-au murit ? Iară voi, ticăloșilor, unde mi-ați stat, voi învârțiților ? Așa să-mi ajute mie bunul dumnezeu, dacă n'are să vă vie o plată... Faceți pe vitejii, măi spurcăciunilor, cu părinții morților ? De! haram să vă fie...

Se întoarse spre femei, grăind mai departe, cu cârja ridicată :

— Ia'n hai să-i luăm în piept...

Țărăncile se prăbușiră asupra lor, svârlindu-i din mers, prin șanțuri — pornind la fugă spre poarta regimentului.

— Așa... făcu moșneagul. Da' tu de unde ești, țâncule? îl întrebă pe băiatul cu cușmă brumărie care alerga din toate puterile, scoțând un chiot mărunț.

Și astfel toată țărănimea aceea se opri la poarta regimentului. Moșnegii se descoperiră, femeile își potrivoră mai bine broboadele, când se arătă căpitanul Bârzu.

— Am venit după feciori... îi spuse moșneagul din Dumbrăveni. Cum îi ?

— Ascultați, oameni buni... Poimâne, în piața din mijlocul orașului, să veniți iar, cu toții. Se va face apelul întregului regiment, așa cum a pornit el întâia oară — și până azi. Veți afla care-i viu, care-i mort, care-i rănit, care-i dispărut...

— Asta-i bună vorbă... îi răspunse moșneagul. Atunci, oameni buni, haideți acasă ori întorlocați-vă prin târg, cum îți putea, până poimâne... Cu bine, domnule ofițer... Da', ia'n stai! Cine a pus învârtiții ceia, pe care-i băteați ieri la buci, să ne oprească? Treabă-i asta? Nu de alta, da' era să-i bată muierile... și rămânea țărișoara fără braț de apărare... Cu bine, domnule ofițer!

X

Pe la cântatul cocoșilor de ziuă, femeile în cârduri de câte trei-patru, trecuseră demult apa Sucevii, grăbind la Botoșani. În urma lor veneau altele și altele, unele, cu toate că primiseră demult hârtie despre moartea feciorilor, se duceau să mai întrebe. Poate... cine știe...

Mulți feciori erau duși din cotuna Poienei și-acum plecau mame și neveste, dela fiecare casă, cu merinde în traiste. Niciuna din ele n'a strigat la poarta Nataliei; căci, cum să se încurce la drum așa de grăbit cu o femeie bătrână care caută calea cu vârful bățului?

Cu desagii în spate, bătrâna apucă spre Răsărit. Dorul de fecior îi dădu puteri și grăbea, punându-și bățul la subțioară. Mai înainte bătuse în ușă la Măriuca. Dar fata, cu cât s'auzea că se'ntorc feciorii, se strângea tot mai mult în tăcere și'n supărare, ochii i se adânciseră în fundul capului. „Ce rușine, doamne...” Simțea în frupul ei toate semnele sarcinii, purta în pântec sămânța celui mai rău dușman al lui Costan. Cum se va arăta în fața feciorului, dacă se'ntoarce? Sta, zile și nopți, zăvorâtă în

casă, și avea în priviri desnădejdea fiarelor rănite. Sta ghemuită într'un ungher, nu-i mai venea nici să mănânce, nici să bea apă, se întindea în pat, așteptând să închida ochii și să moară. Căci, mai bine în țintirim decât să ducă rușinea asta mai departe...

Când auzi de întoarcerea regimentului, aștepta să se sfârșească lumea. Dacă nu s'ar fi întâmplat ce s'a'ntâmplat ar fi sburat până la Botoșani, ca o pasăre... Ori ar fi lăsat-o pe mătușa Natalia să i se sprijine de umăr și ar fi pornit amândouă, pe la cântatul cocoșilor și în patru ceasuri, cel mult, ar fi zărit turnurile orașului.

O auzi pe bătrână ciocănind cu bățul în ușă, căutând clampa.

— Măriuca... Ce-i cu tine, mândra mamei? Hai... se face ziuă...

Măriuca s'apropie de geam și-o vedea cum se duce; cum iese dintre răchiți cotind pe drumul larg, la șosea — și-o înnăduși plânsul. Iși căută repede broboada, ieși fără să încuie ușa în urma ei, ajungând-o pe bătrână tocmai prin mijlocul câmpului, la fântâna lui Motrici. Ostenise de graba începutului de mers, se sprijii-

nea în băț, oprindu-se des să-și dreagă sufletul. Fără cuvânt, fata își băgă umărul sub brațul ei și Natalia o cuprinse înviorându-și pasul parcă i-ar fi intrat în oase puterea și tinerețea fetei.

— Până la tren... rosti Natalia.

— Da, mătușă Natalie. De-acolo eu mă'ntorc...

— Bine, mândra mamei mândră... Ești tare mâhnită?

— Mâhnită de moarte, mamă...

— Lasă, mândră... Ești tânără... Dacă nu-i Costan, îi plină lumea de feciori. Tu ești harnică...

Apoi tăcură și Măriuca își ridică mai bine umărul, fulgerată de-un gând. O lăsă pe bătrână la podul Vereștilor, se'ntoarse repede. Intră în sat, străbătu șleahul, coti spre Poiană și nu mai coti a doua oară, pe pârâul Alisandroaiei, ci merse înainte, urcând în fugă dealul lui Griga.

Bordeiul Axiniei abia se deslușea din umbrele răsăritului. Ciocăni de trei ori la geam, auzi din încăperea o tuse ascuțită și niște vorbe de blestem. Pași repezi dupăiau spre ușă.

— Cine-i acolo? Ce vrei?

— Mătușă Axinie... O nevoie...

— ...că așa sunteți voi... Când vă apucă nevoia... hop la Axinia... A cui ești? o întrebă, crâpând ușa bordeiului. Stai o țără că mi s'a stins pipa...

Fata intră în încăperea și din fundul bârlogului, dintr'un cojoc flocos, o priveau niște ochi rotunzi de motani. Alte mâțe s'apropiară, frecându-i-se de picioare și miorlăind. În mijlocul încăperii care mirosea a fum vechi și-a mucegai, Axinia, într'o cămașă lungă până'n pământ, sta cu capul plecat asupra amnarului, scăpărând repede și mâțele prinseră a mieuna la țâsnirea scânteilor. Apoi, punându-și iasca aprinsă în pipă, o

apăsă bine cu degetul și-și îndreptă capul spre fată:

— De bună samă, te-ai culcat cu vr'un hătălău... Ceeace-mi ceri tu, fată, îi lucru greu... greu al dracului! Hi... măță! Eu am ajuns cu bine până'n anii iștia și nu vreau să mă feștelesc... Bun? Bun! Du-te sănătoasă... Hi-i-i...

— Vai, mătușă Axinie... cum ai să mă lași... Ți-oi da trei valuri de pânză...

— Trei valuri... hi, măță... trei valuri sunt lucru bun... hi-i-i... dihaniei!... Ia'n întinde-te jos pe cojocul babei, să-ți caute baba pântecul... hi, măță! Că dacă nu vă astâmpărați... dece-i credeți pe hătălăi? Hi-i-i... spurcăciune de măță, că te împung cu coada fusului...

Cotrobăi într'o traistă cu gheme, scoase un fus lung, de tors călți și după ce-l sbârnaî în palme prinse să rătă cu o gură neagră, împănată ici colo cu niște cioturi de dinți — se așeză în genunchi lângă Mariuca, pipăindu-i pântecul.

— Aici îi... aici îi, puiul de drac... Iaca... aici îi... Să nu răcnești... că dacă răcnești, se strânge lumea la ușă... Ce, nu mai suflă? Hei, fată...

Măriuca își sgârci odată picioarele și tot trupul, apucând pielea cojocului cu dinții... Răcni, dar răcni numai în sinea ei; baba, îi auzi numai geamătul.

Șterse fusul de sânge trecându-și-l prin palma stângă și după ce-l puse la loc în traista cu gheme, își șterse amândouă mânilor de floacele cojocului. Iși aprinse iar pipa, luă cofa cu apă, vărsând-o asupra fetei. Se așeză pe laiță, așteptând, în vreme ce luminile răsăritului creșteau, înroșindu-i ferestruicile strămbe, împurpurând pereții.

XI

Cu mult înainte de a se face ziuă, piața Teatrului era plină de lume.

Așezate jos, îngrămădite unele de altele, țărâncile grăiau molcom, une-

le se strigau peste capetele altora — țipau copii, în vreme ce lemnarii garnizoanei bocăneau de zor cu ciocanele, cercetând încă odată tăria tribunei. Câni fără stăpân se amestecaseră printre femei, băgându-și boturile prin desagi, apucând bucățile de mămăligă din mâna copiilor care fugeau după ei să le ia mămăliga înapoi.

Avea să fie un spectacol cum nu mai văzuse orașul acela împănat cu grădini, deaceia, din mahalale năvăliră babele calicimii, veniră până și cerșetorii din pragul bisericilor, gunoierii din târgul vitelor, măturătorii străzilor, tot soiul de moșnegi rupti și flămânzi, odată cu negustorii de cocosei de tinichea.

Un cerșetor orb cânta din armonică un cântec al depărtărilor... Copii și femei se strânseseră în jurul lui, câni pribegi, așezați pe pânțele, urlau — și peste larmă prindeau a se polei în aur turnurile dela Vovidenie. Când cerul se arătă limpede ca lacrima, glasul armoniceii creșu, negustorii de tinichele și bomboane prinseră a striga mai tare, sfădindu-se cu țărăncile, apucând de urechi copiii care li se băgau pe sub mână să le șparlească marfa. Cum se'ncepeau bătăi cu țipete și suduituri, armonistul orb se ridica în picioare înfoidu-și armonica mai tare, să aducă sub ascultarea cântecului toate glasurile. Dar cum dinspre cazărmi se auzi fanfara, cerșetorul se trase către privdorul unei case, pipăind treptele cu bățul. Mulțimea se trase înapoi, până'n garduri, ca la un semn, să facă loc companiilor care se orânduiau cu fața la tribuna împodobită cu steaguri tricolore și cu tablourile Mareșalului. După colonelul Hrițcu și alți colonei, îmbrăcați toți de paradă, cu ledunci, cu piepturile pline de decorații, cu cismele strălucind de lustru, ~~urcă~~ pe tribună majurul dela Mobilizare, un fel de pitic cu mustăți galbene — și colonelul Hrițcu ridică brațul...

— Popor... Ostași..

— Doamne... doamne... țipă o femeie. Oare ce-i ?

— Popor... Ostași... Mulți am plecat... puțini ne-am întors... Înainte de toate, să facem apelul morților.

Majurul începu a ceti cu glas repede un lung șir de nume, ca un pomelnic, în timp ce lumea plângea molcom ; din toate turnurile, clopotele prinseră a bate larg în scânteierile soarelui ; fanfara, fără comandă, începu un marș funebru.

— Opriți... Ce-i ? striga colonelul Hrițcu. Popor... Ostași... să nu uităm că la Răsărit tunul mai bubue. Țara mai are nevoie de eroi... Ce-i plânsoarea asta ? Opriți clopotele... Locotenent, dă ordin ! Să nu mai bată clopotele... Dacă au picat câțiva, înseamnă să ne punem cenușă pe cap ? Opriți clopotele... Opriți-le odată...

Câțiva soldați alergară spre turnurile bisericilor ; clopotele, pe rând, își încetau dangătele, numai la o biserică depărtată mai răsuna unul, repede, cu un fel de îndărătnicie.

— Nu fac apelul, până nu tace și clopotul acela... spuse colonelul Hrițcu, privind cu mânie turnul depărtat și tot trăgându-se de mustață. Unde-i comandantul garnizoanei ? A... Domnule maior... Dece nu oprești clopotul ?

— La ordin, domnule colonel... Eu, personal... în cinci minute...

Porni repede, iar colonelul reîncepu privind turnul cu ură :

— Morții... au murit pentru patrie... patrie care va să zică noi toți... eu... d-ta... el... toți suntem patrie... Toți, deci, avem față de patrie aceleași drepturi și aceleași datorii...

— Ia'n mai las-o ! spuse încet moșneagul din Dumbrăveni. Auzi vorbă... Aceleași drepturi... Unii cu carul, alții nici măcar cu paharul...

— Deci, morții au murit pentru patrie... Câți ai la număr majur ?

— Șapte sute nouăzeci și opt... domnule colonel...

— Răniți ?

— Nouă sute șaiszeci și trei, domnule colonel.

— Dispăruți ?

— Patru sute treizeci și unu... domnule colonel.

— Deci... Popor, ostași... să ne mândrim de atâta tribut dat de regimentul nostru... dat de acest colț de țară... Ce vrei mătușă? se plecă el spre marginea tribunei, asupra unei bătrâne care-și ridică spre dânsul vârful bățului. Ce vrei?

— Toate socotelile astea or fi fiind ele 'cu rostul lor, domnule colonel. Da' feciorul meu unde-i? Să-mi spui unde mi-ai lăsat feciorul...

— Cum te cheamă? o întrebă majurul.

— Natalia Cimpoeșu, omule... De grăit, văd că grăiți, toți, ca'n slove. Da' nu spuneți ce ne-ați făcut feciorii... I-or fi sfărmat tunurile... Dar la ce?

— Așa-i... Așa-i... îndrăzniră și alte femei.

— Am rămas cu plozii de dârvală... Jandari și angarale...

— ...și nu mai tace clopotul acela... spuse colonelul Hrițcu, simțind că-l apucă amețeala. Ce lătrați, voi, muierilor? Șterge-o din ochii mei, mătușă...

— Apoi, de șters oi șterge-o, cum nu? Da'nu mă urnesc din poarta regimentului pân'ce nu mi-ți spune ce mi-ați făcut cu feciorul...

Și Natalia Cimpoeșu se trase între femei, ștergându-și ochii cu colțul basmalei.

— Auzi... Dar cine a vrut războiul? Eu nu l-am vrut... feciorul meu nu l-a vrut...

Departa, clopotul acela începu să bată mai repede, încât armonistul, în neștire, prinse a-și înfoia armonica și un glas de copil țipă:

— Strigă mai tare... îi spuse o femeie — și băiatul cel cu cușmă brumărie strigă înc'odată ridicat pe umerii mulțimii:

— Vin'acasă... tătuță...

— Acum, împarte decorațiile... se întoarse colonelul spre majur. Dă-mi cutia cu decorații și vină jos cu lista...

Coborîră, și majurul strigă un nume, când maiorul comandant al garnizoanei se înfățișă ținând de braț un surtucar bătrân, cu părul alb, des-

cult, cu surtucul petec peste petec, cu pantalonii rupți în genunchi.

— A tăcut clopotul, domnule colonel... Mahalagiul ista...

— Lasă-mă de braț... se smuci mahalagiul. Ce, m'ai prins furându-ți găinile? Eu, domnilor ofițeri, sunt clopotar la sfântul Ion. Am avut un fecior și mi l-ați mâncat... Păcat este că trag clopotele pentru sufletul lui? Ce mă duci ca pe-un hoț, domnule?

Se smuci și porni iar către turnul lui în timp ce maiorul da ordin unui plutonier:

— Repede... Inchide-l în beciul garnizoanei...

Majurul începu din nou a striga nume, dar nu răspundea nimeni.

— Li s'a întors numai numele, spuse o femeie.

Colonelul Hrițcu, făcând semn cu mâna să se facă tăcere, întrebă:

— Țărani... se află printre voi vr'o rudă de-a celui strigat? Să iasă la față... Este aici vr'o rudă de-a fruntașului Nițu? Este?

— Este... răspunse o bătrână. Eu sunt mama lui Nițu. Ce porunciți?

— Băiatul d-tale, mătușă, a săvârșit fapte de arme... Țara i-a dat „Virtutea Militară”. Ai înțeles?

— Am înțeles, cum nu? Am înțeles că mi l-ați luat și mi l-ați omorât...

— Ia decorația asta, babă... Pune-o la icoane...

Bătrâna luă decorația, se uită lung la ea ținând-o în palmă, și-o apropie de ochi și peste medalionul argintiu căzură câteva lacrimi. Strânse palma, o strânse mult, apoi și-o desfăcu, lăsând să-i cadă decorația la picioare. Băiatul cu cușmă brumărie se repezi s'o ridice...

— Las-o jos... îi spuse moșneagul din Dumbrăveni. Las-o, că-ți trag cu cârja...

— Așa... adause el, apucând decorația sub opincă și apăsând-o adânc, s'o sfărâme.

Împreună cu bătrâna aceea, se pierdură în mulțime și trecând pe lângă armonistul orb, moșneagul îi zise:

— Ai să ai ce strânge la medalioane, când s'o duce mulțimea asta...

— Bogdaprosti maicii domnului... răspunse orbul și armonica scoase un început de cântec adânc; un câne prinse să urle.

— Cu mărlănimea asta, am ratat parada... spuse colonelul Hrițcu către comandantul ganizoanei. Am să fac raport, altădată să știi, domnule maior, să orânduiești parăzile mai bine...

Maiorul, galben, își mușcă buzele.

— La cazarmă... dădu ordin colonelul. Le vom trimite decorațiile acasă... Atențiune!...

La niște comenzi răstite, companiile se puseră în mers. Clopotul dela sfântul Ion prinse să bată iar, armonistul dădu drumul cântecului, în timp ce țărâncile boceau; băiatul cu cușmă brumărie, fugind în urma soldaților, striga:

— Tătuță... Tătuță... Tătuță...

XII

Soldați, cufere, lăzi, legături, înțesau vagoanele de clasa a treia; asemeni sacilor, soldați mulți stăteau întinși pe acoperișul vagoanelor, în ploaie, alții stăteau prinși ca niște uriași chiorchini, de tampoane, de scări și trenul accelerat gonea svârlind în tunicului vacarmuri de scânteii roșii, tăia câmpuri, găfâia greu la dealuri, vuia trecând poduri peste ape.

Pe bănci stăteau întinși soldați fără picioare, unii fără amândouă mâinile, alții orbi de amândoi ochii, alții cu plăgi mari pe față, cu buzele rupte, încât dormind stăteau cu dinții rânjiți. Cu glasuri molcome, alți răniți istoriseau peste adormiți întâmplări de pe front, lupta unde au fost păliți de schije. Părea că nu-i ascultă nimeni, căci toate capetele stăteau plecate somnului, ochii stăteau închiși strâns, gurile căscate sau numai întredeschise. Stăteau îngrămădiți umăr la umăr, sprijiniți unii de alții, sforăind în urechile vecinilor care, la rândul lor, sforăiau la urechile altora; stăteau cuprinși ca să nu cadă de pe legături, de pe cufere, de pe geamantane.

La fiecare oprire, vagoanele acelea se înțesau mai tare, urcau soldați cu mantale ude, cu mâinile ude, uzi până'n fundul inimii și, după vorbe de ciorovăială, se lăsau între adormiți, sprijinindu-și capetele pe umere

calde; bătaia monotonă a roților îi adormea pe dată.

De jumătate de noapte, nimeni nu cobora la nicio oprire, omenirea aceea parcă mergea toată la aceeași destinație și cu cât urcau oameni mai mulți, aerul din vagoane era mai greu, puțin a sudoare, a picioare nespălate, a curele, a brânză răsuflată, a pâine acră. Mirosind a hamuri și-a cai, artileriștii adormiți își întinseră picioarele lungi de oameni voinici, printre trupuri, printre cufere și legături, peste piepturi de infanteriști, și, când se răsuceau ei în somn, doborau trupuri cuprinse, doborau cufere.

Într'un vagon, unul întrebă:

— Măi fraților, care-mi dă mie o leacă de apă? Hai, măi fraților, care-mi dă?

— ... că-i fi fiind boier... nu? îi răspunse un glas. Scoate capul afară și-i bea scursoarea de pe vagon...

— Măi fraților... Cel ce vă grăiește îi fără mâni și fără picioare. Le-am lăsat într'un lighian la 38 Z. I...

Glasul care-i răspunse tăcu, și mutilatul, după câteva clipe, vorbi iar:

— Dintr'un vagon întreg de oameni... de camarazi... nu-i cine să-mi deie o gură de apă... Înțelegeți, măi fraților? Eu nici mâni, nici picioare n'am. Știți cum vine asta? Nu pot sta decât pe pânțele, ca o broască... Cum am să umblu de-acum? Nu știu... Mi-a spus un doftor, când mi-au

dat drumul din spital, că am să sar ca broasca; am să beau apă și-am să mănânc ca câinii, la troacă... am să'ntind gâtul și-am să beau din pârâu...

— Taci... taci... taci, pentru dumezeu... strigă unul sărind din somn și întreg vagonul se mișcă trezindu-se, întrebând:

— Ce-i? Ce-i? Ce-i?

— Nimic, măi fraților... răspunse mutilatul. Iaca, v'am trezit degeaba cu fleacurile mele.

— Mde, măi omule, rosti un tunar, trăgându-și picioarele de pe sub trupuri. Cine ți-i de vină? Era mai bine de-ți dădea un cărucior. Sunt un fel de motorizate... oricum diavolul să le spun... motorizate, da... tragi întruna de o coarbă, căruciorul merge și te duce...

— Sunt... răspunse mutilatul. Iaca să vă spun eu cum a fost. La liberarea din spital, ne-a înșirat pe toți afară în ogradă, pe spate, pe pân-tece... cum putea sta fiecare... și au adus cărucioarele. Toți au luat. Eu, măi cm bun, n'am căpătat, pentrucă am făcut colo în spital o trăsnae. Da. Am făcut-o... Intr'o bună zi s'a dat știre că vine Mareșalul cu cucoana lui...

— Nu cumva te-i fi pus în gură...

— Ba, m'am pus. M'am pus pentrucă așa greu răniți cum eram toți, nu ni se da mâncarea de care aveam nevoie... Ciorbă de fasole, n'ar mai ajunge! Erau unii cu mațele rupte și ei le dădeau ciorbă de fasole... Cum am auzit că vine Mareșalul cu cucoana lui, mi-am zis: „Hopa, doftorilor...”

Au ferchezuit bine saloanele și'n ziua aceea ne-au adus mâncare bună și pâne albă. Deodată, cum stam cu ciotul meu de trup în pat, s'a arătat printr'o crăpătură a ușii o șapcă de general; mai apoi s'a arătat o muiere cu fața dată grozav cu sulimanuri... Avea cruce roșie în piept, căteaua dracului... Mareșalul, băgându-și iar capul pe ușă, ne-a întreat:

— Vi-i bine, băieți?

— Nu mai putem de bine... a răs-

puns unul prins în feși și'n vată din cap până'n picioare.

— Bine că vi-i bine... dădu din cap Mareșalul vrând să se depărteze și eu nu m'am mai putut răbda și i-am răspuns:

— Domnule Mareșal... poftim o țără cu noi de vorbă... Ce, nu vrei să dai mâna cu soldații dumitale?

Doftorii, auzindu-mă, s'or fi făcut ei albi, dar mai alb m'am făcut eu, dându-mi sama ce-am spus... M'am svârcolit, până m'am băgat tot sub pătură, când am auzit niște pași apăsați venind către pat.

— Din ce armă ești, camarade? m'a întreat Mareșalul, răstit. Din ce unitate? Unde-i colonelul doctor? Dece nu menții, domnule colonel, disciplina în spitalul d-tale? Ce rană are soldatul?

Și Mareșalul smuci pătura de pe mine... Așa s'a speriat de ciotul meu de trup, că și-a pus mâna la ochi; cucoana aceea cu sulimanuri era să cadă dracului...

— Sdrobit la Prut... am spus eu, cuprins tot de nădușală. Vă amintiți, domnule Mareșal? Așa ați poruncit: „Vă ordon, treceți Prutul...” Și l-am trecut: și azi nici nu vrei să stai cu noi de vorbă, după ce ne-ai calicit...

— Temperatură... are temperatură... se bâlbâi colonelul-doftor. Are temperatură ridicată, domnule Mareșal.

Mareșalul și cucoana cu sulimanuri au ieșit ca pușcați...

De-atunci, pentrucă am avut corajul ista, măi fraților, doftorii m'au mutat în alt salon, câte doi în pat... Veneau ploșnițele pe tavan, în batalioane, până'n dreptul nostru și-și dădeau drumul ca cu parașutele, drept peste noi... Eu, dacă n'am mâni, cum să mă scarpin? Răbdam — și-mi sugeau sângele... Era un fel de țâmburuc pe care dacă apăsați, venea îndată sora... Dar, dacă n'aveam mâni, cu ce s'apăs? Odată am apăsat țâmburucul cu bărbia...

Mutilatul tăcu și întrebă iar, după un răstimp:

— Ei, care din voi îmi dă o gură de apă? Numai cel ce vine să-mi

deie de băut, să bage de samă, că lângă mine stă unul orb...

— Ei, care are apă? întrebă tunarul. Nu vi-i milă, măi oamenilor? Poate are cineva apă...

— Las'că-i dau eu cu casca... răspunse un glas. Faceți-mi loc la geam... așa...

Geamul căzu dintr'o smucitură, un val de aer scoase din piepturi un oftat adânc de ușurare. De pe acoperișul vagonului veniră niște frânturi de chiote și de blesteme. Soldatul acela potrivea casca sub valul de apă și după ce bău el, își făcu iar loc spre mutilatul fără mâni și fără picioare.

— Ia'n cască gura, măi frate...

— Așa, n'are să fie chlp... îi răspunse mutilatul. Dacă vrea s'aprindă cineva un chibrit, mare pomană mi-ar face...

Scăpără în apropierea lui un chibrit, capetele întinse văzură un trunchi voinic îmbrăcat într'o tunică: pe cap, omul avea o șapcă fără cozoroc; sta întins pe bancă și lângă el, acolo unde ar fi trebuit să-i fie picioarele, sta un soldat cu niște ochelari negri. Cel cu apa își trecu o mână de după gâtul mutilatului, ridicându-l și-i puse casca la gură...

— Bodaproste... A drăceanului... N'am mâni, știu că nu le am, și totuși le simt parcă le-aș avea... Iaca, acum am vrut să mă șterg pe la gură. Bodaproste, înc'odată, măi frate...

Se lăsă iar pe bancă și orbul de lângă el oftă:

— Nu știu cum o să mergem pân' acasă. Eu orb, tu fără picioare...

— Nu-i nimic, domnule învățător... Știți, oameni buni, că dumnealui, camaradul orb, îi învățător... Cum om merge? Eu măi fraților cred c'oi găsi la gară pe cineva. De felul meu sunt sărac al dracului, n'am nici căruță, nici car. De-aș fi avut, i-aș fi scris mamei să vie...

— Lasă... îi răspunse învățătorul... am cetit în timpul școlitului o carte în care spune despre doi bărbați care străbăteau o pustie. Unul era orb, altul rănit greu și nu puteau merge. Știți cum au făcut? Orbul l-a luat în brațe pe cel olog. Ologul îi spunea pe unde să meargă și orbul îl ducea. Așa au ajuns ei la liman. Și așa om face și noi...

— Țară de haram... oftă careva și tăcerea se întinse din nou în întreg vagonul acela.

XIII

Vagonul următor, luminat cu becuri albastre în fiecare cupeu, era vagon de clasa întâia și era aproape gol. Un domn voinic, întins pe canapeaua de pluș, cu mâinile sub cap, desbrăcat de haină, istorisea unui colonel cu mustață neagră, așezat pe canapeaua cealaltă, lângă fereastră.

— ... Și cum v'am spus, cum am ajuns, am mâncat... După ce-am mâncat, m'am urcat în mașină — am un Chrysler — și m'am dus drept la Ică. Zice Ică: „Formele sunt gata...“. Zic eu: „Bine, Ică... La revedere și te pup...“. După aceea, am mâncat... Din nou în Chrysler și... la gară... După aceea, am mâncat. În câteva

ceasuri, cu wagon-lits, m'am trezit la Odessa. Și-am mâncat. Apoi am tras numai o raită, am privit... M'am întors și-am mâncat. Am văzut motoarele... Știți, rușii au motoare grozave, și doar se spunea că-s de tichiea! După ce-am mâncat, zic generalului: „Am ordinul expres al Mareșalului să le demontăm“. Zice generalul: „Așa cred și eu! Să le demontăm...“. După ce-am mâncat, am pornit cu echipele de ingineri și lucrători. Am demontat fabricile și uzinele. Am încărcat câteva trenuri de câte șaiszeci vagoane numai cu motoare bune. Mai greu a fost, pe onoarea mea, la Tiraspol, cu postul de

radio. Cu postul acela de radio, cum zic, a fost greu. Cum a înaintat armata, hop și Mareșalul în urmă!... Vede postul de radio și zice: „In doi timpi și trei mișcări, să-l demonțați...” Așa că l-am demontat...

— Și-acum, întrebă colonelul, care vi-i misiunea? Ori lăsați, lăsați... Poate-i secret... Înțeleg...

— Dece secret, domnule colonel? Niciun secret! Acum mă duc să demontez alte fabrici, alte uzine... Dece secret? Vorbă-i asta? Eu îl reprezint pe domnul Auss, marea firmă V.A.S. fost R.A.S... sper că ați auzit... sunteți la curent. Înainte, firma se compunea din Rafail, Auss, Stromzon, deci, prescurtat: R.A.S.; cum Rafail s'a apucat de alte treburi... face petrol... l-am luat în combinație pe domnul Vasiliu, deci prescurtat V.A.S. — După aceea, cum vă spuneam, am mâncat...

Tăcu, plesni din buze, și le linse desamăgit, adăugând:

— Am mâncat... ei al dracului! cred că repede de tot am să fac Kerci... am să umplu țara de Kerci... tot pământul românesc are să pută a Kerci... Oare cade repede Crimeea? Vedeți, cât de proști și nerecunoscători sunt oamenii... cât de lipsiți sunt de înțelegere față de istorie... Unii plâng după morții... idioții! când ar trebui să râdă... da, să râdă, precum strămoșii noștri. Căci, domnilor, e limpede ca lumina zilei, că sensul existenței unui popor se explică numai prin sacrificii... da! prin sacrificii... iată o pildă: abia a căzut Odessa — și Bucureștiul geme de mărfuri noi, de astrahanuri, de blănuri, de ce vrei... așa văd eu România: o văd îmbrăcată în astrahan... Și n'au murit cine știe câți țărani! nu! dac'au picat o sută de mii, puțin!... și iată câtă prosperitate avem în țară!

Iși linse iar buzele, grăi mai departe, aprins:

— ... dar nici nu vă închipuiți cum are să arate țara după ce vom cuceri Crimeea... toată Ucraina... grânarul Europei... O să hrănim cu grâu și câinii... Petrol? Firma V.A.S. fost

R.A.S. abia așteaptă să'nfigem steagul la Bacu, la Batum... deabia așteaptă să'nfigem steagul... Poporul român va respira aer curat... aerul depărtărilor... se va trezi... prea a stat cu nasul băgat în putoarea bordeielor... Iată una din binefacerile aduse nouă de armatele Führerului... ne-au scos din bârlog, ne-au luat cu ei: „Hai, fraților!”... Toată recunoștința noastră pentru Führer... pentru Mareșal... Înainte!... Și, ca să revin, domnule colonel, după aceea am mâncat...

— Dar dvs.? întrebă coloneiul spre un al treilea călător, unul bondoc, cu niște brațe scurte, îmbrăcat într'un palton cu guler de astrahan, cu lanț de aur la ceas.

— Fac cereale, domnule colonel... De cum a căzut Odessa, fac cereale. Grâu, floarea soarelui, fasole... Centrala la București...

— Și merge?

— Merge... Merge... Dar, pe lângă cereale, m'am gândit să fac și puțin astrahan... Și merge. Astrahanul merge... Pe onoarea mea, am ambiția să îmbrac toate cucoanele din România în astrahan. Cum ajungeți la Universitate, vă uitați drept peste drum: „La Marea Caspică”, astrahanuri, Popescu, Ionescu & Co.". Acea-i centrala astrahanului. Cumpără cucoanele pe-un cap. Uneori, băieții nu mai pot face față de-atâta cuconet... Vremuri prospere! încheie el și domnul întins pe bancă, rosti ca un răsunet:

— Vremuri prospere... Demult n'a mai apucat țara vremuri așa de bune... Și cum vă spuneam, am mâncat. Zic lui Ică...

Pe culoar, prin fața cupeului, trecu un soldat șchiop. Privi peste umăr înăuntru, mai lăcu câțiva pași, se sprijini de geam, scăpându-și capul în piept. Trenul se opri și răcnetele mulțimii acoperiră glasurile celor trei călători. Bufnituri, bocănituri, blesteme, s'auzeau la ușile vagoanelor.

— Pe vagon? întrebă un glas răstit. Cum să merg pe vagon? Ia'n u-

tați-vă ici la clasa întâi... Femeie, ce te tot mocoșești cu copilul acela? Te sui ori nu te sui? Sui aici, la clasa întâi. Sui odată... ce? Să te dea jos? Dece? spune-le că te duci să-ți cauți bărbatul, la spital... Ingerul mamei lor...

Trenul se smuci și răcnetele rămăneau tot mai în urmă; numai un glas de pe vagon striga:

— Putrezim... putrezim aici, măi fraților...

Apoi, lângă soldatul șchiop de pe culoar se arată o țarană tânără, ciupită de vărsat, cu un scâncet de prunc sub sumanul din ale cărui poale curgea apă. Privind mirată la cupeurile cu lumină albastră, își tot freca unul de altul picioarele goale, înghețate de frig.

— Vai, cum să stau aici? întrebă ea, întorcând capul în urmă, speriată de ochii mohoriți ai domnilor din cupeuri. Lasă... mă duc pe scări... m'oi ține cum oi putea...

În capul culoarului se ivi un bărbat lung, un mecanic cu niște haine petecite, cu mustați mari; pălăria cu gardini aproape că-i întuneca fața; era înnegrit tot, din cap până'n picioare de fum și sgură; obrazul prelung, tras, îi era tăbăcit ca de fierbințelea unor cazane și ca de gurile unor cuptoare; când mai făcu un pas spre femeie, ea băgă de samă că pe-un obraz avea o urmă de foc.

— Cum să stau? întrebă ea în-odată, și omul răspuse:

— Stai cum îi putea... lasă... ingerul mamei lor...

Se sprijini cu spatele de-un cupeu, își foi trupul ca spre a și-l potrivi bine pe picioare, își scăpă bărbia în piept. Roțile pocneau din ce în ce mai sacadat, scânteile se puhoiau în lungul trenului, chiuiau și cântau, suduiau și blestemau, soldații de pe vagoane. Când roțile călcau macazurile, dărdăiau geamurile, ușile se deschideau singure. Abia se zăreau niște gări mici cu felinare chiорite de albăstreala camuflajului, — și oameni... oameni strânși unii într'alții, ridicând pumni, băte, pălării și cușme —

răcneau către reptila neagră care trecea prin fața lor chiuind și scrâșnind, învăluindu-i într'un vânt.

Apoi acceleratul se opri, înțepeți pe o linie moartă, la poala unei păduri; dinspre Nord prinseră a trece trenuri după trenuri. Locomotivele goneau cu felinarele stinse, totul era stins — numai din când în când se zăreau ici-colo mucuri de țigări, vagoanele arătau ca niște uriașe care mortuare gonind către cimitirile depărtate ale frontului.

— Așa! spuse reprezentantul firmei V.A.S. către colonel, când acceleratul porni din nou. Așa! Ați auzit roțile... da! toate roțile pentru front! Nicio roată spre Vest... toate roțile spre Răsărit! tot spre Răsărit, să sfârșim mai repede!...

Mecanicul își smulse bărbia din piept, îl privi mohorit.

„Vă bucurați, ingerul mamei voastre de burduhoși... bucurați-vă... asta-i bucurie în mână străină! Cât stă cioara'n par, atâta are să dureze lăfăirea voastră de astăzi... Toate roțile spre Răsărit? Lasă... mai suntem și noi cei ce facem și mână roțile...”

Își trase gardina pălăriei mai pe ochi. Țăranca se cuibărise bine într'un colț, își scăpase capul pe un umăr, adormise mirată. Soldatul moțăia sprijinit în băț. Pe vagon bocăneau zeci de picioare, chiotele și blestemele nu mai conteneau sub ploaia care curgea mai îndrăcită. „Atâta omenire... țara pe drumuri... gândi mai departe mecanicul. Și pentru ce? Toate roțile fug pentru burdăhanele bogaților să le-aducă grâu și cirezi de vite...”

Își închipui lumea bogaților ca pe-o uriașă gură de monstru, un boț de fier în care muncitorii flămânzi descarcă trenuri întregi cu grâne, cu fructele grădinilor, cu metalele din plămâni munților. Și botul acela-i mereu mai nesăturat, scrâșnește din măselele de cremene, cerând altă hrană, mai multă! De secole, nimeni nu-i poate umple hambarul pântecului, milioanele de săraci ostenesc, de secole, istoviți, supti, robi ai aceluși

pururi neîndestulat Moloch... Când nu mai poate de foame, poruncește turmelor omenеști să se năpustească asupra pământurilor străine. Atunci, omenirile se foiesc ca furnicarii...

Și astfel, toate roțile fugeau spre Răsărit.

„Alle Räder nach Osten!“ poruncise Führerul și porunca lui răsuna în Europa copleșită, ca o nouă spaimă. Roțile veneau mănecând meridianele, miliarde de roți de fier se rostogoleau unele după altele, zile și nopți, săptămâni și luni, tot spre Răsărit, numai spre Răsărit. După trenuri căptușite cu infanterie, curgeau cele cu artilerie antiaeriană și toate țevile erau îndreptate spre slava cerului și spre Răsărit; cu boturi groase, mortierele pândeau linia depărțărilor; tancurile înțepenite pe platformele vagoanelor păreau monștri adormiți în preajma unei deslănțuirii; și roțile fugeau unele după altele, mereu unele după altele, străbătând câmpiile continentului, scrășneau pe poduri, sunau în tact din ce în ce mai hotărît: „Alle Räder nach Osten...“ Treceau în goană prin gări tixite de oameni, poruncind sacadat: „Alle Räder nach Osten“.

Dar pentru ca roțile să fugă fără istov, trebuia să nu steie niciun braț de om. Și astfel, abia târîndu-și pașii prin hleul înghețat al minelor, păziți la spate cu baioneta, cărbunarii, rupți și lihniți de foame, sdrobeau cu casmalele rărunchii munților, scoțând cărbuni pentru locomotivele copleșitorilor. Dacă scrășnea minerul după vr'un drept, dacă cerea ceasuri omenеști de muncă, intra în temnițele curților marțiale. Dar nu numai în măruntaiele munților era așa; în atelierele căilor ferate, acolo unde se durau roțile, locomotivele și vagoanele, dela marile turnătorii până la depoul de linie secundară, dela țesătoria cu un singur război până la marile fabrici, viața muncitorilor stă încărjoiată sub bocancul jandarmului, baioneta ruginise în inima clasei muncitoare; când inima aceea svăcnea, pumnul răsuca baioneta, o în-

figea și mai adânc; astfel că, pentru o vorbă spusă cum nu trebuie, pentru o aruncătură de ochi mai mohorâtă ca de obicei, oamenii erau aruncați și înțepeniți în carcerile fabricilor... carcere îmbăcsite de păduchi și ploșnițe și atât de strâmte, încât osândiții trebuiau să stea țepeni în picioare, o zi și-o noapte dacă nu și câte șapte zile și șapte nopți.

Pentru cei mai clonțoși, erau procurorii curților marțiale; acei dulăi negri abia-i așteptau după crucile cu criști de lemn... După crucile cu criști erau porțile temnițelor, ocna pe viață sau plutonul de execuție. Și oamenii gemeau, gemeau surd.

Cu toate că fusese înăbușit cu pumnul, cu toate că fusese înăbușit după porțile temnițelor, svărlit în întinericul înghețat al gherlelor, cu toate că fusese pecetluit în morminte, glasul Partidului Comunist era mereu viu. Avea în el, acel glas, dureri mereu noi, era ținut mereu viu de voința nestăvilită a schimbării din temelii a lumii. Suna și răsuna ca o trâmbiță de luptă, pe-un munte nespuse de înalt, să s'audă din cele mai depărtate unghiuri ale pământului... S'auzeau în puterea trâmbiței gemetele osândiților pentru dreptate, scâncetul copiilor flămânzi, geamătul mamelor; s'auzeau în el izbiturile târnăcopului, sunetul barosurilor pe nicovale, urlau sirenele, fumegau spre văzduh, ca un semn, furnalele; asemeni cântecului de fluier într-o câmpie pustie de vânturi, s'auzea tânguirea țaranului; era glasul ca un fluviu ascuns; în el se revărsau pâraiele și izvoarele, râșoarele și râurile din toate părțile lumii; matca se îngroșă din ce în ce, oftatul larg al valurilor creștea cu revărsările repezi ale munților, înghițea suspinul izvoarelor, șoapta grăbită a șuvoaielor, cuprindea ape de cristal, ploștine și mocirle, rugina scoasă de izvoare din pieptul munților, cuprindea toată viața, tălăzuindu-se încet către o deltă largă, cu porturi strălucitoare.

Când întâlnea potrivnicia, fluviul își încetinea mersul, își chema toate

energiile din sân, prinzând să muște muntele, să-l sape tot mai spre adâncul măruntaielor, nu cunoștea alt drum decât cel drept înainte; energiile lui mușcau și rupeau, săpau în nevăzutul cremenei făcând-o nisip și pulbere, lucrau energiile cu răbdare și fluviul pătrundea tot mai adânc și mai adânc; o vreme nu știa nimeni unde se află, intrat cu totul sub cetățile gigantice ale munților, săpând cu răbdare, mâncând ferul și cremenea, piatra și oțelul, până iar se zărea izvorînd mereu către răsăritul soarelui. Munții mâncați pe dinăuntru lor se vor prăbuși într'o zi, lasă... Acum întâlnește un zid de oțel, în al cărui vârf sta strajă vulturul cu svastica în cângi. Zidul acela trebuie mâncat, trebuie spart, zdrobit...

Și roțile goneau sacadat, zi și noapte, de luni și ani, ducând artilerie, tancuri și armate, dând lumii iluzia că hitleriștii sunt de neînvinși. Atâta pământ zăcea ca un stârv la picioarele lui Adolf Hitler... cine să-i mai dea viață și să-l mai ridice? Dela Canalul Măneicii până la Volga, roțile scrâșneau sacadat peste ciolanele meridianelor, pe statuile civilizației stătea trufaș vulturul plin de sânge. În lume se făcuse noapte, numai câinii de oțel urlau, urlau fără încetare, și toate boturile erau îndreptate spre Răsărit. Erau câinii de pradă ai bogățiilor. Ii repeziseră asupra Uniunii Sovietice, setoși de avuții noi, înspăimântați că oamenii de-acolo își zdrobiseră lanțurile și-acum își apărau cu armele'n mâni traiul slobod câștigat într'un Octombrie roșu. Că tovarășii sovietici își vor zdrobi dușmanul într'o zi, era învederat ca lumina soarelui. Oare nu sângerau ei pentru libertatea lumii întregi, pentru necăjiții din toate țările? Ei luptau pe front, cu armele, dar tovarășii din celelalte țări aveau datoria de a-i ajuta în luptă, izbind în dușman: spulberând fabricile, minând podurile pe unde treceau ca'ntru'n rostogol trenurile încărcate de soldați și armament. Și-apoi, mai era puterea verbului. Și astfel minerul

lupta întârziind cel puțin scoaterea ferului și-a cărbunelui; cei din fabrici, încetinind vânturile; cei din marile ateliere, răbind izbitura barosurilor pe nicovale.

Infruntând primejdia antonesciană, tovarășii din România își duceau fără preget lupta ascunsă, în fabrici, în uzine, oriunde găseau prilej nimerit de a turna măcar un strop de petrol pe-un foc care mocnea de ani...

Mecanicul tresări din gânduri, își scoase pălăria, își șterse cu dosul mâinii capul pleșuv. Se vedea că-i peste măsură de trudit, vru să se lase jos, s'adoarmă de-a-binelea, dar pruncul de sub sumanul femeii prinse să scâncească, domnul bondoc repezi ușa cupeului:

— Dece umblă atâta prostimea asta?

— Eu știu dece umblă? răspunse răstit reprezentantul firmei V.A.S. Umblă... Bunăoară, țărâna de pe culoar... Unde moaș'sa merge? Dece nu stă acasă cu plodul?

— Nevoie... oftă colonelul.

— Ce nevoie, domnule? Eu, de-aș avea o putere... He-hei... I-aș ține în lanț, să muncească... Lucrătorii dela fabrica mea, unul nu crăcnește... Mai ales de când am motorul cel nou din Odessa, am pus ciomagul pe ei.

— Vai... făcu femeia, ridicându-se.

— Vezi-ți de treabă... îi răspunse soldatul. Ia'n să'ncerce.

Incet-încet, în pocnitura sacadată a șinelor, femeia se lăsă tot mai jos și mai jos, până ce se așeză iar în capul oaselor. Pruncul își reîncepu scâncetul, ea tresări, dădu sumanul la o parte și, scoțând un sân alb, i-l potrivea la gură.

— Imi spune Ioana lui Cârlig și-s de locul meu din Baisa... începuse femeia către soldat, scoțând de sub celălalt sân o bucată de pâne. Ți-o fi foame...

— Lasă... răspunse soldatul. Ți-o trebui la drum.

— Ia-o, omule.. Umblu de două săptămâni, imi caut bărbatul. L-au adus de pe front fără un picior. Ii mută din spital în spital. Amu vin

din Vaslui. L-am căutat — nu se află. Cică-i la Iași...

Soldatul, după ce trase în nări mirozna de grâu, de sudoare și de trup cald a pâinii, mușcă lacom.

— Așa-i! spuse el, molfăind. Eu sunt rănit, vin dela spital... Am chimit trei luni...

— Gata iarmarocul... spuse reprezentantul firmei V.A.S. S'au adunat doi țărani, iarmarocu-i gata... Cum dracu o să dormim? Auziți-i!... Am să mă plâng lui Ică, să pună ordine în căile ferate... He... uite! S'a mai urcat unul mai mârșav... râse el rău, arătând spre mecanic.

Se ridică:

— Cine mama dracului v'a urcat la clasa întâi? Ia'n, miere... Dar unde-i garda trenului? Acuș trag semnalul de alarmă... Soldat, n'ai loc pe vagon? Marș!... Domnule colonel, puneți-vă gradul în bătaie, că mârșanul nici nu se mișcă...

Colonelul, trăgându-și mantaua peste cap, se prefăcu că nu-l aude:

— Dacă nu dorm pân'la Odessa îmi intră os prin os... Și am treabă... Jos!... strigă, sculându-se din nou și repezind ușa. Miere... Dacă n'astupi gura plodului, ți-l iau de picioare și ți-l svârli...

Mecanicul îl privi cu o încruntătură, toată fața i se umbri, încât, văzându-l, reprezentantul firmei V.A.S. rămase cu vorba'n gât. Aștepta ca omul acela pleșuv să-i spună, nu vorbe grele, ci să-i răpeadă în frunte niște bolovani.

Și mecanicul se făcuse parcă mai înalt, umerii i se lărgiseră mai mult, capul pleșuv i se înălțase mai sus, îl țintea pe negustorul dela firma V.A.S. ca dintr'un vârful de munte. Ii trebuia o sudalmă grozavă, s'o svârle în obrazul acela buhăit de prea mult bine. Iși mută ochii la fața soldatului sprijinit în băț. Acesta împietrise, apoi întrebă cu un glas șuierat:

— Ce-ai spus? Că svârli pruncul jos? Ia'n mai spune odată! Uite pentru cine luptăm și necăjim noi! Uite... spuse înc'odată, uitându-se la mecanic și ochii li se întâlneau, se

priviră lung, pân'ce pe fața mecanicului se desluși un zâmbet.

— Așa-i... clătină acesta din cap. Ai dreptate, măi frate... iată...

— Ce, nu-i așa? noi necăjim... Dumnezeu ne știe... ei stau la bine... nu mai încap de-atâta bine... ne-au dus de ne-au calicit... femeia asta își caută omul, de săptămâni... nu mai încap de noi...

— Ai dreptate... da... îi răspunse mecanicul... nu 'ncap, dacă-s așa grași, săracii de ei, cum să'ncapă?

Ai fi vrut să spună cuvinte grele, să izbească în plin; se uită drept în ochii soldatului, văzu lumină cinstită, o lumină care umblă după lumina adevărului. „Am dat peste un pahar plin... gândi el, mai trebuie numai un strop ca să se reverse... și toate paharele sunt pline ochi“.

Inima i se umplu de-un val cald pentru acest șchiop care venea cine știe de unde, având atâta amar în suflet... Voia să-l întrebe de unde-i, să lege vorbă, dar pruncul începuse iar a scânci și negustorul iar izbi ușa:

— Taceți odată, ori nu? Incetați iarmarocul, că vă trăsesc câte-o pereche de palme... Ai înțeles, șchiopule? Iți trăsesc un rând de palme, să te ia dracul...

— Mie, domnule! Incă nu s'a născut dihania care să mă trăsnească... Nu poți dormi? Dar soldații ceia de pe vagon pot? Ii plouă de ieri și ei gem și tremură în mantalele ude... Intinde-te la loc și țineți gura...

— Cu mine grăiești așa, mârșane? Cu mine? Știi tu cine sunt eu? Cum te chiamă?

— Cum mă chiamă, mă chiamă... Spuneai că mergi la Odessa? Iaca pentru ce-am pierit noi la Odessa: ca să se ducă dumnealui și dumnealui la afaceri... Ia'n stai o leacă, boierule, că-ți arăt eu...

Trase geamul, bocăni cu vârful bățului în niște bocanci care spânzurau de deasupra vagonului:

— Măi ostași... Veniți jos că este loc... Ce stați în ploaie ca vitele?

Reprezentantul firmei V.A.S., cu

mâna pe frâna semnalului de alarmă, strigă :

— Trag... trag... opresc acceleratul!

— Lăsați... lăsați... îi tot spunea bondocul, în timp ce deasupra, pe vagon, s'auzeau bocănituri; ușile se deschiseră repezite și pe culoar se înghesuiau soldați cu mantale ude mototolite, cu fețele negre de sgura locomotivei, cu ranițe în spate, cu puștile strânse la piept, infanteriști, tunari, vânători, grăniceri, se îngrămădeau din amândouă capetele culoarului, veniră până'n dreptul ușii, se opriră privind cu o tăcere de piatră la domnul încrămențit cu mâna pe semnalul de alarmă. Bondocul trase repede perdeaua pe ușă. Colonelul, cu capul ascuns sub manta, se foși să-și facă loc mai bine.

— Scoate-ți nasul afară și uită-te spuse șchiopul, deschizând ușa cupeului și întinzând brațul. Oamenii iștia care călătoresc pe vagoane și cad, și-i omoară trenul, oamenii iștia au sângerat pentru Odessa. I-ați lăudat că-s eroi... Când colo, nu mai încăpeți de dânșii? Ia'n, măi soldați... Așezați-vă aici pe coridorul ista, care cum îi putea...

Își lăsă iar bărbia în piept, în timp ce femeia spunea speriată :

— Eu fug... fug afară pe scările vagoanelor... Mi-i frică!

— Să stai aici, femeie... îi răspunse soldatul, fără să-și ridice bărbia din piept. Las'că te apărăm noi... Voi, măi camarazilor, întindeți-vă și trageți-i un pui de somn...

Strângându-se unii în alții, soldații se dădeau somnului și din mantale prinse a ieși un abur; se descălțară și o duhoare râncedă copleși culoarul. Apoi unii gemură. Geamătul se prefăcu într'un început de cântec. Și cântecul creștea, dela om la om, unii cântau pe jumătate adormiți. Era un cântec fără cuvinte, o succesiune de gemete lungi, adânci, o melodie grea, pe înțelesul tuturor oamenilor amăriți.

Reprezentantul firmei V. A. S. fost R. A. S. își astupă urechile cu amândouă mâinile. Bondocul se uita cum

țaranca scoate din sân un măr și-l dădu șchiopului.

Apoi se statornici liniștea; numai din timp în timp unii dintre soldați gemeau prin somn, alții tresăreau ridicându-se așa adormiți, în capul oaselor. Mecanicul sta umăr la umăr cu invalidul și amândoi tăceau în niște gânduri mohorâte.

— De s'ar sfârși odată... de s'ar sfârși... oftă femeia și amândoi o priviră deodată ca și cum și-ar fi auzit în acel suspin slab un ecou al gândurilor.

Apoi amândoi se priviră drept în ochi; clătinară din cap :

— De s'ar sfârși... spuse soldatul, îmi pute inima a mujdei... De unde vii ?

— Aveam un frate... a venit împușcat în piept... a murit la Bârlad. L-am îngropat, mă duc acasă... eh... mai am de mers...

— Departe ?

— La Ițcani...

— Și eu îs din partea locului... Cum îți spune ?

Mecanicul îl mai privi odată în ochii mirați, inima i se încălzi iar :

— Imi spune Zaharie Dâmbău, mecanic. Lucrez pe linia Vatra-Dornei — Iași.

— Mie-mi spune Costan... Costan Cimpoescu, dintr'un sat... Udești... La căile ferate aveți pâne destulă ?

Mecanicul nu-i răspunse prin cuvinte; dintr'un semn cu amândouă mâinile se măsură din cap până'n picioare și Cimpoescu îi văzu mai bine fața trasă, straietele petecite, bocancii scâlțiați.

— Eh, bade Zaharie... toți o dăm prost... Măcar de-ar veni o vreme...

Acceleratul găfăia greu, spre Bârnova, locomotiva șuiera neîntrerupt, îi răspundeau din păduri alte șuier.

— S'apropie Iașul... tresări femeia și se ridică repede.

Soldații se treziră, umplură culoarul, împingându-se spre amândouă ieșirile, încât Zaharie Dâmbău și Cimpoescu se văzură despărțiți unul într'o parte, altul în cealaltă. Își întoarseră capetele unul spre altul, fă-

cându-și semn. Și pentru că trenul cobora abia valea dela Ciurea, amândoi se'ntoarseră, își făcură loc, s'apropiară, își apucară mâinile, și le

strânsă lung, peste puști, căști și ranițe. Și Cimpoescu simți căldura mâinii lui Dâmbău până'n adâncul inimii.

XIV

Intre casele întunecate clipi cea dintâi luminiță, ca un semn de bună întâmpinare — și Costan se opri în poarta satului — privind-o. Hămăiau câinii, venea, pe vântul tăcut al începutului de noapte, miros de mămăligă caldă.

Dintr'un prag, o femeie spuse cu glas blajin :

— Mi se pare că trece Costan al Cimpoșului.

Scârțâi o porțiță, niște copii sbucniră în drum apucându-l de veston, petrecându-l în tăcere până la podul școlii unde el coti cotuna Poenei.

Brazii din poarta popii scoteau un depărtat șuiet, parcă sunau sus niște păduri ale văzduhului.

La geamuri, luminițele s'aprindeau una după alta, de amândouă părțile uliței până la bordeiul Olivaniilor ; se zărea lumină la Ion al Rotarului, în fundul uliței unde începe sălciișul Alisandroaiei. Costan porni mai repede — și când simți sub picioare podul peste pârâu, se opri ca'ntr'un hotar. Casa părintească era stinsă. Intră în ogradă, simți în palmă lacătul de pe ușă ca o inimă înghețată. Șoprul sprijinit de casă era gol, numai un depărtat miros de băligar îi aminti de iepșoara dusă la concentrare. Se întoarse la pârleaz, se așeză sub șuietul pomilor. Un vânt cu glas mare s'auzea în păduri la Fundoaia, vântul care prevestește viforul. Iși strânsă mai bine vestonul, era gata să-și plece capul pe mâna întinsă pe pârleaz, când dinspre casa Măriuchii se zări cum coboară scântea unui felinar. Și felinarul întârzie o clipă la pârâu, neclintit, parcă pândindu-l, porni iar, oprindu-se din nou, până ce se înălță luminând pârleazul.

— Doamne... se sperie Măriuca și tăcu mult.

Porni repede, aproape în fugă, înapoi către ulicioară, bocind :

— Norocul meu, săracul...

Mai apoi, flăcăul se așeză năuc pe pragul ușii ei zăvorâte, ascultând-o cum bocește. Intr'un târziu, Măriuca trase zăvorul, s'ășeză lângă dânsul, grăind liniștită, cu capul prins în mâni ; pe acoperiș ploaia, picurii le curgeau de pe streășină, la picioare. Vântul din Fundoaia tăcuse, se stinsese șuietul pomilor :

— Intr'o sară, acum trei luni, veneam dela maică-ta... La pârâu, mi-a ieșit înainte. M'a apucat de gât... mi-a pus piedică...

Tăcu și ploaia găsuia pe acoperiș, mai tare. O cutremă frigul. Iși trase picioarele sub dânsa. Vru să se ghemuiască lângă flăcău, dar se trase repede la locul ei.

— Intâi mi-a venit să anin funia de-o răchită. Am aninat-o, n'am fost în stare. Când am simțit că s'a prins în mine buruiana dușmanului, mi s'a întunecat înaintea ochilor. M'am dus la Axinia...

Tăcu iar, mâinile îi căzură în poală, capul îi căzu pe piept.

Și iar s'auzi vântul din Fundoaia. Ca un oftat lung trecu prin sălciiile desfrunzite. Se trezi cu obrazul lipit de obrazul lui și lacrimile i se amestecau cu sudoarea care-i picura lui de pe frunte. Se strânsă lângă el, mai tare, ascultând ploaia de pe acoperișuri — și o altă ploaie, tot atât de neagră, le mohorîse la amândoi sufletele.

Oftă — și Costan îi spuse :

— Stai... taci... lasă...

Se ridică într'un târziu și ea abia-l deslușea între pomi la câțiva pași,

iscodind întunericul către așezarea Darienilor.

— Dușmanii... roști Costan, întorcându-se lângă prag. Toți sunt una... Pe mine m'au trimis să mor, pe tine te-au batjocorit!

Și adăugă:

— Bine a făcut cine i-a ars până'n pământ... Are să-mi vie odată și mie ziua...

Focurile, de obicei, îi potopeau în vremea culesului perelor de vară. Atunci, nimeni nu dormea la Darieni; stăteau nopțile la pândă, ascunși după șuri, urcați în pomii înalți care stăpâneau așezările și toată grădina — în răstimpuri răcneau în liniștea albă a luminii de lună:

— Măi... care-i acolo, măi? Te văd... te văd... te văd...

— Care-i acolo, măicuța Hristoșelului? țipa Darianca, de după coștirea găinilor. Blestемate fie-vă mânuțele și ciolănașele...

Câinii hămăiau, hârâiau, fugind jur-împrejurul zăplazurilor până se zărea de ziua.

— Într-o noapte, câinii mârâiră deodată, se repeziră cap la cap, către niște gălătuși de mămăligă svârliți nu se știe de unde. În timp ce Darienii fugeau și ei în partea aceea, la spatele lor, peste gard, fu aruncat un ciot aprins trăgând prin aer o urmă roșie ca sângele.

— Foc... țipă Darianca, zărind urma ciotului, dar bărbat-su o smunci de braț:

— Pocitanie... pocitură... ia mai repede gălătușii de mămăligă... nu vezi că au în ei sticlă... ne pier du-lăii... mai repede...

Trași de o parte, dulăii care înghițiseră mămăliga, tușeau, hârâiau, se smunceau să-și borască mațele tăiate, cercau să-și bage labele în boturi, să-și scoată bucățelele de sticlă care-i tăiau în gât, îi fulgerau adânc în măruntaie... Cum mâna Dariencei se repezea spre ei, să le iee gălătușii dela picioare, dulăii se repeziră cu dinții rânjiți, ea sărea la o parte și deodată zări, pe-un coteț acoperit cu paie,

cum se ridică o flacăra albastră. Tus-trei se repeziră nebuni de spaimă, se repeziră asupra focului cu piepturile, dar deodată zărind altă flacăra pe-un stog din grădină, și-o alta, în cealaltă parte a așezărilor, către poartă, o alta muncindu-se să iasă din podul unei coștirețe unde hapsăna își ținea cânepa, încât degeaba fugeau dela un foc la altul — degeaba svârleau apă, țipând:

— Dușmanii... ne-au aprins... foc... dușmanii...

— A fost atunci o noapte grozavă, omule... S'a întâmplat pe la îmblătitul grâului... De multe ori, după ce-am simțit în mine puiul dracului, mă socoteam să iau într-o noapte chiupul cu gaz... Mă repezea inima din mine. De multe ori am luat chiupul... altădată am ieșit în puterea nopții cu un lemn aprins... m'am pornit spre ei... totdeauna mă simțeau câinii... În două săptămâni, și-au clădit alte așezări, mai mândre.

El se ridică, vru să pornească spre Darieni, să-l cheme pe hătălăul hapsănilor la poartă... să-l ardă în moalele capului cu bățul. Rămase între pomi, una cu trunchiurile întunecate. „Asta m'ar duce la pușcărie... nu-i bine, nu...” Multe amărăciuni strânse, din copilărie, în sufletul lui, ca'ntr-o traistă neagră... Va îngrămădi acolo și amărăciunea asta... când va bate ceasul plăților, are să'nșface traista de fund, s'o deșerte și de-atâta necaz se va innegri lumea. Necazurile din el s'or vărsa atunci ca o otravă — și s'or otrăvi toți hapsăanii de pe pământ... vor înnota cu caii în venin săracilor... „Oh, doamne... Silivestre... Silivestre... Când va bate ceasul? Ei îs zidiți cu bani, tovarășe... i-om putea desbate din ferul banilor?” „I-om sufla ca pe fulgi, Costane... n'are să-și afle loc unde să s'ascundă din fața ta...”

Costan Cimpoșu întârzie mult între pomi; când veni la prag roști hotărât:

— Lasă... le vine plata! Atunci le-om desbate dinții...

— Ei is tari, omule... cine poate să-i căsăpească? Noi... vai de zilele noastre... le stăm colb sub picioare...

— Măriucă... hai... lângă inima mea...

Simțindu-i respirația, toată ființa i se umplu întâi ca de-o grădină cu roade amare. Apoi de peste grădina aceea se luă întunericul, veni un răsărit de soare, puternic, întreg pământul se copleși în răsăritul acela cald ca purpura... Undeva, în fundul lumii, răpesc și bat tobele... bat clopotele...

Și inima lui Costan creștea, îi bătea repede la grumaz, încât abia putu rosti :

— Cât de bine are să fie atunci, Măriucă — doamne...

— Eu vreau să avem o casă mândră în sprânceana satului... răspuse ea. Mult pământ... să semănăm în și grâu... s'avem în grajd multe junci florene, așa ca la Darieni. Nu-i bine?

— Da... Măriucă-doamne... și ceva din el se topi, dându-și sama cât de

greu va pricepe fata asta deslegările zilețelor care au să vie...

Va trebui s'o iee cu binișorul, ca pe-un copil la învățatura unei cărți prea grea în tâlcuri.

— Uite, de pildă Darienii... reluă ea. Dacă au, au. Parcă au bani anume puși de o parte ca să se zidească la loc în fiecare an după ce ard... Om agonisi și noi pământ... S'avem un ogor larg, la Gura Miresii, unde-i pământ bun... unde au pământ cei chia-buri... Om strânge bani și-om cum-păra...

„Dac'o fi să fie răfuială... gândi el, la Gura Miresii am să-mi iau ogor... mă și văd cosind iarbă printre crânguri...”

— Da, Măriucă, dreptatea aceea are să ne deie pământ... la toți are să ne deie, la cei ce n'au...

Intraseră în bordei, și el, stând pe laiță cu o bucată de alivancă în mână, o asculta cum istorisește despre focul Darienilor. Cui cât istorisirea creștea, lui îi creștea inima, îi străluceau ochii ca de-o spaimă.

XV

...când gardul de nuiele al șurii începu să ardă, trosnind ușor, între acareturi s'auzi un câne urlând; îi răspunseră alte urlate; vântul văzduhului porni deodată. Focul alerga împrejurul gospodăriei, crescú repezindu-se către înaltul stogurilor, către crestele șurilor — și văzduhul se lumineă, preajma se lumineă până departe. Incepu să bată repede clopotul cel de cumpănă.

— Foc... Foc... Foc... striga satul alergând pe ulițe.

Zăngăneau căldările, scârțâiau speriate cumpenele fântânilor.

— Arde... Arde... Arde...

— Unde arde? Unde? Unde?

— Of... maica domnului... Unde?

In lumina uriașă se vedeau oameni urcați pe acoperișuri răcnind către flăcări și către milioanele de scântei purtate de vânt în toate părțile. Bă-

teau, larg, toate clopotele, vântul din Fundoaia porni puternic — focul crescú, trosnind, și speriate s'auzeau strigătele satului.

Ingrămădiți umăr la umăr, bărbați, femei, copii stăteau neclintiți jurîm-prejurul focului, cu căldările puse la picioare, se ingrămădeau mai tare în porțile Darienilor, privind ogrăzile, se urcară pe garduri, prin pomi, pe acoperișuri, ciorchini de trupuri, privind neclintiți și niciunul nu scotea o vorbă, încrunțați se uitau ce se petrece în gospodărie.

Darie cel bătrân, singur în mijlocul ogrăzii, cu cojocul pe umeri, asculta parcă vâjăitul focului; cu părul vâlvoi, Darianca alerga din ușă'n ușă, țipând, izbind în uși cu pumnii, smulgându-și părul, sfâșiindu-și cămașa la piept, uitându-se speriată în cuprinsul grajdurilor unde caii prinseră

a necheza, mugeau vitele. Dulăii scheunau îngrămădindu-se sub temeliile grajdurilor, în timp ce de pe acoperișuri cădeau peste ei dranițe aprinse.

Darie cel tânăr se arată din grajdul cailor, trăgând de căpăstru un armăsar cu capul acoperit într'un sac; trăgeau din rășputeri, dar calul, speriat de lumina nefirească de-afară, se smuci înapoi. In cotețe, pasările prinseră a cârâi, cântau speriați cocoșii; din hulubării tâșneau porumbei albi, săgetând prin flăcări, căzând la pământ cu aripile arse, drept la picioarele oamenilor al căror zid se îngroșa din ce în ce.

— Ar trebui... rosti careva și un băietan se svârli în ogradă, prin poarta aprinsă.

Văzându-l, dulăii prinseră a zăpăi sălbatic, Darie cel bătrân tresări din muțenie, ridicând bățul.

— Atâta pagubă... spuse băietanul, fugind înapoi spre poartă.

Se opri, uitându-se scurt, în urmă, când careva de pe-un acoperiș, prinse a răcni :

— Ard vitele... vitele... vitele. Ce-s vinovate vitele ?

Un cârd de bărbați se repezi prin flăcări, către grajdurile pline de boncăluitul boilor, de mugetele lungi ale vițelilor, de sforăitul cailor. In ocol, oile stăteau într'o nemișcare, numai berbecii sbierau înfundat, izbind cu capetele în leături.

Văzând oamenii apropiindu-se, Darie cel bătrân își svârli cojocul de pe umeri, pregătindu-se parcă să-i înfrunte; sări câțiva pași înapoi, către pragul casei, că spre a apăra intrarea și prinse a răcni, căzând în genunchi, cu mâinile încleștate :

— Ajutor, oamenilor... Fie-vă milă, oamenilor...

Fugi în grajd, deslegând dela iesle taurul, trăgându-l de funie, desnădăduit, îndemnându-l scrâșnind de spaimă :

— Hai, hai, buhaiul moșului... hai...

Dar taurul se îndărătnicea, sprijinindu-se de prag cu picioarele de dinainte, boncăluind spre lumina ne-

firească. Repede, bătrânul deslegă funie după funie, lanț după lanț și apucând o măciucă, prinse a izbi în spinări pline de tremur, peste boturi răsufflând repede ; vitele, scăpate din funii și din lanțuri, se îngrămădeau tot mai către fundul grajdului, împungându-se, călărindu-se, spărgându-se cu coarnele, încât oamenii intrați cu ciomege săriră repede afară, către grajdul cailor, unde Darie cel tânăr se necăjea de-atâta vreme să scoată acelaș armăsar cu sacul în cap. Grinzile trosneau, stogurile arseseră până'n pământ, din ele mai ieșeau doar suluri de fum negru. Oamenii cei din ogradă se abătură spre poartă, când și casa din mijloc luă foc. Darianca se svârli înăuntru, ieși după o vreme cu o icoană mare a maicii domnului ; intră iar, scoțând altă icoană.

Lumea din porți se dădu mai înapoi, în fața majurului Brici ; cei din pomi și de pe acoperișuri îi priveau lung cum se tot bate cu vâna de bou peste botfori :

— Ce stați ? Milostenia... Apă... Apă... Apă...

Și cum nimeni nu se clinti, apucă o căldare goală dela picioarele unei femei, alergând în ogradă unde svârli căldarea în flăcări. Grajdurile se hățâneau scârțâind în bătaia vântului, se hățâneau larg și se prăbușiră toate deodată, aprinse până'n temelii. Unii mai zăriră printre snopii arzând, printre bârnelor rupte, spinarea taurului și câteva capete de cai sbătându-se.

Izbutind să se ridice, un cal tâșni drept în mijlocul oamenilor, cu coama aprinsă, sforăind, tremurând din tot trupul ; după ce șovăi o clipită, sări peste pârâu, unde se prăbuși cu capul sub dânsul. Duhoarea de carne arsă se răspândi în preajmă. Arzând între bârne, vitele își încrâncenau picioarele, își răsuceau boturile în sus ; unele gemeau ca'n cazna unei nemai-pomenite munci ; oile, scăpate din ocol, tâșneau tot una după alta, către largul ogrăzii unde se strânseseră cârd, în fața movilelor de jărătic.

— Au să ardă oile... țipă un glas..

— Taci... Las'să ardă... răspunse altul.

— Dece să ardă? Ce-s vinovate ele? Săriți... Scăpați-le...

Plecați de sub flăcări, cărduri de oameni se svârliră în ogradă, apucând oile în brațe, svârlindu-se cu ele înapoi în drum; le aruncau peste garduri, în grădini, și iar se repezeau, apucând altele, până ce întreg cărdul se sfârși.

La o vreme, Darianca, plină de furingine, ieși în drum, făcu de trei ori semnul crucii spre oameni, se ghemui la pământ, apăsându-se sub piept cu amândoi pumnii. Din când în când gemea, ridicând spre foc o mână lungă, scheletică, bolborosind :

— Hrișoșelul a dat... Hrișoșelul a luat...

Se ridică în genunchi, în fața popii Tăviță, apucându-l de rantie.

— Lasă-mă... Fariseilor... se smunci popa, svârlindu-se în ogradă cu un topor în mână.

— Hoțul!... icni Darianca și după ce se bătu repede cu palma peste gură, se ridică, intrând iar în ogradă, în fugă, pe urma popii. Il ajunse tocmai când acesta urca pragul casei, izbind cu toporul în uși; încăperile erau pline de fum — și popa își acoperi nasul și gura cu poala rantiei, svârlindu-se înauntru, izbind cu toporul în icoane, ciocnind pereții, căutând cu mâna un anumit loc de după o icoană ieșită mai înapoi. Izbi cu toporul în fereastra care se făcu țândări și oamenii îi văzură capul buhos răsufând greu, stupind afară funinginea. După aceea îl văzură pe Darie cel bătrân urcând repede treptele; în urma lui urcă Darie cel tânăr, în timp ce toporul popii izbea surd pereții și zăngăneau sticlele icoanelor.

— Are să fie cumpănă... rosti un glas pe-un acoperiș.

— Săriți... săriți... Moarte... răcni Darianca, sbucnind pe-o fereastră. Săriți... se omoară cu topoarele...

— Care? Cine? Milostenia! întrebă majurul Brici — și-și cercetă carabina.

— Banii... Banii... Banii... bocea femeia, arătând cu mâinile spre încăpere.

După aceea, în timp ce focul cobora mai jos, lingând sticlele ferestrelor, plecându-se de pe streășină și furișându-se în tindă, popa Tăviță se văzu sărind afară prin geamul deschis, ținând la subțioară o lăcriță. În urma lui săriră amândoi Darienii, apucându-l de rantie, strigând :

— Banii... Tâlharule... Banii...

Majurul Brici se repezi și-i puse carabina'n piept. Popa, oprindu-se deodată, după o clipită de gândire, strigă întinzând Darienilor lăcrița :

— Porcii... Se știe... Imi pun viața să le scap banii... și ei... Fariseii...

— Așa-i... răspunse Dragomanul, urnindu-și în sus pânțele, Darienii îs niște porci... Sgârțiți...

— Sfântul, rosti o femeie, la spatele lui. Că parcă Dragomanii nu-și mânâncă de sub dânșii... De-ar arde și Dragomanii.

— Noi nu ne sgârcim... răspunse Dragomanul. Ia'n păzește-ți gura...

Se uită lung la femeia care grăise și avu un tremur de spaimă în fața mulțimilor de ochi care-l priveau țință, ochi plini de răsfrângerile focului. Iși urni pânțele înainte, depărtându-se de mulțime, privind-o lung peste umăr. Se alătură celor trei Darieni; tăcuți, tuspătru se uitau la obrazurile împietrite, pătrunși de-o puternică teamă. Oare nu se bucurau ei, toți golanii aceștia, de năprazna focului? Cel ce-i aprinsese pe Darieni, pusese numai în fapt gândul vechi, mocnit, al tuturora... Prin mâna aceluia, aprinseră chibritul toate mâinile satului.

— Am să vă spânzur de limbă... răcni spre mulțime majurul Brici, apucând carabina de țevă. Care-a pus foc? să iasă'n față... că vă pușc... Milostenia mamei voastre...

Oamenii se trăgeau toți mai înapoi, săreau de prin pomi, de pe garduri, de pe acoperișuri, ștergându-se în întuneric, dincolo de cercul galben. Singuri, la marginea ruinelor și a scrumului, rămaseră numai Darienii și

Dragomaanul, ascultând cum schiaună din ce în ce mai stins un câne acoperit cine știe unde sub bârnela prăbușite.

Satul era plin de țipete, s'auzi un foc de armă spre postul de jandarmi. Glasul majurului Brici, mânând în-

tr'acolo o turmă de oameni, s'auzea strigând :

— Am să vă spânzur de limbă... Milostenia!... Așa! Am să vă sdrobesc pe rând, casă cu casă... Care-a pus locul ?

XVI

Cocoșii vesteau răsăritul de ziuă.

Costan, sprijinit în cârjă, era roșu la față, parcă de dogoarea focului din istorisire. Se așeză pe marginea patului :

— Are să le vină încă o judecată... mai mare...

— Și cine... cine să le fie judecătorii ? Parul sau toporul ?

— Au să fie scoși din avuție, cu bățul în mână, într'o zi...

— Și cine să-i scoată, jandarii ? Până una alta, jandarii au să te scoată pe tine și pe maică-ta în drum, cât de curând. Au să vie portăreii și-au să vă bată toba la poartă...

— Să ne scoată... n'au decât... Azi îs mari și tari ei...

O privi lung și-și dădu sama că nu-l pricepe; se simți înduioșat, ca'n fața nepriceperii unui copil, zâmbi, mângându-i fruntea. Grăi mai departe, despre o judecată, o judecată unde avuții vor fi trași la răspundere și avuțiile lor vor fi împărțite pe-o dreptate...

Ea îl privea din ce în ce mai mirată, întrebându-se în sine ce s'a petrecut cu draguțul ei, că s'a schimbat? Glasul lui o învăluia ca o mângâiere pe care niciodată n'o știuse; o pălea cu niște săgeți aspre, când vorbea despre nedreapta rânduiială. O cuprinse sfiiala, ca'n fața unui om învățat, și-i tot ocolea privirea mirată. El își dădu sama că are în fața-i un munte de neștiință, munte care trebuie luminat pârțicică cu pârțicică, până'n crestele cele mari ale conștiinței.

Tăcu; abia într'un târziu rosti :

— Ca un copil...

Ii mângâie iar fruntea, își lăsă ușor

mâna în jos, și-o trase rușinat când îi atinse sânul. Il stăpânea înduioșarea, o bucurie îl cuprinse, oftă adânc, ca'n preajma plecării la un drum nepus de greu, dar care duce la prispa bună a prietenilor. Oftă zâmbind, așa cum ofta, la început, Silvestru, înainte de a prinde a-i răsturna întunericul dintr'însul, era bucuria și grija fratelui mai mare în fața ochilor proaspeți ca niște lanuri de flori înrouate, ochii fratelui mai mic, deschiși mirați spre miracolul tuturor lucrurilor.

Răsărea soarele. El se ridică, dând mai bine perdeaua la o parte și când încăperea se umplu de purpură, simți mirosul puternic al busuicului și dumbravnicului de sub grinzii.

Ea simțea cum îi mijesc în inimă niște priviri noi, către poarta unei grădini frumoase, închidea ochii, strâns, fugărind începutul acela de frumusețe neîngăduită. Viața de mâne și-o închipuia strâmtă, îngrămădită între acoperișuri negre, o ogradă săracă în mijlocul căreia omul ei sdrobește lemne la trunchi. Așa și-l închipuia ea, toată vremea, pe Costan, care, acum, cu vorbele lui molcome, cu privirile lui mirate, istorisea lucruri despre zidirea unei alte lumi.

Clătină din cap, oftă — și pe față îi trecu o umbră. El îi văzu umbra, o înțelese și tăcu reluând abia într'un târziu :

— Și ce-avem noi, oare, pe lumea asta, înafară de sărăcie ?

O privea grav, drept în lumina ochilor.

Afară se cernea ploaie mărunță, păcelele acoperiseră zarea Răsăritului,

încăperea se întunecă și un frig răzbătea din tuspătru colțurile. El luă toporul de după ușă, ieși afară, în mijlocul ogrăzii la trunchi, prinse a tăia lemne. Mai apoi, aprinse focul în vatră și frunza dumbravnicului de sub grinzii răspânda mirozina unor poiene pline de soare.

Soba duduia depărtat, un geamăt stins s'auzea în vreascurile arzând. Căldura aburi ferestruicile, acoperi într'o păclă fața maicii domnului din icoană. Costan se așează pe scăueș, în fața focului, Măriuca se sculă, s'ășează lângă dânsul, cu mâinile în poală. Erau, amândoi, ca la un sfârșit de viitor. În ea coborî pacea, în preajma lui, ca'n adăpostul unui pom puternic.

Pentru el, războiul luase sfârșit. Piciorul calicului îl pusese, pentru totdeauna, la adăpost de glonț. Niciun ordin nu-l va mai putea scoate din bordei și din preajma acestei fete cu priviri de copil lângă care prindea a se simți atât de bine...

— La sărbătoarea nașterii, Măriuca... dacă vrei, ne cununăm... Cu ce am eu, cu ce ai tu, zidim casă nouă. Ne-om ridica noi, că știm munci...

— Dacă vrei tu, bade... omule...

Se uita în foc, visându-l iar în ograda aceea strămtă a vieții ei, tăind lemne.

Il privi drept în ochi, speriată :

— Și niciodată n'au să te mai iee de-acasă ?

— Așa cred. E adevărat că la spital, când mi-au dat drumul, mi-au cerut bani. Era acolo un majur, unul Scripcă, om al doftorului celui mare. Cum intra un rănit în spital, îl și lua la scotocit : „Ascultă, măi drâmbă... Ceva bani ai? De bună samă că ai, că doar n'am scotocit eu morții, pe front... Dă-i încoace...” „De unde să am eu bani, dom'majur ? Vai de păcatele mele...” „De und'să ai ? Ascultă, măi băiete : n'ai suflet, n'ai dragoste de țară... Cu banii, să știi că noi nu bem la crâșmă! Ferească dumnezeu! Nu bem, ferit-a sfântul... Banii voștri îi dăm unei dame dela Crucea Roșă... și dama îi dă la Crucea Roșă, pentru cei răniți mai tare... Ia'n scoate banii...”

Eu, de unde să fi avut bani ? N'am avut — nu i-am dat. Și toată vremea cât am stat în spital, majurul acela s'a uitat la mine chiorș. Deaceea îmi stă pe suflet o bubă. Pe foaia de liberare, a scris majurul ce a vrut el... un fel de proțenturi... care dacă n'ajung, te ia la război, așa calic cum ești...

Tăcu — și reluă încruntat :

— Când am ajuns, cu un tren sanitar, în țară, mă înnebunea bucuria. Ne-au coborît, pe brancarde într'o gară, noaptea, și ne-au lăsat să așteptăm până a doua zi, așa întinși pe brancarde, pe piatra rece ; mulți care erau păliți mai tare, au murit acolo ; odată cu ziua, cu sanitarii au venit și niște doamne care se plecau dela om la om, întrebându-i. La mine a venit una lungă cât cociorva, avea cruce roșă în frunte și pe braț și, cum sta, era ca o călugăriță care parcă întruna se ruga...

— Te doare? mă întrebă, plecându-se spre mine.

Și, cum tăceam, a strigat la mine un căpitan.

— Dece nu răspunzi, boule? Lăsați, înaltă doamnă !

Doamna și-a făcut glasul și mai dulce, întrebându-mă de data asta :

— Ascultă, măi băiete... Poate ai bani... mărci germane... Eu strâng banii în păstrare... Ai ?

Mi-am strâns măselele, ca să n'o stupesc între ochi. M'am chinuit cum am putut și m'am întors cu spatele la dânsa... A venit iarăși căpitanul și m'a făcut tont și bou și poate m'ar fi lovit dacă n'ar fi înmărmurit la ce i-am spus :

— Toate le-aș fi crezut, domnule căpitan... Dar ca să ne ceară bani...

— Cine ? țipă căpitanul.

— Cine ? țipă și doamna.

— Chiar d-ta, i-am răspuns eu. M'ai întrebat dacă n'am mărci germane...

— Eu ? idiotule... Când ?

— Cu o clipă mai 'nainte...

Doamna se îndepărtă repede, căpitanul se plecă asupra mea, scrâșnind din măsele :

— Pentru vorba asta, îți arăt eu, dobitocule! Ce rană ai?

— Impușcat în genunchi, domnule căpitan...

— Și pentru asta te duc cu brancarda? Drepti, Cristoșii măti, că-ți desbat măselele. Am văzut noi de cei ce s'au împușcat singuri în genunchi... Vânzători de țară. Dece te-ai împușcat în genunchi, vită?

— Nu, domnule căpitan... Eu... la Dalnic...

— La Dalnic? Ce-i aceea Dalnic?

Nu m'am mai putut răbda — și i-am răspuns:

— Vreți să știți ce-i Dalnicul? O câmpie plină de morminte...

Destul că au tras brancarda de sub mine și m'au luat escortele. M'au dus la un corp de gardă, sprijinindu-mă de subțiori. Era acolo un pat cu o saltea plină de păduchi. N'am văzut în viața mea atâția păduchi... Cum m'am așezat în pat i-am și simțit, în cap, în sprâncene, în gene, și-i simteam cum parcă voiau să-mi intre în ochi. Erau niște păduchi lungăreți, negri, umflați de sângele soldaților. Mai rău a fost după ce mi-au intrat sub pantaloni, în legătoarea de pe rană... M'am scărpinat acolo două zile, până ce rana a căpătat puroi. Și nu mă mai luau de acolo.

Intr'o zi a venit un cărd întreg de ofițeri mari și unul îmbrăcat în negru, dela judecățile militarilor, m'a întrebat:

— Dece te-ai împușcat, măi?

De spaimă, nici n'am putut răspunde.

— Dece, păduchiosule? răcni iar privindu-mi lung păduchii din mustață care mai că-mi intrau în gură.

M'au dus în spital, să-mi cerceteze rana. Cum m'au întins pe masă, unul a și'nceput a-mi smuci bandajele, că mă fulgera până'n creieri.

— Nu așa... spuse un colonel bătrân, unul mărunț, cu tot părul alb. Nu uitați că sunteți doftori...

Și s'a plecat spre mine, desfăcându-mi legătura încet, cu grijă, că parcă i-aș fi fost fecior...

— După aceea...

— După aceea, Măriucă, au găsit că am fost împușcat sub genunchi, din spate — și că nu puteam să mă împușc, așa, singur. Le-am istorisit contraatacul rușilor... fuga dela Dalnic, și toți se uitau la mine holbați...

Costan se opri iar, răsuflând greu, ca'n toiul unui urcuș. Svârli în foc câteva găteje și lumina le lungi umbrele. Ea i se ghemui la subțioară și el istorisi mai departe cum, după aceea, a venit din nou la el colonelul cel cărunt și l-a sfătuit să nu mai spună la nimeni că doamna aceea i-a cerut mărci germane: că, pentru binele lui, nu-i bine să se pună în clanță cu cei mari... I-ar putea lăsa piciorul să-i putrezească... ori i l-ar putea tăia, fără să fie nevoie... Și, deci, Costan a tăcut.

Acum, îl sfredelea grija. Scoase foaia de liberare, o privi lung, împăturind-o la un loc, adăugând:

— Dar... năsălia mamei lor... tot majurul acela m'a întrebat, dându-mi foaia:

— Ce, n'ai acasa vreo vită? Du-te, vinde-o și adă ceva mii. Cum aduci ceva mii, cum te urc la proțent... Altfel, te chiamă regimentul și te trimite la Crimeea...

— Asta-i, ca să știi, Măriucă, și tu... Stau ca frunza pe apă... Vezi, deaceea îți spuneam despre rânduiala asta proastă...

Ea clătină din cap:

— Suntem slabi, săraci... abia ne ducem zilele... Vai de noi...

Iși roti ochii asupra încăperii împodobită doar cu câteva lăicere și cu icoana maicii domnului. Incolo, cofa cu apă — lângă ea ulcica de lut, toporul de după ușă, câteva blide; asta-i era toată avuția. E adevărat că totul sclipea de curat, iar dumbravnicul și busuiocul miroseau pururi a grădini și-a codri.

La gândul că bărbatul acesta va face vreo prostie, luând toporul sau pușca împotriva cuiva, o cuprinse spaima. Lasă, îndeletnicească-se alții cu dreptatea! Destul a lipsit omul a-

cesta care o ocrotește cu o putere uriașă de arbore...

I se încleștă de braț și Costan o privi mirat.

— Să nu te duci, bade... Dacă faci ceva, au să ne sdrobească... suntem săraci...

— Dar suntem așa de mulți, noi cei săraci, draga badii...

Il privi cu un fel de ură și-ar fi vrut să aibă o petecă vrăjită cu care să-i ștergă din cap toate gândurile acelea despre nu știi ce rânduială nouă, care o buimăceau.

El îi ghici gândurile și-și aminti de-o vorbă a lui Silivestru: „...ai să găsești vrăjmași chiar în neamul tău, în casa ta. Au să ți se împotrivescă părinții, frații; n'ai să găsești înțelegere nici la femeia ta; copiii tăi au să rădă pe ascuns... Iți trebuie răbdare...”

— La ce te gândești? îl întrebă ea, îngrijorată că fața flăcăului se întunecase.

Se ridicase și sta tăcut, privind undeva, sus, spre busuiocul din grindă. Era gata să răspundă că trebuie să se ducă, dar se așează la loc în fața focului; zâmbi și rămase pe față cu o durere.

— Are să trebuiască să te cresc ca pe-un copil, mândră.

— Is așa proastă? zâmbi ea, mirată.

— Să lăsăm... Oare când vine mama?

Ea nu-i răspunse și-i părea rău că-l supărase fără să știe cum.

Mai apoi, ploaia de-afară îl lovi în față, cu dușmănie; și-i păru rău după încăperea caldă. Un vânt mare via sus pe Oadeci, s'auzea ca o tânguire vântul din Fundoaia. Ponii stăteau sgribiliți în ploaie, din crăcile negre curgeau picurii ca niște lacrimi. Flăcăul făcu câțiva pași și-l învălui un vânt turbure.

Se întoarse, deschise ușa, își lăsă bățul la picioare și-și desfăcu amândouă brațele spre Măriuca.

— Doamne, oftă ea și o spaimă repede îi trecu pe față. Il cuprinse, bă-

gându-i mâinile sub veston și se lipi de el gemând:

— Destul te-am așteptat... destul... bădiță... bade...

Și abia-i zărea fața prin lacrimi.

— De-acum n'am să mai fiu de răsul lumii... Of, doamne...

Se ghemui tare la pieptul lui, plângea tăcut, în timp ce el îi spunea ogoind-o:

— Taci... Taci... Lasă...

Apucă toporul de după ușă, ieși afară și ea-l urmărea pe geam cum trage trunchiul în șopron și cum taie lemne; întâi potrivea lemnul pe trunchi îl apăsa bine cu piciorul și toporul fulgera deodată, împrăștiind așchii; întocmai cum și-l închipuise ea, luni și ani așteptându-l și-i venea să strige de bucurie. El, zărind-o, rămase cu toporul ridicat, zâmbindu-i.

Se întoarse în încăpere cu lemnele și le puse dinaintea sobei, așezându-se pe scăueș. Scociorî cenușa și avu o tresărire zărind o scânteie. Măriuca, așezată lângă dansul, tresări și ea. Apoi, când se trezi flacăra, amândoi îi zâmbiră ca unui bun prieten. Fără cuvânt, potriviră lemnele, amândoi, și când soba prinse să ducă, se priviră drept în luminile ochilor. Iar străvechiul vrăjitor, focul, lumina obrazii, juca în vatră, arătându-le când cocostârci de aur, când cocostârci albaștri, de sub mantiile lui de purpură.

— Niciodată n'ai să te mai duci? îl întrebă fata cuprinzându-l de după gât.

— Niciodată... răspunse flăcăul și amândoi tresăriră, auzind pași la prag.

— Acasă sunteți, mândrii mamei? întrebă Natalia, ciocnind cu bățul în ușă. Ieșiți mândrilor... v'am adus înc'un suflet...

Ușa se deschise și tustrei tăcură, privindu-se cu niște ochi plini de ceață. Numai iepșoara, băgându-și capul în tindă, tot râncheza. Costan îi cuprinse botul și-o sărută pe țința albă din frunte.

Către ora două noaptea, cerșetorul cu pălărie mare, încins cu o curea lată bătută în bumbi, încălțat cu niște opinci largi cât ciobaca, se desprindea din colțul hotelului „Traian“, tăia piața Unirii, se oprea la o fereastră a restaurantului „Luther“, privind lumea dinăuntru, ascultând glasul adânc al acordeonului și din ochi prindeau a-i curge lacrimile. Brațul stâng și-l ținea ascuns sub cămașă, în lungul trupului; ochiul stâng și-l ținea ascuns sub o legătoare; năvălit de o barbă neagră, cu umerii obrajilor ieșiți, cu glasul lui stins, trezea mila trecătorilor care-i aruncau bani mărunți. Cum se zărea de ziuă, se lipea de zid, lângă burlan, își potrivea pălăria jos, prindea să cânte, cu mâna întinsă;

— Sunt calicit de pe front... ajutați-mă... Fie-vă milă... sunt olog de pe front...

În răstimpuri se pleca, lua banii și și-i ținea în chimir, începându-și iar cântecul, până către sară, când s'așeza jos și prindea să molfăie bucățile de mălai și pâne, aruncate în trecut de către țărânci și târgovețe. După ce se ștergea pe la gură, își făcea câteva cruci largi, se ridica și întindea iar mâna spre trecătorii tot mai rari.

Ploua peste târg de mai bine de două săptămâni — noaptea nu s'auzeau decât țignamele prelungi ale polițailor, pașii în cadență ai patrulilor

și neîntreruptul sunet al burlanelor. Ploua neîntrerupt, mărunț, o ceață umbla pe străzi, încât turnurile, pomii și casele păreau scufundate în fundul turbure al unei mări.

Când s'apropiau patrulele cu ofițeri în glugă, cerșetorul se furișa pe-o fereastră, în beciul hotelului, pe niște lemne, sau se făcea una cu umbrele. Către ora două, după ce privea pe geam în restaurantul „Luther“, apuca repede în jos, spre gară; cotea pe-o străduță înșesată cu magazii goale, cu maghernițe la ale căror porți mârâiau câinii; urca o ulicioară atât de strâmtă, încât cocioabele, din amândouă părțile, își uneau pe alocurea acoperișurile joase, făcând un fel de tunel îmbăcsit de putoare; călca pe mățuci abia mai mieunând, aruncați afară odată cu cojile de cartofi, cu cenușa și cu căpățânile de varză răsufletă. Uneori se agăța cu mâneca de clămpile ușilor — și din marghenițe s'auzeau suduituri scârnave.

Sus, în fundul aceluia tunel, în vârful unui stâlp plecat, se zărea scântea unui felinar spoit în roșu. Aici, cerșetorul se oprea, ciocănea de trei ori într'o ușă îngropată pe jumătate în pământ. Mai ciocănea odată, în încăpere s'auzeau pași, și ca un mârâit mânios. Cum se deschidea ușa, zărea înăuntru într'un colț, o icoană mare, afumată, sub icoană o candelă; jos, un vas mare de lut — alături de el

un ulcior plin în care se răsfrângea sâmburele roșu al candelii. Se pleca, intra, rămânea o clipă la ușă, uitându-se cu un fel de sfială la femeia joasă, voinică, vopsită pe toată fața în roșu. Cu un șal pe umeri, ea sta în mijlocul încăperii și după ce-și acoperea mai bine sânii voinici, sub șal, începea a-l sfădi cu glas hotărît :

— Iar ai venit... Din pricina ta am să-mi pierd pânea... Ce vrei ? Dece nu-ți cauți loc undeva ? Du-te dracului, cu tot neamul... Iaca, m'a nimerit, păduchele, și nu vrea să mai iasă dela căldură...!

— Țață Pachița... începea cerșetorul. Ai și mata o milă... doar ți-s frate... Unde să mă duc ? Vai de capul meu...

— Câștigi bani, scorpie... Cât ai câștigat azi ? Ia'n scoate banii...

Ii descătără-mă șerparul și-și înfunda mâna în el, scoțând până la cea din urmă lescaie, bodogănind :

— Ia'n uite, scorpia dracului... câștigă mai mult ca mine...

După ce lega banii într'un colț al șalului, îi arăta buleandra întinsă lângă prag :

— Culcă-te, dar să-ți intre în cap... numai noaptea asta...

— Da țață Pachiță... răspundea el și se întindea repede lângă ușă, în timp ce Pachița intra în cămăruța din fund.

În noaptea aceea, Pachița veni să-i deschidă repede.

— M'am hrănit... Dumnezeu știe cât m'am hrănit...

Își trase un scaun sub candelă și, cu capul în pumni, izbucni în plâns.

— Taci, lele Pachiță... îi spuse cerșetorul, punându-i mâna pe umărul care se sguduia. La ce să plângi ?

— Mergem acasă... rosti ea, deodată, ridicându-se.

Rămase, dreaptă, în mijlocul încăperii, cu ochii strâns închiși, ascultând ploaia de-afară.

S'auzea cum trece șuvoiul pe la prag. S'auzi un mieunat stins, departe, apoi din ce în ce mai aproape.

— Un măt aruncat... îl duc apele...

rosti cerșetorul după ce mieunatul trecu prin fața pragului.

— Acasă... rosti înc'odată femeia și-i năvăleau în minte, amintirile, ca niște grădini. Veri pline de soare... iazul Șerpilor... corturile șatrei la umbra nucilor... mai apoi bordeiașul lipit cu humă... cea dintâi juncuță floreană...

— Mergem... spuse ea, gata, parcă, să se repeadă să-și strângă boarfele. Acasă... frate...

El, după ce-și șterse ochii, rosti privind în pământ :

— Acasă... noi nu mai avem casă... Toate s'au risipit... Pe-ai noștri îi udă ploile, îi bat vânturile... legați în funii... către cine știe ce locuri... Îi mână jandarii cu patul armelor... Ți-am istorisit doar... Eu umblu fugar... cerșesc... mi-i rușine... Parcă aș fi vinovat că m'am născut țigan...

— Plângea molcom — după o vreme adause :

— ...după ce m'au purtat în străinătăți, la război... după ce m'au bătut cu funia și-am flămânzit...

Se uită la Pachița cum tot bea dintr'o sticlă și după aceea oftează.

Mai apoi, ea se prăbuși în mijlocul încăperii, candela de sub icoană clipi mai tare, se stinse. O lumină plumburie intra prin ferestruici, un clopot bătut, larg, de patru ori. Cerșetorul își apucă sora de umeri, încercând s'o ridice, dar cum nu izbuti, se întinse lângă ușă, adormind dintrodată. Când se trezi, ea sta plecată asupra lui, întrebându-l cu un glas de cățea înrăită :

— Dece nu te-ai trezit mai repede, păduchiosule ? Afară... și să nu mai vii... că dacă mai vii, te opăresc cu uncrop... M'ai auzit ?

El se ridică, ieși fără să-și mai lege brațul în sân, în lungul trupului, fără să-și mai acopere ochiul.

Din prag, spuse, fără s'o privească :

— Mă duc înapoi la regiment... pe front... cu bine...

Ocoli cu opincile lui cât ciobaca un stârv de mătă înneacă, ieși în ulița largă și se opri : „La regiment ? La ce ?” Toți camarazii i se

risipiseră pe la vetre, după întoarcerea dela Odessa. Va da de alți oameni, străini.

Se trase într'un colț, își acoperi repede ochiul; își băgă brațul în sân, cum ajunsese în piața Unirii prinse a se tângui :

— Creștini... miluiți-mă... Sunt calicic din război...

Un domn într'o manta neagră, trecând repede, se opri și-i aruncă în pălărie un ban. I se uită drept în față, făcu câțiva pași, se întoarse, privindu-l lung. Se plecă spre dânsul și-l întrebă cu un glas plin de tremur :

— Camarade.. nu ești tu Niculai Dadaci ?

Cerșetorul tresări, își mușcă buza, își trase capul mai între umeri, răspunse răgușit :

— Nu... boerule... nu ! Bogdaprosti de ban...

Domnul, după câțiva pași, se întoarse și după ce-l privi, țintă, se îndepărtă iar, spunând tare :

— Și, totuși... cum samănă..

„M'am dus naibii..." își spuse cerșetorul, și-l apucă o dorință sălbatică s'o ia la fugă, să părăsească orașul, spre câmpia largă. Il cuprinse nostalgia unor armate în mers, sub ploii putrede, spre sfârșitul lumii. Parcă auzea miile de bocanci frământând glodul, gemetele de trudă, blestemele, începuturile de cântec și simțea în nări aburii de borș acru țâșniți din pântecul bucătăriilor, mirosul pâinii acre din sacii de merinde.

Ajungeau prin sate, se cuibăreau prin șuri, prin case calde, sau aprindeau focuri mari în mijlocul grădinilor înțesate cu cai, chesoane, tunuri. În mulțimea aceea, el era un om; se afla trecut într'un registru gros, era

al cuiva, compania îi era familia; bună sau rea, hrana și-o căpăta în fiecare zi; majurul îi cerceta straietele, i le schimba de câte ori era nevoie. Pentru greșeli, e-adevărat că se bătea cu funia udă, până la leșin; dar oare nu căpătase, acasă, dela ai lui, bătăi și mai crâncene? Odată, demult, după ce l-au bătut cu bâta, ca pe vită sau ca pe hoț, l-au aruncat, plin de sânge, în iaz.

Un gust de pâne cazonă, acră, îi umplu gura, clănțani dinții în gol, oftă urmărind mai departe, cu gândul, armata aceea fumurie. „Pe front...! înapoi pe front...!” își spuse el și-l chemau, peste acoperișuri, peste turnuri, peste întreg orașul scufundat sub ploii — pâclele depărtărilor. Hotărîndu-se, oftă, fața i se înșenină, inima îi bătea la gât, de bucurie. Va mai sta în colțul acela și azi, să strângă ceva bănuți pentru drum. La noapte va coborî la gară, se va agăța de vr'un tampon și va ajunge el, căci Botoșanii nu-s peste lume...

Auzi, în vale, chiotul unei locomotive și toată ființa i se umplu de niște zări albastre... Cerând pomană, nu mai spunea trecătorilor că-i calicic pe front, începuse să cânte de-abinelea — cu un glas molcom, o doină veche; și'n pălărie banii zornăiau unul după altul. Trecători cu umbrele i s'au oprit în față, ascultându-l, într'un grup mare, spunând unii spre alții :

— Săracul... păcat...

Și tot mai mulți bani îi zornăiau în pălăria mare, largă, dela picioare. Nu-i trebui mâncare, toată ziua, cântând cu inima plină în pâclele depărtărilor.

II

Pe străzi coborî pâcla, oamenii par'că umblau prin fundul mării; apoi, orașul se pustii cu totul, numai pașii patrulelor răpăiau, sunau a pustiu țigdalele. Ferestrele restau-

rantului arătau niște pâlcuri de lumină, galbene; clădirea par'că se clătina, părând o ciudată corabie, în neguri; acordeonul suna adânc, ca o alarmă a scufundării.

Ticsiți la mese, oamenii abia se deslușeau prin fumul de țigară, țipau la chelneri, ciocneau halbele, tăiau filele în farfurii care scrâșneau sub cuțițe, pișcau și gădilau femeile care scoteau țipete mărunte, râzând ca'n niște revărsări repezi de cristale; voinică, acoperind cu sânii ei mari măsuța la care sta pe-un fel de tri-bună, patroana își scobeia în liniște un dinte. Abia tresărea când trâm-bița orchestrei domina toate sunetele.

Era, în spațiul acela strâmt, ca o întrecere de răcnete, de mugete; con-sumatorii, toți dela masă la masă, în-grămădiți unii în alții, cântau fiecare alt cântec; la masa din fund, un domnișor cu părul lucind de pomadă, sta în picioare în mijlocul tovarășilor de chef, dirijând cu o nevăzută ba-ghetă o orchestră de jazz; când își repezea mâna asupra unui tip voinic cu niște ochi umflați, de bandit, acesta scotea din gâtul acoperit în grăsime o succesiune de grohăituri; când făcea alt semn cu mâna, asupra altuia, unul cu fața aducând a cutie poștală, acesta ciocănea repede în farfurii cu furculița și cu cuțițul, se frământa pe scaun, bocănea din pi-cioare, cutia poștală i se clătina când într-o parte când în alta; al treilea, unul lung, cu capul dat pe spate, cu ochii în tavan, scotea o ne-întreruptă bâlbâitură; în timp ce be-regata domnișorului pomădat, umbla repede, în sus și'n jos, ca o mutelcă; la masa de-alături, un grup de popi cânta o veche muzică bisericească, privindu-se unii pe alții, cu niște ochi mirați; lângă ei, un ofițer spătos, desbrăcat de tunică, descheiat la piep-tul asudat, da tonul unor domnișoare care țipau cât le țineau plămâni:

„La Crimeea... peste Mare“.

Ofițerul se svârlea de pe scaun, și răcnind: „măi dorule, te du c'o să-rutare“ — își sufla în palma întinsă, făcând vânt unui nevăzut porumbel, către câmpiile măcelului.

Alături, la o masă lungă, erau doisprezece sublocotenenți tineri, vâ-

nători de munte, privind tăcuți în fundul paharelor pline, sgârâind cu scobitorile fața de masă; erau scu-fundați în ei înșiși; sub masă, fiecare își avea la picioare echipamentul de război.

— Acum... rosti unul cu fața albă, de licean, ai noștri mor la Crimeea...

— Ce-ai spus? Îl întrebă vecinul.

— Am spus că ai noștri, vânătorii, mor, acum, la Crimeea...

— Crezi? Eu auzisem că se află în Nohai... Oare în câtă vreme ajun-gem?

Se uită la ceas, gata să se ridice:

— S'apropie ora, camarază!.. In-dată-i trenul.

Își potrivea pe cap basca de vânător, s'așeză la loc, privind mai departe în fundul paharului.

Toți ascultau un glas de-aproape cântând o romanță veche. Cel ce cânta, la o măsuță, sta față'n față cu o fată rumenă, cu păr negru, cu ochi plini de zâmbet, ascultându-l cu gura întredeschisă, cu capul aplecat pu-țin pe-o parte:

„Mândra mea... de altădată“

Îi cânta glasul molcom și fata zâm-bea întruna, plecându-se mai tare spre cel ce cânta, peste masă; glasul avea ceva desnădăjduit, ca un gea-măt; melodia amintea amurguri și ulicioare cu lilieci. Rând pe rând, vânătorii se treziră acompaniindu-l, așa tăcuți, cu ochii în pahare; glasul se încărcă deodată de patimă, vână-torii tresăriră, se uitară spre masa aceea, dar își plecară iar ochii în pa-hare murmurând romanța mai de-pate.

Apoi se ridicară, își potrivea băștile și, trecând pe lângă fată, toți zâm-beau; priviră tânărul, se cutremurară ca de-un frig, văzând că-i lipsește brațul drept; pe piept avea o pan-glică roșie de decorație; un obraz îi era plin de sbârcituri negre, pesemne ars pe front cu aruncătoarele de flă-cări; șovăiră, între mese, și, fără cu-vânt, s'așezară la loc: romanța veche se stinse.

Fumul se întetea, iarma creștea, ajunsese la un fel de paroxism când, aproape întreg localul prinse să cânte „*Gaudeamus*“. Popii se ridicaseră, cântând în picioare, patroana își băga de-a-binelea degetul în gură, clătinaându-și dintele care o supăra, cei cu jazzul țipau mai tare și-i întreceau pe toți, grohăind ca dintr'un trombon, cel cu ochi de bandit.

Deodată, patroana tresări, chelnerii rămaseră înmărmuriți cu halbele și cu farfuriile în mână când în celălalt capăt al localului, un ofițer german se urcă pe masă și răcni :

— *Ruhe... Ruhe... Ruhe...*

Larma căzu, consumatorii îl priveau ținută. Ceilalți ofițeri germani se ridicaseră în picioare și cel de pe masă răcni iar cu halba ridicată în dreptul ochilor :

— *Für Deutschland... für Adolf Hitler... Deutschland über alles!*

Scaunele scrâșneau, parte din lume, aceea din vecinătatea germanilor, se ridică; în partea cealaltă, domnul cu ochi de bandit mai grohăi odată, prelung.

— Tăcere... Tăcere... strigă un glas. Nu s'aude, tăcere...

Trâmbița orchestrei sună prelung, ca o alarmă — toate glasurile amuțiră când germanul, urcat pe masă, își scoase pistolul ochind 'spre patroana care-și scobește înainte dintele.

— Scroafă... răcni el, în limba lui, tu dece nu te ridici când se cântă imnul Germaniei ?

Aiurită, patroana sună un clopoțel, chemând chelnerii. Germanul ochi mai bine, trase; ea își rezezi sânii de pe măsută, mai sună odată clopoțelul; mirată își desfăcu rochia la piept, sânii mari îi țâșniră pe măsută; își trecu latul palmei pe piept adunând sângele, privindu-l mirată, privind apoi mirată în toate părțile.

Se prăbuși, clopoțelul căzu odată cu ea, se rostogolea printre mese, cu un clinchet repede, speriat.

Germanul sări de pe masă, lumea se așeză la loc pe scaune, numai vânătorii de munte, stând toți doisprezece în picioare, încruntați sub băști, se uitau ținută la germani; tânărul cel cu fața arsă își scăpase capul pe masă, fata își mușca întruna buzele...

Ușa se deschise, intrară câteva căști bavareze, baionetele sclipiră în para policandrelor. Ucigașul, văzând căștile, întâi întinse mâinile ca spre a-i fi legate, dar se făcu alb, se trase sub masă, apoi prinse a fugi furișându-se aplecat, clănțănind din dinți.

— Iată... eroul... spuse careva.

În clipa aceea se făcu în local o îmbulzeală de nedescris, geamurile săriră țândări, lumea răcnea sărind afară, clopoțelul suna printre mese, călcat, repezit, svârlit în toate părțile.

Grupuri-grupuri, oamenii stăteau în fața localului, patrulele își clămpăneau închizătoarele armelor, somându-i să se îndepărteze.

Cerșetorul, amestecat în mulțime, în zadar se furișă printre oameni, căci domnul care i se oprise în față azi dimineață, îl urmărea repede, strigându-i :

— Dadaci... măi Dadaci...

— Nu-s eu Dadaci... răspunse cerșetorul dându-și sama că-i căzuse cărpa de pe ochi.

— Dece fugi de mine ? îl întrebă domnul, întinzându-i mâna. Tu, măi frate, m'ai scos odată dela moarte... Iți amintești ? Mușenița...

— Eu ? Da... Da...

Și-și desfăcu gura până la urechi :

— ... în râpa morții, la Mușenița... Ne urmăreau mitralierele... tușea un tun... Să trăiți, dom'sublocotenent Măgură...

— Apoi așa... măi Niculai... Dece fugi de mine ?

Il luă de braț și se pierdură în păcla întunericului.

Stăteau față'n față la o masă de scândură în mijlocul căreia lumina lampa cu picior înalt; sticla, lipită cu hârtie în trei locuri, scotea un fum înecăcios și limba de lumină roșie abia deslușea încăperea. Era o odăiță strâmtă că abia încăpeau în ea patul de fer acoperit cu o cergă, măsuța de brad șchioapă și cele două scaune. Într'un colț deasupra unui lighian pus pe-un fel de taburet, era o oglindă turbure, de care se afla agățat un ștergar vânat. Lângă lighian, sta un brici deschis, cu tăișul plin de spumă uscată, amestecată cu peri negri. Măgură își desbrăcase paltonul și Dadaci îl privea lung, îi privea hainele cu mâneci roase, prea scurte; de sub jiletcă i se vedea cămașa ruptă, de câte ori Măgură întindea mâna s'așeze mai bine lampa. Il văzu slab, ca de foame, și-și plecă ochii.

— Ce, nu cumva m'ai crezut boier?

— Da, dom'sublocotenent. Haina cazonă acoperă, la fel, tot felul de oameni, îi face una... încât...

Își roti înc'odată ochii asupra cămăruței și avu un zâmbet rău, gândindu-se că sora lui, Pachița, stă de-o mie de ori mai bine. Dar zâmbetul îi pieri, aducându-și aminte cât de bine se purta Măgură cu soldații. Se simți prost, bătea cu degetele în masă, dându-și isama că omul din fața lui îi văzuse zâmbetul.

— Așa-i lumea... oftă el și-și scăpă pe masă capul acoperit cu totul sub marginile largi ale pălăriei.

I se sgduliau umerii și sloiul care-i ținuse atâta vreme inima înghețată se topi într'o bogăție de lacrimi, ca'n fața unui frate bun, de aceeași stare cu el. Deschise ochii și zări înc'odată briciul acela deschis, plin de săpun și de peri negri.

Măgură îi urmări privirea, bătu cu degetele în masă.

Dadaci îi privi lung beregata, se uită iar la brici, zâmbi prost.

— Sărăcie... spuse el, făcând cu mâna un semn.

— Să lăsăm! Dar unde ți-ai pierdut brațul?

— În sân... mi l-am pierdut în sân, domnule sublocotenent.

Se răsuci mult — după ce-și scoase brațul, adause:

— Să nu credeți c'am făcut treaba asta din lene...

Își potrivi amândouă mâinile, alături, privind-o tot mai lung pe-aceea pe care și-o ținuse ascunsă:

— Vedeti... cum n'am mai pus-o la treabă — și-am ținut-o în căldură, la bine, a și început să fie mai albă... boieroaica... Dar, la nevoia asta m'a adus o cumpănă care a bântuit la noi la Pârăul Cârjei... și'n tot locul unde erau țigani... Eu, să-mi sară ochii din cap, m'am păzit de pomana oamenilor ca de foc... Știam că în viață trebuie să te împingi singur, nu prin pomana... nu să-ți deie ghiont alții... am să vă istorisesc cumpăna...

Își asvârli pe ceafă pălăria care căpătă deodată înfățișare de pasăre neagră, ținându-i tâmplele sub niște aripi obosite, își potrivi mai bine șerparul, trăgându-și-l mai pe piept, apoi, cu capul sprijinit în coate, prinse a istorisi...

Când s'a întors din război, acasă, la Pârăul Cârjei, a găsit pe imaș numai urma bătătorită a cortului. S'a așezat pe malul iazului, năucit. Un om din sat, oprindu-se la spatele lui, i-a spus:

— Păcat de tine, măi Niculai... Fugi cât poți de repede... fugi, că au să te ieie și pe tine jandarii. Așa a pățit unul de-al lui Bran: îi dusesse neamul la dracu'n praznic, la Transmisia — flăcăul, cum s'a întors, cu decorațiile pe piept, l-au luat jandarii și l-au dus, legat...

Tot dela omul acela află Niculai cum i s'a risipit neamul. Când au venit jandarii, cotuna țigănească s'a umplut de țipete, femeile își smulgeau părul, apărând intrările și parii corturilor, cu piepturile, bătându-se cu trimișii poruncii lui Antonescu.

Bărbații au apucat barosurile, cleștile, pirostriile, bătându-se cu jandarii... Dar jandarii au biruit, au scotocit în contună până la cel din urmă țigan, scoțând pe imaș moșnegi străvechi în durligile goale, oameni care zăceau în bulendre de ani... au scos țigănci bătrâne, uscate ca iasca, niște babe care de ani mulți zăceau în nemișcare pe prispe; au înhămat la căruțe hodorogite catării și după ce i-au așezat în ele pe cei bătrâni, s'au repezit la copii; erau în cotuna țiganilor niște copii numai piele și oase, cu nasurile mâncate de cel-pierit, copii, care când tușeau stupeau sânge; printre ei era unul subțire cât un fus, dar care avea un cap mare cât o dimirlicie; acela, cu niște ochi alburii, se tot uita ce fac jandarii, ce fac ceilalți țigani — și nu pricepea nimic, își tot rotea capul uriaș pe fus, uitându-se când la unii când la alții și râdea ca la cine știe ce petrecere... Cum râdea așa, nu se știe cine l-a pălit în moalele capului și l-a omorât.

Țuna, luându-și burcașul în desagi, porni în fruntea convoiului, trăgându-și de ață porcul negru. Țiganul cel bătrân, orbul, nu s'a dat ieșit din cort, până ce n'a simțit că cineva dăduse foc Țolurilor; se svârli afară și degeaba îl tot trăgeau după ei ceilalți țigani, degeaba îl repezeau jandarii cu patul armelor; el își căscă la cer ochii stinși, ascultând încotro s'aude învăluindu-se apa iazului; cum îi simți în nări boarea, se svârli într'acolo, și, țiganii ceilalți, din mers, se uitau la el cum intra în iazul Șerpilor tot mai adânc, până se făcu nevăzut acolo unde adâncimea era neagră ca întunericul... A intrat în adâncimea aceea ca'ntr'o noapte sau ca'ntr'un codru...

După plecarea leatei, au venit câinii satului, imașul se umplu de urlete în jurul focurilor țigănești care nu se stinseseră cu totul. Pe când urlau câinii așa, s'a arătat venind dela drum lung, din meșteșugul lui, pieptănarul cel cu traista n'florită. S'a oprit pe locul unde fusese cortul Țu-

nei și a căzut în genunchi, apoi cu fața la pământ.

Aici, Dadaci se opri din istorisit, reîncepu abia într'un târziu după ce-și mușcase buzele:

— ... și asta mă roade mai rău decât poronca lui Antonescu, plezni-i-ar ochii... alege-s'ar din osul lui colbul... Când a ieșit din codru, așa cum venea totdeauna, în lipsa mea, la ceasul lupului... pieptănarul venea cu un pas larg, îmbrăcat în bondița lui cu flori și-i sunau în traista înflorită rașpa și celelalte talanturi... Parcă-l văd cum s'a oprit, trăsniț, când n'a mai zărit corturi...

A făcut câțiva pași înapoi, s'a împleticit și a căzut în genunchi.

După cum vedeți, pieptănarul acela bătea căile muierii mele... și mă roade inima, al dracului! Pe el nu-l luau jandarii, căci era gospodar în satul lui, peste păduri, la Puzdra...

Și astfel, după ce văzu cumpăna, pieptănarul s'a întors în satul lui — și-a vândut tot ce avea pe lângă casă, zăvori ușile și porni spre Ucraina, în urma Țunei. Săptămâni trecuseră de-atunci și Niculai Dadaci umbla fugăr, din sat în sat — până se opri la Iași unde-și amintise că are o soră.

— ... și acum, domnule sublocotenent Măgură... m'am gândit să mă întorc înapoi la regiment... să mă trimită pe front... tot ce mă lega s'a risipit... s'a dus dracului... Mi-i rușine să mai cerșesc... Am slujit la armată atâția ani — m'am înstrăinat de neamuri... neam mi-i acum regimentul...

Tăcu îndelung, lumina lămpii scădea, Măgură îl asculta cu o față albă. Afară ploua neîntrerupt, sunau burleanele, o fereastră deschisă undeva, pe aproape, scârțâia în vântul târziului; tabla, pe casă, suna ca și cum ar fi frământat-o mii de picioare.

— Săraca... oftă Dadaci, cu ochii închiși. Cine știe unde se află acum...

— Dar dece nu te-ai luat pe urma ei? Acolo unde au dus-o, se află toți ai tăi... Păcat! Trebuia să te duci...

— M'ar fi prins santinelele, la Nis-

tru... poate m'ar fi împuşcat... așa, tot am nădejde s'o aflu...

— Niculai Dadaci... Eu nu eram pe front atunci... când regimentul nostru a fost svârlit în fluviu, când s'a înecat tot regimentul... Eu eram dus. Dar mi-au spus alții după aceea, istoria cu cismele neamțului... la „Cele Șapte Coline“... Ceea ce ai făcut tu atunci, arată un nemaipomenit curaj, ca'n istoriile vechi cu uriași... Cum ți-a pierit curajul? Adă-ți aminte...

— Acea... aceea a fost o prostie... o prostie mare... și omul nu poate face în zilele lui decât o singură prostie mare... Acum m'am stins, mi-i frică și de umbre... și de umbra mea...

— Păcat, Niculai Dadaci... Ce-ai să cauți la regiment? Au să te trimită cu vr'un batalion de marș și-ai să mori... păcat... Eu te-aș sfătui să te duci în Ucraina...

Dar țiganul îl privea cu niște ochi stinși, cu tot sufletul stins. Nu pusese capul pe-o pernă de-atâta vreme, nu dormise de-atâta vreme mai mult de două ceasuri pe noapte, acolo, la Pachița. De-acum nici la Pachița nu se mai putea duce să doarmă. Trebuia să plece cât mai repede — și iar îi umplu gura gustul acru de pâne cazonă.

— Păcat, Niculai Dadaci... Unul care a făcut o faptă ca tine... du-te... treci Nistrul...

Dadaci făcu un semn cu mâna :

— Dracu s'o ia de lume...

Voia să scape cât mai repede din

încăperea aceea urîță, să nu mai vadă briciul cu tăișul plin de spumă uscată.

Îl copleși iar nostalgia armatelor în mers, se vedea frământând glodul, printre miile de căști, spre zarea zărilor ; inima i se umplu iar de-un sânge mult, râse ridicându-se :

— Să ne vedem sănătoși... poate la stepa Nohai...

— Du-te cu bine, Niculai Dadaci...

Își strânseseră mâinile și țiganul își dădu sama înc'odată cât îi de nefericit fostul lui comandant ; adus de spate, galben la față, abia-și stăpânea tremurul mânilor, tremurul mădularelor flămânzite.

Din ușă rosti :

— Mi-ați face un bine... dați-mi mie briciul...

— Cu toată inima... îi răspunse Măgură, dându-i briciul și Dadaci după ce-l șterse de poala cămășii, și-l vârî în șerpar, și coborînd treptele acelea înguste, gândea :

„Săracul... bine că mi-a dat briciul... De bună samă avea să-și taie gâtul...“

Vântul de afară îl învioră, porni repede spre gară și răspunse unei locomotive care șuiera prelung :

— Indată... Indată... Indată...

S'asvârli din mers într'un tren de marfă pornit către Miezul Noptii. Și parcă-l auzea pe majurul Codău întrebându-l mirat :

— Ce cauți aici, Dadaci? Ai venit voluntar? Precista și dumnezeoica...

IV

Ziua, pătrundea în odăiță doar o lumină turbure, prin geamlăcul din acoperiș. Pereții dați cu o spoială de culoarea humei, erau afumați ici-colo de lumânările care urmăriseră și arseseră pâlcuri de ploșnițe.

În scândurile acoperișului s'auzeau, neîntrerupt, carii. Ploaia nu mai înceta — și'n odăiță nu se mai făcea niciodată o lumină mai ca lumea, de-atâtea săptămâni, nimeni nu

deschisese ușa de-atâta vreme, scândurile treptelor înguste nu mai scârțâiseră sub niciun picior. Apoi, într'o zi, bolnavul întins pe cergă se răsuci sub palton, auzind scârțâind treptele sub niște bocanci grei care bocăneau rar, făcând pauze lungi între o bocănitură și alta, urcând. Când bocăniturile s'apropiaseră, el se săltă într'un cot, simți cum îi înghiață umărul scos de sub palton ; tamplele îi ardeau,

fruntea îi era îmbrobonată de sudoare; aerul rece din cameră puțea a sudoare veche și-a fum stătut de lampă. Fără să vrea, își întoarse ochii spre lighianul mârșav, să vadă briciul. Nu-l mai văzu la locul lui și-și pipăi beregata, înghițind în gol, se întinse iar pe cerga patului, trăgându-și paltonul peste cap. Cu cerul gurii ars de-o strașnică sete, își trase genunchii la bărbie, tremurând, ascultând mai departe cum stropul acela de apă cade din tavan, pe măsuță, neîntrerupt, cu un sunet sec parcă măsurând timpul: „Oare afară-i ziuă sau noapte?” se întrebă el și cum bocăniturile încetaseră, își spuse: „da, de bună samă... s'auzeau picioarele lui Dadaci, coborînd. Să-l strig înapoi...” Își simți barba aspră și gândi mai departe: „...și doar ieri m'am ras... cum de m'a năvălit așa, barba, deodată, în câteva minute? Nu se poate...”

Se răsuci iar, își dădu paltonul la o parte, sărind în mijlocul încăperii, repezindu-se la oglindă; văzu în sticla turbure o față galbenă, suptă de febră, acoperită de-o barbă neagră, țepoasă. Trupul îi tremura tot, sleit. Auzi iar bocăniturile, se întoarse, se prăbuși pe cergă și fiarele patului țipau sub el, cum se sgribulea sub paltonul a cărui căptușeală se făcuse rece ca ghiata. „Deci, de când a fost Dadaci, a trecut mult... Oare câte zile și câte nopți?...” Apoi, simțind cum îl apucă iar febra, dela picioare, cum o căldură bună îi cuprinde șoldurile, pântecul, pieptul, se sgribuli mai tare și simțea în vecinătatea lui, gura largă a unui cuptor plin de vâlvătăi roșii, dogorindu-l, învăluindu-l, în timp ce el se răsucea în pat, când pe-o parte, când pe alta, să-și pună fiecare părțică a trupului în fața dogorii aceleia largi, învăluitoare. Până și creierii i-i încălzea dogoarea aceea, dându-le o amortire vecină cu somnul, încât abia mai auzea sunetul sec al stropului căzând neîntrerupt pe masă, parcă măsurând timpul.

Un zâmbet depărtat îi răsări. Ochii larg deschiși aveau în ei o ciudată

zare, privind spre ușă. Văzu mânerul mișcându-se și nu tresări când se arătară pe prag două ciubote uriașe, desfăcute la vârfuri ca două guri largi de broască; din ciubote ieșeau două picioare subțiri, cu rotulele genunchilor tot tresărind: deasupra genunchilor era un șorț mârșav, încins peste-un pântece umflat, svârlit înafară, tot sbătându-se; mai zări o polcuță din care ieșeau călți și un cap de copilă ca de doisprezece ani, cu fața senină, cu un nas mărunț între ochi ca două puncte de întuneric.

— Vai... că urit e aici... rosti un glas plin de-o depărtată jale și ușa se închise, ciubotele iar bocăniră până încremeniră alături, lângă masă. Vai de capul matală, domnu' Măgură... Așa tânăr... mori cu tinerețea'n mata. Ce ai?

El își scoase brațul, făcu un semn ca s'o îndepărteze, căci cum intrase ea, cuptorul acela începuse a-și ascunde gura după două porți negre, dogorile se îndepărtau, simțea cum îl cuprinde frigul.

— N'am venit singură... din capul meu... boierule... M'a trimis domnu Ienulescu, stăpânul... A spus că să-i dai ce-i ești dator și să te muți. Așa a spus... Da frig îi aici... n'ai deloc lemne?

— A-ha... mai spuse privind gura stinsă a sobei de tablă. Știi ce? Eu ți-oî face un bine... Oi lua câteva lemne dela stăpân... ți-oî face foc...

Se întoarse, în fața ușii, adăugând cu glas mai scăzut:

— Cum îi fi băgat de samă, mi-a crescut pântecul... m'am ascuns... m'am tot ascuns... dar nu se mai poate. Am spus domnului Ienulescu că-s' grea... Mi-a răspuns ca să mă duc să nasc pe gunoaie... Așa a spus... Dar... crede el că nu l-a auzit maica domnului ce-a spus? Pentrucă... boierule...

Puse mâna la gură, a taină, vorbi iar, cu glas șuierat:

— ... i-am spus că-l spun la poliție... că doară el nu mi-a dat pace... ast'primăvară când i s'a dus cucoana... Ai priceput cum stă lucrul... M'a izbit în

pântec cu genunchiul, că doar oi lepăda... da' eu n'am lepădat... și-mi vine ceasul... azi... mâne...

Ieși, bocănind de câteva ori pe trepte în jos, se întoarse iar, băgându-și capul pe ușă :

— Eu nu pot să te las... gemi de mai bine de-o săptămână... am ascultat, noaptea, la ușă... Ce te holbezi așa la mine ? Ai friguri... ți-ar trebui o carafă de vin fierț...

Ușile aceluia cuptor se închiseră de-a-binelea, dogorile se stinseră cu totul, Măgură se răsuci mirat pe partea cealaltă, văzu doar peretele dat cu humă, stropit ici-colo cu punctele vechi ale ploșnițelor arse cu lumânarea. Privi toată încăperea, trezit ca după un somn nespus de lung străbătut de coșmaruri și parcă-l zărea la masă pe Dadaci, cu pălăria lui neagră, dată pe ceafă, semănând a pasăre. Și, oare, copila aceea însărcinată, argata lui Ienulescu, fusese aceea ? Da, stătuse aici lângă masă, îi văzuse bine ciubotele cu vârf căscat, îi zărise degetele picioarelor ca niște diafi roșii în două guri de monstru.

Când l-au lăsat la vatră, n'a mai dat pe la Răchiți, s'a dus de-a-dreptul la Iași, cu un nestăvilat dor de a-și reîncepe studiile. După ce a umblat zile și săptămâni ca un om beat de liniște, și-a închiriat o cămăruță, cu un rest din soldă, o cămăruță mai scârnavă decât aceea dela „Bejan“ — și astfel, își reîncepu viața de mizerie, întreruptă în 1939. Era îmbrăcat rău, abia avea ce mânca. Răceala îl doborî la pat, îndată după întâlnirea cu Dadaci. Acum, stând sgribulit sub palton, se uita spre ușă, așteptând să audă iar bocăniturile argatei, urcând.

Ea veni iar, cu brațul cu lemne, nu-i grăi nimic până târziu, când soba prinse să duduie, într'un foc roșu, plin de trosnete ; se așeză în fața sobei, încolăcită pe pata focului ca pe-un covor ciudat care-și tot schimba culoarea. Pe sobă aburea un ceainic cu gât lung, aducând a cocostârc ; când ceaiul prinse să fiarbă, ea se ridică ieșind cu picioarele goale din cele

două ciubote care rămăseră culcate una peste alta ; turnă uncropul într'o cană de lut ; încăperea se umplu de-un miros de romaniță și de mintă. Focul se răsfârgea pe pereți, molcom, și când fata s'apropie de pat, trecându-și o mână de după capul bolnavului,ducându-i cana la gură, acesta izbucni în niște vorbe fără șir, lipindu-și buzele arse, pline de tremur, de mâna ei umedă de ploaia de-afară, mirosind ranced a lături și-a zoaie.

— Taci... bea mai repede ceaiul... dă-l peste cap... altfel... cum... de ce să-mi pupi mâna?... Lasă... nu ți-i scârbă ? Doar ești boier...

El bău cana până'n fund, se lăsă toropit, pe spate, simțind în toată ființa că parcă-l cuprinde o primăvară. Fata își lepădă polcuța, el abia îi văzu trupul lung, slăbănog, deformat de pânțele care-i umila fusta, descoperind genunchii mici, de copil. Voia să-i spună niște vorbe pline de milă.

— Păcat că nu mai sunt floare... începu ea. Floare am fost... dac'aș mai fi floare...

Se încolăci la loc în fața sobei ; Măgură abia o auzea cum plânge :

— Am fost floare pe lume... Am crescut prin străini... în spini... spinii m'au împuns, n'au milă... dela opt ani argățesc... prin câtă lume n'am fost ? De mata, am auzit că ești fecior de popă... drept ? N'ai pe nimeni în toată lumea ?

Lemnele se stinseră, flacăra fugi afară prin burlan. O auzi cum umblă în vârful picioarelor, cum își ia ciubotele în mână și se depărtează spre ușă. Apoi o auzi bocănind din ciubote abia de pe la jumătatea treptelor.

Ceaiul îi încălzise măruntaiele, viața svâcnea în el puternică.

Își aminti de Universitate, bucuria îi umflă inima. De i s'ar sfârși boala mai degrabă ! Se și vedea în sala bibliotecii, aplecat asupra cărții, ca odinioară... Sara, va urca spre grădina Copoului, se va așeza pe-o bancă, ascultând cum fâșie frunzele. De bună samă, ușor n'o va duce. Va trebui din nou să rabde de foame, dar lasă !

Boala parcă-l înviorase, îi dăduse o sete strașnică de viață. Totul i se ștersese din minte : frontul, ogoarele morților, bubuitul artileriei. Intre trecut și prezent, se întinse o punte largă, urcând mai departe către lumina unor coline. Soarele, răsărind, râdea asupra gliilor înfrunzite. Florile încărcate de roua zorilor, semănau cu niște ochi albaștri răsărind pân'la lacrimi. Și râdeau toți copiii de pe pământ. Războiul fusese doar un vis rău... se spulberase, parcă niciodată mitralierele n'ar fi rupt din plămâni oamenii... cine a spus că baionetele s'ar fi înfipt în pieptul cuiva, până'n mână ? „Veniți și trăiți din plin“... sunau chimvalele de lumină ale soarelui.

Gheorghe Măgură va birui, lasă ! Ca mâne va fi răzbătut anii ce-i mai are de învățat, își va lua catedră, poate la Botoșani. Și, oare ce face Hanora ? Ii zărise ochii în flori, îi zărise albeața dinților, în răs printre niște crini albi ; inima i se umplu de-un vai puternic.

Însă, încet, tot câmpul i se întunecă, soarele se prăbuși după niște munți putrezi, ochii florilor se stinseră topindu-se într'o cenușă. Printre crinii albi s'arătau dinți rânjiți, craniile albe de ploi, câmpuri întregi de craniile cu dinți rânjiți. Iată, craniile celor 70 dela Mușenița... de-ar fi să învie cei 70, ar arăta ca un pâlă de brazi... Dar feciorii morți la „Cele Șapte Coline“ ? De s'ar svârcoli într'o reînviere, ar crește ca o pădure... Dar femeile și copiii din Herța, din Noua Suliță ? Iși aminti cum, căutând-o pe Hanora, se lovise de-un om spânzurat în ușa și căzu într'o desnădejde neagră. Ce va face, doamne ? Muntele de lut i s'așează înainte, întunecându-i zăritele. De pe munte rânjeau la el craniile, vântul se izbea în miile de căști puse pe cruci, căștile sunau spart, lovindu-se, departe bubuiau tunurile. Iată regimentele și diviziile — iată corpurile

de armată cum s'aștern la pământ sub grindina mitralierelor... Vaietele, blestemele, răcnete de durere, s'aud pe câmpuri, zile și nopți, apoi se sting, gurile încremenesc, în ele vin și s'așează muștele... După câteva zile, din mîzga stârvurilor mustită de dogoarea văzduhului, se nasc viermii, viermi răsar din lumina ochilor, pumni de viermi ies din inimi ; viermii din creier ies pe nas... armatele se fac una cu buruienile...

Și astfel, grindina potopea de mai bine de-un an mândrețea feciorilor. Numai nebunii se lasă furați de visuri. Viitorul ? Ia'n uități-vă cum rânjesc craniile... rânjesc și rîd. Ciorile abia așteaptă să-ți pună ghiara pe beregată, să-ți ciocănească ochii prinși în miasme... să-ți borăști sufletul de scârbă...

Și oare, nu se putea face nimic ? Pierise oare conștiința umană sub roțile motorizatorilor ? Vulturul cu svastică stăpânea asupra lumii ca asupra unui cimitir. Ce-ar fi, oare, dacă umilita conștiință s'ar face cărd de hulubi albi ; ar putea ea birui vulturii ? Nu trebuia să-l înfrunte hulubi cu aripi moi — ci vulturi și mai puternici. Dar, unde erau acei vulturi ? Deocamdată, lumea se umpluse de craniile, zarea către viitor era plină de buruieni crescute din viermii ochilor și-ai inimilor.

Măgură se strânse mai bine sub palton, simțea cum boala îl cuprinse iar, mai puternică. Aiurând, întreba :

— ... și, oare n'am să mai apuc binele niciodată ?

Se părea că aude cum urcă treptele niște bocănituri de bocanci grei. În prag se oprise, parcă, un agent dela Comenduirea Pieței, spunându-i cu un glas rău :

— Sublocotenent Măgură... fii gata... și-a venit ordin de chemare...

Și astfel, aiurând, Măgură plângea de-a-binelea.

După vreo două ceasuri, un bărbat voinic, cu obrazul păros, cu un cap ca de mătă, deschise ușa, rămase în prag cu lumânarea în mână, apoi tot spunea către cineva dela spatele lui:

— V'am spus să nu urcați... Pute... Mizerie... Pe cuvânt de cinste, nici n'am vrut să-i închiriez camera... nu era pentru dumnealui...

— Lasă... hai... îl îndemnă cel dela spate și domnul Ienulescu, într-o cămașă de noapte cu flori pe la gât, pe la umeri și pe poale, roti lumânarea asupra încăperii :

— V'am spus, pe cuvânt de cinste... n'am vrut să-i dau camera. El, adică dumnealui, nu și nu — că să i-o dau... Și-i o rușine, stimate domn... care va să zică intelectual... om cu carte... mizeriază... Pe cuvânt de cinste! Uite-l unde stă...

Domnul din spate îl dădu la o parte și se plecă spre patul lui Măgură, cuprins ca de-un frig, încheindu-și la loc paltonul greu, cu blană.

— Gheorghe Măgură... rosti el, cutremurat. Frate Gheorghe...

— Tu ești, Ion Divan? îl întrebă Măgură după ce-l privise lung. Ce bucurie...

— V'am spus... pe cuvânt de cinste... se băgă în vorbă Ienulescu. Iaca, și foc i-am făcut, din lemnele mele... adineaori. Eu în persoană am fost... i-am aprins focul, cu lemne dela mine din magazie...

Privi mai lung cele câteva bucățele de lemne din fața sobei și se stropși spre fața borțoasă dela ușă :

— Ți-oi arăta eu ție, cățea... Furi lemne...

Ea, aproape că nici nu-l auzi, așa de adâncită asculta ce grăiesc cei doi domni, prinși mână'n mână și Măgură avea niște ochi plini de strălucire, voia să se ridice, tot mirându-se :

— Ion Divan... doamne... Ioane... doamne...

— Inchide ușa, cățea... se stropși iar Ienulescu spre față și ea nu-l auzi de fel, își tot ștergea ochii.

— Marș... se stropși iar Ienulescu, și-o repezi de spate, pe trepte, încât multă vreme i s'au auzit bocăniturile ciubotelor parcă rostogolindu-se.

— V'am spus, stimate domn... pe cuvânt de cinste... grăi după aceea, din nou, Ienulescu. Camera asta nu era pentru domnul Măgură, cum nu mai sunt eu azi funcționar...

— Gheorghe Măgură... spuse Ion Divan, sculându-se de pe marginea patului. În trei clipe vin cu mașina, te iau la Copou, la mine... Ai nevoie de îngrijire, de aer, de ferești luminoase... La revedere...

— A... atunci... făcu domnul Ienulescu și glasul îi cărâia, înădușit de flegmă. Dacă-i așa, foarte bine... foarte... Dar cine-mi plătește mie socoteala? A consumat apă... multă apă... înțelegeți? apă... afară de apă... dar mai ales apă... s'a deteriorat patul, oglinda... s'a ars soba... Cine-mi dă banii? Căci atâta apă...

— Cât? întrebă Ion Divan și când scoase dintr'un buzunar lăuntric al paltonului un portofel de piele miro-sind a leventică, domnul Ienulescu se făcu mic, încât își acoperi papuzii cu poalele cămășii.

— Cât? Să tot fie cinci mii. Domnul Măgură? Da...

Înșfăcă banii cu o mână plină de tremur :

— Vedeți, apa... atâta apă... și-i scumpă apa... mai ales apa... azi, în vremuri grele...

— Cu bine, Măgură... mai spuse Ion Divan, ieșind repede, dar cum nu nimerea treptele — îl așteptă pe domnul Ienulescu care se plecase la sobă luând cele câteva bucățele de lemne rămase, bodogănind :

— Pentru foc... nu-i mai cer... treacă... dar vedeți, apa... apa asta, domnule, mă sărăcește...

Coborîră în ploaie, lumânarea se stinse. Un plâns molcom ca de copil s'auzea la capul scăriilor.

— Care-i acolo? se răsti domnul Ienulescu, repezindu-și spre locul acela piciorul. Cine hârăe?

— Parcă nu m'ai cunoaște... spuse argata cu un glas plin de dojană.

— Mai bine du-te și controlează robinetele, târîă... intră... controlează... să nu picure...

Și ajungându-l pe Ion Divan prin mijlocul curții, tot spunea :

— Chiriașii de azi, domnule... n'au

conștiință... n'au... pe cuvânt de cins-te... Câteodată, noaptea, cobor în pivniță... cu lumânarea... mă uit la apometru... înlemnesc când îi văd acul mișcându-se... Asta înseamnă că cineva consumă apă... mereu... întruna...

VI

Era, în curtea aceea, un noroi greu — și cărărușa care ducea până la ușa era făcută din niște pietroaie luncose, la depărtare de-un pas unul de altul. Pe ușa, deasupra cutiutei pentru scrisori, se afla o carte de vizită — și omul care umbla prin ogradă lunecând pe pietroaie, smulgându-și din glod când un picior când altul — omul acela aprinse încă un chibrit, mai cetind odată cartea de vizită. Bătu nerăbdător în ușa.

— O caut pe domnișoara Suzian... spuse el, și abia își stăpânea sufletul. Ce beznă... dumnezeule... Au poruncit camuilaj, proștii, ca și cum rușii nu ne-ar putea nimeri și-așa...

— Ce poștiți ? îl întrebă domnișoara Suzian, stând în prag cu o lumânare, privindu-l lung, dar domnul acela cu pălăria neagră trasă pe ochi, își tot ascundea fața, plecându-și-o în jos.

— Domnișoară Virona, vin la mata cu o daravelă, un proces... dracul să le ia de vremuri... am o încurcătură și-am auzit că mata ai mare dar avocățesc... Pot să intru ?

Avocata se dădu la o parte și simți un frig când omul trecu pe lângă dânsa privind-o pieziș cu un ochi acoperit în niște peri negri.

Cum intră în birou, el își smuci pălăria de pe cap, privi în toate părțile, suflând lung, încât din gură îi ieșea abur.

— Ii frig... Puneți-vă pălăria... îi spuse domnișoara Suzian, așezând lumânarea într'un sfeșnic și luând loc după masa încărcată cu cărți, cu dosare, cu portrete. Vă rog...

Necunoscutul privi lung etajerele cu

cărți, pipăi soba rece și când se așeză bine în scaun ea tresări iar, văzându-i fruntea îngustă, ochii păroși care parc'o pândeau din niște smârcuri, gâtul gol, legat într'un fular boțit; la fel, mantaua de cergă îi era boțită.

— Mizerie... mizerie... spunea el, unde te'ntorci, numai frig... Iată rezultatul dictaturii... dictatură ne trebuia... la un popor blând ca boul... Il cunoști pe maiorul magistrat Firicel ?

— Il cunosc...

— Atunci... foarte bine... minunat... n'am frământat degeabă glodul... Chestia stă așa... eh, ce chestie încurcată... Nu mă aude nimeni ?

— Nu, vă rog...

— Sunt de felul meu, administrator la casa de nebuni...

Făcu o pauză, bătând cu degetele în speteaza scaunului. Iși deschise paltonul, haina, își desfăcu fularul, încât gâtul îi rămase gol cu totul.

— Cum vă spuneam... dar înainte de a intra în fond... vă rog, un pic de apă... N'aveți servitoare ?

— Un moment... spuse domnișoara Suzian și intră în camera din fund, lăsând ușa întredeschisă.

El, mai apoi, după ce bău pân'n fund paharul, îl puse pe birou, tuși, reîncepând :

— Sunt de felul meu, administrator la casa de nebuni...

— N'ați putea veni mâne ? îl întrerupse domnișoara Suzian, simțind cum o ia frigul dela picioare.

— Nu, mâne nu. Trebuie să sfârșim azi... Mâne-i prea târziu... Deci, cum v'am spus, sunt, de felul meu... Mă chiamă Ion Aluneicu... Toate lucrurile

au mers... au mers strună... nu m'au luat la război... Acum cincisprezece zile, vine de sus un ordin, da, un ordin de sus, o circulară... scria strașnic în ea... scria că să evacuăm din spital o anumită categorie de nebuni, evreii... să-i predăm autorităților... să-i ducă unde-or ști...

Stimată doamnă... ca să vezi ce grozăvii se pot întâmpla în vremuri de dictatură... trebuie să-ți descriu balamucul cu secțiile lui... cu cei melancolici, cu cei atinși de pelagră, cu cei furioși care stau în cămașă de forță... Vă'nchipuiți! De bună samă, n'ați auzit de Napoleon... nu de cel răpus de Wellington... de Napoleon cel dela balamucul nostru. Ii un ovrei ca de patruzeci de ani, fost în tinerețea lui călăraș cu schimbul.

Acesta-i Napoleon; la secția a treia, în cămașă de forță, sta Herș Kakunea... o matahală... de felul lui hamal... și-a pierdut mințile în 1940 când un grup de legionari i-au ucis unicul copil, cu bătele; și, de bună samă, n'ați avut de unde auzi de perla balamucului, de Roza Șumen, una care se credea Vaști, regina Răsăritului... când erau nopți cu lună, ieșea în grădină și asculta privighetorile; spre ziuă, o găseau cu spume la gură, pe iarbă, doborâtă de epilepsie... Cum sta așa într'o noapte, doborâtă de epilepsie, a necinstit-o un gardian; Vaști după nouă luni, a născut o fetiță, frumoasă cum nu vă puteți închipui...

Povestitorul se întrerupse, oftă:

— ...era o fetiță cu păr ca aurul, cu ochii albaștri și zâmbea... încă din leagăn... Maică-sa o păzea ca pe ochii din cap, cu o cruntă gelozie. Intr'o noapte cineva a băgat de samă cum Vaști s'apropie de leagănul fetiței cu o frânghioară cu juvăț... De-atunci am luat eu fetița și Vaști căzu într'o stare de muțenie; trei ani n'a scos dela ea, nimeni, niciun cuvânt. Uneori, când își zărea fetița printre gratii, scotea doar un hohot de răs... stătea mult cu amândouă mâinile prinse de gratii, uitându-se, ceasuri lungi, pe locul unde văzuse fetița aurie jucându-se...

Necunoscutul se opri iar, scoțând un hohot de plâns:

— Eu, stimată doamnă... n'am familie... n'am pe nimeni. Creșteam fetița aceea... o botezasem... îi pusese numele Ioana. Intr'o sară, au venit în spital trei camioane. Cel dintâi a fost scos în prag Napoleon; după el, strâns în cămașă de forță, Herș Kakunea... apoi Vaști — regina Răsăritului. Cum nu se dădeau urcați în dube, i-au înșfăcat gardienii; ei răcneau, Vaști țipa, ceilalți cincizeci, bătrâni slăbănogi, babe cu creieri demult uscați, se îngrămădeau la ușile dubelor, împingându-se unii pe alții.

Și cele trei camioane porniră, ei răcneau, țipau, Napoleon gema:

— „Oh, Wellington... Wellington...”

Și, cum dam în primire listele nebunilor unui agent de siguranță, acesta începu a râde; strigă spre camioane să oprească:

— Bun, domnule administrator... dar mai lipsește unul... Nu mi-ai dat-o pe fata reginei Vaști...

Rânji din niște colți negri:

— Ad-o pe fata reginei... unde-o ții ascunsă? Așa români... Te somez... în numele legii...

Ce-a urmat, nu vă mai descriu... vă cruț... destul că peste un sfert de ceas fetița se sbătea și plângea în brațele unui gardian... care și el plângea, i se sguđuiau umerii... Au deschis ușa dubei, aceea unde era Vaști — și-au pus-o acolo între nebuni... și ușa s'a închis la loc, camioanele au pornit, s'au dus...

Domnișoara Suzian îl lasă să plângă sprijinit cu fruntea de birou; și abia-și stăpânea și ea lacrimile.

— I-au dus... reîncepu omul, uscându-și ochii cu o batistă murdară. M'am interesat ce s'a făcut cu ei mai departe. Când am auzit, am căzut... m'am prăbușit... îi mânau, pe jos, spre Transnistria. La malul Nistrului i-au ajuns din urmă un ordin. Cum stăteau toți, căzuți de oboseală, pe mal, jandarmii au prins să tragă... i-au împușcat până la unul... Fetita a murit în brațele reginei Vaști...

Bun înțeles că după ce mi-au luat fetița, n'am stat cu mânilor în sân ; am alergat pe la toate autoritățile... am împins bani comandantilor de jandarmi... am plâns. La urmă, n'am știut ce-i cu mine. Mă aflam la Curtea Marțială, în fața maiorului Firicel... Am bătut cu pumnul în masă și-am răcnit ieșit din minți :

— „Incețiți odată... Jos dictatura!“

În cinci minute eram cu cătușe la mâni, într'un corp de gardă...

Acum, doamnă, am fugit din închisoarea militară, cu ajutorul unei santinele, om din satul meu... I-am făgăduit că ntr'un ceas sunt înapoi... Deci, cu bine... Vă rog, duceți-vă la maiorul Firicel... mâne mi-i procesul... Apărați-mă, doamnă... Plată... plată... n'am nimic acum... vă voi da, dacă nu mă condamnă la moarte...

— Lasă... îi răspunse avocata, întinzându-i mâna, petrecându-l spre ușă. Mâne la opt dimineața, sunf la Curtea Marțială.

Îi ascultă multă vreme pașii hârșind pe pietroaiele din curte, îl auzi închizând porțița ; încăperea prinse a se învârti cu ea, încât abia nimeri ușa din fund.

— Ce-i Virona ? o întrebă Hanora, sprijinind-o.

Domnișoara Suzian se lăsă cu fața'n jos pe pat, umerii i se sguduiiau.

Mai apoi își luă de alături împletitura, prinse a mânuî repede andrelele — degeaba își tot ștergea ochii, căci genele i se umpleau iar de lacrimi, gândindu-se la fetița aurie. Nu-i istorisi Hanorei întâmplarea.

— A fost un om... un fugar dela închisoarea militară... unul care a strigat contra dictaturii... mi-a cerut să-l apar...

— Și-ai să-l aperi ?

— Despre asta, nici nu mai încape vorbă...

— Se ridică, cu pieptul votnic, ochii îi străluciră într'o puternică lumină lăuntrică.

— Am să-l apar... am să bat cu pumnul în masă... domnul maior Firicel, oricât de cinic ar fi, va trebui

să-mi dea dreptate măcar în fundul inimii...

— Te vor da afară din barou...

— Atâta pagubă... și-așa trăiesc împletind jersee pe la cucoane... am să rămân să împletesc mai departe jersee... Frații, pe care-i întrețin în școli tot din împletit, au să se ducă să taie lemne... ei și? Cât mai este pân'la capăt ?

— Virona... izbucni, Hanora și se lăsă jos, cu capul în genunchii ei. Câtă credință ai...

— Da... îi răspunse ea punându-și împletitura de o parte, mângâindu-i părul. Am... pentrucă viața m'a învățat că răul nu poate niciodată birui. Se înscăunează pentru un timp, sună din trâmbiță că s'a înscăunat cel puțin pentru o mie de ani... și peste noapte se rostogolește... Asta-i soarta șandramalelor... Și-i lege — că tot ce-i întins prea mult, să pleznească... nimic nu s'abate dela legea asta...

Hanora, așezată jos, pe covor, cu capul sprijinit de marginea patului o ascultă parcă visând, genele lungi i se sbăteau rar, ca doi fluturi negri care-i întunecau și mai tare ochii. Domnișoara Suzian împletea mai departe, glasul îi era plin de tonuri calde :

— Acum opt ani, când am venit la Universitate, aveam în buzunar trei lei... de-ajuns pentru un borș gol... Am întins banii aceia, cât i-am întins... s'au isprăvit! Umblam pe străzi, năucă de foame. Într'o sară m'am așezat pe-o bancă, în fața Universității și abia vedeam lumea prin lacrimi... lumea se plimba... totul era plin de voieșie, de tinerețe... știi — sunt niște seri pe care parcă anume le face cineva minunate...

Eu plângeam cu capul în pământ și s'a apropiat de mine un domn în haine negre, era mărunț, cu baston, cu tocurile mai înalte ca deobicei. Mai ales tocurile acelea m'au izbit la el. S'a așezat lângă mine și m'a întrebat, așa de liniștit că am avut dintrodată toată încrederea într'însul, ca'ntr'un prieten vechi, sau ca'ntr'un frate mai mare :

— Dece plângi ?

— Mi-i foame... i-am răspuns eu și el mi-a mângâiat părul :

— Vrei să vii cu mine la „Luther?“ Cred că nu mă cunoști... sunt poetul Gheorghe Topârceanu...

Mă luă de braț, și-am coborît la „Luther“. Am mâncat, și el avea tot timpul, privindu-mă peste masă, un surâs cald de frate mai mare.

— Și ce studiezi ?

— M'am înscris la Drept... vreau să fiu avocată...

— Bine, domnișoară... curaj...

Am ieșit, mă ținea ușor, de cot, lumea mi s'a părut dintrodată atât de frumoasă... că-mi venea să țip... M'am apucat de învățat, cu îndărătnicie... împleteam ciorapi, jersey, mănuși... tot timpul liber... Așa am biruit... Apoi Topârceanu a murit — putrezește la „Eternitatea“... La moartea lui am cumpărat flori... multe flori... nu știam ce anume flori îi plăcuseră poetului, și i-am acoperit mormântul cu trandafiri, garoafe, bujori... tot felul de flori... asta era într'un amurg, se lungeau în cimitir umbrele crucilor...

Tăcu, iar i se năzări fetița aurie, îi zâmbea cu genele pline de lacrimi. Și lângă fata reginei Vaști se rânduira alți și alți copii, într'un șirag lung și toți plângeau. Plângeau după mamele lor ucise acum un an, plângeau de foame și de frig, toți îi făceau domnișoarei Suzian semn cu mâinile o chemau. Ea, împletind repede, își aminti ce-i spusese cu o sară înainte avocatului Bart :

— ...pentru orice intelectual cinstit, e o datorie de onoare să nu steie cu brațele cruciș... s'ajute la șdrobirea nemților cu un ceas mai devreme... In definitiv, domnișoara Suzian, ce-ai avea de făcut? Ai avea de lămurit lumea... totu-i să semănăm îndoială în puterea nemților... de altfel, ești convinsă că pentru ei războiu-i ca și pierdut... convinge-i și pe alții...

Avocata își dădu sama cât ține la singurătatea ei, abia când îi ceru să s'amestece printre oameni, să-și schimbe cu ei gândurile. Iși duse mâ-

nile la sân, ca spre a se apăra în fața unor baionete. Bart zâmbi :

— Știu, domnișoară... îți iubesti singurătatea... sunt unii care-și fac dir singurătate un cămin cu ferestile pūrura astupate... Se'nucie'n el, lumina soarelui îi supără, pun pe feresti draperii din ce în ce mai groase... In vremea asta inima gâlgăe ca o bulboană vie, izvorăște și se absoarbe în ea însăși... până seacă.

Și Bart își clătină capul cu tristețe:

— ...în vreme ce toată lumea geme de desnădejde, căutându-ne însetată izvorul inimilor, noi ne punem izvoarele la putrezit. Cred că'n nicio epocă a istoriei n'a fost nevoie de mai multă inimă. Omenirea n'a mai avut un călău ca Hitler, dela Gingis. Se ard copiii și femeile de vii, în crematorii... se masacrează populații... Cred că n'avem voie să mai stăm ascunși după draperiile singurătății... In privința asta, muncitorii ne pot fi pildă... Curțile Marțiale gem de ei... Cu riscul vieții, duc o luptă neodihnită... De bună samă, ai auzit întâmplarea dela Teatrul Național... Ce crezi că vor păți cei ce-au răspândit manifestele, dacă vor fi prinși? Vor fi condamnați la moarte, despre asta nu mai încape nicio îndoială... ei știau bine ce-i așteaptă, totuși, iată cât eroism! în timp ce noi, oameni cu carte, ne pierdem în probleme despre a fi sau a nu fi...

Avocata își strânse capul între umeri, vorbele de dojană o izbeau ca niște pietre. Iși puse lucrul de o parte, izbucni în plâns :

— Cui ar ajuta vorbele mele? De-ar fi chiar să răcnesc, mai tare-i glasul motorizatorilor... Cred că lumea se'ntunecă pentru totdeauna... De altfel, și eu simt în mine un amurg...

Bart îi răspunde blând :

— ...pentru că ocolești viața... soarele... Asta-i ursita celor ce stau de o parte... Eu, în numele omeniei, îți întind mâna, te rog să vii... intră'n luptă... fă-ți un țel din a lumina omeniei... n'ai să te mai simți singură... are să-ți fie rușine de draperiile după care-ai stat... Curaj!

Ii întinse mâna, domnișoara Suzian șovăi înainte de a i-o strânge.

Acum, împletind repede, abia mai zărea firul de lână, ca printr'o ceață. Scutura capul, să fugărească somnul care o cuprindea. Și, împletind i se tot arăta fetița aurie; îi vedea pieptul mic, piciorușele... Vedea dubele, apoi cârdul de nenorociți așternuți la pământ pe malul Nistrului. Bufneau armele, nebunii se rostogoleau în fluviu.

— Vai... doamne... oftă domnișoara Suzian, apăsându-și inima; simți cum crește în ea un simțimânt nou, necunoscut până atunci.

Se trezi cu amândoi pumnii strânși, cu dinții încleștați; și cu cât simțimântul de ură creștea, fetița aurie îi râdea veselă din niște raze de soare. Și iar o vedea sbătându-se de moarte, împușcată pe malul Nistrului.

Vru s'o trezească pe Hanora, se răzgândi auzind cum urue departe caldarămurile orașului sub roțile în fugă ale motorizatorilor germane, spre front. Și inima îi muri.

Din brațele reginei Vaști, fetița aurie îi zâmbea, zâmbea soarelui, lumii întregi...

VII

Afară vuiiau în vânt ulmii parcului, brazii scoteau un prelung șuiet, ploaia se repezea în ferestrele înalte. În încăperea căptușită cu covoare și draperii, era cald și bine; în colțul dinspre asfințit se aflau niște arbori de faianță, arătând ca o pădure în plină înverzire a frunzelor; printre tulpine se zărea, în fund, un pitic cu comă-nac și cu barbă, stând pe-o cioată, scociorînd cu bățul focul uriaș dintr'o peșteră; când flăcările creșteau, pădurea se făcea roșă ca arama, pieptarul piticului părea de purpură, generalul de cavalerie, din cadrul, stând țanțoș, cu piciorul în poziție de repaus — parcă-și sburlea mai tare mustața, ochii parcă i se încruntau mai tare; alături de general, pe-un scaun, sta, în cadrul aceea, o bătrânică în rochie largă, albă, pe cap cu o bonetă de horboțică; ochii ei blânzi priveau întruna în păduricea de faianță și când flăcările creșteau, fața i se îmblânzea, i se colora ușor.

În alte încăperi, departe, acoperind sunetul cald al unui cântec napolitan, s'auzea un glas puternic ținând un discurs; apoi un prelung ropot de aplauze.

— Hai, odată, frate... ce dracu? strigă Ion Divan, intrând furtună. S'au strâns toți în păr... prefectul... presa... germanii...

Voinic, roșu la față, îmbrăcat în frac, cu plastron alb ca zăpada, rămase cu vorbele'n gât înaintea lui Gheorghe Măgură care-l privea cu niște ochi turburi, stând pe marginea sofalei.

— Hai, frate... spuse iar Ion Divan și Măgură se ridică privind-l drept în luminile ochilor:

— La ce m'ai adus aici?

— Ei... Gheorghe... Las-o dracului...

— La ce?

Ion Divan se lăsă într'un fotoliu și prinse să rătă:

— Te-a sălbăticit frontul, prietene... ai ocazie unică... unică ocazie... auzi... Dacă ești deștept, sara asta te căpătuești... am și vorbit cu directorul „Bahluului”... înșiri pe hârtie amintirile de pe front... te plătește gras... gras... înțelegi? Imbracă-te odată... Imbracă-te, în cinci minute vin să te iau... Știi, capeți și mobilizarea pe loc...

Rămas singur, Măgură se uită lung la cele două costume de pe fotoliu: văzu niște pantaloni boțiți, cu pete de glod uscate, rupți la manșete, o haină lucind de-atâta frecătură cu benzină; jos, sub pantalonii aceia, o pereche de pantofi scâlțiați, cu totul plini de glod — peste care stăteau doi ciorapi mârșavi; pe celălalt braț al fotoliului, sta un costum nou, negru, o cămașă albă

— și totul mirosea a levănțică ; jos, sub cel de-al doilea costum, sta o pereche de pantofi de lac. „Două lumi“... își spuse Măgură.

— Hai... nu ești gata ? îl întrerupse Ion Divan, băgându-și capul pe ușă. Ei... Gheorghe... mă faci să...

Intră repede, îl apucă de mână, îl trase în fața oglinzii, prinzând a-i descheia cămașa.

— Așa, Gheorghe,... Gheorghifă... Uite ce bine-ți vine... Ți-a schimbat deodată mutra... Trage repede pantalonii... așa ! Ce zici de cravata asta ! Măi, măi... fain, fain... Acum, dacă-ți îmbraci și haina... tocmai bine îți vine... minunat ! Știi, ți-am luat măsura după hainele tale, pe când boaleai... Așa... Eu arăt acum pe lângă tine ca un pui de bogdaprosti... Mergem ? Adio, mizerie... adause Ion Divan, făcând un semn de adio spre hainele vechi ale prietenului.

Se întoarse, le apucă în vârful degetelor, ascunzându-le după un fotoliu :

— Poate intră cineva... să nu le vadă... Avanti, Savoia...

Erau niște trepte fumurii de marmură, urcând printre vase uriașe cu cactuși; din tavane se cernea o lumină palidă — ca'ntr'un depărtat amurg; într'o dumbrăvioară, Venus din Milo se uita într'un izvor din care se adăpa o căprioară; mai de o parte, un amoraș cu niște ochi mirați, se urina într'un jghiab care scotea un susur...

— O mie și una de nopți ... râse Ion Divan.

— Da... o mie... cum ai ajuns aici ?

— Pst... despre asta, adio ! Nu importă cum. Esențialul e că am ajuns... Să te ții bine, întâi intrăm la... la... Azyadé... Uite-o... Păpușico, iată-l pe sălbatic... Gheorghe Măgură — străvechi prieten...

— Imi pare bine... dar puteați veni mai repede... răspunse doamna cu un zâmbet silit, apucând înainte spre salon.

— Cam bătrână, nu ? întrebă Ion Divan, plecându-se la urechea lui Măgură. Nu importă ! Caută un bărbat voinic... l-a găsit... Cine spune că, la

adică, trebuie să te uiți la fața muierei ? La noi, la munte, când îi una hădă, îi acoperim fața cu sacul... Dece nu râzi ?

Ușa se deschise, Divan îl trase mai tare de braț, strigând :

— L-am adus... Vi-l prezint, domnul Măgură...

Își reteză cuvântul, acoperindu-și gura cu palma, cei peste patruzeci de invitați se uită scurt spre dânsul, își întoarseră iar capetele către un ofițer german tânăr, cu un smoc de păr blond. Cu o față ca piatra, acesta asculta, parcă, ecourile versurilor rostite mai înainte. Apoi, fruntea i se încreți, încât sprâncenele aproape i se îmbinară cu părul capului, părea tot mai mult o maimuță îmbrăcată ciudat în uniformă. Își împreună mâinile a rugăciune :

„Mein Führer... in jeder Stunde...“

Pe măsură ce declama, chipul i se închidea mai tare, părul capului i se sburlea, i se lărgea gura, buzele i se răsfrângeau într'o foame de sălbăticie :

„...nun wag, du musst wagen
wozu dich Gott gesankt...“

sfârși el, repezindu-se cu gura către bogățiile continentelor, gemu, își svârli pumnul înainte, când începu o poezie de război, o poezie de revărsare asupra depărtatelor câmpii străine și cu fiecare repezitură a pumnului parcă svârlea armatele, tot mai departe. În glasul lui bubuiau tunurile, păcăneau mitralierele, scrășneau chesoanele în fugă, se cutremurau drumurile sub fuga motorizatelor.

— Ce geniu... suspină fata palidă de lângă el, dar glasul germanului o sperie de-a-binelea, nu-i mai cunoștea gura frumoasă, în strâmbături, nici ochii albaștri care acum aveau în ei scânteia din ochii lupului.

Pe rând versurile arătau cum Germania trebuie să stăpânească tot pământul, toate mările și oceanele, trebuie să fie împărăteasa ascunsului mă-

rilor și-a văzduhului. Când veni la rând versul despre Africa, despre pădurile nedestelenite ale ecuatorului, germanul se opri, stătu o clipă în cumpănă, ca și cum s'ar fi aflat deodată la porțile acelor păduri; adu-mecă înainte, urechile îi erau așintite, ascultând cum bate inima neagră a sălbăticiiei. Maxilarul îi crescua, părul capului i se îmbină cu totul cu sprâncenele, făcu doi pași, parcă intrând în codrii negri, se trase înapoi, pumnul lui repezi înainte armatele — versurile curgeau în răpăit de tobe, în bubuit de tunuri, în răcnetele soldaților cuceritori ai lumii :

„...Vorwärts, Deutschland...

Vorwärts !“

Ascultătorii, încheștați cu mâinile de speteaza scaunelor, trăiau puternic fiecare sunet al versurilor, urmăreau răpăitul bocancilor, răpăitul automatelor, vedeau țările și continentele căzând, vulturul cu svastică planând asupra întregii lumi.

— Ce popor... ce oameni... făcu încet un domn gras. Trebuie... ei trebuie să stăpânească lumea...

— Taci... taci... îl întrerupse alt domn, căci germanul își ascuțise ochii, visând zările cu palmieri ale Orientului, Oceania, Australia...

Spunea despre vapoare brăzdând mările, în lungul și'n latul lor, culegând, asemeni unor gigantici monștri ai apelor, bogățiile, ducându-le în hambarele Germaniei. Pretutindeni, drapelul Germaniei flutura, dela Pol la Pol — și tot pământul era înfășurat în drapelul cu svastică. Führerul, cu un braț în șold, privea desfășurarea cuceririlor, încrunțat într'o mânie de apocalips.

„...*Mein Führer*“...

rosti iar germanul și-acum parcă istorisea lui Adolf Hitler că ei, soldații, fi sunt sclavi pân' la capătul zilelor — și cereau să fie iertați că lumea-i compusă din așa de puține țări, din

asa de puține bogății; de-ar mai fi, i le-ar aduce la botul cismelor...

Istovit, se lăsă în scaun, lumea tăcu multă vreme simțind ce putere are Germania pe pământ, cu ce putere uriașă s'a unit România, în războiul crucii! Inimile băteau repede, creșteau, se umpleau de boarea noilor pământuri cucerite... Nimeni nu aplaudă, căci aplauzele ar fi risipit atmosfera care se întinsese, atmosferă plină de palmierii coloniilor, de crestele Caucaziei, de ariile mișcătoare ale oceanelor.

— Vivat Germania... Vivat! răcni domnul Andriuță, dar țâșuiturile îi rețezară avântul și el căzu la loc în scaun; germanul care recitase îl privi ironic, întrebându-l cu toată fața:

— Parcă avem nevoie de aclamațiile voastre... Ce măgari... neam de țigani...

Și rosti către germanul de-alături:

— ...*So... Zigeuner...*

— *Jawol...* făcu acesta și-și lărgi nările pline de păr spre oaspeții amantei lui Ion Divan, oaspeții aceia căzuți în împietrirea admirației, ca niște tonți; și toți gândeau câtă bogăție le vor aduce cuceririle acestui război. Vedeau silozuri, hambare, trenuri și vapoare, încărcate vârf cu mărfuri scumpe, străine... vedeau ridicându-se palate, bănci, hoteluri strălucind de lux, vile la mare, vile la Sinaia, la Predeal, vile la București, la Șosea. Unul din ei, se ridică, făcu câțiva pași mărunți pân'la scaunul germanului, îi întinse o mână scurtă, bălbâind:

— *So... Volk... so...*

Dar germanul întoarse capul, se uită la fata de lângă el cu niște ochi străini, reci, încât ea privi în pământ mușcându-și buzele, întrebându-se cum de i s'a schimbat deodată așa amantul...

— Câtă cultură... Was Kulturtegheri... exclamă domnul Andriuță, când germanul celălalt își strânse parcă nările păroase, așezându-se la pian, dând câteva acorduri adânci, cutremurătoare, din Johann Sebastian Bach...

Becurile se stinseră, rămase doar o lumină albastră, dând încăperii înalte o înfățișare de catedrală gotică.

— Ar trebui să le pupăm mâinile... șoșoti domnul Andriuță și adause repede :

— ...și cismele... da... și cismele... vedeți... iată... arta pusă în slujba patriotismului ! Poeții, ducând înainte steagul cuvântului... fluturând, pe la ochii celor șazeci de milioane de germani, steagurile... ațâțându-i... trezindu-le conștiința puterii lor... dorul de cucerire... superioritatea asupra celorlalte noroade... A... își spuse el, asta trebuie s'o notez, pentru articolul de fond din „Bahluul“.

— Sst... taci... tăcere... se auzi din toate părțile.

— Dece ? Ei drăcie ? Lasă... am mai auzit noi muzică de... cum îi zice ? muzică de Goethe... nu ?

— Iată dece-i așa de mare Mareșalul României... strigă el, bătând din palme, când neamțul dela pian se ridică plictisit. Iată, domnilor... în sfârșit, am putea spune asemenea Cărții : „acum slobozește, Stăpâne, pe robul tău...“ Țara, are, în sfârșit, cap... cap luminat... capul acesta va scoate-o din toate greutățile. Înainte, armata deschide drum civilizației... din spate, noi să curățim țara... s'o curățim de tot ce nu-i românesc... ovrei... comuniști... tot ce-i străin... să rămână numai cei de-un sânge cu bădica Traian... dar, mai ales, jos bolșevicii ! jos ! Ați văzut câtă îndrăzneală au ticăloșii ? În plin teatru... în plină serbare... Români, împlețiți funii... să-i vânăm ca pe câni... ca pe câni...

Și domnul Andriuță nu se opri din vorbă, nici când își dădu sama că nu-l ascultă nimeni. Glasul i se încurcă în gât, de indignare că nu găsește măcar atâta patriotism, acum când dușmanul dinăuntru și-a arătat armele fățiș ! Ar trebui să pornească toți, *in corpore*, cu toată ploaia de-afară, spre comandament, să ceară moarte tuturor celor bănuiți de bolșevism ! Cei închiși la Curtea

Marțială să fie gătuți în carcere... Da ! asta ar fi o faptă de români adevărați ! Ori să fie aduși în Piața Unirii, să fie uciși cu pietre... indignarea patriotică să se reverse asupra lor ca un munte de bolovani ! Ce Siguranță-i asta, că nici după o săptămână n'a putut pune mâna pe făptași ? Nu-i poate prinde pe adevărații vinovați, să-i prindă pe alții, să-i ardă cu fierul roșu pân'or mărturisi că ei au săvârșit... căci opinia publică așteaptă...

Ostenit, directorul „Bahluului“ se lăsă în fotoliu, își lăți grăsimile, ca o massă de gelatină.

La sărbătorirea unui an dela cutropirea Odesei, sala Teatrului Național, căptușită cu portretele lui Hitler, Mussolini și Antonescu, gema de lume.

Erau funcționari și muncitori aduși cu sila. Dar, cea mai mare parte din public erau lingăii dictaturii.

La ridicarea cortinei, nu mai era loc nici cât s'arunci un ac, încât peretii erau gata parcă să crape sub uruitul surd. Serbarea era dată de presa locală, aveau să se citească poezii, poeme în proză, amintiri, toate în legătură cu lupta pentru cutropirea orașului din țarmurii Mării.

Domnul Andriuță se arătă pe scenă cu o față prefăcut bolnavă ; părul lung îi cădea în neorânduială pe frunte, pelerina și-o lăsase anume să-i atârne numai pe-un umăr. Cu un gest larg își duse mâna la inimă...

— ...Români, cecece vă spun eu, fi de prisos ! Să lăsăm să vă grăiască muzele...

Se uită în sus, la lojile pline, la galeriile tixite și dece dracul i-au întârziat ochi la un bărbat pleșuv, care stătea drept, cu mâinile cruciș, parcă sfidându-l ?

— ...Români... se împlinește un an de când poporul nostru a dat dovadă că lipsa lui de expansionism geografic a fost numai o închipuire... cum să nu fim expansioniști ? Oștile noastre se află acum la mii de kilometri, în plină glorie... Toată recunoștința

noastră marelui Führer... marelui Reich.. O eră nouă a început... și va dura până'n vecii vecilor... Nimic nu va putea clinti, nimic nu va putea știrbi domnia fascismului! Căci fascismul este vrerea lui Dumnezeu! Să fim fericiți și mândri că trăim sub zodia celui mai mare bărbat al timpurilor, Adolf Hitler!...

Acum, aplauzele erau ca un buibuit, domnul Andriuță își aruncă pelerina pe-un scaun, se rezezi spre sală cu amândoi pumnii:

— Români și românce! Toate inimile noastre să bată pentru Adolf Hitler... pentru marele nostru conducător Antonescu!

Buibuitul aplauzelor porni iar, se răspândi în oraș, prin megafoane și dece oare ochii oratorului întârziu întruna asupra bărbatului pleșuv dela galerie? Dece nu aplauda, pleșuvul? Sta drept, cu mâinile cruciș, parcă i se citea pe față un zâmbet rău...

— Români! Începu iar domnul Andriuță și glasul lui răsună afară până'n toate colțurile orașului, sună în pietre, la răserucile străzilor.

Lumea din sală era cuprinsă ca de o nebunie, aplauda fără întrerupere, strigătele se prefăcură în răcnete, ochii se bulbucaseră, pumnii se agita pe sus, toată mulțimea aceea părea un monstru închis între patru ziduri, se frământa, brațele îi cresuseră în tentacule, gurile în boturi, ochii căpătaseră petele de rugină ale crimei — miile de picioare hârșiau cu niște unghii lungite și ascuțite dintrodată. Lepădaseră civilizația, răcneau să fie duși înapoi la peșteri, gorile care de secole și-au strivit unghiile picioarelor în pantofi și-ale mânilor în mănuși; și-au tocit dinții, și-au scurtat boturile mii de ani, pentru ce? Cine i-a ținut în palate, pe sofale moi, când locul lor adevărat e înapoi, în pădurile erelor? Acolo ~~voia să-i ducă Hitler, împăratul lor,~~ să le lase să-și deslănțue pân'la paroxism instinctele înnăbușite mii de ani! Să năboiască asupra așezărilor omenești, să strivească țestele prun-

cilor de ziduri, s'aprindă holdele... Ca amintire unică a civilizației, să iee cu ei în peșteri numai automatele și focul. Cu automatele să îngenuncheze orașele — focul să-l aprindă în cuptoare de ars oameni...

— Dați-ne arme!... răcni un glas surd și lumea striga, țipa, răcnea:

— Arme... Arme... Arme... Arme...

Oratorul răcnea și el, își repezea întruna pumnii, lumea părăsise scaunele, se apropiase de scenă, se revărsa, se îngrămădea, se strivea de pereți, scaunele bufneau trântite, ușile pârâiau din balamale și deodată lumina se stinse, vacarmul se reteză.

— Ce-i? Ce s'a întâmplat? strigă domnul Andriuță pipăind cu mâinile după pelerină. Lumina! Aprindeți lumina! Lumina!

Unii auziră deslușit cum pe deasupra capetelor fășăe niște hârtii împrăștiate din toate părțile, dela galerie. Mâni repezi le apucau din sbor, le vârau mototolite, în buzunare.

— Lumina... țipă iar domnul Andriuță și când peste un minut se făcu lumină, lumea îl văzu cum stă cu pelerina căzută la picioare, cu lavaliera smulsă, uitându-se fix sus, la galerie; capetele se întoarseră într'acolo, către scaunul gol unde stătuse bărbatul pleșuv. Hârtii răzlețe mai fluturau dintr'o parte într'alta a sălii, ca niște hulubași albi, rătăciți de cârd, zăpăciți de mulțimea de mâni întinse spre ei să-i apuce. Era o tăcere grea, lumea sta gata de plecare. Un bărbat scurt, din fundul sălii, veni pân'la scenă într'un mers apăsător:

— Domnule... s'au împrăștiat manifeste comuniste...

— Da... manifeste... bălbăi domnul Andriuță, uitându-se aiurit la rândurile manifestului.

Se uită iar în sus, la locul unde stătuse pleșuvul, adăugând:

— ...Ați văzut... români... s'au împrăștiat manifeste comuniste... până unde merge îndrăzneala dușmanului...

Buzele îi tremurau, în timp ce

tea repede, fără glas, cele câteva zeci de rânduri :

„...Români cinstiți, nu ascultați la vorbele umflăte ale germanilor! Războiul e ca și pierdut! Germanii merg într'un gol, golul Rusiei! Amintiți-vă cum și-a frânt gâtul acolo Napoleon! Adevărați patrioți, strângeți rândurile! Dușmanul nostru nu-i la Răsărit, ci în mijlocul nostru! Români cinstiți, uniți-vă în Frontul Patriei!...“

— Ah... iată! gemu domnul Andriuță, apucându-se de-un scaun. Poliția! Unde-i poliția? Dece nu mai vine poliția?

Lumea se bucșise spre ieșire, simțind apropierea unei primejdii, bărbații își făceau loc cu coatele, femeile țipau, dar cum un cordon de jandarmi înconjurase teatrul percheziționându-i pe cei ce ieșeau, în sală se făcu o îngrămădeală de nedescris.

Astfel luă sfârșit aniversarea cu-tropirii Odessei. Dar hârtiile împrăștiate au trecut multe în oraș, mototoiite în buzunarele paltoanelor, vârite repede în pantofi. Oamenii care le aveau, abia așteptau s'ajungă într'un loc ascuns, sau acasă, spre a le ceti în liniște și-a gândi mult la adevărul spus în ele. Și astfel, la temelia credinței în armata de neînviș, în domnia pentru de-a-pururea a fascismului, la temelia acelei credințe prindea a roade îndoiala. Oamenii își cercetau mai bine gândurile, învățau a ceti printre rândurile comunicatelor germane... Unii din ei, care se lăsaseră târși în aventură, se trăgeau înapoi la locul lor. Și astfel, înfruntau trufia germană, ascultau uruitul motorizatelor, știind, de bună samă, că se duc în căscătura unui gol...

A doua zi după întâmplare, domnul Andriuță tipări în „Bahluiul“ un articol de fond, cerând moarte tuturor celor dovădiți sau măcar bănuți de comunism.

Umbla cu gulerul pelerinei ridicat, având întruna simțimântul că-l urmărește un om pleșuv... că dela acesta i se va trage moartea. Și parcă

trecătorii întorceau capul și râdeau de el, după întâmplarea dela teatru...

Inchisoarea militară se ticșea zi cu zi de comuniști — el se ducea acolo împreună cu maiorul Firicel, se uita prin gratii, poate-ar zări pleșuvul...

Acum, abia aștepta să vină maiorul, căci auzise că peste zi fuseseră arestați niște mecanici dela calea ferată. Așa de adânc era absorbit în gânduri, încât nici nu băgă de samă că Ion Divan i se oprise în față, împreună cu Gheorghe Măgură. Se ridică, dar gândurile-i fugeau cu o săptămână în urmă... eh... ce rușine! Ce rușine!

— ... ce rușine, domnilor! Înțelegeți... în plin teatru... în plină sărbătoare a fascismului... Nu glonț pentru ei... nu cuptoarele dela Auschwitz... nu! Trebuie o pedeapsă mai strășnică... arși de vii în smoală... eh, pe dracul! Spuneai, domnule Divan, că mi-l aduci pe unul Măgură... pe onoarea mea, am nevoie de-un om... mă învârt într'o redacție de paie! Am nevoie de unul, nu cu subtilități de stil... sti! am eu! unul care să scrie cu barda! S'arate bolșevicii așa cum sunt, hidoși, cu șomoilogul aprins, dând foc bisericilor... cu iataganele'n dinți... așa să-i arate! Unde-i? Încă de mâne trebuie să pornim prin presă o campanie a eroismului... s'arătăm cum luptă soldații pe front, asemeni leilor... Unde-i Gheorghe Măgură?

Se lăsă în scaun, cu o grimasă între zâmbet și rânjet, dintr'un colț al gurii i se prelingea o șuviță de bale, până pe grumazul umflat ca punga deasupra lavalieriei negre.

— Să vie... iată eroul... Bună sara, eroule! așa... hai la taica! În presa românească... în literatură... începe o nouă eră... era patriotismului... Ai ascultat poezia neamțului? Cred că te-ai lămurit că arta care nu se închină lui Dumnezeu, arta care nu mișcă neamurile din somn, n'are niciun preț... Vivat, Deutschland! Pe onoarea mea, sdravăn bărbat s'a pus în capul României! Fără el nu ne-am fi dat sama ce eroism zace în țărani... în linie directă... Mircea la Rovine...

Ștefan cel Mare la... cum îi zice? Mihai Viteazul... la... și Mareșalul Ion Antonescu la Odessa... Vivat... de-un milion de ori, vivat!

Maiorul cu nasul păros întoarse capul, uitându-se speriat la Gheorghe Măgură; toți ceilalți germani, întoarseră și ei capetele, privindu-l mirati pe tânărul acela slab, încruntat, cu amândoi pumnii vâriți în buzunare; domnișoara palidă scoase un „o“... germanul care declamase se ridică.

— Ja... ja... de bună samă... germanii... Kulturtregheri... spuse domnul Andriuță și se ridică — acoperind măsuța cu pânțele-i uriaș, rămase și el înmărmurit, privind spre Măgură care-și mușca buzele; Ion Divan își ghionți prietenul:

— Măgură... Stimate domnule Andriuță... iată-l, domnul Măgură...

Cu un zâmbet silit, Măgură întinse spre directorul „Bahluiului“ o mână plină de tremur.

— Înțelegi? îi spunea, mai apoi, domnul Andriuță, mai la o parte, stând la o măsuță, față'n față. În presa noastră se deschide o nouă eră... o nouă vârstă de aur... Vitejii, pe front, luptă cu armele, cu baionetele... Noi, tot la datorie ne aflăm... la datorie! deci — noi, cu arma pe nelor noastre, trebuie să-i sprijinim pe cei de pe front... trebuie să sprijinim Aliații...

Răsuflă, își șterse bala cu dosul mâinii; se aplecă spre Măgură și, vorbind, îl stropea cu scuipat:

— Cei de pe front au fapte mari... Chiev... Harcov... fluvii... stepa Nohai... Stepă Nohai s'a dus sub baionetele vânătorilor. Încă o grijă a ne-

mului românesc s'a dus... Știi cine erau nohail: năvăleau cu cuțitele în dinți. Ne-au căsăpît străbunii. La nohai, ne-au putrezit domnițele... pentru asta, jos nohail! Jos! Iaca, subiectul gata: „Dece luptăm cu nohail...“ Un articol de fond, pe trei coloane, în care să lămurim, s'aprin-dem entuziasmul poporului...

Firul de bală îi ajunsese iar pe punga gâtului, i se scurgea pe lavali-eră; și-o șterse cu dosul mâinii:

— ...căci, tinere... pe mine să nu mă'nvețe nimeni istoria! Eu, cu istoria m'am luptat de mic copil. Mi-ai cetit operele? Păcat! Sunt opere, domnule, opere... Sadoveanu-i fleac! La mine să vezi limbă... șic...

— Ei? îl întrerupse Ion Divan, apropiindu-se, s'a făcut?

— Cum să nu se facă, frate? Ii tocmai omul care-mi trebuia... a fost pe front... a văzut hoardele bolșevice... are ce scrie... Dar... cu mobilizarea pe loc cum stai?

— N'o are... răspuse Ion Divan în locul lui Măgură care tăcea fără sfârșit, abia auzind ce tot spune directorul „Bahluiului“.

— Dacă n'o are, i-o capăt eu, în doi timpi și trei mișcări. Măne dimineață urc la comandantul de corp... vin cu ea'n mână... Vei începe, domnule Măgură, cu trecerea Prutului din ziua când bravul nostru Mareșal a spus: „Vă ordon, treceți Prutul...“ S'a făcut? Bine, eroule...

Iși notă ceva într'un carnețel și după ce-l bătu pe umăr se îndepărtă, întâmpinându-l pe maiorul magistrat Firicel care tocmai intra...

VIII

Maiorul Firicel om de vreo patruzeci de ani, înalt, în uniformă neagră, avea un zâmbet ironic pe fața lungă căreia urechile ascuțite, svârlite mult în sus, și nasul lung, îi dădeau o înfățișare și mai cavalină. Vru să-l ocolească pe domnul Andriuță, mer-

gând țintă spre domnișoara de lângă neamț, dar domnul Andriuță îi tăie drumul:

— A... cu bună sara, amice... Ei, cum a rămas cu criminalul... cu administratorul dela balamuc? Am scris un articol... țată... Eu, în articolul

meu, l-am condamnat la moarte... Am ghicit? Vezi c'am ghicit și eu tainele justiției militare... Nici nu se putea altfel... a avut îndrăzneala să strige măgăria aceea... mă'nțelegi... acum când am cucerit ce-aveam de cucerit, Odessa, Chiev, Harcov... mâne-poi-mâne Sevastopolul, acolo unde, mă'nțelegi... lordul Byron... șchiop era și s'a dus... A făcut cerere de grațiere?

— Cine, Byron? Ce mă tot bați la cap? îl întrerupse maiorul, sprijinindu-se de-o masă; ochii albaștri i se întunecară. Ce grațiere? L-am achitat...

— Cu glonțul... ori...

— Ce glonț? Omul era nevinovat... a strigat ce-a strigat, într'un moment de desnădejde... ce dracu? doar suntem oameni...

Și spuse pentru sine: „S'o crezi tu, boule! Pe Ion Aluneicu îl împușcă mâne dimineață“. Se uită la ceas; deveni neliniștit.

— Oh, făcu domnul Andriuță, sprijinindu-se de-o masă. Oh, domnule maior... Oh, justiție militară... N'avem decât să ieșim pe străzi și să răcnim: „Feriți-vă... monstrul a scăpat!“ Mai putem avea de-acum liniște, hodină? Dacă dați, așa, drumul asasinilor, cum vrei să ție regimul? O dinamită ici — un foc de pistol dincolo... o mașină infernală dincoace, subminăm regimul... care, mă'nțelegi, pânea lui dumnezeu îi fleac pe lângă dânsul... Am să cer, domnule maior, prin presă, arestarea din nou a uci-gașului... banditului...

— Stai... nu te-aprinde... poți să ieși în Piața Unirii, cu trâmbița... A... bine că mi-am adus aminte: n'ai vrea să-l vezi pe omul pleșuv dela galerie?

— Da? horcăi domnul Andriuță, l-ați prins? In sfârșit! Bravos poliției! Cred că n'ai să mă refuzi, maiorule! Nu! Vreau să-l văd... să-l sgâlțai măcar odată! Nu cumva să-l împușcați fără să fiu și eu de față! In sfârșit! Bravos!

— Stai. Am prins doar niște puștani... altă chestie...

Se uita spre domnișoara de lângă patefon.

— „S'a dat și asta în mama dracului... s'a otrăvit pământul...“ își spuse, coborînd treptele, scârbit. Se întoarse înfășurat tot într'o manta de ploaie. Fața-i era albă, cu greu își stăpânea tremurul mânilor, mai apoi tremurul cuvintelor.

— Știam... știam că te reîntorci... îi ieși înaintea domnului Andriuță. Eu, domnule maior, știam... unde-ai să te duci pe așa vreme? Un pokeras? Și are gazda un vermut... țată... pe onoarea mea...

— Nu... răspunse maiorul și se'n-trebă: „la ce naiba m'am întors?“

Ca o durere îi trecu pe față, strâmbându-i gura. Vru să pornească, stătu mult în cumpene, apoi toată fața i s'acoperi într'o mască albă:

— Care din dumneavoastră vrea un spectacol nemaipomenit...

— Ce spectacol? Poate fi pus într'un articol de fond?

— Peste-un ceas, comand o execuție...

— Prin împușcare... glonț... sau funie?...

Și domnul Andriuță își căută gâtul, înghițind greu:

— Spune... prin funie... eh, funia... cred că-i lipsit de... eh, dece mama dracului mă înnece?

— Mămăligarule... îi răspunse maiorul Firicel, vrând să rădă, dar fața-i rămase împietrită în masca albă. Care vine? Și plouă... oh...

Domnul Andriuță își înghiți cu greu flegma:

— ...Și Aluneicu... dacă-i așa... vreau să văd moartea trădătorului... să-l scuipe... care va să zică... trădătorul... a strigat contra Mareșalului!

Ascultându-i, mai mulți domni se hotărîră să-l însoțească pe maior.

— Mergem... ne călim nervii... moartea... trebuie văzută... Oare ce simt... ce gândesc condamnații cu un ceas înainte de împușcare?

— Is oribili... răspunse maiorul.

— Mergem... hai... pierdem timpul...

Grupul cobora treptele, tăcut, toți se clătinau de băutură. Mai apoi, jos,

își infundară adânc pălăriile pe ochi, își ridicară gulerul paltoanelor, parcă spre a nu-i vedea lumina albăstrie a lămpilor și cele câteva doamne care-i urmăreau, cu ochii, de sus. Afară îi învăliu vântul, ploaia îi izbi în față, crăcile uscate ale parcului, bătându-se una de alta, tocău ca niște ciocănituri ale întunericului. Un

arbore nevăzut scârțâia în bubuiturile vântului, parcă gema cineva pălit de moarte.

Un glas rosti :

— Oare ce gândesc ei la ceasul acesta ?

Ieșiră în stradă, apucând-o repede spre închisoarea militară.

IX

Înainte de a se așeza din nou la orgă, germanul se uită urît spre ascultători. Becurile se stingeau câte unul până ce salonul se învăliu din nou într'o lumină de catedrală adâncă. Invitații se așezară în scaune și'n fotolii, ca'n așteptarea unei rugăciuni. La întâiul sunet de orgă, adânc ca un geamăt, auditorii încrămeniră, fata își svârli capul în sus, spre tavanul de unde se cernea lumina albastră; muzica lui Bach parcă rupea bucăți de inimă, toată încăperea era numai bucăți de inimă pline de sânge.

Gândurile se înălțau către niște piscuri. Măgură, stând într'un fotoliu, își dădu sama deodată cât îi era de bine ; un val cald îi copleși inima, vinul băut îl amățise ; acum, datorită prietenului, își asigurase pânea, scăpase de mizerie, scăpase de front ; chiar mâne va avea în mână ordinul de mobilizare pe loc ; își va închiria o cameră ca lumea, va mânca la „Luther“... adio mizerie... coșmarul ordinului de chemare se risipise.

Lângă el, pe marginea fotoliului, sta cel mai bun prieten al lui, Ion Divan ; îi luă mâna, i-o strânse, Divan oftă ; apoi își căutară iar mâinile, strângându-și-le, ascultând așa, mână în mână, și Măgură se dojenea că se uitase urît la cei câțiva germani care erau așa de simpatici.

Dar germanul se lăsă pe speteaza scaunului, luminile s'aprinseră câte una. Stând cu capul în pământ, Măgură își dădu sama deodată că stă

ca pe-o platformă care se clatină... Încă puțin și s'ar fi lăsat s'adoarmă pe laurii cutropitorilor, amețit de vinul lor. Ar fi stupit pe anii lui de mizerie... pe mormintele soldaților. Ca un tablou de spaimă văzu râpa Mușeniței, brațele agitându-se înainte de a se face nevăzute, tot unele după altele, în snopii de foc ai automatelor. Apa umflată ducea la vale muribunzi, ducea răniți, toți răcneau, artileria bubuia, automatele scrâșneau, alte brațe se agitau înainte de a se prăbuși în râpa morții... Ce făcuse, ce face acum Gheorghe Măgură pentru răzbunarea celor 70? A fost destul un pahar de vin bun și-o făgăduială a unui ordin de mobilizare pe loc, pentru a-i da uitării! Mai mult, i se cere să încurajeze măcelul prin articole de gazetă. Pieptul îi crescuse, își încordă tot trupul, ca pentru un salt.

Aci totul mirosea a putreziciune, chiar muzica lui Bach mirosea a morți prohoditi în catedrale... Se smulse din loc, ocoli fotoliile, coborî treptele în fugă. Încă dela ușă își smuci cravata, își desfăcu haina, își descheie cămașa.

Se plecă după fotoliu și avu față de hainele lui aruncate acolo, ca un sentiment de jenă. În mai puțin de-un minut, era îmbrăcat, tresări zăbind în oglindă, întâi niște pantofi plini de glod, scâlțiați, niște pantaloni boțiți, plini de glod, o haină prea scurtă, o față suptă umbrită de marginea unei pălării vinete.

Când ieși, portarul îl privi lung.

Străbătu parcul și-abia în stradă, când îl învălui vântul și ploaia, își aminti de paltonul lăsat la Ienulescu. Își ridică gulerul hainei, cu reverele, își acoperi mai bine pieptul, porni iar, după ce-și trase pălăria adânc pe urechi, să nu i-o ia vântul. Orașul dormea, acoperit de bezna nopții, a ploilor, și-a camuflajului. Ici-colo câte un felinar spoit săgeta în băltoace raze gălbui. Intr'un gang, pe Lăpușneanu, hărăiau niște câni. De undeva, dinspre piața sfântului Spiridon, vântul ducea o tânguire de armonică.

În ușa crâșmei „Pui de lup“ îl apucă de braț o femeie cu parasol :

— Plouă și-i frig, puiule... hai să ne încălzim...

El se smuci și când deschise ușa, armonica încetă; zeci de ochi îl priveau de sub cozeroace. Patronul, un bărbat uriaș, cu obraz păros, cu un nas mărunț cât fasolea, își ridică brațele de pe tejghea, se îndreptă, capul cu șapcă îi ajungea până aproape de tavan. Îi făcu semn să se așeze la o masă. Când armonica începu iar, un bețiv tânăr, într'o haină cadrilată, cu o cărpă la gât, se ridică pe tribună, lângă armonista îmbrobodită într'un tulpănegru — și cânta tot pișcând-o. Deodată, o apucă de piept, îi desfăcu bluza, scoțându-i afară un sân mare, pleoștit și, ținându-l de vârf, ascuția pe el un nevăzut cuțit, răzând cu o gură căscată până la urechi și cântând :

*„La Tatarca'n lupte grele
Mi-am pierdut boșele mele...“*

Patronul îl privea încruntat, îi făcu un semn; bețivul s'așeză speriat la masa lui, mârâind :

— Da' ce, n'am voie să petrec? Sfinții mamei lor sfinți!... Cine-a luptat în stepa Nohai, eu sau patronul dela „Pui de lup“? Măi, tăietori de lemne...

Ceilalți bețivi dela masa lui, unul bătrân cu niște mustați albe în fața

senină de apostol — și celălalt, un băiat ca de cincisprezece ani, își priviră topoarele de lângă masă.

— N'am eu drept să petrec? Eu, măi, în zori mă duc din nou dracului... în stepa Nohai... Știți măi oameni, cum vin rușii la atac? Iac' așa...

Se ridică, armonica tăcu, toți ochii de sub cozeroace se ntoarseră spre dânsul, patronul își lungi trupul peste tejghea, privindul.

— Iac' așa vin... prinși braț de braț, cu baionetele sclipind, cât cuprinde câmpia... vin cântând cântece de război... pământul dudue sub bocanci, mitralierele răpăe... Cade un rând, două, trei... vin alte rânduri... nu se mai isprăvesc rândurile... mitralierele răpăe... bubue tunurile... Iaca, bre, acolo mă duc eu în zori... sfinții mamei lor sfinți!... Inc'un chil, pui de lup!... Intr'o dimineață, la atacul dela Svoboda...

Tăcu, când ușa se deschise și se văzu o parte din parasolul curvei.

— Unul în haină? Întrebă ea. Da, îi aici, a intrat mai nainte...

Parasolul se dădu la o parte și un domn voinic, în palton cu blană, cu plastron alb la piept, intră, privind în toate părțile, plecându-se să vadă fețele sub noul de fum. Cozeroacele se traseră mai tare pe ochi, patronul făcu o plecăciune, tăietorii de lemne își apucară topoarele de cozi.

— A... uite-l... făcu domnul, și Măgură își plecă ochii în pahar. Bine, frate, ce-i asta? Fugi așa... Te rog, scoală, să ieșim de-aici...

Și cum Măgură nu-și mai ridică ochii din pahar, Ion Divan chemă patronul, spunându-i să cânte armonica.

Femeia s'așeză pe scaun, picior peste picior și după ce privi undeva departe cu niște ochi mirați, înfoc armonica, scoțând un început de cântec prelung, sfâșietor, amintind un vânt care pustiește câmpurile; în răstimpuri, sunetele adânci aminteau amurguri lungi în roșul cărora stau

Încremenite păduri pustii, ca un hotar între toamna sfârșită și anotimpul viforului. Golani încremeniră pe gânduri, cu ochii în paharele goale; tăietorul de lemne cu fața de apostol se însenină mai tare, privind ca'ntr'un cer, sus, în fumul turbure; băiatul de lângă dânsul se încruntă ca de o durere, privindu-l țintă; cel în haină cadrilată scoase un chiot și armonica își crescuseră cântecul, și-l subție, până ce abia se mai auzi, încât părea o tânguire, departe, într'o câmpie; curva crăpă ușa ascultând; i se vedea un singur obraz, alb, un ochi negru și o jumătate de gură; după ce scoase chiotul, cel în haină cadrilată s'așeză la masă cu capul în pumni; umerii prinseră a i se sgudui, încât moșneagul își coborî ochii, întinse asupra capului lui o mână blândă, mângâindu-l.

Ceilalți bețivi, aruncau din când în când asupra mesei lui Măgură niște ochi plini de grijă, trăgeau cu urechea s'audă ce-i tot spune domnul acela îmbrăcat elegant, în palton cu blană. Cu cât Ion Divan vorbea, Măgură se făcea parcă mai mic, mai slab, scăpându-și din ce în ce mai jos umerii; privea fără sfârșit în paharul lui de care abia-și atinsese buzele; în dărdăirea crășmei, măsuța le juca sub coate, vinul negru se clătina în cele două pahare și'n sticla cu gât scurt.

— ...nu te înțeleg... nu te pricep, Gheorghe! Trece norocul pe lângă tine — și-l lovești... în loc să mulțumești Cerului, tu faci pe nebunul, fugi de noroc, umbli flămând, mori de mizerie... Nu știi ce ai de gând!... Domnul Andriuță are să se supere foc! toți au să se supere. Mai ai timp să-ți repari greșala... mâne dimineață mergem împreună la „Bahluțul“, spunem că ți-a venit deodată rău... Ce-ți pasă de soarta războiului? Principala e să-ți fie ție bine... să trăim noi bine... cu nemții... cu Hantatar... cu cine vrei, numai s'o ducem noi bine... după noi — potopul!... Nu trăim de două ori!...

Tăcu, întinzându-i mâna peste masă.

— Hai, să ieșim din groapa asta de lupi...

Își trase brațul, o roșată ușoară îi cuprinse obrazul, în timp ce-și rotea ochii asupra golaniilor încremeniți fiecare în gândurile lor, la măsuțele mârșave. Întâlni fața senină a bătrânului privindu-l lung și Ion Divan își întoarse repede capul dinspre partea aceea; acum, vorbind mai departe, tot trăgea cu coada ochiului spre fața care-i aminti deodată de bătrânul său, baciul Ion, care parcă-l pâdea cu ochii lui de asprimea gerului, de după focurile unui amurg.

— ...Rusia-i gata, în două-trei săptămâni. Cleștele de foc se strânge... Dar, face să mai vorbim? Urmărește gazetele, ascultă radio... Fii deștept, pune-te în pas cu vremurile... Să nu-ți închipui, frățioare, că nu-ți știu secretul... fata aceea... Hanora. Dă-i pașaport... fă-i vânt...

Vorbea din ce în ce mai aprins, după ce se întoarse de-a-binelea cu spatele spre tăietorul de lemne; luat de vorbe, nici nu băgă de samă cum Măgură tresare, cum îl privește încruntat, mușcându-și buzele. Se opri speriat, stătu îndelung ca țintuit pe scaun.

— ...ce... ce vrei? bolborosi el, punându-și brațul spre apărare în dreptul ochilor.

— Are să curgă sânge... strigă cel în haină cadrilată, iar mesele și scaunele prinseră a hârșii, patronul făcu semn spre două huidume cu pipe, armonica tăcu, armonista răsufla repede, ștergându-și sudoarea cu un colț al fustei, ca și cum s'ar fi oprit dintr'o fugă neînchipuită.

— ... ce mă privești așa? întrebă, tare, Ion Divan și cel în haină cadrilată se ridică:

— Să-l umflu, boierule?

— Atâta-ți trebuie... mormăi o huidumă, apăsându-l la loc, pe scaun, cu o mână uriașă.

Bătrânul cel senin se plecă peste masă asupra cadrilatului care se sbătea — întrebându-l cu un fel de dojană:

— ...cum ai să-ți cu boierul, măi Ștefan ?

— Să iasă... să iasă... afară dintre noi — afară !... strigă deodată un glas pițigăiat și un pahar sfârâi prin aer, sdrobindu-se la picioarele lui Ion Divan ; pe plastron îi răsări un strop de vin, roșu, ca un strop de sânge.

Patronul întinse un braț și se făcu tăcere, numai armonica gemu în poala muierei asudate, gemu ca un om rănit; muierea o înfoie la loc, cu grijă, acoperind-o cu poalele fustei, și acoperind-o cu sânii ei mari.

— Liniște !... strigă patronul. Dacă-l vreți pe dracul, îl găsiți ! Care vrea bătaie ?

— Care vrea ? mormăi o huidumă, stupind peste capetele tăietorilor de lemne și patronul se plecă spre Ion Divan :

— N'aveți grijă, boierule... Vorbiți, puteți vorbi pân'la ziuă.

Dar Ion Divan abia-l auzi, așa de cufundat era în sinea lui, dându-și sama din ce în ce mai mult că'n acel pârlit de Măgură stă o putere mai presus decât a lui, o putere care-l încovoiaie, care-l face să-și plece capul cu rușine... Fața prietenului îi aminti o stâncă trăsniță, neagră, ruptă de fulger, cu toate colțurile aspre ; stânca aceea se afla undeva pe la Neagra Șarului și când oamenii au ajuns cu săpatul în fața ei, au izbit-o cu târnăcoapele, au pus dinamită ; stânca a rămas în neclintirea ei, scoțând în izbiturile oamenilor niște colți și mai aspri ; oamenii, în neputință, au ocolit-o și-o ocolesc și acum cu carăle...

Și astfel, Ion Divan își mai dădu sama cu simțământul lui pentru Măgură nu-i prietenie — ci o dorință de a-l trage în ticăloșia lui. Simți o puternică dorință să fugă de sub tășurile acelor ochi.

— Adio, Gheorghe Măgură... Intr'o zi are să-ți pară rău... Ai fi avut, chiar mâne, o casă caldă, o masă ca lumea... Toate ușile ți-ar fi fost deschise... Adio, rămâi cu vagabonzii...

Se ridică, s'așeză la loc, văzând pe

fața lui Măgură cum se deschide un zâmbet al unei dureri depărtate.

— Dece ești prost, măi Gheorghe ? Hai, vino cu mine...

Intinse mâna peste masă :

— Prietene, hai, te-așteaptă pădurea de faianță... Indată se face ziuă — mergem de-a-dreptul la „Bahlu-iul“; — în doi timp și trei mișcări, ai ordinul de mobilizare pe loc... și apoi, ce-i cu muierea aceea ? Dă-o dracului... îi plină lumea... Ridică-ți odată nasul din pahar... nu scoți niciun cuvânt... Vii ? Care ți-i răspunsul ?

— Iată-l... făcu Măgură, ridicându-se și svârlindu-i vinul din pahar drept în față.

Năucit, Ion Divan rămase locului, cu tot plastronul înroșit.

Mesele din jur prinseră a hârșii repede, armonica gemu prelung în poala muierei care-i innăbuși geamătul sub sâni. Golanii tăceau cu ochii sticlind sub cozorocuri; cele două huidume își suflecau repede mânecile.

Cu părul căzut pe ochi, plin de vin ca de sânge, Ion Divan se ridică, trecu lângă Măgură și-l sgudui de umeri :

— Adio... Gheorghe...

Privi peste umăr spre moșneagul cu fața senină care rosti cu glas blând în tăcerea crâșmei :

— Acești doi oameni au o nenorocire...

Divan își ridică gulerul paltonului, își trase capul între umeri, ieși, uitându-și pălăria pe masă. Măgură ieși îndată după aceea și-l petrecu până departe cântecul armonice care amintea vânturi răscolind câmpiile. Tăie piața sfântul Spiridon, apoi piața Unirii, coborî pe Săulescu, sgribulit, spre vechiul culcuș dela Ienulescu. Ii era așa de frig, că vedea cămăruța aceea cu patul de fer, cu oglinda turbură, ca pe-o mântuire. Grăbea, inima îi bătea la gât, de nerăbdare. Deschise ușa gangului și-l izbi în nări putoarea urinei de mătă, putoarea de fum stătut și de lemn putred. De sus venea o căldură mirosind a ploșnițe arse cu lumânarea. Deschise încet ușa și rămase în prag, pri-

vind un muc de lumânare care se chinua să moară în mijlocul mesei, într'o moviliță de ceară. Pe pereți abia se clătinau niște umbre. În pat, sub paltonul lui, gema aiurind argata lui Ienulescu care se ridică în capul oaselor și privea lung lumânarea gata de moarte, spunând cu un glas mărunț :

— Era băiat... știu că era băiat... Ai să-l mânânci pe ceea lume, domnu' Ienulescu... l-ai svârlit în ieși-toare... parcă eu nu știu ? și-ai turnat var... știu eu asta...

Il cunosc pe Măgură, stătu un răstimp tăcută.

— Vezi... ceeace-am visat, s'a plinit... Mi-a tras cu genunchiul în pân-tece... l-am lepădat... chiar aici în pat l-am lepădat... Domn'Ienulescu a venit și l-a luat... l-a svârlit... Am a-prins de sufletul lui o lumânare...

Privi lung sbaterea luminii, grăi mai departe :

— Il visez stând pe masă, într'un sicriu alb, o cutiuță... și eu gătesc cutiuța aceea cu flori... îl duc în câmp, sap o brazdă...

Își apăsă pân-tecele, trăgându-și picioarele subțiri de sub palton. Stătu mult cu ochii nemișcați în oglinda turbure, parcă ascultând.

— Odată, înainte de a lepăda, era o ploaie mare, urlau canalele ; așa de multă apă fugea la vale pe canale, că urnea gurile de fer și le asvârlea de o parte ; cum mergeau așa, am auzit pe sub pământ scheunând un cățel luat de ape... a trecut scheunatul pe sub mine, s'a tot dus la vale... La o gură de canal i-am zărit capul... picioarele... s'a dus iar sub pământ. De când am lepădat și zac, întruna îl aud... și mă gândesc : oare nu plânge așa și plodul meu, pe sub pământ ? Domnu' Ienulescu, îndată cum am născut, a venit și mi l-a luat ; parcă-l văd, de domnu' în ușă, cu pruncul sub palton...

Măgură se apropie de pat, îi puse mâna pe tâmplă, îl innăbuși un sughiț de plâns. Ea căzu într'un somn greu, mucul lumânării mai încercă odată să-și ridice lumina — și muri.

Simți nevoia să iasă cât mai repede dintre ziduri, să se îndepărteze pentru de-a-pururea, să se cuibărească în ungherul unei alte lumi, una curată. Dorul de sat îi umplu inima, cerul copilăriei străluci cu tot soarele lui, înălțându-se de dincolo de ani ca un steag albastru. Tărâni parcă-i făceau semn, clătînând din plete, chemându-l la dâșii cât mai repede. Satul îi zâmbea din ferestre, cântau, pe crestele șurilor, cocoșii. Vetrele își pâlăiau focurile, încălzind somnul oamenilor istoviți.

Nici nu-și dădu sama că pașii îi duc repede spre gară.

„Aici locuște Hanora... își spuse, oprindu-se. Cum am s'o las în voia vânturilor ? Cel puțin să-i spun că părăsesc orașul...”

Intră în curte ; printr'o perdea răzbătea afară o rază de lumină. Când îi deschise, domnișoara Suzian îi privi lung, mirată :

— Gheorghe Măgură !... arăți ca un om gata de drum, nu cumva... nu cumva ai primit ordin de chemare ? Ferească dumnezeu !

— Nu... nu... mă întorc în satul natal, la Răchiti... am venit să-mi iau rămas bun...

Mai apoi, intrând în încăperea din fund, văzu un om, răvășit, parcă arzând într'o febră puternică. Avea obraz gălbui, tăbăcit, bărbia prelungă ; sta parcă ghemuit în scaun, îmbrăcat într'un pardesiu verzui, cu cârpituri. Ghetele îi erau scâlciate, în loc de șireturi aveau sfori de cânepă. Când se ridică, Măgură îi văzu spatetele îndoite, mâna ce i-o întinse ardea.

— Imi spune Bart, și-s de meserie avocat...

Își strânseseră înc'odată mâna, privind-se drept în ochi, râzând, ca doi prieteni vechi de când lumea.

— Hei... Măgură... te cunosc din povestirile acestor fete... nu pot uita noaptea dela Herța... nemaipomenit ! Cu oameni ca d-ta, lumea nu piere...

Il bătu pe umăr, dar tăcu văzând cum pe fața lui Măgură s'așează o umbră ; se uita stânjenit la Hanora,

abia-i întinse mâna spunând cu un glas sfârșit :

— Hanora... te las cu bine... mă întorc în sat... cine știe...

Și iar i se năzări cerul satului, ca un steag albastru, departe ; ferestrele îi zâmbiră iar, pline de luminile răsaritului.

— ...da... în sat... cine știe...

Și, deodată, își dădu sama cât de rău îi pare după Hanora. Se uita la ea cu gura căscată, i se uscaser inima. Hanora avu un tremur ușor în mâni, își innăbuși cine știe ce cuvânt greu de regret sau poate un țipăt.

Privindu-l, Bart se făcuse pământiu, își dădu sama că are în fața lui un om sfârșit, biruit de viață, un lemn putred purtat de ici-colo de sforul apelor.

— Cum, te lași biruit, Gheorghe Măgură ?

Abia așteptase să-l întâlnească, poate l-ar fi putut trage în mișcare ; ce n'ar fi putut face acest tânăr care a înfruntat moartea, în noaptea roșie dela Herța, scoțând-o pe fata asta din mâna călăilor ?

Il și văzuse lucrând pentru mișcarea antifascistă... împrăștiind manifeste... vorbind la întrunirile studențești...

— Dece te lași biruit, Gheorghe Măgură ? îl întrebă iar, cu atâta dojană, încât Măgură simți un nod amar în gât ; își luă pălăria să iasă cât mai repede.

— Cu bine... să ne vedem cu bine... Biruit ? Nu, oameni buni, sunt strivit. Din urmă, mă apasă Mușenița... Herța... din față ordinul verde...

Râse cu răutate :

— Sunt biruit... ei, și ?

Zări lacrimi în ochii Hanorei, s'așeză într'un scaun, sfârșit. De fapt, în inima lui plângea.

— Frate Gheorghe... frate... începuse avocatul Bart și cuvintele lui îl învăluriră ca o mângâiere. De fapt, ce ți s'a întâmplat ? N'ai curajul să privești drept în rărunchii viitorului ! Câți oameni sunt striviți ca d-ta și totuși nu se lasă ! Ia exemplul râmei :
● rup în două roțile carelor... ea se

svârcolește, își trage după ea rănila și durerea... Merge înainte... Ce faci, la drept grăind, pentru a înlătura răul ?

— Pentru a-l înlătura, domnule Bart ? Nu văd înainte nimic, decât dealuri cu cranii... La dracu !

— Vezi... omenirea își bagă toate necazurile, de-o mie de ani, în traista dracului... le ghemuește într'o traistă, la putrezit, în loc să le folosească drept energii într'o luptă spre mai bine... Capitulăm... deaceea ajungem frunze în bătaia vânturilor, ne strivește cine vrea...

Își înmuie glasul :

— Te rog, iartă-mă... n'am dreptul... dar mi-i ciudă !

Se ridică, îi apucă mâna :

— Gândește-te câtă omenire suferă. N'avem dreptul să punem mai presus durerea noastră, când totul din jur geme. Războiul se va sfârși. Ce facem noi pentru a se sfârși mai repede ? Ce facem ? Unii fugim... alții ne ghemuim în noi înșine și ne lingem rănila...

Tăcu, ascultând ploaia de-afară și niște goarne ale viitorului.

Respira larg, fața i se înroșise de-un foc lăuntric. Ochii ascultătorilor rămăseseră pierduți în niște pâcle. Un vânt amar se repezea în răstimpuri în ferestre și-atunci lumina clipea, niște umbre se furișau în colțurile încăperii. Cât de negre, cât de desnădăjduite le erau inimile... Ploaia le măcina și le mânca, auzeau în sinea lor gemete ca la un asfințit al lumii. Și, deodată, începu a vui o sirenă de alarmă. Gemea surd, ca dintr'un piept de monstru. Ferestrele scoteau un zăngănit ușor, cei patru oameni se ghemuiră în scaune, striviți sub apăsarea vuetului. Și începu altă sirenă. Un clopot prinse a bate larg. Incepură alte sirene și alte clopote, vâzduhul era plin de alarmă. Clopotele cele mari aveau un dangăt apăsat, rar, cele mici tropăiau neîntrerupt, într'o fugă. De vale, sirenele locomotivelor abia se lămurau printre gemetele furnalelor. Apoi, când sirenele tăcură,

clopotele rămaseră singure în văzduh, vestind un foc roșu, zărit de ele în cine știe ce orașe ale întunericului.

Domnișoara Suzian sta cu gura înăsprită într'o încețtare, Hanora se făcuse albă, Măgură parcă se ascunsesese, cum sta în scaun cu brațele puse în apărare în dreptul pieptului. De pe obrajii lui Bart se stinseseră semnele focului lăuntric; se scofălcise, bărbia parcă i se făcuse mai prelungă. Reluă firul vorbelor cu un glas greu de osteneală:

— ... spunea careva că dacă ar înceta dintrodată toate sunetele, s'ar auzi cum calcă și bocănește cisma germană în lungul și latul lumii. Să ne închipuim continentul ca un stârv pe-al cărui piept stă vulturul cu svastică. Așa arată lumea, azi. Dar s'au mai văzut vulturi pe stârvul lumii... și unde-s? Au căzut, au putrezit, i-au împrăștiat spulberul... Că va cădea și acest vultur cred cum cred în lumina soarelui. Într'o zi, n'au să mai fie războaie...

Măgură își clătină capul:

— Când? Ce putem noi face? Abia dacă izbutim s'abatem cursul unui pârâu... cum vom abate fluviile? Eu, domnule Bart, m'am hrănit de teorii... am văzut cum mor oamenii pe front... vor feciorii război? Pe dracu! Primesc un ordin verde... își lasă casa și masa... se duc în grindina automatelor... Pentru ce spui d-ta, ar trebui o forță gigantică... așa cum n'a mai avut ființa omenească la nicio confluență a ciclurilor. Cine să-i dea forța gigantică...

Bart zâmbi amar:

— ... mai tari decât automatele, decât bubuitul tunurilor, decât tancurile... mai tari decât războaiele — sunt oamenii... Trebuie să credem în oameni! Forța care să-i unească și să-i facă de neînviș? Forța aceea există... și nu peste multă vreme va ieși la fața apelor... Bunicii și chiar părinții noștri mai cred în vârcolaci, în ielele albastre care fug sara pe haturi; mai cred în cele paisprezece vaci din Biblie — cred că războaiele sunt o plagă vărsată asupra lumii de

către o putere de sus... și astfel omul a desarmat, a fost târît ca boul la moarte... Frica și ignoranța oamenilor, iată vacile pe care le mulg fabricanții de armament și cutropitorii... Mă întrebi de puterea care să unească oamenii împotriva războaielor? Când se va arăta, au să se prăbușească vechile așezări, ca niște păduri putrede...

— Cât de minunat ar fi... oftă careva.

— Da... va fi minunat! Inchipuiți-vă toate popoarele străne într'o singură voință... cum s'ar turna bronzul din toate unghiurile lumii într'o statuie cu fața către răsăritul soarelui... Meșterul care s'o toarne și să-i dăltuiască mlădioșiile? Meșterul care să-i învie buzele pentru sărutul cu viața? Meșterul acela răzbate... răzbate greu, dar într'o zi va ajunge... Cuvântul nostru trebuie să fie *pace!* Pentru a avea pace, trebuie să se unească toți oamenii cu dragoste de norod, să sfărâme lanțurile. Țăranul trăiește încă în plin ev mediu... libertățile politice au devenit o legendă... Inșă... încheie Bart, oricât s'ar prelungi noaptea asta a omenirii, ne vom cuceri libertățile... Puterea? Puterea aceea e mai vie și mai trează ca oricând... închipuiți-vă un motor gigantic, când se mișcă, desprinde și târăște după el pământuri... dă la o parte munții... fluviile își croiesc albiile în urma lui... motorul acela va pune în mers toate roțile omenirii.

După plecarea lui, toți rămaseră visând într'o depărtare a gândurilor. Stătuseră pân'atunci sub niște pâcle căutând în zadar soarele pierdut în plumburiul haosului. Acum soarele se zărise o clipită, se ascunsesese iar, repede, în noianul pâclelor. Și toți ar fi vrut să-l strige înapoi pe Bart. Măgură avu simțământul că stătuse cu tâmpla pe-o bulboană subpământeană clocotindu-și apele puternice spre a ieși la fața ierburilor. Se trezise și pornise mai tare însetat către depărtarea dogoritoare, fără să scormonească în adâncul humei, să despecetluiască apa vie, s'o ia în pumni

și să bea pân'la înăbușire. Rămase cu sufletul coclit, dar cu o nestăvilită dorință de a se întâlni iar cu Bart.

Încăperea aceea îi deveni dragă, parcă mai auzea glasul blând vorbind despre puterea de nestăvilit a vieții, care într'o zi va prăbuși pădurile putrede... Rămase cu ochii sus, către un monument înălțat soarelui răsărind, la o margine a mărilor. Ce putere turna în inima acelui om, dogoare de foc? Cum aflase el izvorul acelei puteri? Dac'ar fi vorba, și-ar scoate inima și ar svârli-o oamenilor, arzând...

Și astfel, Măgură rătăcise locul unde se frământa sub pământ bulboana vie, dar credința că ea se află totuși undeva, îi umplu inima. Într'o zi o va descoperi, lasă...

Ploaia cădea cu putere, întunericul era mai negru, încât grăbind, Bart se lovea de oameni, se lovea de picioare de soldați slobozite în stradă din gangurile unde dormeau. Din crășme, răzbăteau prin geamurile acoperite, gemete de acordeoane, chiote puternice ca mugetele, viorile picurau frânturi de doine. Mulțimea din gară s'auzea vuind surd. Nu se zărea, nicăeri, nicio lumină, oamenii se frământau izbindu-se unii de alții, parcă închiși într'un ocol al beznelor. Locomotivele cu boturi negre, cu ochi alburii, păreau că stau la pândă.

Bart se uită la ceas. I se spusese că omul care-l va aștepta la unsprezece fără cinci în fața mesageriilor, e unul înalt, cu ciubote. Din timp în timp își va scoate șapca, să-și șteargă fruntea... Atunci îi va vedea capul pleșuv...

Se oprise în sala de așteptare; deodată gândi, ce-ar fi dacă l-ar prinde?... De bună samă l-ar umili prin chinuri... în cel mult o lună sfârșurile plămânilor i s'ar sfârși muceziți într'o hrubă umedă... L-ar scoate pe-o porțiță, către câmpul gunoaielor, cusut într'un sac, l-ar svârli într'o groapă plină cu apă... ar svârli repede țârna peste el, înainte de a se face ziuă... „Cred că ar crește din mine buruiene

otrăvite...” își spuse abia înăbușindu-și tusa. Se sgribuli în pardesiul ud, se prefăcu a moțai cu ochii abia întredeschiși spre baionetele santinelilor, uitându-se cum dorm cuprinși câțiva copii de trupă culcați pe niște ziare întinse; lângă ei, un moșneag își dăduse bernevecii în jos, încât stând în durligile goale, se scărpină cu un fel de sete, își mușca buzele, ochii îi erau împietriți într'o bucurie. La spatele unor soldați împietriți ca niște stane pământii, un glas rău de femeie blestema amarnic, țipa — și moșneagul se întrerupea din scărpinat, ascultând-o și clătinand din cap cu dojană. Un câne sgribulit se strecura printre picioarele santinelilor, adulmeca izul amărui al pâinii cazone. Mai puternică decât putoarea trupurilor, decât fumul stătut de mahorcă, stăpânea duhoarea cloroformului. Așezați rând la rând pe cufere, cu capetele repezite pe spate, dormeau lângă un perete invalizii. Unii cu gurile sdrobite, rânjeau neîntrerupt. Ochii rotunzi de sticlă se uitau fix din negreața sprâncenelor. Cioturi de mâni se cutremurau deodată ca străbătute de-un fulger.

— Oh... sfinții mâne-sa... cum să mă scarpin? Ah! mă mânâncă păduchii... mă fulgeră până'n inimă... Ia'n, măi frate, fii bun și desfă-mi vestonul... scarpină-mă...

Ochii de sticlă rămâneau în punctul lor fix, mânilor orbilor pipăiau piepturile celor fără mâni, degetele tremurau coborînd dela bumb la bumb.

— Așa... măi frate... așa !... Trage! Jupoaie cu unghiile... jupoaie... Așa ! Oh !

Și cioturile brațelor tremurau mai tare, în timp ce ochii de sticlă păreau galbeni, oglindind în ei lumina unicului bec din tavan.

Bart porni spre ușă, dar se opri înghețat din cap până'n picioare: sprijinit de teigheaua debitului, agentul secret Bot-de-Câne părea că moțae tot scăpându-și capul în jos. Toată fața îi era acoperită în gulerul pele-rinei și sub pălăria pleoștită. Din

guler îi ieșea bărbia puternică, plină de peri negri, ca un bot. Nici nu se clinti, însă Bart văzu cum i se mișcă un ochi sub părul sprâncenei, rotindu-se în toate părțile, se răsucea ca un pui lipicios de reptilă.

„Dacă m'a zărit, totul s'a dus dracului... își spuse Bart, trebuie... trebuie să fug cât mai repede...” Se trase un pas înapoi, după niște soldați. Se uită iar spre debit. Bot-de-Câne nici nu se clintise, se vede că asculta ce tot grăiesc în șopot niște țărani culcați la picioarele lui, sau urmărea cine știe ce ins din îngrămădirea de omenire.

Ca să poată ajunge în fața mesageriilor, trebuia acum să'nconjoare mult, tocmai pe la rampa marfanelor, și-ar fi ajuns prea târziu; din sara asta nu s'ar fi ales nimic. Știa o altă ieșire care da prin lampisterie; ieși afară, coti la stânga, intră repede în sala dulfînd a gaz, luminată de câteva zeci de lămpi puse jos la căpătâiul mecanicilor adormiți. La ușa dinspre peron zări o cască și vârful unei baionete. Trecu repede pe lângă santinelă, ca un călător grăbindu-se să nu scape trenul.

— Stai! Unde? întrebă un glas mănios de sub cască și Bart răspunse din mers:

— Lasă... fii om... scap trenul...

Rezemat de stâlp, sta un mecanic voinic, cu ciubote mari. Gulerul paltonului îi era ridicat, încât abia-i zări fața. Își scoase șapca spre a-și șterge fruntea de sudoare și-atunci Bart îi văzu capul pleșuv cu o crunteță de vultur. Nici nu se uită la omul oprit în fața lui, își ștergea întruna tâmplele înalte, cu niște mișcări largi, încete, de om voinic.

— Nu știi, frate, care-i trenul spre Dorohoi? îl întrebă Bart și mecanicul răspunse abia după o clipită arătând ochii alburii ai locomotivelor:

— La linia întâi... dar mai ai vreme...

— Plouă de două săptămâni... oare se mai pot face semănături?

— Mai ales... răspunse mecanicul și-și scoase din sân o legătură făcută

sul, trecând-o lui Bart. Printre soldați și țărani... adăugă el cu glas coborât.

Bart se îndepărtă repede spre trenul de Dorohoi, încă din mers desfăcându-l cu manifeste, împărțindu-și-l în amândouă buzunarele pardesiului. Urcă în vagonul din urmă ticsit de soldați, își făcea loc cu greu printre cuferi și trupuri, cu fiecare mișcare dădea drumul hârtiilor.

Adormiții sforăiau, unii gemeau ca și cum somnul le-ar fi fost o caznă. Într'un colț al vagonului s'auzea un glas molcom, istorisind o pățanie cu un hotar între două ogoare.

— ... și, dac'am văzut așa, măi oameni buni, că are mai mult decât îi trebuie și tot se lăcomește, într'o zi n'am mai putut și-am apucat șapă... i-am tras... numai cu muchia i-am tras, până n'a mai suflat! Atunci a venit un frate de-al lui... mi-a tras și el, tot în moalele capului... m'am prăbușit și eu peste hapsân... sângele amândorora s'a scurs în hotarul pentru care ne dușmăneam... și azi i se spune locului aceuia „hotarul sângelui“... mă auzi, măi frate? Bine c'ai adormit...

Bart își simți inima plină, smulse din buzunar hârtiile, și împrăștiindu-le spre cel ce istorisea, îi venea să spună:

— „Pământ... na-vă! noi cerem pentru voi pământ“.

Avea simțimântul semănătorului celui bun. E adevărat că semăna sub ocrotirea nopții, dar bobii cuvintelor vor răsări în gliile proaspete ale inimilor, într'o dimineață largă și luminoasă... Cât de prielnică era acum mazăga pentru semănătură...

Imprăștie alte hârtii și altele, închipuindu-și cum le vor ceti la ivirea zorilor acești țărani soldați... cum vor ofta spunând:

— Iată... hârtiuța asta vorbește ca din inima mea... parcă-i scrisă cu sângele inimii mele... ia'n ceteste-o și tu, frate, și trece-o mai departe...

S'ar putea ca la coborîrea din tren să-l aștepte Bot-de-Câne cu escortele, să-l ia între baionete... puțin îi păsa...

era fericit că nimerise o glie așa de bună. Ca din nebăgare de samă se sprijinea de umeri nemișcați, lăsa hârtiile s'alunece pe bănci, le punea pe polițele vagonului, între culere, înainta cu greu, spunând :

— ... măi fraților... nu vă supărați... umblu... caut un loc... îi plină lumea de amărâți... Fii bun, frate, ferește-ți o țară capul... așa! Iartă-mă și tu, măi frate... n'am vrut să te calc... eh, întunericul...

— ...întunericul.. îi răspuse glasul unui soldat culcat sub bancă. De unde lumină, când ne-a băut ghermanul gazul...

În vagonul al doilea clipea un capăt de lumânare lipit de geam. Intins pe-o bancă, un soldat horcăia, alt soldat îi desfăcuse vestonul, îi tot căuta inima, strigând speriat :

— Măi fraților, măi! Moare, măi fraților! care din voi știe „Crezul“... ori „Mântuește-mă, dumnezeule“?

Apoi, Bart auzi de pe platforma vagonului următor un glas puternic, încărcat de suspine, gemând :

— „...mântuește-mă... mântuește-mă!“ în timp ce o trișcă suna în alt vagon, departe, plângând mocnit.

Locomotiva scoase un șuier lung și-atunci, din toate vagoanele, izbucniră chiote și cântece. Trenul porni într'o smucitură, Bart, înainte de a sări jos, mai împrăștie un mănunchi de hârtii, cu o mișcare largă, peste capetele soldaților. Iși ridică gulerul pardesiului, ocoli tocmai pe la rampa marfanelor, și, urcând spre oraș, iar se lovea de bocancii soldaților adormiți în gura gangurilor.

Nu i se mai ștergea din minte capul pleșuv al lui Zaharie Dâmbău; parcă vedea un vultur pe niște stânci sălbătice, privind țintă în nesfârșirea depărtărilor.

Iși strânse mai bine pardesiul la piept, coti pe-o ulicioară. Era ca la capătul unei munci nespuse de grele, și, intrând în tinda joasă a casei, nu mai aprinse lampa, se întinse pe patul lui vechi, hodorogit, care țipă din toate încheieturile.

— Iar umbli nopțile... au să te

prindă patrulele... de unde vii? prinse a-l sfădi un glas din încăperea alăturată și când se deschise ușa, intră în tindă odată cu lumina gălbuie a lămpii, un miros rece de cartofi putrezi și de mucegai.

O femeie adusă de spate, cu o bonetă mârșavă peste părul cărunt, îl cerceta întinzând spre el lampa într'o mână uscată.

— ... iar umbli nopțile... unde-ai fost? Eh, cărțile... cărțile astea ți-au năucit capul! De mic ți-au năucit capul... într'o zi am să le ard...

Privi cu dușmănie etajerele tixite cu cărți și nu găsea cuvântul de blestem care să le facă deodată scrum...

— Am să le dau foc... așa s'ajung ziua de mâne! Tat'tu, dacă trăia, ți-ar fi arătat el...

— Mamă... lasă... îi răspuse într'un târziu Bart; se ridică, i se plecă asupra mânilor, sărutându-i-le și râzând. Mamă, la ce să mă cerți? Du-te... să nu răcești... N'ai făcut ioc?

— De unde lemne? îi răspuse ea așezându-se pe marginea patului, izbucnind în plâns. Știi bine că n'avem un lemn... vine iarna...

— Lasă... lasă... mamă... cerca ei s'o liniștească, mângâindu-i tâmplele încărunțite, n'ai grijă... vom face rost...

Știa ea bine că feciorul ei va face rost de lemne; ceeace o speria nu era grija iernii, ci grija că feciorul ei, pe care-l crescuse cu atâta greutate, va fi într'o zi prins... poate împușcat în râpile Țicăului.

— ... că numai pe tine te am... gemu ea.

— Bine, măicuță... bine... lasă... culcă-te...

— Da, așa mă amăgești în fiecare sară... zâmbi ea printre lacrimi. Imi tot spui că nu te mai duci — și cum vine sara, te-apucă neliniștea, ca pe lup... Știi bine că ți-s plămâni slabi... umbli prin ploaie numai în pardesiu...

Tăcu, pentrucă prin apropiere s'auzi trecând o cavalerie în galop. Tropotele parcă tocău în adâncimile întunericului, scrășneau pietrele când uriau tunurile și chesoanele în fugă.

Și cavaleria trecu mult timp, până s'auziră niște scârțâituri de roți și cai strănutând. Niște glasuri se sfădeau în nemțește.

— Trec nemți spre front... spuse bătrâna, și amândoi rămaseră tăcuți pe marginea patului, cu ochii pierduți în abureala geamului.

Când ea tresări într'un târziu și-l privi, Bart sta cu punții încleștați, cu bărbia repezită înainte.

— Lasă... lasă... îi spuse ea, toate vor trece...

— Când vor trece... are să fie o grozăvie... îi răspunse el, și-i păru rău de mânia pusă în glas față de maică-sa...

— Tu știi mai bine... ești tânăr... drumul tău e spre răsăritul soarelui... eu asfințesc...

El îi sărută mâna, o petrecu spre ușă, rămase iar în întuneric și astfel, cum se întinse în pat, văzu iar capul pleșuv al lui Zaharie Dâmbău. Cu cine se va întâlni, oare, mâne sară? Adormi asemeni unui plugar sub un suman ud de ploaie, cu picioarele ude, însă mulțumit până'n adâncul sufletului de bobii aruncați gliilor.

Măgură plecă spre Răchiți în aceeași noapte.

XI

Santinela din poarta închisorii strigă un prelung „stai! cine-i?” — repezindu-și pușca asupra cârdului de umbre, strigă înc'odată și înc'odată, trase un foc în sus, până ce maiorul Firicel țipă cât îl țineau puterile :

— Ofițer... ofițer... Stai!

Sună un semnal de clopot — și-atunci jurîmprejurul zidului santinellele prinseră a striga unele spre altele, cu niște glasuri tânguitoare, că la postul lor îi bine, nu s'a petrecut nimic deosebit. Dinspre corpul de gardă, o lumină de felinar, niște pași apăsați și niște suduituri mârșave veneau spre postul numărul 1. Un ofițer bătrân abia-și arată din glugă o bucată de obraz păros și-un ochi vâscos. Ridică felinarul mai sus, să deosebească grupul oprit la poartă. Văzu câțiva civili learcă, răsuflând greu, duhnind a alcool, îl văzu pe domnul Andriuță trăgându-și când în sus când în jos punga de grăsime de sub gât. Când raza turbure se opri asupra obrazului de cal al maiorului, ofițerul își duse mâna dreaptă spre glugă, salutând cu un singur deget, rostind cu un glas ostenit, bolnav :

— ... ați venit... da... s'apropie...

Se întoarse spre domni, îi săgetă iar, pe rând, cu felinarul :

— ... d-voastră... în priveală... eh, sfântul mâne-sa! Mai bine v'ați întoarce... ei nu trebuie să mai vadă oameni... sufletul li s'a dus... înțelegeți? s'au despărțit de lume... cum vă vor vedea, se trezește iar viața... setea... dracul știe cum să vă spun...

— Să ne grăbim... lasă... îl întrepruse maiorul, intrând pe poartă, urmat de domnul Andriuță care i se înșăfacase de braț simțind cum o spaimă îi îngheață șira spinării, îi topește fluierile picioarelor.

— Vezi... bălbăi el, aș vrea să mă întorc... mă taie niște cuțite în stomac... pe onoare... la revedere...

— Hai... hai... îl smuci maiorul și grăbiră, speriați amândoi de niște strigăte de cocosi, stinse, ca niște chemări desnădăjduite, din adâncimile pământului. Unde dracu-i ofițerul de serviciu? întrebă Firicel, mănios că ofițerul rămăsese în poartă unde istorisea nu știu ce parascovenii grupului de civili beți, lăsându-l să orbecăiască singur, să-și rupă gâtul prin coridoarele ude ale închisorii.

— Înțelegeți... grația la poartă ofițerul. Cel puțin de n'ar fi dușmanca asta de ploaie... s'ar sfârși repede... câteva focuri de armă... ei se'ntorc cu fața la cer... au sus stelele... s'apucă

cu mâinile de iarbă... simt iarba când se încrâncenă... așa... au să se sbată în glod... oh...

Porni repede, ajungându-l pe maior și pe directorul „Bahluului” în dreptul unei căscioare mârșave, cu geamul vântat prin care se zărea cum joacă înăuntru o flacăra de lumânare; un glas gros se tânguia izbucnind des în hohote de plâns.

— Hai, gata... spuse ofițerul de serviciu, deschizând ușa — și răbufni afară putoarea de gaz, de mahorcă, de picioare râncede.

Preotul care se tânguia își închise cartea pe soba de tablă, patru soldați cu niște capele cu țugui lung în frunte întoarseră spre noii veniți niște ochi albi, speriați, ascunzându-și parcă, armele pe care tocmai și le încărcau.

— Așteptăm aici? întrebă maiorul, și glasul îi era dușmănos, rău, soldații își traseră adânc șepcile pe ochi, popa gemu așa de tare, că flacăra lumânării se sbătu mult, se chirci sub glasul lui, se strivi parcă sub răsunele acelea de bronz:

— ...și oare nu poate fi pe lume iertare?... cu fiecare faptă, îngropăm religia lui Isus Cristos...

Maiorul, stând nemișcat lângă ușă, vru să răspundă ceva, dar gâtul i se uscăse cu totul, încât după ce-și linse buzele, clăntăni din dinți și domnul Andriuță tremura de-a-binelea, sudoarea îl cuprinse cu totul, se uita tot mai îngrozit la soldați, la cele patru puști pe care aceștia, cu cât căutau să le ascundă, le dădeau tot mai la iveală până și le ridicară în dreptul ochilor, privindu-le lung închizătoarele.

— Cum te simți? încercă să râdă maiorul, spre Andriuță. Ai vrut... iată... aista-i numai începutul... Hai să ne uităm la ei prin gratii...

— Nu... eu, nu... se bălbâi domnul Andriuță, dar maiorul îl trase de mână afară, soldații se uitau cu dușmănie cum i se sbate gușa, cum balele îi curg pe lavalieră în șuvițe lungi.

— N'ar trebui... să... se cutremură preotul, dar ei erau acum intrați în pușcăria cu coridoarele abia luminate

de niște felinare palide. Mergeau în vârful picioarelor.

În fund, o lumină dintr'o celulă tipărise pe peretele din față umbra grațiilor. S'auzea un glas, neîntrerupt, ca un vuet, rostind cuvinte fierbinți, cutremurătoare. Uneori, glasul se sfâșia, întrebându-l sau dojenindu-l pe cineva care are o putere mare, de ce nu-i pe pământ cum trebuie să fie?

— Bodean... Sâmbătașul... șoșoti maiorul Firicel către directorul „Bahluului” și amândoi își lipiră obraji de gratii, osânditul se întrerupse din rugă, întoarse capul spre ei — și porni iar să se tânguiască, mai desnădăduit.

— Părinte... a bătut ceasul... spuse dela spatele lui Firicel, o escortă. Hai... te rog... părinte... a bătut ceasul...

— Te-am auzit, frate... răspunse glasul osânditului.

Se ridică, voinic, bărbos, își desfăcu mantaua, înșfăcându-i marginile cu amândouă mâinile, smucindu-și-o la o parte, arătând spre gratii un piept lat, puternic, acoperit în smocuri de păr.

— Nu... nu aici... spuse escorta. Trebuie... pe câmp... afară...

— Ei? spuse maiorul, către Andriuță. Iată unul... Ai să ai curaj să scrii cum și-a desgolit pieptul?

— Nu... asta nu... nu-i voie... nu... Aista se roagă sâmbăta? E-i-i pe o noare... na-ți!...

Tuși, își linse balele de pe buze, de pe bărbie, își umplu toată gura cu scuipat și mucii — își repezi un pic capul înapoi, să facă vânt scuipatului drept în obrazul osânditului. Dar când să-și repeadă capul, simți ca un cuțit sub furca pieptului, o ghiară îi strângea mațele, i le rupea, i le tăia bucăți, încât se lăsă în genunchi cu fruntea pe broasca ușii, sclifosindu-se și gemând, în timp ce din celulă porni un hohot de râs, puternic.

— Ar trebui rupt... rupt în bucăți... sfâșiat de lupi... spunea domnul Andriuță, apăsându-și pantecele.

— Lasă... hai! îl smuci maiorul. Domnul Andriuță voia să-și svârle

numaidecât scuipatul printre gratii, dar sări la o parte când escorta îi spuse :

— Lasă... și-așa... nu mai apucă să...

— Acum... șopti maiorul, fii atent! vei vedea... ai să vezi... da ! ce te holbezi așa ?

— Pleșuvul ?

— Ce umbli ? am arestat toți oamenii pleșuvi din țară ! îi am aici... Dacă-l cunoști care-i cel dela galerie, îei cel puțin „Bărbăție și Credință“ ? Te rog, umblă încet ! Escortă, de ce mama dracului chiorăște așa felinarul ? Poate are careva o lanternă. N'are nimeni ?

Lumina căzu întâi asupra unor picioare goale în lanțuri ; căzu apoi asupra unor mâni subțirele de copii, se văzură vreo paisprezece băieți culcați unul lângă altul pe cimentul gol. Era un fel de hrubă strâmtă că hârdaul rotund o cuprindea aproape în întregime. Pereții șiroiau apă, răbufnea un vânt puțind a excremente. Că toți cei paisprezece erau înlemniți de frig, se vedea după tremurul mânilor, după felul cum se chirciseră unii într'alții ; când își mișcau picioarele, lanțurile zăngăneau, răsunetul lor ieșea în golul coridoarelor. Se vedeau niște obrazuri trase, scofâlcite, unul tușea ascuțit, șuiera din fundul plămânilor.

Speriați se uitau toți paisprezece la fața maiorului și mai cu samă la obrazul lui Andriuță lipit de gratii. Unii se trăsuseră cu spatele la perete, își acoperiseră piepturile cu mâinile.

— Băieți ! spuse maiorul, repezindu-l pe directorul „Bahluului“ la o parte. Care din voi spune cum a fost, îi dau drumul... acasă vă așteaptă mamele... plâng și vă așteaptă... acasă-i acuma cald... fraților voștri plâng după voi... Dece să stați să putreziți aici ? Nu-i nevoie să-mi spuneți cum îl chiamă pe omul care v'a dat hărțile... nu ! spuneți-mi numai unde șade, strada și numărul... Nu-i așa că vi le-a dat unul voinic, cu capul

pleșuv ? Așa-i ? Ia'n spuneți-mi... Bine ! Tu, cel din mijloc, văd că vrei să spui...

Băiatul culcat la mijloc, unul cu picioare lungi, cu o șapcă de licean trasă pe ochi, încercă să se ridice.

— Da, domnule maior, spuneți că acasă ne-așteaptă mamele și frații... Eu n'am nici mamă, nici frații... ni i-ați ucis la 29 Iunie... ni i-ați ucis cu patul armelor și cu parii... La fel și părinții celorlalți tovarăși... noi nu mai avem pe nimeni...

— Drepti ! strigă maiorul, sculați-vă, sângele mamei voastre ! Păcat, domnule Andriuță, că se face ziuă... și-aș arăta o demonstrație la cărlige ! Iți închipui șerpi suierând pe jărat, svârcolindu-se în spasmuri... sărind încovrigându-se, desfăcându-se cât is de lungi... așa se svârcolesc și ei... da ? am instrumentele mele ! leșină de durere când îi bat la tălpi... îi ud cu apă, îi trezesc, ei rămân muți... nu vor să mărturisească ! Iaca — sunt șaisprezece zile de când îi bat... pe dracu ! li ard cu ranga la fluierale picioarelor... degeaba ! Și'n trei zile trebuie să fie raportul pe biroul Mareșalului... Nu pot scoate dela ei nimic... nimic... nimic !..

Și prin mintea maiorului trecu un gând negru, niște aripi de pasăre îi acoperiră fața :

— Mda... mâne sară... rosti el și-și făuri mai departe gândul : mâne, va veni aici la gratii, la ora 2 noaptea... îi va întreba... dacă vor tăcea ca de obicei, va scoate pistolul, îl va ucide pe unul, cel cu șapcă de licean... Atunci, de bună samă, vor prinde toți a răcni... vor spune și laptele supt...

— Bine ! făcu el ! Va să zică nu vreți să spuneți... nu ? Atâta vreau să știu : cine v'a trimis la Poșta Veche, la prizonieri... cu hărțile. Nu răspundeți ? Escortă, descuie ușă ! Du-I ! Mă aștepti cu ei până viu dela... dela... dela...

Și i se uscă limba, prinse a bălbâi :

— ... dela răpa Țicăului... Va să zică îi duci și mă aștepti până mă

întorc dela râpa Țicăului ! Unde-i plutonul de execuție ? Gata ?

— Vai... doamne... dumnezeule... doamne... s'auzi geamătul sâmbătașului — și un soldat din plutonul de execuție prinse a plânge la celălalt capăt al coridorului, închizătoarele armelor clămpăneau, s'auzea tânguirea preotului și-abia atunci cei paisprezece băieți se umplură de o groază nestăpânită. Voiău să se ridice, când își atingeau tălpile de ciment călcău parcă în foc. Cel cu șapcă de licean prinse a tuși ascuțit, se sprijineau unii de alții, să se țină pe picioare — și astfel se îngrămădiră într'un colț, acoperindu-și fețele cu brațele în fața felinarului, unul striga :

— Nu... nu... nu...

Felinarul, însă, îi urmărea îndărătnic; ei, strânși unii de alții, se furisau în lungul peretelui, li se vedeau numai obrazii crispați, ochii căscați de spaimă.

— Nu... nu... nu... țipa într'una glasul acela.

— Ba da... Ba da... râse maiorul, escortă, ce te holbezi așa ? Du-i la cărlige !

— Așa ! se'ntoarse el spre directorul „Bahluiului“. Hai mai repede... ne-apucă ziua...

Il smuci, însă domnul Andriută încremenise uitându-se cu gura căscată cum cei paisprezece ies prinși unii de alții, ca un ciorchine, se țineau așa de strâns, că arătau ca un trup ciudat sprijinit în atâtea picioare ologite, un trup cu paisprezece capete speriate

— ... Dar... pentru dumnezeu... maiorule... ce-i cu ei ?

— Ce-i cu ei ? Ai auzit de U.T.C. ? Nu ? Asta 'nseamnă Uniunea Tinerețului Comunist ! Acum știi ? S'au prefăcut că vând covrigi prizonierilor dela Poșta-Vechă... când colo, le strecurau niște hârtiuțe scrise în rusește... îi țineau la curent cu mersul frontului... Ce, te-au fost înduiosat ?

— Așa-a-a... dacă-i așa, dece-i mai

ții... dece nu-i căsăpești în noaptea asta ? I-auzi cum plouă... bate vântul... Ah ! știi maiorule... să-i cărduiască spre râpă... Ori dă-i dracului... ar țipa... Oh ! Inchide-i într'o dubă... la Copou este o pădure...

— Asta nu, hai mai repede !

Și maiorul râse :

— Dacă-i omor, cum au să mai mărturisească ? De omorît, am când după aceea... trebuie prinse toate fițele... trebuie pusă mâna pe toți... îs mulți... mulți al dracului... devin o primejdie națională ! Ai văzut la teatru...

— Domnule maior... îl întrerupse ofițerul de serviciu, nu vă supărați... e târziu, domnule maior... Se face ziuă... se trezește orașul...

Adaugă privindu-l pe directorul „Bahluiului“ cu ură :

— D-voastră... nu-i pentru dumnea-voastră... e noroi... plouă... v'ați murdări pantofii...

Se întoarse pân'la celula sâmbătașului, privi lung înăuntru, se prinse cu amândouă mâinile de gratii :

— Oh... nu mai geme... lasă ! lasă !

Se 'ntoarse spre preot :

— Vă rog... părinte... vă rog, dece să plângeți ? Ei au nevoie să fie tari... vă rog... nu...

Soldații din plutonul de execuție stăteau cu arma la picior, cu capetele în pământ, ascultând cum vântul izbește ușile și ferestrele. Toți auzeau cum țipă undeva, afară, o pasăre de noapte. Prin pereții închisorii s'auzea un vaet lung, sâmbătașul gemea și se ruga plângând :

— ... „spre un liman de verdeață și liniște“... se ruga preotul, uitându-se sus la geamul în care prindeau a se desluși niște umbre turburi. În fundul umbrelor se răsfrângea și se clătina lumânarea din celula sâmbătașului.

— Oare încă nu-i gata ? Ce dracu caută aici țivilia ? Întrebă o escortă. Acum s'au oprit la celula parașutistului... uite cum se holbează țivilul ! Ce naiba caută ? N'are destule veselii în târg ? Măi, du-te unul și spune

băieților celora să nu mai țipe așa ! Nu cumva-i bate ? Eh, dacă-l caută pe dracu ! Auzi... niște țânci, să schimbe rânduiala de pe pământ. Boieri... argați... unul dumnezeu a rânduit... Gata ? Iaca, a intrat iară în vorbă domnul maior... cine dracu a adus țivilia aici ? Ne-apucă ziua... Noaptea, tragi... îți astupi repede urechile... ziua, îi vezi sgârcindu-se... îi auzi cum bolborosesc...

În fundul patului făcut din două scânduri sta un tânăr cu fața albă, tot ascultând văzduhul. Privi neclintit spre cele două capete lipite de gratii.

— ...Rusul... parașutistul... șoșoti maiorul, adăugând cu glas tare :

— Hei, ruski... Rusland caput ! Caput Odessa... Chiev... Harcov... Stalin-grad... caput ! Ferșteen ?

Rusul nu răspuse numaidecât, stătu mult până-și topi masca obrazului, până-i adună grimasele și încrețiturile într'o ură. Brațul lui drept prinse încet viață, prinse să se miște, să se frământa, până-și adună toată puterea într'un pumn greu, colțuros, svârlindu-și-l spre fețele dela gratii :

— Niet... Niet ! Niet !

— *Fertig*... spuse spre el escorta, arătându-i arma, printre gratii, dar rusul se lungise pe scânduri, se răsucise parcă în cioturile unui somn grozav.

Ușa scârțâi, el sări de pe scânduri, căzu la prag. Bodean spuse către escortă :

— Să-l lași... să mi se razime de umăr...

— Așa-i că ți-i... încearcă să-l întrebe escorta, văzându-l pe bărbatul acela cu piept puternic, uriaș că abia încăpea în coridor — scăzând parcă, subțindu-se la față, făcându-se din ce în ce mai mic. Își încârjoie spatele, răsufă ca după o caznă, încât, când rusul i se înșfăcă de umăr, se prăbușiră amândoi în balta de apă scursă din pelerina maiorului și din mantaua lui Andriuță.

— Pierdem prea multă vreme... rosti cu un glas sec ofițerul de ser-

viciu, și-și acoperi fața când strigă printre gratiile celei a treia :

— Ion Aluneicu... Ion Aluneicu...

Auzind ploaia de-afară, Ion Aluneicu se strânse tot în mantaua de cergă, se cutremură, întoarse capul înapoi spre celula a treia, întinse o mână ca luându-și rămas bun. Cealaltă mână și-o'ntinse înainte, căutând sprijin, căci se clătina, când într'o parte, când în alta, ca și cum ar fi pășit pe niște pietroaie lunecoase, printr'o apă neagră.

— Hai... hai... hai... îi îndemnă o escortă, cu gura uscată și cum Ion Aluneicu tot cerca să i s'apuce de mână, soldatul se tot ferea, până ce spuse făcându-și cruce :

— Doamne... Oh, doamne... cum să-l sprijin... să-l duc... să-l omor cu mâna mea... și doar dușmănie n'am...

Apoi își întinse brațul, Ion Aluneicu i se'nșfăcă de el ; preotul îi aștepta la capul treptelor, smiorcâind a plâns. Ploaia îi lovi și tustrei osândiții făcură un semn ca și cum ar fi vrut să fugă înapoi în temniță.

— Răspundeți... rânji maiorul Fircel și-atunci escortele își potriviră de-a-binelea armele, atingându-le spatele cu vârful baionetelor.

Bodean crescă iar, uriaș, încât rusul simți în umărul lui un sprijin bun și mai că dormea. Bodean îl țara și când Ion Aluneicu i se'nșfăcă de celălalt braț, el crescă mai țare, încât în lumina alburie a felinarelor părea o uriașă pasăre a întunericului, ținând sub fiecare aripă câte-un stârv. Mergă dârz, escortele abia se țineau de el.

„Are să fie ușor... sfârșim repede...” se bucură maiorul și răsă spre domnul Andriuță :

— ...sfârșim din trei salve...

— ... pe onoare... cred că am de ajuns... pe onoare... o apuc-la vale...

Dar maiorul îl înșfăcă sdravăn, așa că o luară cu toții pe linia tramvaiului, tăiară șoseaua, coborînd pe o uliță plină de apă, printre niște căsuțe care abia se deslușeau în fumu-

riul răsăritului. Se deschise o fereastră, se zări un cap buhos, un glas rău de femeie întrebă :

— Cine... cine trece ? Unde ?

— Oh... maica lui dumnezeu... se tângui un glas. Imi spune Ion Aluneicu... Ne duc în răpă să ne ucidă...

— Cine... cine să vă ucidă ? Dece ?

— Oh, maica lui dumnezeu... spune în lume... să se afle... Ion Aluneicu... pentru fata reginei Vasti...

Gemu, apoi glasul îi pieri. Bodean, zărind înaintea lui o luminiță, se opri.

— Cine ? Ce ? strigă un glas din fereastra cu luminiță.

— Justiția militară... răspunse maiorul Firicel. Stinge lumina... altfel...

Pârâul gâlgăia repede, în spatele bordeielor. Pân'la locul cu gropile mai era cale — și se zărea de ziuă.

— Opriți ! spuse maiorul, încet, pe marginea unei gropi pline cu apă.

Acum, atât Ion Aluneicu cât și ceilalți se ridicară drepti de partea cealaltă a gropii. Bodean își rezezi într'o parte și'n alta cheutorile mantalei, desvelindu-și pieptul. Numai preotul nu mai sfârșea cu tânguirea.

— Am să-i împușc eu... să sfârșim

mai repede... spuse încet, maiorul, către Andriuță. Știi trage ? Ochești... să-i nimerești în piept... Bine ! Escorte, dați-ne două arme... Cel cu hârlețu-i aici ? Să-i acoperiți repede... repede...

— Am înțeles dom'maior... repede...

Două arme bufniră, Ion Aluneicu se prăbuși, răcnind :

— M'ați nimert în pânțece... în pânțece... Omoriți-mă... pentru numele lui dumnezeu... omoriți-mă...

— Trage în rus... eu trag în Bodean... strigă maiorul și armele bufnieau, fulgerau, rusul horcăia în apă, căutând malul cu mânilor. Bodean căzu într'un genunchi, se ridică, își desfăcu mai tare pieptul și abia după al doisprezecelea glonț se prăbuși peste rus, bolborosind :

— Nu m'ați omorît... omoriți-mă... omoriți-mă... Ion Aluneicu răcnea apucându-se cu mânilor și cu gura de bocancii groparului, în timp ce maiorul Firicel, domnul Andriuță și cei trei soldați urcau dealul aproape în fugă.

— Lasă-mă de picior... îți trag cu hârlețul... na... se mai auzi în urmă glasul groparului.

XII

Cu toate că pâclele coboriseră pe pământ, se deslușea cum se despletetește printre dealurile Cucutenilor fumul unei locomotive.

Marfarul se mlădia, gonea, din ce în ce mai repede, sunau semnalele cantoanelor, vestindu-l tot înainte, spre Pașcani.

Într'un vagon în fața unei sobe încinse, stăteau strânși umăr la umăr niște lucrători. Jarul le dogorea piepturile, obrazii, molesindu-i. S'auzea vântul șuierând despicat de goana din ce în ce mai repede a trenului. Grăiau molcom, cap la cap, uitându-se țintă în jarul de aramă. Din mantale ieșeau aburii, ciubotele lor, în dogoarea focului, răspândeau o acreală. Toți erau năvăliți de bărbi, unsuroși, trefiți

peste măsură ; buzele abia li se mișcau, dar ochii aveau o viață puternică, li se sbăteau neliniștiți în tufele sprâncenelor ; când rămâneau nemișcați, ochii unora erau luminați de un zâmbet, alții se ascuțeau sub încrețiturile frunților. Purpura jarului se răsfrângea deopotrivă în toți ochii aceia însetați parcă după un răsărit de soare.

Se vede că despre răsăritul acela grăiau ei în șopot. Toți îl ascultau mai cu samă pe unul care-și descoperise capul pleșuv și-și pusese cușma pe genunchi. Ceilalți îi urmăreau cu băgare de samă mișcarea buzelor, să-i prindă mai bine vorbele.

— Deci, cei dela Pașcani să nu se grăbească... lămuriți-i că-și dau tot

lor cu ciocanele peste mâni, cu cât se grăbesc ! Să ție legătura cu Nicolina... de Ițcani am eu grijă... Ați înțeles ? să'ntârzie cât mai mult trimiteră vitelor la abator...

Tăcu, gândind adânc, cu ochii pierduți în niște câmpii din roșăța jarului. Toți se uitau la el, unii și-l amințiră cum era cu ani în urmă, la atelierăle Nicolina.

Intr'o zi, demult, grupuri legionare au ridicat pe hornul atelierelor steagul verde, ca un semn de intrare în domnie. Atunci Zaharie Dâmbău a izbit dușmanului întâiul pumn. Un grup de tovarăși a înconjurat hornul, și Zaharie prinse a urca scărița de fier. Sirenele se opriră din geamăt, ochii îl urmăreau cum sue cu băgare de samă, tot mai sus, își mlădia oțelul mușchiaturii, părea o panteră tânără urcând într'un arbore drept și nespun de înalt pentru a prinde pasărea trufașă care flutura, flutura...

— Mai sus, Zaharie... mai sus... îl îndemneau tovarășii prin strigăte.

Acum, ajuns în vârf, Zaharie Dâmbău smuci steagul verde, îl mototoli într'o mână, îi dădu drumul ; până, înainte de a se lăsa la pământ, se mai desfăcu în falduri, plutea pe vântul ușor. Căzu într'o băltoacă de păcură, înafara zidurilor. Sus, stăpânind întinderea, se desfășurase un steag roșu, fluturând larg. Atunci sirenele prinseră să geamă, locomotivele șuierau neîntrerupt, sunau ca zeci și sute de clopote tampoanelor lovite cu ciocanele, salutând înălțarea steagului roșu. Se vedea steagul, până departe, ca o pată de sânge pe cer, o pată care închipuia sângele miilor și milioanele de muncitori striviți.

Un vânt se pornise și steagul se smucea spre alte zone ale văzduhului mai sus, să arate cât mai departe, să-l vadă cât mai mulți oameni. Vuia în uneori, dar părea mereu mai puternic, deasupra orașului prins de nebulina verde. Domnia lui în văzduh a fost scurtă, dar a rămas, așa fluturând, în sufletele oamenilor. Toți câți l-au văzut înălțat atunci, când își socoteau în curgerea anilor inima, îl

găseau după liliicii primăverilor, roșu ca un răsărit. Il puneau la locul lui, în inimă, între anotimpurile luminoase, pentru o zi care trebuia să vină... Dela fapta aceea au trecut ani. Și astfel, Dâmbău n'a mai avut tihnă. Părăsi atelierăle Nicolina tot atunci ; începu o viață de sbucium. Vara, în toțul grâului, purta batozele pe la moșii, lucra pe unde apuca, dar pretutindeni semăna din inima lui acei grâu bun care într'o zi trebuia să răsară în toate gliile. N'avea familie ; uneori ofta și-și privea lung mânilor. Ii era dor de-o încăpăre caldă, cu prunci care să-l aștepte sara pândindu-l la geam. Deseori, când trecea pe ulițe i se umpleau nările de miroznanborșului cu leuștean și i se umplea inima de-o tristețe. Nevoile i-au pus devreme promoroaca în păr ; acum iată-l pleșuv la patruzeci de ani. Tocmai se uita la un buzunar al unui lucrător... Din buzunarul acela jerpelit, soios, ieșea mănua galbenă a unei păpuși — și el surăse amar, dădu din mână :

— Căruța mea a trecut demult, cred c'au putrezit și caii... Dar să nu credeți că nu-mi mai aștept mireasa... O aștept de mai bine de douăzeci de ani... și cred că-i aproape... are să fie o nuntă grozavă... Eu cu mireasa aceea m'am logodit de cum mi s'a deschis mintea... are să vie între steaguri... multe steaguri roșii...

— Ți-aduci aminte... la Nicolina... atunci...

— Eh, frate... eram în anii mănzuului... dar când s'a vesti mireasa, am să mai înfig un steag, sus, sus... Eu pentru acel ceas trăiesc, măi Ioane ! Aveți grijă ce v'am spus, îndată vin Pașcanii... Să nu bată prea repede cu ciocanele, că tot lor își sdrobesc degetele... Mă auziți ?

Rămase pe gânduri, îi veni în minte acea poruncă a neamțului „*alle Räder nach Osten!*” — și iar își închipui globul străbătut de milioane de roți, toate gonind spre Răsărit.

— ... și dacă se poate... reluă el, să pue piedică la roți, să nu fugă prea tare... N'au să crape, dacă le-or veni

vitele mai încet la abator... Iată-ne, urcăm la Ruginoasa... Când vă ajunge dorul, mă găsiți pe linie... dacă nu cumva m'or muta în altă parte... sau dacă nu m'or trimite pe front... dracu știe!

— Cu bine, bade Zaharie, ne-om gândi la d-ta și lucrul are să ni se pară mai ușor... Să ne vedem sănătoși, cât mai repede, la nunta aceea...

Și astfel, Zaharie Dâmbău urcă la Pașcani în alt tren de marfă, călătorind mai departe în rostul lui. Cei-

lalți lucrători, înainte de a intra în ateliere, stătură ca înmărmuriți uitându-se la trenuri; din sfert în sfert de oră porneau în șuierul puternic al locomotivelor, tixite de infanterie, artilerie și tancuri. Roțile goneau ca'ntr'o rostogolire, mereu unele după altele, trenuri după trenuri și acum lucrătorii înțelesesă mai bine cu ce putere uriașă au de luptat. Unii clătinară din capete, alții își strânsesă pumnii, hotărâți, și astfel intrară în ateliere.

Majurul Codău, după ce rămase numai în cămașă și'n izmene, se urcă în fundul patului și abia după ce-și întoarse, spre soba care duduia arzând, pântecul cât copaia, și și-l încălzi o vreme, răsufală lung, greu, ca după urcușul unui deal.

În căsuța bătrânească era cald și bine, zâmbeau din icoane niște pustnici cu bărbi rare. La celălalt capăt al patului sta o femeie mărunță, uscată, împletind repede un ciorap. Cineva ciocăni ușor la geam.

— Vezi cine-i... spuse încet Codău și abia atunci auziră ploaia de-afară, ploaia fără sfârșit căzând de paisprezece zile și paisprezece nopți; lampa clipoci repede, apoi sămburele de lumină rămase drept, nemișcat, ascultând parcă sbuciumul dela ferești al vântului, țipetele unor stoluri întârziate.

Ochii lui Codău și ochii Pazunei aveau aceeași neclintire ca și lumina lămpii, ascultând. Focul își scoase limbile roșii din gura sobei, încât pustnicii din icoane păreau a se uita cu mirare la cei doi oameni încremniți fiecare la locul lui.

— Vezi cine-i, spuse Codău încodată, când ciocănitul s'auzi a doua oară și Pazuna s'apropie de geam.

— Cine-i? Cine bate?

— Indurați-vă și deschideți... s'auzi un glas plângăreț. Sunt un soldat

de-al domnului majur Codău. Vă rog, în numele maicii domnului...

— Deschide-i... spuse Codău, sărind din pat. Poate mă chiamă la cazarmă. Ce să fie oare?

— Ești un bou încălțat, Iolampie... ușor spui deschide-i! Dar dacă-i vr'o unul căruia i-ai făcut mizerie... nu i-i fi dat concediu... a dezertat... acum vine și-ți dă mașele afară cu baioneta... Hai?

— Nu, măi Pazună! Eu, în război, le-am fost ca un tată... Dacă era pe ucis, mă puteau ucide pe front. Feri la o parte, să-i deschid eu... Cine-i? Întrebă lipindu-și urechea de mantaua cu care era acoperită fereastra. Cine-i măi? că eu iau pușca...

— Om bun, dom'majur, să-mi sară ochii dacă nu-i om bun! Vă rog, primiți-mă în casă, sunt bătut de vânturi...

— Măi... se miră Codău, trăgându-și pantalonii. Al naibei să fiu, dacă nu-i aista glasul lui... lui... cum dracu îl chiamă? Unul... ei, cum dracu îi spune?

Obrazul i se luminează de bucurie, în timp ce-și încălța bocancii; își puse mantaua pe umeri, ieși în tindă, trase zăvorul de pe ușă, grăind repede, cu glas mare:

— Cine-i măi? Poate-i unul din cei vechi, din cei 210? Unde ești, măi? Care ești, precista și dumnezeoica?

Simți cum două mâni înghețate îi prind mâna dreaptă ; o gură rece, aspră, i-o sărută lung ; după tremurul acelor mâni înțelese că străinul abia își ține hohotul de plâns. Oare l-a picurat ploaia sau omul acela-i udă mâna cu lacrimi ?

— Hei, vină, vină... ce-i cu tine ? Cine ești, omule ?

— Unul din cei 210, tătută Iolampie...

— Ei, bată-te apele... intră... haide odată...

— Sunt plin de glod și de păduchi... mi-i foame. Intinde-mi peste prag o coajă de mămăligă și sfinții să-ți însemne fapta pe ceea lume !... Bogdaprosti, tătută...

— Ei, măi... se mânie Codău, cu mine nu te juca ! Ți-am spus : intră... intră odată ! Cum te chiamă ? întrebă ducând străinul de mână, prin tindă, trecându-l pragul în încăpere.

Pazuna se furișă după sobă, focul scoase afară niște limbi ascuțite, apoi, speriat, se trase în fundul sobei, scoțând un sunet între hârăit și geamăt.

— Dadaci... făcu majurul, după ce-i privi lung pălăria mare, pleoștită, ilicul rupt prin care i se vedea pieptul, — și picioarele învăluite în niște cârpe ; tremura din tot trupul și pe fața acoperită ca'ntr'un obrăzar în barba neagră îi alunecau stropii de ploaie din gardina spartă a pălăriei.

— Da, tătută... sunt Niculai Dadaci... Mai bine rămâneam și eu la „Cele Șapte Coline“... acum eram putred în luncă... ori mă mâncau peștii în Marea...

— Măi Niculai, măi... ce-i cu tine, precista și dumnezeoaica ? Cum ai ajuns așa ? Ia'n Pazună, scoate ceva din blidar... Unde umbli, măi Niculai, măi ? Ce-i cu tine ? Ia'n istorisește-mi ! Ai auzit, Pazună ? Caută în blidar ceva de mâncare... Șezi, Niculai...

Se opri din vorbă ca dintr'o fugă, în timp ce Dadaci, așezându-se pe prag, își puse pălăria la picioare stând nemișcat, cu capul în pumni. Picioarele lui mari, late, se alăturară, se strânseseră unul lângă altul, ca rușinate de flendurile pline de glod care

le înveleau. Și țiganul începu a grăi abia într'un târziu, sub privirea mirată a majurului așezat pe pat cu mâinile cruciș. Pazuna, cu tot îndemnul lui Codău, nu se da urnită spre blidar ; cu niște ochi răi, fulgera când spre Codău, când spre străin și, în sfârșit, când Codău o apucă de mână și-o rezezi — ea pufni mâniaoasă, deschise blidarul, cotrobăind supărată, scoțând la urmă o jumătate de pâne cazonă și Dadaci tresări, își deschise ochii mari spre ea, înghițind în gol.

— Na-ți... se răsti la el Pazuna, intinzându-i pânea, iar Dadaci, apucându-i odată cu pânea și o mână, își apăsa gura pe ea, încât îi simți dinții reci, ascuțiți ca colții și se trase înapoi, speriată, amenințându-l pe Codău cu pumnul.

— Bogdaprosti... Bogdaprosti... bolborosi Dadaci, făcându-și cruce și prinzând a mușca din pâne ca o fiară, o sfârși din câteva molfăituri, își adună firimiturile dela picioare, apoi se uita în jur, pe jos, cu nările pline de mirosul acru al pâinii, stătu îndelung cu ochii îndreptați asupra blidarului, până ce Codău se răsti la Pazuna :

— Mai dă-i...

— Lasă... lăsați... bolborosi țiganul, cuprins ca de-o rușine, trăgându-și picioarele mai spre prag. Se chiamă că mi-am prins o țără inima... Bogdaprosti doamnă...

— Mai dă-i... se răsti Codău la nevastă-sa, apoi se ridică, scoase din blidar o pâne, o bucată de slănină, un cuțit și-o sticlă cu rachiu verde. Tot scorie ai rămas, Pazună... o dojenea el, trăgând în fața lui Dadaci un scaun, frângând pânea în două ; tot scorie ai rămas, așa cum te-am luat dela mătă... Apoi, știi tu ce-i pentru mine omul ista ? Cei 210...

Gemu și-și duse sticla la gură, bând până ce-și pierdu răsuflul.

— Cei 210... Mușenița... acolo au rămas șaptezeci... Cele Șapte Coline... Dalnic... Tatarca...

— Ai jurat la nouă biserici că nu mai bei, Iolampie ! se oțări Pazuna, repezindu-se să-i ia sticla.

Codău, întunecat, o repezi la o parte :

— Să piei din ochii mei, liftă... muieră... Am să beau... beau... că așa-mi place... Am jurat ? Și ce-i ? Dumnezeu ține în cer registre de administrație, foaie de alimente ? Ce-i Dumnezeu, majur ? Ia'n nu mai umbla cu fleacurii !...

— Iaca, de asta am să mă duc eu de pe lume, acum la bătrânețe... prinse a bocii Pazuna, ghemuindu-se lângă sobă, uitându-se la ei cu niște ochi ascuțiți.

După aceea, pe când Dadaci istorisea, focul din sobă își domoli sbateră, lumina lămpii împietri, galbenă. Pazuna se așează pe pat cu bărbia în pumn, ofta rar, rostind în răstimpuri cu un glas sugrumat de suspine :

— Vai, dumnezeule... doamne...

— ...când am ajuns la Pârăul Cârjei, tătută, pe-ai mei îi luaseră jandarii, îi mânase, cărd, la Ucraina... Țiganul cel vechi, orbul, de supărare s'a înneecat în iaz... și doar m'am bătut pentru Patrie, d-ta știi, tătută... Ani grei, nu mi-am văzut casa. Țuna mea rămăsese de dărvală, vai de zilele ei... I-au luat, i-au dus... cică să curețe neamul de tot ce nu-i român... Eu socotesc că mai nimerit ar fi fost să prindă Mareșalul a curăți pământul ista, nu de oameni nevoiași, ci de hoți... de atâția hoți care-i are...

Tătută Iolampie ! Intâi m'am socotit să mă duc după ai mei, la Ucraina... să merg, săptămâni, luni, ani... să-i aflu. Mi-a pierit inima. Cred că port în locul inimii un lemn ars... nu știu ! De nenumărate ori am pornit la drum... m'am întors. Umblu hămesit de foame, dorm sub garduri, pe unde se'ntâmplă... mi-i frică de jandari. Trăiesc din pomana oamenilor și-mi asudă fața de rușine... M'am socotit să mă strâng de pe drumuri, dar unde să mă strâng ? Am venit să mă primumiți înapoi la regiment...

Tăcu, își luă pălăria dela picioare și când și-o puse pe cap părea o pasăre ostenită.

— Vezi, Pazună... strigă majurul

Codău, ridicându-se uriaș, roșu de mânie. Iaca de asta îți spuneam eu... lumea nu-i bine orânduită... Tu, stăpân, iei omul sărac, îl înhami ca pe-un cal, îl bați, îl porți, îți trage căruța... după aceea, când te scoate la liman, îl arunci... Ei, bre, bre, asta nu-i bine ! Pazună, Pazună ! Măi omule... se întorse el spre Dadaci și focul se trase iar, speriat, în fundul sobei, lumina lămpii tresări mirată. Afară ploaia cădea mai repede, undeva, în vecini, un cocoș strigă de trei ori miezul nopții... Ce-ai să faci la regiment, măi omule ? Eu te primesc, că nu-i moșia lui tata... Te trec la ordinar... stai o zi, o săptămână... după aceea te bagă în batalionul de marș, te mână pe front, la moarte... Asta vrei tu, Niculăeș ?

Își puse pumnii în șolduri și se plecă asupra lui, privindu-l cum plânge liniștit.

— Vai, măicuță a domnului... oftă Pazuna, uitându-se printre lacrimi la pustnicii din icoane. Și nu mai îngăduie ploile... adause ea ascultând cum cântă cocoșii, din ce în ce mai mulți, ca niște trâmbițari de spaimă la o izărare prin potop a lumii.

— Niculai Dadaci... spuse majurul Codău, îndreptându-și trupul, repozându-și brațul spre el. Ascultă bine, soldat Dadaci ! Eu, majurul Codău Iolampie, îți ordon...

Speriat, țiganul sări în picioare, pălăria lui mișcându-și marginile, căpătă un aer de trufie...

— ...îți ordon, Niculai Dadaci... să nu te temi... îți ordon să-ți vie inima la loc... Înțelegi ? Bine ! Odată cu ziua, pornești la Ucraina ! Caută-ți neamull... Bani ? Poi, măi cioroiule, nu ești tu din cei 210 ?

Tăcu, oftă ștergându-și ochii :

— ...cei 210, săracii... s'au stâns, fără lumânare la cap... ai lor, cei de-acasă, îi mai așteaptă... copiii lor ies în crucea drumurilor... apucă străinii de mână... îi întreabă... străinii le răspund că părinții lor au să vie... și ei așteaptă. În timp ce părinții lor putrezesc... așezați stivă, unii peste alții, în fundul pământului...

Luă sticla, și-o puse la gură, trase îndelung, într'un gălgăit repede; și cum rachiul se sfârși, o aruncă în mijlocul casei și căzu pe scaun, cu capul în pumni, grăind rar, printre niște oftări grele, cu limba din ce în ce mai încleiată :

— ...îmi aduc aminte... la Cele Șapte Coline... din câteva sute s'au întors șapte... opt... Am făcut un foc între hulubele căruței... le-am ars scrisorile... și erau scrisori de aman... ca niște tânguirii la morți... parcă s'auzeau cum răcneau ei în vorbele din scrisori... răcneau s'audă pân'la cei de acasă... Când le citeam scrisorile... auzeam în mine un vânt mare... auzeam cum plâng oamenii... mă ascuți Pazună? Fiecare cuvânt al epistoliilor era un plâns... O viață de om, n'am înțeles asta... îi croiam cu băta... cu precista și dumnezeoaica... Deodată, într'o zi, pe front, mi-am dat sama că sfarm sub bocanci suflete chinuite care plâng... Mi s'a înmuiat inima... mi s'a ticăloșit... nu știu... nu mai sunt bun de nimic... când iau acum în primire ostași, întâi le caut fața... le văd durerea... cred că au să mă scoată la pensie... nu știu... Și am fost în zilele mele, cel mai țapăn major! Tu știi, cum mă arătam eu în poarta cazarmii, înghețau toți soldații, fugeau... s'ascundeau în fundul pământului... Azi m'am flecuit... sau, poate... cine știe... asta mi-i inima adevărată... și eu mi-am bătucit-o cu picioarele, o viață de om...

Își legăna capul în pumni, ca'ntr'o tânguire :

— Vai... vai... major Codău...

— Îmbătrânești, Iolampie, îi răspunse Pazuna cu o clătinare a capului, oftând. Eh... am fost și noi... în zilele noastre...

— Poate 'mbătrânesc, Pazună și mi se'ntorc mințile acasă... mîntea cea de pe urmă... Hei... măi Niculai...

— A adormit... țaci... spuse Pazuna într'un șopot.

În picioare, cu mâinile cruciș pe piept, cu capul rezemat de blana ușii, Niculai Dadaci stătea nemișcat, cu ochii închiși, parcă ascultând ploa-

ia fără sfârșit de-afară, fiutul vântului în tindă. Respira ușor, pe față avea un zâmbet de bucurie.

— S'a dus... în lumea lui... spuse încet Iolampie Codău. Unde-l culcăm?

— Îi plin de păduchi... pe pat nu se poate... îi aștern jos...

— Bine, Pazună... bine... ești bună... bună... cu toate că-ți scoți câteodată unghiile... și mă dor sgârieturile... is cu atât mai veninoase, cu cât is unghii bătrâne...

Vorbind unul cu altul în șopot, luau dintr'o ladă un așternut vechi, un cojoc de santinelă, o pernă umplută cu paie și le duceau spre mijlocul casei.

— Nu știu cum... parcă mi-ar fi venit un frate... spuse la o vreme Pazuna, pe când potrivea patele din pernă. Mă prostesc și eu... Îmbătrânesc...

— Hai, hai... nu-mi junghia inima... răspunse Codău, cuprinzându-i umerii slabi. Să culcăm omul... Niculai... măi Niculai!...

— Ce-i? Ce-i? Jandarii?

Deschise niște ochi mari — și văzându-l pe Iolampie Codău își îmblânzi fața, își scăpa capul în piept.

— Dom'major, îi vremea să mă duc... Bogdaprosti... cu bine!

— Nu vorbi în front, leat! Treci și te culcă!...

— Mi-am făcut somnul... lăsați... bogdaprosti...

Pazuna trase în jos lumina lămpii.

Dadaci, descheindu-și șerparul, gata să se întindă în lâna cojocului, simți până'n creieri mâncărimile păduchilor și începu să se scarpine încheștându-și dinții. „Le-aș umple toată casa de păduchi...” gândi el și numai se prefăcu că se întinde în așternut, până ce Codău suflă în lampă; după aceea, potrivindu-și sub cap șerparul, se întinse pe podeaua goală, îndepărtând de el cojocul cât mai mult, în timp ce Iolampie Codău, adormind, prinse a sforăi puternic, scoțând dintr'o nară un strigăt speriat de cocos, din cealaltă un geamăt. La picioarele bărbatului ei, Pazuna sta trează și

spuse când s'auzi goarna regimentului :

— Doamne... câtă amărăciune îi pe pământ...

Apoi, cu glas scăzut, vru să-și trezească omul :

— Iolampie... măi Iolampie... auzi...

Codău sforăia înainte. Afară s'auzeau cum trec spre front companiile batalionului de marș. Niște oameni tușeau, sforăiau caii, scârțâiau roțile trenurilor de luptă. O suduitură scârnavă s'auzi în dreptul casei. Cineva gemu, un glas mănios striga :

— ...că dacă strici alinierea... fătătoarea mâne-ta... te găuresc cu glonțul... Ține cadența... Un, doi... trei... patru... un, doi... trei... patru... Du brandul cum trebuie, dobitocule... Major, de ce fătătoarea mâne-ta ascunzi felinarul? Lasă-l în prăjină! dă ordin... mergem cu felinarele'n prăjini... ce, vi-i frică de avioane, fătătoarea mamei voastre? Nu știți că avioanele nu vin pe vreme de ploaie? Felinarele sus, răscrucea mamei voastre...

— ...ieșim din oraș ca hoții... strigă iar glasul acela, după o vreme, în dreptul casei. Il părăsim ca pe-un cimitir... Dece nu cântă fanfarele? Unde-i muzica? Să cânte... să se deștepte toți trântorii care dorm... Executarea! Ei... n'am dat eu ordin? Să nu văd muieri... nicio muierel! Acasă, la plozi, la curvărie! Ostaș, repede-ți dracului muiera! N'auzi, muierel? Fugi de lângă ostași, că-ți bag sabia'n noadă... Cară-te odată...

— Vai... Of... Oachim... măi Oachim... unde te duci tu? prinse a boci o femeie și glasul răstit strigă :

— Taci, fătătoarea și răscrucea... tacil... Care-i ostașul pe care-l bocești? Cel cu brandul? Din ce companie, mârlan? Cum te chiamă, mârlan? Vrabie Constantin? Unde-i comandantul? Ascultă, locotenent, la primul popas, aplici mârlanului trei-

zeci de trăgători... Dece nu cântă muzica?

— Am dat ordin, domnule colonel... ordin...

— Bine... să cânte odată... Nu știu... eh, mama dracului... parcă mi-am lăsat aici sufletul... orașul pare un cimitir... d-ta nu simți asta, domnule maior?

— Dacă ordonați d-voastră...

— ...simt așa... că parcă eu rămân aici... și spre front îmi merge numai fantoma... dracu știe... iar muieri? De unde răscrucea măsii ies atâtea țărânci? Uite-o... aceea are prunc... dă ordin să nu s'apropie de trupă... că le calc sub copitele calului... Eh... cimitir... adio...

Înainte, în capul coloanei, s'auzi fanfara, abia răzbătând înapoi prin ploaie, strigând jalnic peste casele adormite; s'auziră chiote, porniră vestirile de ziuă ale cocoșilor, goarneau, chiotel, parcă cereau îndurare, parcă cereau destinului voie să se întoarcă înapoi din drumul acela negru, blestemat, către fundul lumii. Apoi, peste acoperișurile ude, peste grădinile goale, rămase ploaia singură.

„Mă duc la Ucraina...” își spuse Niculai Dadaci ridicându-și capul de pe șerpar.

Și Codău, trezindu-se, îi spuse :

— Cât mai repede, la Ucraina...

— Trebuie... îi întări cuvântul Pazuna, descoperind fereastra.

— La Ucraina... spuse, hotărât, Dadaci, sculându-se.

— Întâi îți dau bocanci, cămașă, izmene, veston și bani de drum...

— Uitați-vă... răsare soarele... spuse Pazuna, uitându-se la Răsărit, într'o mirare plină de evlavie... Sfinte soare, de când n'ai mai răsărit așa...

Își împreună mâinile și soarele răsărind roșu, fugărea negurile, feres-trele caselor parcă râdeau de bucurie.

În capul convoiului 700 mergeau cei din Moldova, care mai aveau pe ei niște rămășițe de cămăși mârșave, niște flenduri de cojoace strângându-și-le la piept cu desnădejde. Copii numai în niște cămășuici, cu picioarele subțiri ca fusele, înlemnite de frig, se uitau cu spaimă în lungul stepei, înainte de a porni repede, ținându-se de poalele femeilor care duceau pe umeri coșărți încărcate cu flenduri, bucăți de țoluri și lăicere afumate; picioare negre de pirostria ieșeau afară din amestecul acela, ca niște picioare negre de dihanie... Unele, în coșurile de pe umeri, duceau prunci de țâță, ale căror capete goale se legănau într-o parte și'n alta, în cumpănirea coșului. Purcei negri, cu sfârle ascuțite, duceau în brațe altele; moșnegi ciolănoși, cu ochii plini de întuneric, trăgeau după ei cară și țărădăici în care stăteau îngrămădite zeci de capete, vinete de frig, cu ochi deschiși în spaimă, cu ochi adormiți sau închiși numai pe jumătate. Rânduiți astfel, pe neamuri, țiganii aceștia grăbeau, cu toate că pământul le apuca picioarele în hleiul greu și al doilea pas îi descălța de rămășițele de opinci, îi descălța de ciubotele rupte dela oul piciorului.

În urmă veneau cei de pe Olt, cu plete lungi sub cușme; când își clătinau capetele, în plete le sunau arginții cu pajuri, ei tresăreau parcă ascultând ca un răsunset plin de soare al trecutului. Aceștia, la izgonirea din țară, avuseseră cai mândri, și cine era pe lumea asta ca vornicul lor, Brandabur? Înalt, pietros, cu ilic cu găetane roșii, cu pantaloni largi, scurși în ciubotele de iuft, când da glas de poruncă peste șatră, copiii se opreau din țipăt, câinii se opreau din hămăit, ~~barosurile se opreau din bătutul ferului~~; atunci, singurele făpturi care-i stăteau lui Brandabur în față, mândre, erau focurile arzând strașnice între corturi.

Când porneau la drum, Brandabur,

călare pe armăsarul lui alb, dădea un chiot și pământul prindea a dudui în urma lui, sub galopul cailor, sub fuga de vântoasă a căruțelor.

Căzut în umeri, cu amândouă mâinile băgate în sân, dărdâind de frig, abia mergea acum și abia-și zărea ca printr'un păienjeniș picioarele goale, abia smulgându-și-le din glodul drumului. La dreapta lui mergea un flăcău înalt, sprijinindu-și fiecare pas într'un băț cu măciulie de aramă; feciorul din stânga avea pe el doar niște flenduri de pantaloni, gol cu totul dela jumătate în sus; își privea în răstimpuri pieptul plin de un păr roșiatic și când nu mai putea merge, celălalt flăcău îi întindea bățul.

— Am să mor... mă trage la el pământul... bolborosi vornicul, oprindu-se. S'aveți grijă... să nu uitați... Dacă trăiți, istorisiți copiilor... să nu uite... neam de neam, să nu uite...

— Vom ține minte... răspuse feciorul din dreapta.

— Da, tată, vom ține minte... răspuse cel din stânga.

— Eh... urît... cât de urît îi aici!... se strămbă Brandabur, stupind asupra glodului... Nu-i loc să mori...

— A pierit iarba, tată... îi răspuse cel din dreapta, a ars-o vântul... îndată ninge...

— Opriți-vă! Scoateți-mă din cârd... pe câmp... măcar să simt mireasma de rădăcini... de buruieni putrede...

Cei doi feciori își puseră la îndemâna mânilor lui umerii și Brandabur se sprijini tare de ei, trecând șanțul într'un pâlț larg de iarbă alburie.

— Stai... Stai... strigă un jandarm, venind în fugă. Vrei s'o ștergi, moșule? Dacă 'ncerci, te pușc tot amu...

— Da, prietene... grăi rar Brandabur, îndreptându-și umerii, scoțându-și înafară pieptul, fluturându-și cu mândrie pletele; răsări deodată, Brandabur cel de ieri, din propria lui ruină.

Se uită semeț la jandarmi, înfrun-

tându-i de sub cuşma lui brumărie, încât soldaţii îşi priviră armele cu nelinişte, iar în ochii celor doi feciori ai vornicului, ca şi în ochii tuturor şătrrarilor care se strânsesă liotă în jur, răsări flacăra dreaptă a unui zâmbet. La Asfinţit se văzu o ţandără de cer albastru. Soarele, coborînd către lutul depărtărilor, se arătă roşu în ţandăra aceea — şi Brandabur, după ce se descoperi salutându-l, îşi scăpă iar umerii în jos, pieptul i se trase, barba i se ghemui în piept, căzu în genunchi, ţinut de subţiori de către cei doi feciori ai lui — şi de undeva, din mulţime, gemu o armonică. O brazdă de fân se afla lângă picioarele vornicului. El îşi ascunse faţa în fânul acela, să nu-i vadă oamnenii strămbăturile. Şi stând așa, cu faţa în jos, îşi băgă amândouă mâinile sub fânul acela, ca sub un căpătâi, căutând îndelung, se răsuci cu faţa la cer, având în pumni fire de trifoi, fire de iarbă, scormonite cu degetele, smulse din rădăcină. Işi duse amândoi pumni la gură, sărutând plantele şi încremeni așa...

Coborî pe întinderi un amurg urît cum trebuie să fie amurgul spânzuraţilor. Mulţimea se puse în mers, grăbind să n'o apuce noaptea, grăbind către noaptea care venea din toate laturile pământului. După ce cei doi feciori puseră peste trupul tatălui lor brazda de fân, săriră şanţul în drum, se alăturară oamenilor, dar acum nimeni nu se mai ferea de dânşii să le facă loc pe cărare, nimeni nu-i mai ajută când, sfârşiţi, cădeau...

Înainte lor mergea scârţâind o şarabană largă. Sub coviltirul de Țoluri sta, asemeni unei movili, cuprinzând cu piatra de moară a șezutului toată șarabana, vornicița Burca, acoperită dela gât până la vârful picioarelor într'o fustă roșie. De sub marginile fustei îi ieșeau afară, ca trei căpete de pocitanie, trei căpușoare de prunci, mărunte, cu părul creț. În poala adâncă, ea ținea o găină neagră, care căraia mulțumită de căldura bună. Pe-un draghin al șarabanei sta

un cocoș sgribulit, cu capul băgat adânc sub aripă, clătînându-se în mersul greu al roților. Când găina sări din căldura cuibarului, cotcodăcind asupra oului, cocoșul își trase capul de sub aripă, se înfoie, întorcându-și spre ea creasta semețită. Burca, scoțându-și de undeva, din faldurii fustei, mâinile scurte, grase, luă oul, trecându-și-l; cald, când într'o palmă când în alta, și capetele crețe ale celor trei danci ieșiră mai tare de sub fuste.

Dar în urma șarabanei era bucluc mare de glasuri. Cocoșul își întrerupse cântecul, găina se ascunse sub fustă; Burca, fosăind din gușa umflată cât un bostan, întoarse capul în urmă cu neliniște. Unul, cu un picior de lemn, făcea salturi prin glod, strigând, chemând în urma lui un cârd de ologi, oropsiții șatrelor. Veneau niște arătări de femei, șchioape, cu câte un ochi acoperit de gălme groase ca lipitorile; băiețași cu pântecul gof pocneau cioturi de mâni tăiate cu toporul, din coate; alții, cu câte un picior retezat de sub pulpă, grăbeau într'un mers strămb, abia sprijinit în niște băte.

— Jos... Burca... jos! Jos dubala... jos... să urce ologii... Ea merge în car, ca o împărăteasă! Jos Burca... jos!...

Cei doi feciori ai vornicului se opriră la spatele șarabanei, cel înalt își ridică spre ei bățul cu măciulie de aramă:

— Ce vreți?

— Jos... Burca, jos!... Să urcăm noi, ologii!... Jos!... Jos!...

— Cine vi-i de vină că sunteți ologi? strigă celălalt fecior. La ce v'au tăiat părinții mâinile? La ce v'au tăiat picioarele și v'au scos ochii, trântorii? Cine vi-i de vină că v'au ologit, v'au făcut cerșetori?...

Nu-și sfârși cuvântul, căci ologul cel fără picior îl pocni cu bățul în moalele capului, repezindu-l la o parte, strigând:

— Jos Burca!... Jos!... Brandabur a murit... a murit Brandabur... Jos. Burca!... Jos!...

Inconjurată șarabana și cei doi cătări dupuroși întoarseră spre ei niște ochi plini de înțelepciune și resemnare, în timp ce feciorul lui Brandabur, cel lovit în cap, sta amețit, simțind cum i se scurge pe spatele gol, înghețat de frig, sângele fierbinte.

Cu niște obraji pământii sub cozorocuri, jandarmii se uitau nepăsători la răzmerița ologilor, unii râdeau cu gurile desfăcute până spre urechi.

— Să vedem ce-are să fie... rosti anul, și convoiul sur, lung de câțiva

kilometri, se opri; după aceea își răsucii capul, prinse a se încolăci ca o uriașă viperă, pe miriștea plină de umbrele mari ale amurgului. S'auzeau blestemele femeilor, țipătul copiilor. Și, cum convoiul se opri, ologii se strânseseră grămadă, așezați în glod, pândind șarabana.

Pe-alocurea ș'aprindeau limbi de focuri mărunte; jandarmii se repezeau și le sdrobeau sub tăpile bocancilor.

III

Intr'un târziu, după moartea amurgului, când nenorociții se ghemuiseră cu genunchii la bărbii, dârdâind, plângând de frig, la locul acela de popas ajunse un drumeț înalt, cu cușmă. Se duse de-a-dreptul la jandarmii care aprinseseră un foc și spuse, tot dându-și sumanul la o parte, ca să i se vadă traista'nflorită:

— Cu bun ajuns, fraților... Vă caut urma de mai bine de trei săptămâni. După cum văd, mânați țiganii în fundul lumii. A... eu, Dumnezeu ferească!... nu spun că nu-i bine și așa... nu! eu am gospodărie pe sprânceană... Fac piepteni, câștig... Sunt gospodar...

— Ia'n mai las-o și treci și tu în cârd... îi răspunse un sergent, unul mărunț, îndesat, cu o mustață rară parcă înfiptă cu coada fusului. Ce hram porți tu prin Ucraina?

— A... eu am hârtie... am *pass*... Merg oriunde... Iată!

Își trase traista dinainte, scoase o hârtie, o despăfuri, întinzând-o jandarmului. Hârtia asta... ei! câți bani mă ține! Dar am căpătat-o... Pe lumea asta, cu bani poți orice... orice... Și eu, de bani, Dumnezeu ferească... nu duc lipsă...

— Și care-i rostul să bați glodul în urma lăeților?

— Rostul, măi frate? Am, prin țiganii ăștia, un neam... Aș scuipe ceva bani celui care mi-ar face binele! Li

o femeie, una Țuna... Scurp bani, oricâți, numai să mi-o deie, s'o trec înapoi în țară...

Jandarmii se ridicară dela foc, se traseră de-oparte, șoșotind repede, cap la cap. Sergentul se întoarse:

— Poi, măi bade... noi, negustorie cu țigani n'am făcut. Am făcut cu jidovi, cu ce vrei, dar cu țigani nu. Câți bani scuiți?

— Scurp oricât... zece mii... douăzeci de mii... treizeci de mii... Dar dacă facem, trebuie mai repede... In zori să fiu înapoi la Nistru...

— Una Țuna? Care dracu o fi? Ia'n du-te unul și strig-o pe Țuna, numai de n'o fi crăpat de frig, în lungul drumului... Ai văzut cimitirele, țigane?

— ...După cimitirele țiganilor m'am ținut... așa v'am nimerit, răspunse pieptănarul, oftând. Pe vornicul Brandabur l-am pipăit... era cald încă, sub brazda de fân... ținea în pumni fire de iarbă... parcă mușcă iarba aceea. Abia am fugărit ciorile de pe dânsul...

Focul căzu în șanț, ca o podoabă netrebnică nopții aceleia. Un bocanc îl călcă, îl prefăcu în cioburi. O singură scântee se furișă de sub talpa jandarmului, se roti jurîmprejurul oamenilor și se întoarse la locul ei, în șanț, stingându-se.

— Oh... oftă pieptănarul... copleșit de tânguirile, de gemetele țiganilor...

Apoi speriat, adause :

— Să nu credeți... nu! Țiganii ?
Li se cuvinea... da! pământul trebuie
curățit... trebuie... Făceau degeaba
umbră... și-era rușine să-i vezi. Bine-a
făcut stăpânirea... bine !

— Eh... năsălia mâne-ta! îi răspun-
se un jandarm, oftând. La ce bleștești
așa din gură, țigane ? Nu ți-i silă ?
Ia'n auzi-i cum strigă... copii de țată...
mor înecați în șanțuri... capătul
lumii !... Nu pentrucă ești de-ai lor...
dar așa... ești om... și ei sunt oameni...

— Asta-i numaidecât așa... răspun-
se repede pieptănarul, făcând o ple-
căciune spre umbrele soldaților. Asta-i
numaidecât ! Iai oamenii dela vatră...
din cenușa lor... îi mâi în străini...
dece ?

— Asta înseamnă că grăiești contra
Mareșalului... îi răspunse alt jan-
darm, abia stăpânindu-și râsul. Și
dacă ai grăit așa, te ducem și pe
tine... he-hei... la Volga...

— M-m... m... bolborosi pieptănarul,
ne mai știind ce să răspundă ca s'o
nimerească.

— Ii vedea tu, cioară... Ia'n treci
în cărd... spuse cel care-l suduise. Ia'n
treci, să vezi cum după trei zile de
merc iți pui ciolanele la marginea
drumului. Ii ușor de răs... cel mai
ușor... dar ia'n pune-te în locul chi-
nuitului... De săptămâni prin ploale...
gloduri... foamete. Cad pe rând, tată,
mamă... tu treci peste ei... mâi'nainte,
îndoit sub sacul plin de boarfe... Bre,
eu știu cum vine asta. Mergi... mergi...
și fără să duci nimic în spate... nu-
mai cămașa pe tine... la o vreme simți
că ai în cărcă un deal... dracu știe...
și te îndoi, răsufli greu. Te sbați să-ți
arunci povara... pe dracu! povara iți
ești chiar tu... Sunt unii care, în dri-
cul trudei, simt pe ei și greutatea unui
fir de colb... greutatea unei muște...
Dar nu mai vine cel cu Țuna, sau
cum dracu o chiamă... Și bate vântul...

Soldații se strânseseră mai bine în
mantate, biciuiți de-un vânt cu glas
mare care le învăluia picioarele. Pe
obraji li se lipiră cei dintâi fulgi.

— Noi... îmbrăcați... și tremurăm.
Dar ia'n socotiți cât de frig trebuie să
le fie țăganilor... Sunt goi, numai
sdrențe pe ei. Un fecior de-al lui
Brandabur îi gol dela jumătate în
sus. Sunt copii cu totul în pielea goa-
lă... E-he... și vine iarna... Să le dăm
voie s'aprindă focuri... și s'aprindem
și noi un foc țăpân... Ia'n svârle-mi
chibriturile, Ghivei...

Adună în șanț rămășița tăciunilor,
rupse cu amândouă mâinile iarba us-
cată, ceilalți aduseră coceni, snopî
putrezi de pâne albă — și focul șovăi
mult înainte de a se întemeia între
malurile șanțului. Cum se zări până
la ei creasta purpurie a focului, țiganii
aprinseră iarba țăpșanului și se vă-
zură trupuri goale, mâni, sute de
mâni, sute de picioare, întinzându-se
spre flacărele mărunte cu strălucire
de-o clipă. Se îngrămădeau unii peste
alții la flăcări, mai cu samă doldora
aceea de schilavi, de orbi, de ciunți,
părăsind pânda șarabanei cu Burca.

Stând țăpân în picioare, pieptăna-
rul, ori de câte ori focul din șanț
creștea, își tot da sumanul la o parte,
arătându-și traista cu flori, și-și tot
netezea mustața, pândind spre vier-
mătul plin de strigăte.

— Nu mai vine... spuse el într'un
târziu. Cine știe... poate nu se mai
află la fața pământului...

Soldatul care-l suduise răspunse :

— Bre, omule... cine știe... poate-
î în pântecul hultanilor... Au murit
multe, al dracului de multe... la înce-
put, făceam proces-verbal. Iscăleam
eu, sergentul și vornicul. Dela o
vreme, am lăsat-o baltă cu proces-
tele... prostii... ce mai ajută ?

Dar pieptănarul nu-l auzi ce
spune, căci dinspre viermăt venea, cu
un copil de mână, o femeie urmată de
un jandarm. Tustrei se opriră la mar-
ginea șanțului.

— Ți-am adus-o... spuse jandar-
mul... Hai, scui-pă miișoarele... pân'nu
le scui-pă, nu trece șanțul...

— Ii tătuca ? scânci copilul.

Și Țuna răspunse într'un târziu :

— Nu... îi bădița... Ce caută ?

— Țuna... lele Țuna... făcu pieptănarul, întinzând mânilor, gata să sară șanțul... Am venit... Țuna... să te iau acasă...

— Stai !... îl opri sergentul. Scuipe întâi miile...

Cu capul în pământ, pieptănarul gândi mult, răspunse plescăind din limbă :

— Ii ușor să spui : scuipe... Stai o leacă... să vad pe ce le scuipe. Vad că are și copilul... Stai... așa, socoteala mi se'ncurcă... Cu copilul, îi greu de mers... Atâta drum... Dar... lasă. Țuna... întrebă. el, cu glasul răgușit, Țuna, vii înapoi acasă ?

— Cu toată inima... cu toată, bădiță... mai repede... sunt moartă de foame...

— Iată treizeci de mii... spuse pieptănarul către jandarmi, dând sergentului un teanc de bani. Bogdaprosti, fraților ! Hai, Țuna, treci șanțul...

— Ne iei acasă ? întrebă copilul, dar pieptănarul îi izbi pe-ascuns un ghiont drept sub inimă, încât plodul scânci, gata să cadă.

— Țuna... bălbăi pieptănarul, dând s'o cuprindă, dar ea se feri la o parte. El s'apropie de ea, întinse mânilor pline de tremur, căutându-i bogăția de altădată a sânelui, își slobozi mânilor în jos pe trupul ei, spre șoldurile de altădată, pline. Acum, se feri el la o parte — și mai simțea în vârful degetelor ciolanele pieptului uscat, scorojit, ciolanele goale ale șoldurilor; parcă pipăise o moartă scoasă din groapă, un sac plin cu oase.

— Porniți mai repede ! le spuse, apăsător, sergentul. Ce vă mocoșiți ?

La trei pași de Țuna și de copilul ei, pieptănarul tăcea, mâncându-și unghiile. Proastă negustorie... Scuipe degeaba atâtea mii, mii câștigate cu greu, din vânzarea a peste cinci mii de piepteni... Dăduse banii pe gârlă, boiul !

— N'o mai iau... spuse el, sărind șanțul la foc. Scuipeți-mi miile înapoi !

— De scuipe... cum nu ? Te putem scuipe, dar nu cu mii. Te putem

scuipe cu stupit adevărat și cu niște palme... Și dacă faci gură, îți putem scuipe și-un glonț, drept între ochi ! Drumul, țigane...

— Vai, oameni buni... nu mă nenorociți ! Dați-mi înapoi banii... Vad rog ca pe Isus Cristos... Nu mă nenorociți, oameni buni ! Mi-am vândut bruma de pe lângă casă... cănele din lanț... găinile.

Căzu în genuchi, cu mânilor împreunate, făcea mătăanii, sărutând bocancii soldaților.

— Oameni buni... Oameni buni... Aveți îndurare... milă...

Țuna trecu șanțul, îl privi și-l stupi drept în obraz.

Mi-ai tras cu ghiontul... îi spuse copilul Țunei, stupindu-l și el, în râsul jandarmilor.

Atunci pieptănarul se ridică, buimac, cu părul căzut pe ochi și un vânt amar îi băntuia sufletul. „S'o fi luat... așa cum îi... uscată, slabă...”

— Țuna... Țuna... se rugă el spre păclele unde se izărase femeia.

— Bun negustor... râse sergentul. Ai pierdut și vaca și banii... Fă-ți vânt de-aici... că te luăm în baionete...

— Cel puțin... duceți-i sumanul ista... să-i ție cald... se ruga pieptănarul lepădându-și sumanul și rămase într'un mintean alb ca varul de sub care-i ieșeau poalele lungi ale cămășii înflorite, traista cu flori mari, cu baieră colorată.

Porni înapoi către Soare-Apune cu toată ființa băntuită de vântul acela amar. Gemu, și un soldat spuse :

— Cioroiul... plânge...

Vântul cu șuieră umplu stepa. Fulgii mari prinseră a acoperi grămezile de oameni.

— Oare dece nu mai vine Vorbă-Lungă ? întrebă sergentul... Ninge... vine viforul... au să înghețe... Convoiul numărul 700... răsé el amar, așezându-se mai bine pe șanț, învelindu-și picioarele cu poala mantalei.

Dinspre Răsărit s'auzi cum s'apropie un cal, strănutând, smulgându-și cu greu picioarele din glod.

Un glas înfundat îl suduia, îl îndemna să meargă mai repede.

— Bre... au ieșit lupii... spuse soldatul Vorbă-Lungă, îndoit de spate, cu capul strâns între umeri. Mergeam, deodată gloaba de cal nu mai merge. Nu și nu... s'a înțepenit bine în tust-patru picioarele... Sforăia... și nimic. Cum mă uit eu bine... în față cumătrul... niște ochi verzi... un cârd întreg de cumătri... S'au așezat jos, pe pânțece, inima'n mine cât mărăgică... nu-mi puteai băga între buci un ac... Șagă-i asta? Scot chibritul... ștergarul... dau foc ștergarului... mi l-a luat vântul din mână, așa aprins... l-a dus departe drept înspre lupi... lupii au luat-o la fugă... Ia'n auziți... vi-s încărcatele armele?

— Au destui morți, prin toate șanțurile... numai morți, unde te'ntorci... răspunse sergentul. Ei, cum îi cu convoiul numărul 700? Până unde mergem?

— Bre... la Nicolaev am ajuns... ce-am văzut... ți se sbârlește părul... Pe-un câmp, ocoale lângă ocoale... în ocoale glod, spurcăciuni omenești... să-ți verși mașele... în mijloc gropane... peste gropane întinse scânduri... punți... stau pe punți, înșirați câte douăzeci, cu durligile goale... se screm... n'are ce ieși... nu li se dă mâncare... Bate exantematicul...

— Acolo ducem și convoiul numărul 700?

— Am ordin scris. Il putem opri și

aici, departe de așezări omenești. Dacă dă boala? Eu, dom'sergent, zic să stăm aici... la zece kilometri avem legătura... aprovizionarea. ...Brrr... mama dracului! Mi-i frică, fraților... Simt cum mă pișcă un păduche... m'am dus... S'aveți grijă: cum îți găsi pe voi păduchi cu cruce neagră pe spinare — să știți că aceia dau moarte... Putem începe din zori la săpatul bordeielor. S'au flecuit toți țiganii? Și doar is învățați cu frigul... cu mersul... He-e-e... da-i altceva când rabzi frig și umbli lumea de voia ta... Ia'n sbârliți un pic focul, să mă încălzesc la mâni...

— Ascultă, măi Vorbă-Lungă...

— Dă, dom'sergent...

— ... și n'ai aflat, după asta ni se dă concediu? Ce boala facem? Nu mi-am văzut casa de doi ani... Car convoaie... Eh... m'am hrănit...

— Concediu... dom'sergent... când i-am pomenit d-lui locotenant despre concediu, era să mă izbească'n cap cu bocancul... tocmai se încălța — după o perdea i se îmbrăca curva cu care dormise. Mă uit... trag mai bine cu coada ochiului... când colo o țigancă numai piele și oase. Nu s'a rușinat... a ieșit la fața mea în sgai-bele goale... o copilă... să fi tot avut treisprezece-paisprezece ani... ce avea ea frumos, erau ochii... niște ochi cum n'am mai văzut... cred că adoarme șerpilor...

IV

Lucrau de trei zile și trei nopți, viermuindu-se fără hodină, trecându-și unii altora cele câteva hârlețe, săpând cu desnădejde, scormonind țerna cu jumătăți de poteoave, cu bricege, cu degetele; săpau neîntrerupt, parcă spre a se ascunde mai repede în pământ de frica frigului, de frica fulgilor și de frica corbilor care se statorniciră odată cu ei în partea aceea a lumii.

Copiii cărau țerna cu pumnii, cu rămășițele de pălării și cușme, femeile o cărau cu poalele fustelor și ale catrințelor, într'o grabă din ce în ce mai mare, se îndepărtau în stepă, întorcându-se cu brațul plin de spini arși de vânt, cu paie greblate cu degetele, cu snopi de strujeni chiftind de-o sevă putredă — și astfel în zorile dimineții a patra, pe acel

câmp se întemeiasă un sat cu bordeie, ridicându-și țuguilul acoperișurilor când nouii galbeni ai răsăritului.

Cocoșul Burcii cânta de trei ori — și dimineața se făcu parcă mai luminoasă.

Țipenie de om nu se vedea afară, acolo unde satul era întemeiat gata. Bărbați, femei, copii, intrară în hrubele acelea, ca de vii în morminte, stând îngrămădiți cap la cap în fața focușoarelor galbene aprinse în niște cotruțe ale gropilor și, doamne... cum dădură de căldură, își simțiră mai tare foamea, își apăsă întruna pantecele cu pumnii. Și-apoi vântul le bea așa de repede focurile din cotruțe! Cum se rânduiau flăcările mai bine pe ars, la gura burluelor se întemeia hora dracului, învârtelind fulgii, țiuind, răpind focurile cu tot cu scânteii și paie, ducându-le vârtecuș spre iarna plină de vânturi a văzduhului. Fețe cu ochi ieșiți, cu mustăți sbăreite, suflau în niște băleguțe de mânăz aprinse — și cu cât suflau asupra lor mai tare, ele prindeau flacăra albastruie, se mistuiau repede, vântul de-afară le fura pulberea și cenușa. Astfel că, țigani umblau cu ochii după tot ce-i pe lumea asta lemn. Și, în a patra noapte din viața aceluia sat, pe când ologul cu picior de lemn dormea dus în hruba lui cu pumnul sub sac, cu piciorul de lemn alătura, în hrubă intră un cârlig care cotrobăi scurtă vreme cu ciocul într-o parte și'n alta și când dădu de piciorul de lemn, îl apucă, îl trase afară unde s'auziră șopte și o fugă repede... Mai apoi, rupt în genunchi, sdrobotit cu o muchie de bardă, piciorul de lemn fu împărțit în trei părți frățești și ars până la cuie în trei cotruțe din trei bordeie. Tot în a patra noapte a aceluia sat, căruța vorniciței Burca fu desfăcută până la cuie, împărțită, sdrobotită, mistuită, încât în zorile zilei a cincia, Burca, rotundă ca o roată de moară, învelită din cap până'n picioare în fusta roșie, fu găsită aproape înghețată de frig, stând pe piatra de moară a șezutului, abia fosăind din gușa cât un bostan.

Măncarea lor, sacul de fasole, venea greu și înainte de a porni dela punctul de aprovizionare, îl drămuiau sergenții și majurii, așa încât la ei ajungea numai o pătrime. Mulți se trezeau din somn mirosind sau aproape mușcând din trupurile vecinilor și toți se priveau mohorât, obrații se prelungeau, se ascuțeau din bărbii, iar printre firele sbârlite de păr care le acopereau gurile, unii arătau câte-un colț galben, într'un rânjet.

În partea din Miezul Noptii a așezării, și'n a zecea zi mai lucrau. Le înghețau mânilor pe hârleți, pe bucățile de fer cu care scormoneau zi și noapte. De departe, femeile acelea în sdrențe păreau niște arătări ale omătului. Movilele de țernă arătau ca niște buboai vinete ale pământului.

Apoi, într'o zi, odată cu apropierea noptii, din fulgi se arată acolo un străin. Țuna, îngropată până la grumaz în pământ, se opri din lucru, privi întâi cei doi bocanci, o traistă plină, apoi își ridică ochii la picioarele, la trupul în veston și privi mult fața pământie a străinului.

Stătu mult așa, cu mânilor înghețate pe coada hârlețului, privindu-l. Străinul mișcă repede pleoapele, scăpând pe fruntea ei două lacrimi. Vântul îi mișca repede marginile pălăriei.

Țuna abia bolborosi :

— Niculai... mâi omule...

— Doamne... femeie... nu ne-am văzut trei ani...

— Mai trăiește băiatul, Țună?...

— Stă la un foc, într'o groapă... Ce ai de gând?

Niculai Dadaci privi cu grijă în toate părțile și răspunse :

— Am venit să vă fur... să vă iau acasă... Noaptea asta...

Cobori în groapă și-i luă sub veston mânilor înghețate. Tăcură, privindu-se.

— Acum, du-te și adă pruncul! Eu mă trag înafara lagărului, când îi fi gata, bate de trei ori în hârleț cu o piatră. Puterile să ne ajute...

Își luă repede traista dela picioare, învăluindu-se în legănarea fulgilor.

... La vreme de-un ceas, erau departe. Niculai mergea înainte, ducând în spate băiatul băgat pe jumătate în traistă și avea băiatul pe cap o cușmulică caldă, trupul îmbrăcat bine în niște străițe calde. Venind în urmă,

Țuna mușca dintr'o bucată de pâine aproape înghețată, o rupea cu degetele și și-o băga în gură, udată de fulgi și mai udată de lacrimile care-i curgeau șiroaie.

V

Cum se repezea vântul, pereții aveau niște trosnituri ușoare, felinarul prins drept în mijlocul grinzilor, se legăna, tăciunii din vatră scoteau un geamăt. Baba de pe cuptor se opri din tors, după ce îmbălă repede, de câteva ori, firul, își clătină capul cu șuvițe albe, când într'o parte, când în alta, își sprijini bărbia repezită înainte, într'un pumn mic ca de copil, ascultând îndelung cum se tângue în horn vântoasele.

Se stricase ceva în rânduiala eternităților — căci cocoșii cântaseră de miezul nopții odată cu sara, încât baba Surdoaia tresări de bucurie când auzi bocănituri de ciubote la prag, afară, alte bocănituri în tindă. Zăvorul de pe ușă sună tare și, unul câte unul, veneau feciorii boierești, sameșii vitelor, sameșii pâinii albe; erau niște hătălăi voinici, cu cușme înfundate peste urechi; care cum intrau, se rânduiau pe tuspatru lăițile, își desbumbau cojoacele și bondițele de pe dedesubt și bordeiul se umplu de-un miros de fân vechi, de băligar și piei de oaie puse la dubală. După ce încăperea se îndesă bine și putoarea aceea se făcu grea, Surdoaia se dădu jos de pe cuptor, aprinse o petică, plimbând-o pe deasupra capetelor, lăsând-o apoi să ardă în mijlocul bordeiului, spre a primeni aerul.

Adunarea toată se sculă, când intră Grigore, feciorul Surdoaiei, un uriaș în opinci lătărețe, în berneveci albi, în cojoc lung cu găetane roșii.

Oprit în prag, cu mustața trasă în jos de picuri, cu sprâncenele ude ca de-o brumă, stătu acolo câteva clipite, până ce oamenii îi dădură pe rând bună-sara.

— Măi... iaca, așa umblu eu, măi... cu brumă'n gene și'n sprâncene... a-lerg cu noaptea'n cap, călare, pe jos, la mori, la eleșteie, la grajduri... Măi! pe care din voi nu l-am pocnit eu azi cu harapnicul? Vă spun, ferțiți-vă! Ferțiți-vă din fața mea, când am venin...

— Ne-om feri, bade Grigore... răspunse Ion Coțușcă, un flăcău încruciat, cu nasul lung.

— Ne-om feri, cum nu? adause Petre Hoartă, unul cu niște ochi pururea speriați.

— ...că dacă nu vă ferțiți... știți harapnicul și ciomagul n'au ochi... ni-meresc unde pot...

— Asta-i numaidecât așa... răsese Vasile al Capsomanului, unul mic, cu ochi răi, stropit pe toată fața și pe mâni cu o spuză de alunel.

— Măi... și nu vi-i vouă milă de mine... măi, că mă canonesc așa, cu brumă'n gene și'n sprâncene? Răspundeți, măi... nu vi-i milă?

— Milă ni-i, bade... răspunse Petrea Hoartă, cum să nu ne fie milă de omul nostru, mai marele?

— Așa... va să zică, așa, măi Petre... îl întrerupse Grigore Asurdoaiei, cu tânguire în glas. Va să zică... așa... am ajuns în mila oamenilor... Mănepoimâne ajung la pod, întind mâna, cer pomană... Așa-i oameni buni?

— E-i-i... na-ți-o bună... se sperie Vasile al Capsomanului. Ești un bou încălțat, măi Petrea... Cum să ne fie milă de badea Grigore?

— Da... măi Vasile măi! Am știut eu că mă ai la inimă! Va să zică, nu ți-i milă de mine... Așa am ajuns eu pe lumea asta, să nu le fie milă de mine nici argaților... La ce m'ai mai făcut mămuca? Dă-te jos de pe cup-

tor — și spune-mi, la ce m'ai mai făcut ?

— He-e-i... dragul mamei... așa-i lumea... cărâi Surdoiaia, îmbălându-și tortul. Faci bine... te porți... te vânturi... inima omului îi poartă neagră... Mergi... mergi... crezi că-i poartă luminoasă în față, pe naiba! Drumul îi plin de flori, de iarbă verde... nu se vede poarta, că-i acoperită cu flori... cu iarbă... Dai florile la o parte... bați, — pustietate... După poarta neagră hârâe un câne...

Se opri din tors, își puse urechea la horn :

— Iaca, așa-i în inima omului, ca'n cuprinsul hornului... Bate vijelia. Nu-i loc de primire pentru un om bun...

— Vedeți ? se întoarse Grigore Asurdoiaiei spre oameni. Și asta v'o spune o babă de nouăzeci de ani... una care a pătitit. Așa-i : poartă neagră îi inima omului...

— Asta și cărțile o spun... bade... intră în vorbă Coțușcă, pândindu-și mai cu strășnicie vârful nasului ascuțit, cu ochii lui cruciși.

— Da-i vorba, măi... cum trecem noi noaptea asta lungă... lungă ca un codru... cât codrul Jidiuțului?... Credeți că dacă ne-ar spune mămuța o poveste, ne-ar strica ?

Surdoiaia răspunse :

— Ai pomenit de-o noapte lungă... dragul mamei... Iaca... au fost odată, pe vremea veștilor și a poveștilor... pe vremea când unde stau munți sta Marea, pe vremea când Marea sta în locul munților... au fost odată niște curți mari... Și străluceau curțile acelea, ca para focului :

*După dealul cel mai mare
Răsărit-au sfântul soare
Acela nu-i sfântul soare,
Ci-i o mânăstire mare...*

Și se călătoreau către acele curți doi oameni... Și au ajuns ei la o noapte lungă. Cum să treacă ei noaptea plină de râpi? Au întâlnit un moșneag care le-a spus :

— „N'o să puteți trece, pana ce nu vă veți semăna inimile, pe pământ, în fapte bune...”

— Lasă, mămuță... lasă... mer-sâm! Cu așa basm, adormim, îți umplem casa de sforăituri... Care fapte bune, mămuță? Eu nu fac fapte bune, vrei să spui? Da' cine are mai multă grijă ca mine, de avutul boierului? Cine doarme un ceas pe noapte?

— He-e-i... Grigore!... Azi dai tropot, nechezi ca armăsarul... calci totul în picioare... sfarmi stănoagele... nu-i binel! Uiți că pământul îi plin de oameni!... Te-am crescut ca pe-un brad, dragul mamei — și uită-te la un brad: ține umbră drumeților... pasărilor cui-buri își fac în el... se umple de glasul pasărilor... soarele îl luminează... Mi-i jale că nu ești și tu ca bradul...

— Apoi... sunt eu câne? Măi oameni... ia'n spuneți-mi?

— Dragul mamei... îmi aduc aminte... istoriseau bătrânii cei din bătrâni...

— Na-ți-o bună... am desferecat moara și-am scăpat-o pe apă... Acum, mămuță, dacă-mi tot tragi cu pilduirile... eu mă duc! Ies afară, să mă mânânce lupul! Ies și gata! Ia'n, măi feciori! Du-te unul, că sunt la prag niște berbecuți! Cer bani, Vanghelia mamei lor! Cer bani și eu bani n'am, is lipit pământului! Cer răfuiala, Vanghelia mamei lor, și-am să-i răfuesc eu cum scrie la târfalog! Le dau eu bani, să sughiț o mie de ani cât m'or pomeni! Așa-i, bre? Li se cuvine?

— De bună samă! răspunseră într'un glas sameșii.

— Dacă-i de bună samă, cum cu dreptate spuneți, în loc de bani le croiesc niște ghionturi... Bine? Li se cuvine?

— Li se cuvine! răspunseră iar sameșii.

Surdoiaia slobozise din furcă un fir lung și încremeni uitându-se cum se învârte fusul, sbârânăind, jos, la temelia cuptorului; strănse repede firul pe degete, apucă fusul în mână :

— Dar de ce să-i bateți? Doar sunteți cai bătrâni...

Puse fusul în caier, potrivi furca în grindă, se ghemui în fundul cuptorului, bodogănind :

— Cai bătrâni... a pierit rușinea...

— Brrr... la strungă... berbecuților... s'auzi în tindă un glas gros și ușa se deschise.

Intrară pe rând, rezeziți peste prag, vreo cinci băietănași, tehu de somn, desculți, cu sumăeșe încinse cu curmele de funie.

Se rânduiri umăr la umăr în fața lui Grigore Asurdoaiei.

Unul din ei își tot pipăia genele, altul își scotea de sub cușmă, din părul capului, fire de pleavă. Toți își aveau sumăeșele și cușmele bătucite cu pleavă și pale.

— Vreți răfuială, bre? O vreți? Care din voi o vrea! Trăiți din grăul boierului; mâncare... berechet! somn... ca la mămuca! Sumăeșe... slava domnului! Cușme... dintr'o oaie! Opinci... porci să fie, că șoric este destul! Ați înțeles ce vă cânt, berbecilor?

— Înțeles, bădiță Grigore... răspunseră băietănașii, într'un glas.

— Și'ndrăzniți să spuneți că nu vi-i bine la boier! Vreți bani? Care vrea mai avan? Care, să-i dau eu bani!

Patru din ei își întoarseră ochii către al cincilea, unul mai înaltuț.

— Tu vrei mai avan, măi spurcăciune? Dar nu numai că vrei, da-i înveți și pe iștialați cu poftă de bani! Așa-i?

— Așa-i! întăriră cei patru.

— Și mi se cuvine, mie, măi, să-mi ceară bani? Boierul îi dă mâncare, el îl hulește și-i cere răfuială! Ia'n întinde-ți urechile de porc spre mine!

Când îl înșfăcă de urechi, Mandache scoase un țipăt, ceilalți patru băietănași izbucniră într'un râs repede.

— Stai... Scaraoțchi! Ce dai busna'n mine? Bagă de samă : când te-oi trage eu de urechi spre mine, tu să te răpezi înapoi... să te tragi înapoi cât poți... altfel, te văd sfintii... Așa...

Il smuci de urechi spre el, Mandache se rezezi înapoi, de câteva ori, până ce urechile i se făcură vinete.

— Așa... berbecuților... Am să vă

dau eu bani, lasă! Tu, măi slăbănogule, îmi ceri răfuială? Na! Să ai!

Mandache abia se ținu în picioare sub izbitura pumnilor.

— Acum, să te duci drăcului... mâne dimineață să nu te mai aflu la grajduri... Pricepi! Cară-te afară!... Eu, cu slăbănogii nu fac treabă!... Nu mă joc! Mars!

— Ei... dar lasă-l... Dece? cărai Surdoia, ridicându-se în capul oaselor. Vedeți, oameni buni... Băiatul ista îi cel mai slab... n'are tată... vai de capul lui... și tot pe el cu răutatea... Deaceea nu-i bine pe lume.

Când Mandache deschise ușa să iasă, de-afară s'auziră bubuiturile vântului, gema codrul, crăcile uscate se băteau una de alta, sunau îndepărtări, tocând în clopotnițele singurătăților.

Urlete s'auzeau, parcă mieunau mâțe duse de puhoaiete cerului. Dulăii boierești hămăiau rar, boncăluiau niște vite, cocoșii prinseră a cânta ca la o mânie a stihilor.

Mandache se furișă în tinda bordeiului, parcă niște câni negri îl urmăriseră și-acum îi auzea cum sgreapțănă la ușa...

— Ce-i, măi? se răsti vechilul, auzindu-l cum se sclifosește. Te temi? Am știut eu c'ai să vii înapoi, spurcăciune! Dacă te temi, pagubă'n târg la Țaligrad! Da' eu tot nu te-oi lăsa! Măi oameni, milos mă aflu, prea milos, deaceea n'am parte și eu pe lume! Eu, măi spurcăciune măi, te-oi primi să dormi într'un grajd, cu toate că nu ți se cuvine! Spune-ți, nu-s eu bun, măi oameni?

— Buun... bădiță Grigore!

— Ia'n hai să te duc la grajdul care-l știu eu!

Și spunând astfel, vechilul se înfioră din creștet până'n tălpi.

Apucă băiețașul de după cap, și mai apoi îl rezezi într'un grajd, încuie ușa, punând drugul cruciș la loc.

— Na! Să nu spui că-s omul Satanei! mai spuse, depărtându-se, în timp ce Mandache ameți de aburul

greu fumegat din uriaşa movilă de fân putred.

Se afla, între cei patru pereţi, gunoi vechi de zeci de ani, poate două sute de cară. Putreziseră rânduri peste rânduri de fân, fumegând duhori grele la începutul primăverilor şi după ploile cele cu cumpene. Acum, tot gunoiul era fierbinte, parcă ardea în adâncul inimii lui putrede.

Pe flăcău îl apucă îndată somnul şi abia urcă, pe-un prepeleag pus drept scară, până'n culme, unde se ghemui, se cuibări, somnul bun era gata să-l cuprindă, fierbinţeala îl învăluia înmuindu-i ciolanele, aşa că-şi desfăcu sumăieşul din curmei; până la piele se desveli... Dar, ce să fie, oare, nuieluşele reci care prinseră a trece peste dânsul? Unele erau ca nişte ştângi lungi de fer, îi lunecau mai cu samă pe pieptul desfăcut, i se târau peste gât, una îi intra de după cap, veneau altele şi altele, parcă din ce în ce mai reci, una îi aluneca pe sub nas, simţindu-i răceala de fer pe buze... Inlemnit cu mâinile desfăcute în laturi, Mandache asculta cum fânul prinde tot mai multe loşnete, auzea nişte şuiere mărunte şi, cum cerca să-şi mişte o mână, toate şuierele şi toate foşnetele încetau; reîncepeau, unele nuieluşe i se urcau pe cap; îi lunecau în lungul trupului, simţi cum una i se face ghem drept pe pânţec, alta i se încolăcea pe-un picior şi tot fânul prinse viaţă, parcă buruienile s'ar fi trezit din putrezire.

Mandache răcnea, dar răcnea în sinea lui, fără răsunet, glasul pierise, i se uscaser. Nu se putea mişca, înţepenise. „De nu mi-ar intra în sân...” îşi mai spuse el, tocmai când o nuieluşă din cale afară de rece îi intra sub cămaşă, lunecându-i în jos pe piept, ceva ca un bot mărunţ îi pipăi gaura urechii, îi pipăi după aceea tâmpla, prinse a i se urca pe frunte şi astfel, Mandache stătu aşa ţapăni, cu mâinile desfăcute, cu ochii închişi strâns până auzi cocoşii de ziuă; auzindu-i, îşi înălţă un pic capul, şi-atunci şerpii îşi ridicară şi ei capetele ca nişte găuri vinete de gânsaci, săsăind. Şarpele în-

colăcit pe pânţecul lui ridică un cap gros, scoase spre gura lui o limbă desfăcută în chip de furcă, se desfăcu repede din încolăcire, sbătându-se, şi când se trezi fugind din toate răspunerile prin codru, Mandache mai simţi cum îi tot înconjoară mijlocul, şarpele ce-i dormise în sân. Îşi desfăcu chinga, şarpele căzu, el îl călcă din fugă — şi astfel, flăcăul se prăbuşi după aceea într'o răpă unde stătu până către prânz.

Acolo au dat peste dânsul pădurarii dela Udeşti şi l-au cunoscut. L-au udat cu apă, l-au frecaţ pe la tâmple — flăcăul era mort parcă, deşi inima îi svâcnea tare.

Au făcut pataşcă din toporişti şi astfel au coborât cu el dealurile Măreştilor, l-au dus la Rozolina, maicăsa, unde l-au pus pe prispă.

L-au uns descântătoarele satului cu caş dulce, i-au descântat cu cărbuni stinşi... degeaba! Incet, încet, veni vorba că Grigore Asurdoaiei îi vino-vat... s'auzi cum l-a încuiat în grajdul cu şerpi pentrucă i-a cerut răfuiala în bani şi'n îmbrăcări; astfel că tot satul ştia că Mandache boleşte de sprietură de şarpe, boală fără leac de când hăul...

Muri după cinci săptămâni, taman în ziua când afară începu iarna, spre marea mâhnire a lui Tăviţă.

Viforul se deslănţuise straşnic, stinse toate luminile cherubimilor şi popa suduia în sinea lui, de duh, pentrucă năprazna vântului îi tot dădea rantiile peste cap. Se trezi cântând în dealul vişinilor:

— Doamne milueşte... doamne milueşte... duhul mâne-sa de iariseul...

Nu căpătă, într'adevăr, măcar un firig plin de rapăn, căci Rozolina era cea mai săracă femeie din sat. Mandache fu pus la putrezit într'o cămaşă căpătată de pomană, desculţ, cu capul gol... să-ţi verşi sufletul de scârbă!

„Hei, popie! îşi spunea Tăviţă, coborînd mânia dealul. Te-am crezut juncă floreană... bună de lapte... măn-cate-ar junghiul să te mănânce!”...

Apoi, într-o duminică, viforul încremeni în fața măreției răsăritului. Coșii urcați pe garduri și pe creste, se întreceau în cântece, de bucuria soarelui — sclipeau zăpezile până'n depărtări, până la codrii cei frumoși dela Vorona.

Rozolina îl văzu coborînd în sat pe Grigore Asurdoaiei și-i ieși înainte :

— Să-mi dai tainul, pentru cât ți-a slujit Mandache! Să-mi dai trei perechi de opinci, o cușmă, un sumăeș, toate câte i se cuvin! V'a slujit, slujiv'ar bubele, hoți! V'a slujit, sluji-v'ar scândurile patului să vă slujească... L-ai omorît! murire-ai căsăpit de cuțit!

În drum, devale, se strânse lume de peste lume. Bărbații grăiau molcom, stupindu-și la picioare, alții se sfădeau pentru pricini vechi.

— Să-mi dai tainul... țipa Rozolina, ajunsă în dreptul oamenilor, și Grigore își smuci brațul :

— Ia'n ține-ți flearca, muiere! Ți-oi da un tain, să nu-l poți duce!

O repezi la o parte și intră între oameni, mândru, în berneveci albi, în suman nou, cu tașca la șold.

— Ia'n oameni buni, judecați-l... spuneți-i hapsânului și neomului să-mi dea tainul...

Grigore, cu un picior anume ieșit înainte, ca să i se vadă bernevecii de aba noi-nouți și anume ca să i se vadă opincile galbene legate în sarad cu canafuri roșii, privea lumea cu o crispă de mândrie la un colț al gurii, și toată înfățișarea lui întreba : „Știți voi cine-s eu, măi?”

Niște sărăcuți, cei trei frați Olivani, se apropiară de dânsul, cu niște zâmbete prostești, îi întinseră mâinile și fețele lor bărboase spuneau „Mde... bade Grigore... ai ajuns la mărire, om boieresc...” Dar înafară de sărăcuții aceia, nimeni nu s'a mai apropiat de dânsul ; ochi aspri îl priveau din toate părțile.

— N'am și eu parte de-o duminică pe lumea asta... Vin, cobor dealuri... ca să stau de vorbă... să aflu unu cu

care să stric o vorbă... Eu stau peste pustietăți, peste codri... stau... n'aud glas de om pe lumea asta... Să știu și eu ce mai bat îmlăciile...

— Așa-i, bade Grigore! Ce să fie nou? Război și pace bună... Vin vești rele... mor oamenii... Bine de d-ta că nu mai ești în ani... să te iee! Dacă vreau împărații sânge...

Pirpiriu, cu niște ochi speriați sub cușma desfundată, galben de foame, Petrea Olivani își țâșni stupitul printre dinții rari, drept pe sumanul lui Gavriil, fratele său mai mic, spunând pentru sine :

— Așa-i... război și pace bună!

Își băgă mâinile sub suman, la subțiori, la căldură, privind drept înaintea lui, peste pădurile mohorâte, cine știe unde... „Azi n'am baftă și gata... își spunea el cu fața tot mai întunecată. Vine noaptea... n'am câștigat măcar un muc de țigară... măcar un pumn de făină... La ce ne-au mai dat drumul în conced?”

Se bucurase degeaba când auzise țipetele Rozolinei, nădăjduise că va ieși un bucluc, mai apoi o judecată la fața bătrânilor, deaceea se și apropiase de Grigore Asurdoaiei, trecând fățiș de partea lui. Drept este că biata Rozolina are dreptate, dar cu ce s'ar putea alege el, trecând de partea unei calice?

— Asta-i... spuse apropiindu-se mai bine de vechil. Eu știu când i-ai dat băiatului acestei femei tot tainul...

— Și noi știm, răspunseră ceilalți doi Olivani.

Și făcură semn cu ochiul spre vechil.

— Putem jura...

— Marș... țineți-vă botul... că vă dăm măselele afară... jurați — jurați, mânca-v'ar de vii bubele...

— Și ce-ți pasă ție, măi Sbârciog? Eu jur... eu am să-mi plătesc păcatele... Iacă, jur... să mă mânânce bubele...

— Să te mânânce... se repezi Sbârciog spre Petrea, apucându-i un pi-

cior sub potcoava ciubotei, apăsându-i-l din răsputere. Așa a-i jurat și pentru mine strămb... mi-am pierdut fânul din Gura Miresii; și pentru cine n'ai jurat tu? Azi vrei să te dai cu cânele Surdoaiiei... poate-ți stupește un muc de țigară? Ia'n îndrăznește! Nu ți-i silă, flămândule...

Și sbârciog își crescui pieptul, strigând spre vechil:

— Au să se afle oameni... să-ți smulgă clonțul! Mie îmi ești dator, de ani... nu mi-ai plătit zile de muncă...

— Așa-i... da, așa-i... strigă Rozolina. Oameni buni... vecini... frați... judecați-l, judecați căpăul... iacă... mie-mi curge sânge din inimă — el râde... ajunge-ar de râs s'ajungă!

— Asta-i... strigă cu bucurie Gavriil Olivân, văzând că iese bucluc, și Grigore Asurdoaiiei râdea, cu capul repezit pe spate:

— Măi oameni buni, măi! Iacă, mi-am aflat buclucul! Bine mi-a spus mămuța:

— Grigore, nu te duce... udeștenii îs răi... te dușmănesc...! Iacă, a ieșit la față dreptatea mămuței... Am venit să stric și eu o vorbă cu voi, când colo... dar ce credeți? Eu frică n'am, măi! Asta s'o știți, frică n'am... Frica a mâncat-o lupul...

Stătu din râs, întrebând cu un glas rău, umblând încet cu ochii dela un om la altul:

— Care din voi mai are ceva cu mine?

— Asta-i... făcu Petrea. Care, măi?

Dar oamenii își întoarseră fețele dela dâșii, ochii mohoriți priveau în jos spre gurguele carne ale opincilor, spre bocanci și ciubote vechi cu petice prinse în niște cusături mari cât colții calului.

Pe nesimțite, grămezile mohorițe se depărtară mai înspre poarta cântălăriei, încât în mijlocul drumului mai rămase doar Rozolina, stând în fața vechilului, întrebându-l printre bocete:

— Nu ți-a lucrat bine băiatul? Spune, nu ți-a lucrat? Trei luni l-ai ținut numai în palme... în ghionturi... i-ai dat afară inima... își stupea inima în sânge... Nu ți-i păcat? Lasă... are să-ți vie o vreme!

— Ia'n să-l cârdum, îl luăm în piepturi... îl împingem în cântălărie, la fața moșnegilor... Ia'n hai, măi...

— Astâmpără-te, Sbarciog... La ce?

— Bou încălțat! Măcar să-l rușinăm... să nu-i mai calce opinca la noi în sat... Hai să-l luăm în piepturi...

Câțiva, în frunte cu Sbarciog, se porniră, dar Grigore Asurdoaiiei, simțindu-le planul, se răsuci în loc, făcu câțiva pași:

— Așa-i... oameni... bați calea mânzului... n'am și eu parte... lasă! Veți mai ajunge voi la fâină boierească...

Își mușcă o unghie, adăugând:

— Nici atâta... nici cât negru sub unghie...

Porni repede și ochii îl urmăreau cum urca dealul Diaconului, cum coțeste scurt spre ulicioara Mocănoaiiei, la drăguța lui, Moaca Ilinchii.

VII

Il pâdea la fereastră, arătându-și colții de cal din gura ei sbârciată, rotundă ca un ban. Grigore intră repede, trase zăvorul pe ușă.

— Vai... ai venit... icni Moaca, apucându-i mâna dreaptă, sărutându-i-o. Și doară hălăduesc pe lumea asta fete mari... D-ta, bade, ești bărbat

mândru, fecior de popă nu ți-ar putea sta în față...

— Hai... nu fă gură... hai... numai să nu-mi mânjesc bernevecii, să nu-mi feștelesc cojoșul... Ce te sclifosești?

— Vai... bădică, oare nu-i păcat ce fac eu? și tocmai în zi de sfântă duminică... spunea Moaca, desnodân-

du-și baierile catrinței. Eu greșesc... Dumnezeu din cer însămnă cu plavazul pe poartă la rai : „Fata Ilinchii încă o greșală... încă și încă...” Vai... vai... Hai !

El, după ce-și puse tașca pe laiță, își îndesă adânc cușma pe ochi, o acoperi toată în mițele cojocului, bogdăgănd :

— Sfântul mâne-ta... și-al lui tat-tu... și-al lui moș-tu...

— Stai... se smuci Moaca, stai... se uită la noi icoanele... ne văd sfinții... Du-te, întoarce-le cu fața la părefe... întoarce-le ori ia-le... bagă-le sub laiță... să nu vadă...

— Sfântul mâne-ta... și-al lui tat-tu... și-al lui moș-tu... să vii mâne cu traista... îți dau un căuș de făină... Lasă dracului icoanele...

Apoi, pe când el sta țapăn în mijlocul bordeiului, femeia veni lângă dânsul, gudurându-se :

— Bogdaprosti... Dumnezeu să-ți deie sănătate... bogdaprosti...

Ii luă iar mâna dreaptă, i-o sărută apăsător, adăugând :

— Parcă s'au luminat și icoanele... bogdaprosti !

— Piei din ochii mei... lasă-mă... se stropși el ; Moaca se sprijini de laiță, acoperindu-și repede banul gurii :

— Vai, bădică... vai... vai... eu știu ce are să iasă...

— Na-ți, ca să ai dece te văita !... na-ți ! se repezi el, pocnind-o peste față cu dosul mâinii. Na-ți... să ai pentru ce-mi spune bogdaprosti... na-ți !

O apucă de păr, o răsuci, o nărui la pământ, suindu-se pe ea cu opincile, frământând-o :

— Vrei să-ți spun mersâm, vacă ? Mersâm, mersâm ! așa cum spun boierii către boieroaice ! Mersâm, coteanță... mersâm...

Frânt dela jumătate, se așeză pe laiță cu capul în pumni, fața roșie îi era acoperită de sudoare.

— ...că așa am eu parte pe lumea asta... m'am sbătut... am ajuns, cre-

deam că'n vârf de deal mă așteaptă cine știe ce... o comoară... când colo... pe dracu ! nimic și pace bună ! Numai dușmănie... numai dușmani ! N'am cu cine strica și eu o vorbă și doară am pământ... mi-am zidit casă nouă — nimic !

Tresări, își fulgeră ochii spre Moaca :

— Mi se cuvine mie, acum, după ce-am ajuns, ori nu mi se cuvine ?

— Ți se cuvine, cum să nu ți se cuvine, bade ? răspunse ea stând jos, cu spatele rezemat de sobă. Dacă nu ți se cuvine dumitale, bădiță, cui să i se cuvine ?

— Așa... Vrea să zică... vin... îți cinstesc pragul, tu ții cu dușmanii, stai cu ei gând la gând... Bine ! Frumos ! Mersâm ! Ții cu dușmanii — și tu... ții cu dușmanii !... Vrea să zică mi se cuvine plumb de pușcă... Bun ? Bun ! Dacă și tu spui așa, când mă întorc la Merești mă abat din drum ; o apuc pe-o potică pe care numai eu o știu... potica lupilor... mă duc drept în gura lor... Dacă zici tu că mi se cuvine... Ce mi se cuvine mai tare : colț de haită sau plumb de pușcă ?...

— Vai, bade, vai... mi-s martore sfințele icoane... Nu ți se cuvine ! Mă jur pe obrazul sfintei Duminici. Iaca, pup icoana și jur... Nu ți se cuvine defel...

Grigore Asurdoaiei râse amar :

— Știam că ai să spui că nu mi se cuvine... Mersâm ! Vrea să zică urci... urci... din cenușa din fața vetrei urci... ajungi om, inima și gândul boierului... când colo... vârful dealului îi pustiu... Nu mi s'ar fi cuvenit și mie o față frumos zidită... tânără... Vrea să zică nu mi s'ar fi cuvenit ! Bun ! Mersâm ! Casă, mi-am clădit în sprânceana satului... Pământ, am cât Darie și Dragomanul... De ani bat părleazurile și poticile — nimeni nu-și dă fata după mine ! Dece ? Știu eu, mersâm ! Nu-și dă nimeni fata după mine, pentru că-s din cenușă... de jos... și țaranul, dobitocul, nu uită de unde te tragi... de unde urci... poți

să ai moșiile lui Sturza — nu uită cine ești și pace! Se iau între ei, calic eu, calică tu... boii!... Spune-mi, mi se cuvine?

— Nu, bade... nu ți se cuvine...

— Știam... mersâm... Dar s'o crezi tu, cu tat-tu și cu mă-ta... Nu mi se cuvine mie o fată de om chiabur? n'am eu la viața mea cât chiaburul? Dece sfântul mâne-sa nu-mi dă niciun chiabur fata ori nepoata? Dece? Tot eu ți-oi spune-o... Pentrucă omul ajuns pe un deal, vrea să ajungă pe-un deal mai mare... De asta! Chia-burii își mărită fetele cu plutonieri... cu notari... Pe Grigore Asurdoaiei iee-i boalele! Așa-i?

— Așa-i... făcu Moaca, aproape adormită. Asta așa-i...

— Frumos, mersâm! Intruna îmi dai cu bolovani în cap și tu... vrea să zică, boalele să mă iee... Dacă vrei tu numaidecât, îți fac pofta! Mă îmbăt sdravăn și pornesc la Merești... Cum dau într'o răpă — îmi lepăd cojocul, bondița... mă culc așa în omăt... mi se aprind plămâile. Așa vrei tu? Mersâm! Bun! Asta mi-i mulțămăita că-ți cinstesc pragul! Eu, muiere, ascultă... Ori îți convine ție, ori nu, știu că rămân flăcău stătut până la moarte, dar nu iau fată calică! Să-mi pue, o judecată, la dreapta o oală cu otravă — la stânga fata unui calic... Iau oala... o dau peste cap... crap cât ai zice numărul unu... dar fată de calic nu iau... Asta s'o știi și tu, și-o lume toată...

Se ridică, își îmbumbă cojocul:

— Mă duc, mersâm... îți spun mersâm ca boierii la boieroaice...

Își descătără-mă tașca:

— Să nu se pună ei cu mine... mă dușmănesc? Treaba lor! Zici că are să mă urmărească spre Merești? Tot treaba lor! Eu, să știe o lume toată, dacă vine unul în urma mea, îi scuiplumb... I-l scuipl drept între ochi și bună pace... Să nu creadă ei că Grigore Asurdoaiei umblă cu mâna

goală... Ai văzut în zilele tale pistol, nebuno? Ia'n uită-te...

Scoase din tașcă un pistol mare, ruginit, cu mânerul acoperit în lemn:

— Il yezi, nebuno? Aici, dedesubt, are un clempuș... îi zice cucoșel... Cum trag, pistolul prinde a scuipa... scuipă de douăsprezece ori una după alta... Așa că să nu mă urmărească... să nu mă urmărească... boii... că le trag drept între coarne... îți nimeresc musca din sbor... până și gândul omului îl pot pușca... Ți-am spus de ajuns?

— Deajuns, bade Grigore... răspunse Moaca, toropită de somn. Tragi... cocoșelul stupește plumb... Când mai vii?

— Dac'om trăi și n'om muri... ai să mai auzi de mine! Mă duc, îndată asfințește soarele... mersâm!

Merse spre ușă, dar se opri la prag, ca trăsniț. I se păruse, sau văzuse într'adevăr la ferestruica din fund o cușmă cu floace mari — și sub cușmă doi ochi încrunțați?

— Mă pândește Sbârciog... spuse el, înghețat din cap până'n picioare.

— Vai! făcu Moaca, nu cumva să ne fi văzut îmbălăciunile... vai de mine... vai! Aude popa... cum am să mă mai arăt la sfânta biserică?

— Vorba-i că mă pândește... spuse vechilul, așezându-se la loc pe laiță; mâinile îi tremurau. Dar dacă se ține de mine, eu îl pușc... îl pușc... nășălia mâne-sa... trag de clempuș... îl pușc... vine după aceea mă-sa, îl târâe cu țolul... Ia'n să mă duc...

Din trei pași fu la prag, din alți trei pași, afară. Urcă ulicioara cu pas sprinten, urcă dealul ținterimului, spre Merești.

— Uitați-vă, lupul... făcu un gospodar în drum de vale și ochii oamenilor se întoarseră spre dealuri, urmărind cum umbra vechilului se face din ce în ce mai mică, grăbind spre pădurile fumurii.

Peste depărtări, peste casele satului, cerul era albastru. Numai acolo unde pădurile par niște așezări de urieși între pământul alb de zăpadă și înălțimea cerului, numai acolo, se îndesa o umbră. Văzând umbra, locuitorii de sub codri porniră spre casă, întunecați. Cei trei frați Olivan rămaseră în mijlocul drumului, plini în inima lor de scârbă. O zi întreagă — și ei nu câștigaseră măcar un muc de țigară... Dreptate-i pe lumea asta? Să stai în drum, în lungul unei duminici — și să nu se stârneasă niciun bucluc, moșnegii să stea degeaba în cântălărie, fără ca niciun om să fie tras la fața lor... Hotărât lucru, s'a prostit lumea!

— Asta-i... în paștile mâne-sa... făcu Petrea Olivan, pornind spre casă cu capul în jos înaintea fraților... Tu ce zici, măi Hoancă! Mâncăm ceva sara asta?

Hoancă își mișcă într-o parte și în alta capul înghețat lemn sub pălărie:

— Nu... nu! nu mâncăm, putem lua sfânta anafură... cine are... are... are...

— Pot lua precistanie... precistania mă-sii... răspuse și Gavriil, abia târându-și ciubotele sparte. Decât acasă, mai bine ne-am duce să ne'necăm...

— Asta-i... făcu Petrea. Apele-s înghețate. Ca să sfărâmi ghiața, îți trebuie topor... și de-am avea topor... l-am vinde... l-am pune zălog cuiva, pe făină... Asta-i?

— Asta-i... îi răspunseră amândoi frații, tâșnindu-și stupitul printre dinți drept pe gâtul lui Petrea și porniră tustrei mai repede.

Cum ajunseră la podul școlii, Petrea se opri, se opriră și ceilalți doi, ascultând glas de sfadă mare dinspre așezarea Darienilor. Cu vaețe și blesteme, țipa Midora. Cu o cociorvă în mână, Darianca striga la ea peste gard:

— Puiță... puița lumii și-a pământului... Cu mâna mea, puiță, bani

ți-am dat, buboae ți-am dat, puiță... puița lumii și-a pământului... Eu ți-am pus în mână condeiu, când ai iscălit hârtie de vânzare... Te faci că uiți! Să-mi dai înapoi broboada... trebuie să-mi mai lucrezi trei zile! puița lumii și-a pământului!...

Urcate pe garduri, pe scări reze-mate de acoperișurile caselor și de stoguri, femeile dinspre partea Midorei răcneau spre Darieni cât le țineau puterile:

— Spurcăciune... Scorpie... Strigoaică... Arătare... Focul să te ardă... ploile să te potopească... hapsăno... să-ți crape ochii...

— Calicelor... obielelor... vacilor... răspundeau femeile dinspre partea Dariencei, când osteneau cele dinspre partea Midorei.

Suite pe gardurile noi, înalte, ale lui Darie, pe acoperișurile noi ale coțetelor și șandramalelor, cele de partea hapsânilor o țineau într'un ropot lung de ocări, de sudălmi, stupeau, se strâmbau, își apucau în pumni părul capului, își ridicau fustele și catrințele dela șezuturi, se întorceau așa spre cele dinspre Midora — și cârâiau înspăimântate găinile, hămăiau câinii, tăurași și bourei roșii le priveau cu niște ochi blânzi din ușa grajdurilor.

Cotuna suna, parc'ar fi clămpănit melițe și melițoaie; mai tare decât al tuturor, s'auzea glasul Midorei:

— Auziți... scroafa... Darianca... nebuna... N'am iscălit hârtie de vânzarea grădinii... în zilele mele... Lui Cimpoesu i-am vândut eu grădina... Asta am s'o jur la fața judecătorilor...

— Așa-i... da... da... da... țipau femeile ei, repezind pumnii spre femeile Dariencei. Așa-i... hapsăna vrea să-i ia grădina... nu se mai satură... plesni-i-ar botul... Și-i cere înapoi broboada pentru care i-a lucrat... i-a lucrat... Scroafa! nebuna... sgârcita...

Tot într'o fugă, cu broboada în mână, Midora ieși în drum, și-o ținu tot într'o fugă până devala la cântălărie, bocind:

— Să mă facă pe mine vacă și cotreanță... și eu îs femeie văduvă... de ani, sunt văduvă... Trebuie chemați la față de oameni, porcii... să vadă...

— Asta-i? întrebă Petrea Olivan, către cei doi frați ai săi și o umbră de bucurie îi încreți fața.

— Asta-i, bade... răspuseră Gavriil și Hoancă și tustrei se îndreptară spre așezarea nouă, nouță a Darienilor.

Cârdurile de gureșe coborâseră de pe garduri, se făcuseră nevăzute, intrând prin grajduri, ascunzându-se după stoguri, și astfel cotuna se liniști, cocoși cu coifuri roșii, urcați pe crestele șurilor, trâmbițau spre putearea fără de moarte a soarelui.

— Jurăm... spuse Petrea Olivan, către Darie cel bătrân, făcându-i semn cu ochiul. Mergem și la bătrâni... și la judecători, la târg... asta are să te fie un sac de făină... Ne dai, sara asta, arvună, un căuș...

— Ia'n marș afară din ogradă... se schimonosi la ei Darie cel bătrân. Cât? Un sac de făină? Da' ce, eu strâng făina de pe drum? Marș afară... N'am nevoie de mărturia voastră... am martori mai de soi... măjurul Brici... părintele Tăviță... cine nu mărturisește pentru un om ca mine? Voi, duceți-vă de partea Cimpoeșului, dacă vă dă mâna... Iaca... tocmai trece... ologul... șchiopul... n'are măcar un strai... umblă tot în vestonul statului... calicul... niciun băț... umblă tot în bățul dat dela spital... calicul... Eu... am ars, până'n pământ am ars... în câteva luni mi-am clădit gospodărie nouă... Ca să știți cât am, cine-s... Hai, luați-vă umbrele...

Hoancă își țâșni stupidul :

— Cine are... are... are...

— Am jura pe ce ne-ai porunci..., spuse Gavriil, neputându-și lua ochii dela o cușmă neagră pusă într'o prăjină înaltă deasupra așezărilor, într'un vârf de nuc, pentru speriat răpitoarele văzduhului. Imi înghiață capul sub pălărie, bade...

— Cușma... cușma a... ea își are

trebuința ei...! Ia'n uitați-vă... câtă treabă îmi face.

Și hapsânul își ridică la cer, spre cușmă, fața încrețită în zâmbet, urmărind cu ochii un hârâu vânat tot rotindu-se în jurul gospodăriei, sus. Cum s'apropia de cușmă, se trăgea repede înapoi, vâslind cu aripile apele-rumene ale amurgului.

— Vedeți, flămânzilor... dacă n'ar fi acolo în văzduh, cușma, fiara de sus s'ar repezi glonț... mi-ar lua mieii în cângi... mi-ar lua cocoșii... Hei... La mine, toate au trebuință... Dar am stricat prea multă vorbă cu voi... Ca să vedeți cine-s și cum îs eu : stau de vorbă și cu flămânzii...

— Atunci trecem de partea lui Costan Cimpoeșu, bade... spuse Petrea, simțind că ametește de foame și de inimă rea. Trecem de partea lui, jurăm tustrei, pe ciele Mântuitorului ! Jurăm așa, că are să se încrânceneze carnea pe moșnegi și pe judecători... Jurăm, sfinții mâne-sa, pân'ne-or pica limbile din gură ! Hai, măi frați !

Porniră unul după altul, și abia-și duceau greutatea picioarelor. Hoancă mârâia :

— Cine are... are... are...

— Ia'n las-o, filisofule... îi răspunse Petrea, oprindu-se și privind-l ponciș. Iți vine rândul să-ți zălogim sumanul... Ți-l zălogim... stai pe cuptor până găsim bani să-l scoatem de sub zălog... Asta-i ? Il zălogim la Pachina că are făină multă...

— Bine... bine... mârâi Hoancă — și-și tot întorcea un ochi spre fiara-cerului care întruna da târcoale, sus, așezărilor Darienilor. Așa-i lumea, așa-i... Iaca, pasăre de sus... că-i vultur... și se teme, se teme de-o cușmă pusă într'o prăjină, în vârful nucului... Se teme... și din pricina asta rabdă... ca și noi rabdă... poate n'a mâncat nimic azi... ca și noi... Eu, bre, cred că de nu ne-am teme, n'am răbda...

— Asta-i... filisofule... răsese Petrea. Hai mai repede ! Te suim pe cuptor... lângă Georgina, iți iau sumanul în dinți — drept la Pachina cu el...

— Așa-i... așa-i... mârâi Hoancă mai departe. N'am răbda dacă nu me-am teme...

Tăcu și-și urmări gândurile, mergând repede. „Dacă nu m'aș teme, la noapte aș veni la Darieni... le-aș sparge un perete... făină? aș umfla zece saci de făină, trei-patru porci tăiați... aș avea ce roade până la primăvară... Dar... vulturul, că-i vultur... și se teme de-o cușmă...

Plesni din degete :

— Stați... am găsit!... N'ați băgat voi de samă că sperietorile astea păzesc totdeauna așezările celor ce au? Așa cum cușma din prăjină păzește de uli și vulturi gospodăria Darieni-

lor... Ce-mi păzește mie jandarul? Păduchii? Eu, bre, socotesc că cineva anume a pus jandari, ca să-i păzească pe cei ce au de cei ce n'au... Intre noi și ei, jandarul... frica! Stăm cu belciug... ne cântă — noi jucăm la dârjale...

Grăind, rămăsese mult în urmă și-și tot număra degetele, se împiedica în zgrunzuri drumului.

Gavriil și Petrea cotiseră după casa lui Talpizoi, săriseră pârleazul la bordeiul lor hâd, repezit pe spate, căscându-și spre fața cerului, de sub streășina mâncată de vechime, ușa, aducând a gură strâmbă.

IX

Cerul se făcea tot mai alburui. În lungul ulițelor se întindea un amurg lung și treceau spre cuiburi pasărilor pădurilor. Oamenii se dădură la o parte, să-i facă loc, mai apoi se apropiară de ferestrele cântălăriei, să-l audă ce spune. Așezați roată în jurul unei mese vechi, ce-i doispzece bătrâni își ridicaseră capetele spre el.

— Cu pace și sănătate... rosti Costan Cimpoesu, privind-i lung. Am venit să-mi aflu dreptatea...

Dumitrache al Dulumanului, bătrânul cel mai vechi, își clătină pălăria cu gardini :

— Grea vorbă... Ți-ai pus boii în cârd... Eu, dinspre partea mea, iată-ți dreptul... stă pe palmă, cu hulubul lui Noia... Dară cu grădina aceea-i bucluc mare...

— Moșule... grăi Costan Cimpoesu și inima-i bătea repede la grumaz. Am muncit, am strâns ban lângă ban, am cumpărat-o... Acum, Darienii au cărat acolo lemn de casă... își fac casă în coasta mea, pe pământul plătit cu bani asudați! Cer să-l trageți pe Darie la fețele domniilor voastre...

— Că o ceri asta... noi o știm... îi răspunse moșul Costache al Moruzului, rânjindu-și spre el un dinte. De tras îl tragem noi... dar vorba-i dacă

se lasă tras... Hei... măi băiete! Altădată, judecata la fața bătrânilor era sfântă... În zilele de azi, judecă domnii... judecă după ce cetesc câte-un car întreg de cărți... de-și încurcă buna rânduială! Noi, cu obiceiurile noastre... judecam inima... starea... și'ndată aflam pricina... oloiul ieșea la față...

— Numaidecât așa-i... oftă bătrânul Senică, fâsâindu-și vorbele printre gingiile goale. Bătrâni... vechi... s'au dus obiceiurile odată cu oamenii...

Se strânse mai bine în suman, în fața nopții care începea a cuprinde încăperea.

— Să tritem după Darieni... spuse Dumitrache al Dulumanului. Ia'n fugi un om bun și dă-le vorbă... Ne-a apucat noaptea...

Dădu lumină lămpii, cântălăria se luminează iar, parcă s'ar fi întors din zările acoperite de întuneric ceva din rumeneala asfințitului. Dulumanul agăță lampa în grîndă, urmări cum se sbate lumina să crească și rosti așezându-se la loc, ostent :

— Degeaba... ce-a fost... s'a dus... au venit alți oameni, s'au stricat rânduelile.. În zilele de azi, măi Costane și măi oameni, dreptatea s'alege greu. În zilele de demult o alegeam ca

pe-un grâu curat din neghină, o dam omului să se bucure... Azi, dreptatea stă ca o făptură răioasă, în cenușă. Ca s'o punem la loc în domnia ei, îi greu! Ne-ar trebui hârtoage, jandari. Dar hârtoagele și jandarii stau de partea celui mai tare! Ți se baligă calul, pui lângă baligă un jandar și spui: — „Baliga asta-i dreptatea!“ Și ia'n fă-ți curaj și spune că nu-i așa! Săraca dreptate! Stă pe la judecătoriile din târguri, strivită sub terfeloaie... ea rămâne acolo, înneacă, putrezește... în vreme ce sora ei cea strămbă, nedreptatea, umblă prin lume plătită cu bani grei, pieptănată de aducați, pupată în frunte de judecători, păzită bine de baioneta găinarului... Iaca asta-i... În pricina ta cu Darienii, măi Costane, măi omule... iaca întreabă satul... tot satul știe adevărul...

— Așa-i... da... așa-i... răspunseră niște glasuri aspre din tindă.

— Iaca... auzi? Toți spun că așa-i! Dar la ce-ajută asta? ce-ajută glasul omului drept? La nimic n'ajută, oameni buni! Darienii au bani.. se pot judeca la târg o sută de ani... au cu ce... și cel mai lesnicios lucru, în ziua de azi, îi să înmormântezi dreptul omului! Pui aducați... bat din gură... bat! peste biata dreptate s'așează filă peste filă... o înădușă sub file...

Tăcu, și ecoul vorbelor lui mai suna în auzul celorlați bătrâni ca o tânguire la îngroparea unei lumi. Obrazurile s'acoperiră ca de-o umbră amară. După aceea, capetele în pălării mari, vechi, tresăriră și căpătară o semeție care amintea semeția munților. Numai Senică dădu din mână, a scârbă și-a desnădejde:

— Ce-a fost... a fost... roadem degeaba scăueșele sub șezuturi...

— ...dar nu trebuie să ne lăsăm... să lăsăm legea ciufulită... se mânie Dumitrache al Dulumanului. Noi, cât ne mai ard lumânările pe lumea asta, trebuie să nu lăsăm lumea să creadă în baligă păzită de baionetă... În nevoia lui Costan Cimpoeșu, noi vom hotări... cum îi cu dreptate'om hotărî!

Darienii îl pot birui la târg! Dar să se știe! Bună și în picioare, pentru a viitorimii, rămâne tot ceea ce hotărîm noi!

— Pe naiba... făcu Senică, strângându-și mai bine capul între umeri. Cine să mai creadă în hărăiturile unor moșnegi? Darienii îl au de partea lor pe popa Tăviță... îl au pe Domnu' jandar Brici. Și, află, măi Dulumane... unde-a pune mărturie popa și jandarul, albul se face negru: dintrodată! Cine nu știe? Auziți-i... Mi se pare că vin...

Oamenii din tindă se traseră mai spre perete când s'auziră scârțâind ciubotele majurului. Dârz, cu pântecul repezit înainte, Brici se opri în prag:

— E-i-i... na-na-na... moșnegilor! ce boscorodiți aici? Puneți la cale revoluție? Rebeliune? Nu-i voie! Mă auziți? Nu-i voie! Ce-i adunătura asta? Milostenia!...

— O leacă de dreptate... îi răspunse Dulumanul, netezindu-și mustățile albe.

— Dreptate... râse Brici. Voi? Dreptate? De când?

— De când? Credem că din vremea lui Ștefan Vodă...

— Voi? Milostenia! Și aveți voi curaj? Puteți sta voi piept la piept cu mine? Apoi, măi ghiujiilor... dreptatea stă la mine 'n tașcă! Lui domnu' Darie, îi ții eu partea! Și dacă-i ții eu partea, gata! Și știți cine-i mai ține partea? Știți?

— Eu... răspunse de-afară glasul popei Tăviță. Eu... duhul lor de fari-sei! Care se pune cu mine, măi?

Intrând, ochii îi străluceau sub cușmă:

— Care-mi stă mie'n față, măi? Tu? Vrei război cu mine, fecior al Nataliei Cimpoeșu? Află, măi! Cărțile spun: „Satan va fi biruit“... Va fi biruit Satan, al cărui număr este de 666...

Costan Cimpoeșu îl privi lung, drept în luminile ochilor și-i răspunse cu un glas încărcat de suspine:

— Asta aștept și eu... să fie biruit... După aceea pe lume va fi un bine...

— Ce vorbești, măi ? îl întrerupse Brici, răsând rău. Și, care-i după părerea ta, Satan ?

— Care-i ? întrebă și popa...

— Satan, pentru mine... îi tot una cu nedreptatea...

— Iaca, măi ! se prefăcu a se mira popa Tăviță. De unde le știi atâtea ? Că pe la sfânta noastră maică, biserică, nu dai cu anii. Ba, nici mă-ta nu mai calcă în sfânta noastră biserică, de când te-ai întors tu de pe front... duhul mâne-ta de fariseu...

— Am să te trimit cu raport... mâr-lane ! se stropși la Costan majurul Brici. Cum îndrăznești să-mi stai în față ? Așa șchiop, te trimit să te pască mitralierele bolșevicilor... Cum îndrăznești tu, calicule, să-l tragi la judecată pe domnu' Darie ? Cu el stă legea, măi... sfârși majurul, băfându-se cu pumnul în piept. Cu el stă legea... jandarul... stă sfânta maică !

— Dar cine nu stă cu mine ? întrebă Darie cel bătrân din prag, și Darie cel tânăr întrebă și el, rânjind peste umărul tătăne-su :

— Cine nu stă cu noi ?

Atunci, cei doisprezece bătrâni se foiră mai tare în scaune, Dumitrache al Dulumanului se ridică în picioare, cât era de lung, pălăria cu gardini i se înalță între grinzii. Se făcu o tăcere mare, tăcu până și Brici, până și popa Tăviță, numai feciorul lui Darie răsă scurt și tăcu și el ștergându-se pe la gură.

Prea cinstiți oameni buni... începu Dumitrache al Dulumanului, cu un glas în care scrâșneau pietre.

— Ei ? Ce-i ? făcu Brici.

— N'are rost... făcu bătrânul Senică, strângându-se și mai mult în suman.

— Prea cinstiți oameni buni ! Bine-ar fi să nu se facă săracului învățuală ! Bine-ar fi să vecuim pe pământ ca dulci frați ! Noi, buclucul dintre Darie și Cimpoeșu, l-am cercetat încă demult și adevărul l-am aflat. Dreptatea și adevărul stau în partea acestui flăcău sărac, flăcăul acesta necăjit care a gustat de mic borșul pământului și-l știe cât îi de

acru ! Domniile voastre, Darienti, l-ați tras la judecata domnilor din târg. Omul, bani n'are să umble pe la judecăți, îl știe Dumnezeu și-l știm și noi... Eu, după legea veche, țin la o împăcaciune ! Să rămână flăcăul pe locul lui, în grădina lui, cumpărată cu bani udați cu lacrimi. Ce-i pentru domnu' Darie un petec de grădină ? Ca un prav de nisip în Marea... Ce-i pentru domnu' Darie adausul acesta la avuția ce-o are ? Cu un fir de iarbă în iarba lumii... Nu umblați pe la judecăți, fraților ! Nu mânjiți fața pământului cu încă o faptă rea, că-i și-așa destul de mânjită ! Tunul bate... bat mașingheverurile... mor oamenii... Și bat tunurile și bat mașingheverurile... tot din lăcomia omului... din răutate ! Bateți palma și împăcați-vă ! Piardă îmblăciul, piardă tot atâta și zapciul...

— Eu ? Să bat palma ? Eu ? strigă Darie cel bătrân, tremurând de mânie. Cu cine să bat palma ? Cu calicul ? Mai bină o bat cu diavolul... mai bine mi-o ard în para focului, decât s'o bat cu calicul...

— Mulțam de cuvântare... răsă majurul, apropiindu-se de Dumitrache al Dulumanului. Nu ești prost moșule... știi că nu ești prost ? Da' mai bine ți-ai ține înțelepciunea acasă, să ți-o iei în groapă... Pe cine vrei să prostesti ? Află că noi suntem oameni cărturari, măi ghiujule ! Eu am două clase de liceu...

— Două clase de îmblăciu... răsă cineva, înfundat, în tindă.

— ...și dacă am clase, știu multe ! Știu câte nu știu toate moșnegăriile din sat la un loc ! Spre exemplu : știi, ghiujule, în ce apă s'a scaldat Alexandru Machedon și-a răcit ? Ha ? Vezi că nu știi ? Care știe ? se răsti majurul și popa Tăviță își plecă fruntea în jos, prinzând a-și număra degetele. Deodată, tresări...

— Vedeți, dacă-i cărturar ? Vedeți ? Iaca, părintele, că-i cu carte, știe...

Indreptându-și trupul, privind în juru-i ca și cum ar fi chemat toate sufletele la o pioasă ascultare, popa Tăviță răspunse :

— ...de către toți se știe că Alexandru Machedon a cuprins Ierusalimul unde a stat la sfat cu maimarii jidovilor. După aceea s'a înfundat în Asia și ajuns-au cu oștile la râul Dardanelelor. Acolo, s'a desbrăcat, s'a scăldat, a răcit...

— Vedeți, făcu Brici, plesnind din palme. Acolo, măi boilor. Dar de unde să știe mărlanii? Așa că vă apucați de judecat fețe cinstite... Cât aș zice numărul 3, părăsiți încăperea! Tu, Cimpoeșu, vii cu mine la post, să-ți aprind o leacă unghile... să înveți minte...

Fără să vrea, Costan Cimpoeșu făcu un pas spre bătrâni, se făcu una cu zidul lor. Insuși Senică, auzind primejdia Cimpoeșului, tresări, se ridică, acoperind flăcăul după trupul lui.

— Credem că domnu' jandar a spus o glumă... se prefăcu a râde Dumitrache al Dulumanului. Ce să-i mai aprindă omului unghile, că-i și-așa destul de aprins...

— Tocmai, pentrucă-i aprins, vreau să-l sting... strigă Brici, și popa Tăviță îi luă din gură cuvântul:

— Tocmai deaceea... că nu cercețază sfânta maică, trebuie o leacă înfierbântat...

— ...ca să-i piară pofta de pământ... rânjiră amândoi Darienii, din prag — și Costan Cimpoeșu ieși de după trupul bătrânului, făcu un pas înainte, își ridică brațul, rosti apăsător, privind drept în ochii jandarmului:

— ...de lăsat... nu mă las...

Indârjirea îi crescă pieptul, îi subție ochii, un colț al gurii i se strânse într'o crispă, crescă, parcă, deasupra tuturor lucrurilor, încât majurul sări înapoi jumătate de pas și făcu încurcat:

— E-i-i-i... na... na... na!...

O bucurie răsări pe fața Dulumanului, ca o rază lungă, care trecu și lumină peste toate cele douăsprezece obrazuri ale bătrânilor; parcă se priveau două lumi, aceea cu jandari, cu popi și cu Darieni — cealaltă, cu oameni neclătinați, înaintea căreia sta flăcăul necăjit, Costan al Natafiei

Cimpoeșu, la colțul gurii cu o crispă de ură.

Neliniștit, majurul Brici își pipăi patul carabinei — popa Tăviță rosti repede, luând-o spre ușă:

— Apoi... cu bună sara... duhul lor de farisei...

— Mergem... spuse Darie către feciorul lui, strigând din tindă:

— Va vedea el, joi... la procest... la târg... au să-l jugănească aducații...

— Bine... măi Costane... măi... făcu majurul Brici, — și nu-și putea smulge ochii din ochii lui Cimpoeșu. Bine, măi... dacă tu crezi că așa-i bine... să te pui cu mine... cu stăpânirea... bine, măi... Dar să fiu eu al drăceanului dacă nu capeți ordin de chemare... lasă... lasă... Joacă-ți mánza cât vrei... Lasă...

Ceva îl împingea spre flăcău, să bată palma, de împăcare, dar avea un alt simțimânt, simțimântul pe care îl ai în fața unui obuz... un obuz pe care dacă-l atingi explodează, te sfarmă...

Își pipăi mai cu grijă patul carabinei, întrebându-se în sinea lui: „Măi... ce dracu are omul ista? Are ceva... ascuns... ca o primejdie... Dece nu se teme? Toți se tem — el nu... Dece oare?...”

Se trase mai la prag, îl privi, măi cu băgare de samă, din vârful capului până'n vârful picioarelor, apoi, din trei pași fu lângă Costan, s'apropie așa de tare de dânsul, încât îl izbea în față cu răsufletul.

Privindu-se, față lângă față, ochii li se înfipseră unii în alții, li se amestecau bătăile inimilor. „Ce dracu are? se întrebă iar Brici, depărtându-se. Li tare... tare ca ferul. Cred că de-aș îndrepta spre el carabina, să-l pușc, nici n'ar clipi din ochi...”

— Hai... acasă... cărați-vă... spuse el spre oamenii din tindă, cu glas răgușit. Ce căscați clonțurile? Marș, acasă... că de nu... vă culc... în miostenia mamei voastre...

Strigând către cei din tindă, își tot repezea capul peste umăr, pândindu-l pe Costan Cimpoeșu — și un frig îi stăruia în șira spinării, parcă s'aș-

tepta, dintr'o clipă în alta, să i se arunce în cap o grenadă sau să i se înfigă între coaste un cuțit.

— Hai... hai... măi Costane măi... spuse el, clătînându-și capul, cu dojană. Joacă-ți mînza... Pune-te cu mine... lasă... Trăind și nemurind, oi pune eu gabja pe tine....

Abia afară își căpătă din nou tot curajul și prinse a cărdui oamenii, strigând cât îl țineau puterile :

— Acasă... acasă... milostenia !

Cârduri, sătenii se îndreptară spre vetre, spre ulițele obârșiilor, și parcă nu se mai temeau de majur. Unul îi răspunse :

— Nu striga... are să-ți sară gășterul...

— Așa ? Care-a vorbit ? Și voi ? Să lasă'n față cel care-a vorbit...

Dar oamenii își văzură de drum, liniștiți — și astfel, rămas singur, în crucea drumurilor, majurul Brici se trezi ca dintr'un vis rău, urît, întrebându-se : „Dar ce dracu are Cimpoeșu ? De ani, nimeni din satul ista nu mi-a stat în față... Să mă las flecuit de-un țărănoi ? Trebuie să mă întorc, să-l înhaț... să-i trag o sfîntă de bătaie, altfel puterea mi se duce pe Apa Sâmbetei...”

Intră iar în ograda cîntălăriei, s'apropie de geam, privi lung înăuntru, văzu moșnegii așezați la loc pe scaune și Costan Cimpoeșu, stînd în mijlocul încăperii, le grăia ; bătrîanii, ascultându-l, clătinau rar din plete.

— ...și nu mai este mult... îi auzi glasul, majurul.

Tăcu și fața îi rămase crispată, ochii îi rămaseră ascuțiți.

— Până una-alta, aveam de gând să-mi ridic căsuța... să mă'nsoț pe la omătul mieilor... Mama îi cu un picior în groapă... nu poate închide ochii până nu mă vede om la casa mea... Deaceea mă sbat... altfel... eu am când, pot aștepta...

— ~~Isi întoarse de-a binelea fața spre fereastră, încât Brici se trase mai în umbră, o apucă repede înapoi spre poartă, cu simțimîntul că puterea asupra satului i-a fost zdrobită pentru de-a-pururea.~~

Trecând repede spre post, pîndea când o casă, când alta, și i se năzăreau, la pârleazuri, și mai cu samă în umbra porților, numai cușme țuguiate. Brazii din poarta popii dădeau un șuiet lung văzduhului. Un fluier suna, miei proaspeți sbierau în staule nevăzute. Cocoșii cântau prelung, a moloșag. Departe, spre Reuseni, s'auzea glasul mare al codrului. Luna s'arătă ca o seceră subțire într'un ciob de apă verde a tăriilor. Se stinseseră demult luminile satului. „Are la el pușcă... pistol sau dinamită ? se'trebă majurul, oprindu-se la fântâna Ligheniei. Cred că are dinamită... îi bucșit cu dinamită... altfel nu mă pot lămuri”... Se așeză pe marginea fântânii, adâncit în gânduri. „Pe dracu... milostenia mâne-sa ! In ce dracu îi stă puterea ?” Strânse ochii, îl văzu iar pe Cimpoeșu, privindu-l cu ochii subțiați, cu crisparea aceea la colțul gurii și-și răspunse : „E-i-i... na-na-na... puterea aceea e'n el... în inima lui... Dar de unde boala îi vine puterea, când îi un calic, un mûrîtor de foame... cară butuci din pădurile Varzarului”...

Porni mai departe, se opri auzind bucluc în bordeiul Olivaniilor. Izbiturile arătau că cei trei frați se bat ca'n toată sara. Unul rîcnea ca junghiat. Majurul Brici, sîrînd pârleazul, își căpătă la loc tîria. Dădu ușa bordeiului la o parte, cu genunchiul, intră într'o încăpere joasă, cu pereții vineți plini de apă în șiroaie. Frații Olivani se băteau în mijlocul încăperii, izbindu-și unii altora pumni în cap, repezindu-se unul la altul să se apuce cu gurile, în timp ce mama lor, Olivanca, un mal de femeie, cu un ochi umflat, gemea, într'un colț ; văzându-l pe jandarm, cei trei frați stătură din bătaie. Olivanca abia se urni de jos și mai apoi se muncea din răsputeri să-și aburee șezutul pe euptor.

— Ne batem... spuse cu un răs prostesc Petrea. Ne batem să ne'ncălzim... Ce-i pasă cuiva ?

— Ne batem să ne'ncălzim ? i-o tăie Hoancă. Dece spui minciuni ?

Iaca, domnu'șef... uită-te o țară pe cuptor, sus. Vezi lângă mama un cap de femeie? Femeia aceea-i femeia mea... Am luat-o dela părinți, pre credință, fără cununie, da'se chiamă că eu am luat-o și-i a mea... Zăblăii se urcă lângă ea, o pișcă... îi cer...

— Așa-i... se clătină într'o parte și'n alta capul din fundul cuptorului. Ei doi îmi cer... na! v'am părît ca să aflu o lume...

— Așal se răsti Brici. Iți cer? Bine, milostenia mamei lor!... Petrea și Gavriil Olivani! In numele legii urmați-mă!... Vă dau eu spurcăciune, să mă pomeniți o viață toată! Înainte marș!

Încă din ușă, îi luă în patul carabinei.

— Vezi... vezi... vezi... gemu Olivanca spre Hoancă. Are să-i bată, are să-i cotozugească... puii mamei pui!

Sări de pe cuptor, ieși repede afară, bocind :

— ...și are să-i lege cu capul în jos, la grindă, are să-i spânzure și are să-i bată...

Mai apoi, pe când hăcetul i se stinge spre postul de jandarmi, Hoancă, stând pe laiță cu capul în pumni, se tânguia :

— ...Cum am adus-o'n casă, s'a dus frăția... s'a dus dracului! Așa-i, Georgină? Cum te-am adus în casă, s'a dus frăția! Eh, vai de omul calic! Ne-am luat — eu n'am... tu n'ai... ce dracu? In sara întâia, când te-am luat dintre ai tăi, am simțit că am aripi... că tu ai aripi... și te-am adus! Pe-atunci era vara, boeria calicului... Și'ntr'un șanț îi frumos vara... toate-s frumoase, Georgină, când îi vară... poți sta în câmp, în pădure... oriunde... te poți acoperi cu o brazdă de iarbă și ce învelitoare îți mai trebuie? Chiar îi pe prispă-i bine, cum se lasă noaptea prinde a țărâi greierășul și țârâe... și te-adoarme...

— Hoancă... Hoancă... oftă de pe cuptor Georgina. Dece plângi tu așa, Hoancă?

— Plâng? se miră Hoancă și-abia atunci își dădu sama că plânge, că lacrimile îi cad pe mâni. Plâng Geor-

gină, plâng... Astăvara erai floare... Te-am văzut întâi într'o poiană cu fân... aveai o fustă roșă ca focul... coasele fășăiau prin iarbă... s'auzeau prin pădure clopoștii vițelilor pe care-i păzeai tu. Sara, m'am dus la tat'tu. Mi te-a dat, fără mult cuvânt... Hei... Georgină, pe-atunci aveam aripi... Te-am adus, te-am îngropat în bordeiul ista. Fusta roșă și-am pus-o zalog, am pierdut sorocul... ai rămas numai cu cămașa pe tine... Iaca-așa : ne-am luat, ne-am tăiat aripile unul la altul, cu toporul... ne-am ticăloșit... Oare mai este pentru noi scăpare, Georgină? Cum crezi tu? Dacă te-ai duce înapoi acasă?

— Hoancă... Hoancă... Acasă la noi mai sunt unsprezece fete... le-a fătat mama, ca iepuroaica. Unde să mă duc? N'am loc! Când m'ar zări tătuca la poartă, îmi iese înainte cu toporul! Lasă, Hoancă, are să vie primăvara... are să vie! Auzi, cântă cocoșii a moloșag! Peste trei săptămâni ies la imaș mieii și șopârlele.

Afară, până departe, în întuneric, s'auzeau cum cântă cocoșii, mohorit, a vremeire.

— Ii auzi, Hoancă, omule?...

— Da, Georgină, îi aud... —

Se uită la capul ei tânăr, ieșit pe durluiul cuptorului. După aceea răsé:

— Repede, până nu se întorc ei!... Am ascunsă o bucată de pâne și un cap de scrâmbiță... Numai de nu ni le-or fi mâncat șoarecii...

Trase de sub pat căputa unei ciubote, cotrobăi cu mâna îndelung :

— Ai noroc... Is aici! Hai repede să mâncăm!

Frânse pânea în două, se răsândi, i-o întinse ei toată.

— Mânâncă tu... eu am mâncat... am nimerit la un praznic...

Ea prinse a înfuleca pânea, sugea capul de scrâmbiță și ochii i se măreau, i se luminau. Spre a nu-i auzi ea ghiorăitul mațelor, Hoancă își strânse mai bine cingătoarea, își băgă pumnul sub brâu și pândind-o cum mânâncă, își tot lungea buzele, înghițea odată cu ea, în sec. Ne mai pu-

tând răbda s'o vadă cum mânâncă, se îndepărtă spre ușă :

— Până sfârșești... mă duc să fac rost de-un braț de vreascuri... Ai grijă, nu lăsa firimituri, să nu le găsească ei când se'ntorc... Cine știe ce bătaie are să mai iasă după ce se întorc ei...

După aceea, la vreme de un pătrar de ceas, soba duduia, amândoi râdeau de bucurie.

— I-auzi cum pârâe și trosnește porțița Vironiei... râdea Hoancă și tot bordeiul se luminează în puterea focului. I-am luat porțița — atâta pagubă! Gospodină și Vironia : gard nu-i... nimica nu-i... sta porțița degeaba între stâlpi... i-auzi nu cumva se aude dupăitul mamei ?

Speriată, cu țafele ieșite prin rup-tura cămășii, Olivanca se opri în prag :

— ...gata cu ei, gata! Pe Gavriil l-a frământat cu ciubotele... până i-a dat sângele pe gură. Petrea? He-hei!

Petrea a țâșnit pe ușă, s'a tot dust! Acum majurul Brici își bate muierea. A lua un hăț dela ham și-o bate... S'au strâns la post oameni, tot felul. Stau, ascultă, niciunul n'are inimă să intre, să-l oprească. El strigă că-și bate muiera pân'o omoară! Așa strigă.

— Și unde-i Gavriil, mamă?

— Gavriil, măi Hoancă? L-au luat niște vecini, să-l culce. Petrea... cine știe pe unde tremură...

Hoancă spuse tare, clătînând din cap :

— Ce bine-ar fi de n'ar mai veni...

Și se culcă lângă Georgina :

— De n'ar mai veni ei... ce bine-ar fi...

Tăcură toți, numai focul trosnea. S'auzea cum prind a picura streșinile, întâi rar, ici colo, într'un târziu stropii clipoteau jur împrejurul bordeiului, încât Olivanca spuse răsucindu-se în bulendre :

— Are să vie primăvara... vara...

X

Șoseaua largă, străjuită de cireși și plopi, iese din Udești, trece prin Rușii-Mănăstioarei, urcă la satul cel mare al Bosancilor ; dela Bosanci la Suceava, sunt văi și dealuri ; căruțele își încetinesc pasul, mai cu samă la dealul lung ; cum urci dealul, târgul ți s'arată ca'ntr'un fund de văgăună, sclipind din turnurile bisericilor. Dela Udești la târg ai de bătut cu piciorul cale de mai bine de două ceasuri, deaceea oamenii se scoală pe la cântatul de ziuă al cocoșilor, își bagă ochii într'un pumn de apă rece, se îmbracă repede, își înfundă cușmele, își pun desagii pe umăr și, înșfăcându-și bețele de după ușă, pornesc cu noaptea'n cap și cât îi calea de lungă s'aud pași rari de ciubote, cepăit sprinten de opinci, mers legănat de vaci și boi, trap de copite, duruit de roți în fugă, scârțâit de cară abia urcând. Udeșteni, ruseni, boșânceni, s'amestecă mai cu samă la dea-

lul lung unde ostenesc toate roțile și picioarele.

Mulțimi vin dinspre Sântilie, de sub munți, altele vin dinspre Burdujeni — și ziua de joi dă o viață neînchipuită aceluia târg mort peste care prind a bate, odată cu ziua, clopotele dela sfântul Ion.

Ca s'ajungi la tribunal, cotești chiar dela podul târgului, pe-o uliță din țigănime ; tot prin țigănime cotesc și cei ce se duc la târgul vitelor. Ulița se umple de cai mărunți, coto-nogiți pe front și trimiși la vatră.

Tribunalul, o clădire întunecată, cu mai multe caturi, e înconjurat de ziduri, ferestrele cu gratii arată că acolo-i o pușcărie ; când bate soarele, de după gratii se zăresc bonete vârstate, brațe cu mâneci vârstate fac semne către mulțimea de țărani strânși în iarmaroc.

Strașnic se feresc oamenii de camera de judecată numărul 53! Prin

părțile acelea de pământ umblă o vorbă de amenințare: „Te trag la camera 53!”. Cum aud de camera aceea, împričinații mai lasă unii, mai pun alții — se împacă la fețe de oameni, căci dacă ajungi cu pricina la camera 53, îi rău!

Camera aceea, aflată la catul al doilea, are o ușă veche, ștearsă și roasă de sumanele atâtor țărani, frecată de atâția umeri: mânerul de alamă îi pe alocurea mănca de-o rugină neagră lăsată de sudoarea atâtor mâni câte-au deschis-o... Pragul, o scândură groasă, e ros mult, încât se vede pe sub ușă și mai cu samă iese pe-acolo un frig spurcat, care-ți taie glesnele.

Cu mult înainte de începerea judecăților, în fața camerei 53 se afla îngrămădit amar de lume, puțea a sumane afumate, gurile duhneau a ceapă și a usturoi, fumul țigărilor îngreuna tâmplele și ochii aproape adormiți încât oamenii, strânși unii lângă alții, își lăsau frunțile pe umerii vecinilor, femei așezate jos își scăpau capetele în desagii unde mișcau și prindeau a cotcodăci găini aduse avocaților și judecătorilor. Conțopiștii tănuiau cu țărani burduhoși, prin colțuri. Avocații strigau nume; martori, aleși în cete, se sfădeau. Un avocat spătos îngrămădise în blana ușii un moșneag știrb, îi înșfăcașe mâna, muncindu-se să-i desfacă degetele, în timp ce moșul se jura cu un răs prostesc:

— N'am... n'am... domnu'aducată... să ardă casa pe mine dacă am...

— Hai... hai... scoate banul... nu crâcni... degeaba crâcnești... începu a se mânia avocatul, strângându-i mai tare mâna. Dacă nu dai... nu te apăr... Pe cuvânt de onoare!

— N'am... domnu'aducată... v'am tot dat... mi-am vândut perechea de boi, v'am dat! Mi-am vândut capătul de ogor... v'am dat! Mi-am vândut cojocul cel nou... v'am dat! Să ardă casa pe mine dacă mai am... V'am dat — toată săptămâna v'am tot dat! Cum nu vă dau și sâmbăta, îi rău! E-i-i... dreptate... Ia'n lăsați-mi mâna!

Vru să-și smuncească brațul, dar avocatul i-l apucă mai tare și, desfăcându-i degetele, îi scoase moneta:

— Uf... greu se mai scoate un ban în ziua de azi, doamne... pe cuvânt de onoare... Trebuie să muncești... să răsmuncești, pentru un ban mârșav... Unde l-ai ținut, moșule, că pute...

— Mi l-a luat... făcu moșneagul desnădăjduit, către oamenii aproape adormiți. Nu de alta, dar trebuia să-i cumpăr babei doftorie de vătămătură... Mi l-a luat... gata...

Avocatul, după ce șterse banul cu batista, și-l puse în buzunarul vestei:

— Hai, mai scoate... mai scoate, că altfel nu te apăr și te las să te scoată feciorii în drum... Ce... eu sunt avocat mare... mai scoate...

— Ei-i-i... domnule... făcu moșneagul, începând a se mânia. Să mă scoată feciorii, dracului, decât să vin din două'n două săptămâni la jupuială... Ce-i asta?

Glasul i se pierdu în frământarea oamenilor care se dădură la o parte să-i facă loc popei Tăviță, majurului Brici și celor doi Darieni; tuspătru se opriră drept în fața ușii, căutându-l din ochi pe Costan Cimpoeșu.

— Nu cumva n'a venit? întrebă popa. Duhul lui de fariseu! Dacă n'a venit, se știe c'am bătut degeaba calea mânzului...

— Dacă n'a venit... adause Brici, îi dau eu lui... milostenia!

— N'a venit... spuse unul din cei trei Olivani. Domnu'Darie... a fost vorba că cum ajungem la tribunal, ne dai de-un tutun...

— Vorba! făcu Brici. Nici n'a fost pomeneală de-așa cuvânt...

— Vă dau după proces... răspunse Darie cel bătrân, ducându-și mâna la chimir și lăsându-și-o repede jos.

— Ia'n stați mai de o parte... se stropși la cei trei Olivani, popa Tăviță. Vă băgați... dați așa'n noi...

Ei-i-i... duhul!... n'aveți rușine, calicilor? Nu destul că ați venit în aceeași căruță cu noi? Mâne, de bună samă, filisoful Hoancă are să s'așeze cot la cot cu mine, la deslegat scripturile... Nu? Ce spui filisof Hoancă? Tot

drumul mi-ai duhnit în obraz cu pu-
toarea gurii!

— Așa-i... răseră ceilalți doi Oli-
vani, numai Hoancă se înroși, uitân-
du-se în jur la oamenii care-i ascultau,
apoi își lăsă capul în jos, frământându-și buzele.

— Nu-i așa? întrebă iar popa Tă-
viță. Mâne te pui cu mine la deslegat
cărțile...

Și se trase mai la o parte de lângă
cei trei frați, scoțându-și pieptul:

— Să știți, măi! Că v'am luat cu
noi — e-o cinstel!

— Așa-i... răspunse Petrea și Da-
rie își urcă gura spre urechea popii,
șopotindu-i:

— Dă-i dracului... lasă-i... până
jură... Fă-te frate cu dracul până
treci puntea...

— Părintele glumește... spuse tare,
Darie cel bătrân, către cei trei frați.
Așa-i părintele... șugubăț... Da-i ini-
mă bună...

— Așa-i... răspunseră Petrea și
Gavriil, amândoi deodată, pândind
cum mâna chiaburului scoate din chi-
mir un ban.

Dar cum după o clipită de gândire
Darie își lăsă banul la loc în chimir,
cei doi frați se priviră unul pe altul
muți, în timp ce Hoancă bolborosea
pentru sine:

— Așa-i lumea... așa-i... cine are...
are... are...

Și cum un grup de oameni se feri
la o parte să facă loc unui conțopist,
Hoancă tresări, se uită lung, cu un
zâmbet de desnădejde la colțul gurii,
se uită lung la Costan Cimpoeșu
care stătea jos, cu spatele sprijinit de
zid, dormind cu capul pe genunchi,
cu bățul pus alături.

— Costan... Costan Cimpoeșu spu-
se Hoancă, și rămase așa, privindu-l
cum doarme, frânt de truda drumu-
lui, cum în răstimpuri umerii îi tre-
sar. La picioarele lui, jur împrejurul
lui, se vedeau stupiturile oamenilor,
până și peretele de care era el reze-
mat avea urme de mucii. Totul era
mârșav, că să-ți dai inima afară.

— Uite-l! făcu Brici, plesnindu-se

cu vâna de bou peste cismă. Doar-
me... boul...

— Doarme, animala... duhul mâne-
sa! adause popa, și Darie cel tânăr
rânji:

— Doarme... deaceea-i calic, că
doarme. Hei, măi! Ce-ar fi să-i chiu-
la ureche?

— Ia'n să-l trezesc... milostenia!
sudui Brici. Și-aici dormi, măi?
Scoală!

Costan, abia-și urni capul de pe
genunchi, abia-l văzu pe majur. Își
plecă iar fruntea, închise ochii, dar
îl chinuia fața amară a lui Hoancă
așa cum i-o zărise printr'un păienje-
niș. Deschise iar ochii și se uită mult
la filosoful înghețat de frig, apoi la
ceilalți doi frați ai lui care, când îi
întâlniră ochii, se traseră mai lângă
Darienii.

— ...și tu, Hoancă? îl întrebă Cos-
tan, sculându-se, șchiopătând spre
dânsul, întinzându-i mâna.

— Cumpărare de martori... strigă
popa Tăviță și majurul Brici se repezi
între Hoancă și Cimpoeșu, despăr-
țindu-i:

— Așa, fecior al Nataliei? Așa?
Las' că-ți arăt eu ție! Ai să mă po-
menești câte zile-i avea!... Lasă...

— Eu... Costane... vai de zilele
mele... făcu Hoancă, și'n clipa aceea
mulțimea se despica să facă loc unui
domn ghebos, cu un păr sur răvășit.

— Judecătorul... dom'judecător...
spuse careva, speriat — și judecătorul
Cârâc își sălta un pic gâtul apăsât
în jos de gheb — și atunci oamenii
văzură un obraz tăbăcit, un nas în-
crețit de scârbă — așa de increțit, că
parc'ar fi avut sub nări nu mustața
aceea sură, ci un lucru groaznic de
rău mirositor; se opri în ușă, își în-
toarse capul într-o parte și'n alta,
dar degeaba căci putoarea de sub nas
îl făcea să se încrețească mai tare.
Un aprod se repezi și-i deschise ușa,
strigând spre oameni:

— Incep judecățile...

— Dar aducatul nostru? întrebă
Darie cel bătrân, speriat. Fugi, Darie
— și caută aducatul! Unde dracu-i?
Ne-am luat cu vorba... am uitat...

— Acum, îți arătăm noi ție... făcu Darie cel tânăr spre Costan Cimpoeșu, arătându-i pumnul. Iată-l... domnu'aducată...

S'apropie de grupul Darienilor domnul cel spătos care scosese banul din mâna moșneagului :

— Fără grijă... fără... pe onoarea mea! Care vi-i dușmanul, să-l văd și eu? A... cel cu cărjă? Ce-i, îi șontorog? Păi cu așa adversari, eu termin repede...

— Invalid de război... spuse careva și avocatul răspunse :

— Ce-are a face? în fața dreptății, toți suntem una... o apă și-un pământ! Ce-i dacă-i invalid de război? L-am trimis eu pe front? Să n'o facă invalidii iștea pe nebunii...

Darienii se făcură mai dârji, popa Tăviță își mângâie barba roșiatică, majurul Brici își rezezi înainte pântecul. Acum, când îl aveau între ei pe cel mai meșter avocat, Costan Cimpoeșu parcă nici n'ar mai fi fost, pentru ei, pe lume... Dar flăcăul înfruntă privirea de dispreț a avocatului, i-o înfruntă lung, încât acesta se căută repede cu degetele pe la ochi, spunând :

— Primejdios... cine-i mârlanul? Au venit toți martorii?

— Avem cinci... mai putem aduce o sută... vrem să sfârșim azi...

— Bine, domnu'Darie... pe onoarea mea... din trei cuvinte îl spulber... Dar, iată, începe... A... să nu uit, Midora... ce-i cu Midora?

— N'aveți grijă... bine de tot... în milostenia mâne-sa! răspunse Brici. Cred că n'are să mai poată veni la vr'un proces — câte zile-a aveal...

Darie cel tânăr, care oblicise câte ceva despre felul cum fusese bătută Midora, la post, peste noapte, făcu un semn cu mâna :

— Nici grijă, domnu'aducată, nici grijă! Nu se știe de ce, i s'a umflat limba... nu mai poate grăi...

— Cimpoeșu Costan... strigă aprocul și flăcăul s'apropie de ușă.

— Îți arătăm noi... ridică spre el pumnul Darie cel tânăr.

Și astfel, Costan Cimpoeșu se trezi

în fața unei cruci de lemn după care sta și-l privea cu nasul încrețit de scârbă, judecătorul cu păr răvășit; la dreapta acestuia sta un alt judecător care, în fața unei oglinjoare rezemată de-un dosar, se muncea să-și sdrobească între unghii un coș din frunte; la o masă, mai la o parte, grefierul își ascuțea creionul — și-l tot cioplea cu un cuțit lung, și cum creionul se tot rupea, el îl privi pe împricinat cu dușmănie, apucându-și buza de jos sub niște dinți vineți de plumb.

„Ce caut eu aici? se întrebă Costan Cimpoeșu, uitându-se spre ușă, dar își întoarse capul, căci intraseră, pe rând, Darienii, popa Tăviță, majurul Brici și cei trei frați Olivani.

— Mai aproape! Repede! se stropși judecătorul Cârâc spre Costan — și parcă-i venea să se scoale, s'o rupă la fugă, căci nu mai putea scăpa de putoarea cruntă de sub nas! Pricina! Care-i pricina, grefier?... Citește odată!

— ...numiții locuitori... începu grefierul, cu un glas mare ca un hă-măit... numitul Costan Cimpoeșu susține că ar fi cumpărat grădina; acelaș lucru îl susține și locuitorul Darie și... conform... codului... paragraful...

— Lasă... se stropși la el Cârâc ca înnebunit de putoare. Costan Cimpoeșu, ce ai de spus? Repede! Care ți-i cinstea'n sat? Ai ceva hectare de pământ? Câte ai? Răspunde mai repede, câte ai? Ai boi? vaci? pădure? câtă pădure ai? ce cinste ai în sat? dacă n'ai nimic? dacă n'ai nimic, ești o coadă de câne... o animală... te judeci cu oameni cinstiți... nu ți-i rușine?

— Așa-i... se știe... îndrăzni popa Tăviță, plecându-se spre Darie cel bătrân :

— I-ai dus, de bună samă, domnului judecător, găștele și untul? Dar cei doi curcani? Ți-am spus eu că are să ne ție dintrodată în cinste...

— I le-am dus toate... da... răspunse hapsânul, cu un rânjet de fală și biruință.

„Să mă apăr? se întrebă Costan. La ce?”

— N’auzi? Repede! Ce ai de spus?

— ...numai că grădina-i cumpărală de mine. Ei mi-au cuprins-o... asta...

— Aşa-i? Ai martori?

— Martori? Tot satul ştie... Aici nu mi-am adus martori!

— N’ai martori? Află, măi, că tribunalul judecă numai cu martorii! N’ai martori — însumă că ești o coadă de câne... un golan pentru care nu-și pune obrazul nimeni! Ai priceput? Ce te uiți ca boul la poartă nouă? N’ai martori? Gata... Nici apărători n’ai? He-i-i... faci judecata de răs! Spune mai repede... ai apărător? Nu?

Se ridică, se apucă de părul răvășit, cu amândouă mâinile, desnădăjduit de scârnăvia de sub nas, gata să lase totul dracului și s’o ia la fugă.

— Țărani puturoși... țărani! Cum intrați în casa Dreptății, fără martori, fără apărători? Cum? Afară! Marș afară!...

— Vai de inima mea... gemu Costan simțind că totuși până’n clipa aceea mai crezuse în fundul inimii lui în dreptatea domnească; era credința aceea ca o pată de cer într’un fund de apă neagră... acum, apa se acoperi cu totul în umbră, totul s’acoperi în umbră, încât el gemu iar :

— Vai de inima mea...

Se’ntoarse spre ieșire, parcă rotindu-se în jurul bățului și vedea numai obrazuri rânjind la dânsul — când Hoancă se desprinsese dintre cei doi frați ai săi făcu un pas înainte :

— Pe dreptate... domnule judecător... eu stau martor pentru acest om! Jur...

— Ha? făcu la el judecătorul, biruindu-și pentru o clipită putoarea de sub nas ; cum așa?

— Jur, domnule judecător, că acest om are dreptate! Am văzut cu ochii mei când a plătit Midorii banii pentru grădina... Jur!

— Juri? sări popa Tăviță. Tu? Juri?

— Jur!

Judecătorul căzu la loc pe scaun, își ascunse fața în pumni, se ridică iar :

— Jură... dar de te prind... mergi de-a-dreptul la pușcărie...

— Așa-i... făcu al doilea judecător, isprăvind de sdrobot un coș. Cum îl prindem — la pușcărie...

Cu ochii măriți sub părul încălcit, plin de pene, Hoancă făcu un pas spre crucea de lemn, își puse pe ea mâna dreaptă, hotărât — și jură cu un glas hotărât că va spune adevărul și numai adevărul... așa să-i ajute Dumnezeu... în timp ce cei doi frați ai lui îl întrebau, speriați, în șopot :

— Hoancă... măi Hoancă... ce faci?

— Cealaltă parte ce are de spus? întrebă judecătorul spre avocat și acesta, după ce tuși, începu cuvântul:

— ...că, atât Cimpoescu, cât și omul care a jurat, mint — nu mai încap nicio îndoială! Eu, domnule judecător... onorat tribunal... vă voi dovedi sperjurul, din trei cuvinte... și anume, împotriva jurământului acestui om va depune legiuitul jurământ o venerabilă față bisericească... părintele Tăviță... și după ce va jura sfinția sa, rog ca doveditul sperjur să fie băgat la pușcărie... conform...

— Destul... destul... se tângui, desnădăjduit, judecătorul, apucându-și vârful nasului între degete, căzând greu pe scaun. Să jure părintele...

— Se știe... începu popa Tăviță, că noi, aleșii bisericești, nu depunem jurământ fără cuvenita deslegare canonică... Dar, pentru o pricină unde dreptatea stă deasupra apei a serieni untdelemnului, jur, cu toată inima... pun pe sfânta și prea curata maică a noastră, crucea, amândouă mâinile...

— Destul... apropie-te... țipă judecătorul, în timp ce frații lui Hoancă întrebau în șopot :

— Ce-ai făcut, Hoancă... Hoancă ..

— ...și jură și domnu majur de jandarmi, Brici... adause popa, după ce sfârșise jurământul, sărutase crucea pe amândouă părțile cu evlavie, apoi își mângâiasse barba.

— Destul... nu mai am nevoie... marș... prinse a se stropși judecătorul. Aprod, să vie gardienii... tot acum... gardienii...

Cei doi frați Olivani plâneau mocnit :

— Hoancă, vai de zilele tale...

Și'n vremea asta, Hoancă s'apropiase fără să vrea de Costan Cimpoeșu, se lipise de dânsul și-i tot spusese încet :

— Numai de-un lucru-mi pare rău... de Georgina... săraca.

— Dece-ai făcut asta? îl întrebă Cimpoeșu, iar Petrea și Gavriil făceau fratelui lor semn cu mâinile :

— Hoancă... vină la noi... Hoancă...

— Cât îi ceasul? Cât? se sperie judecătorul uitându-se holbat la ceasul din perete. Cât? Afară! Altă pricină... Alta... N'au mai venit gardienii? Când vin, aprod?

Ușa se deschise și doi gardieni intrară mohorâți. Unul din ei întrebă spre masă :

— Care ?

Hoancă vru să se retragă lângă frații lui, dar se lipi strâns de Costan Cimpoeșu, îi apucă mâna :

— ...pentru tine, Costan... Oare au să-mi deie mâncare?

— Luați-l odată! se stropși judecătorul și abia atunci, uitându-se cum Hoancă se sbate între spângi, putoarea îl părăsi, nasul i se descreți, zâmbi larg, parcă și-ar fi pus masca unei alte fețe, încât dela Darieni până la avocat, toți îl priviră mirați, ca și cum ar fi văzut alt om.

— Să trăiți... vă mulțămim de dreptate! făcu Darie cel bătrân și ieși repede, împiedicându-se de prag, speriat, căci judecătorul își încrețise iar nasul, se apucase de părul răvășit cu amândouă mâinile, țipând :

— Alții... altă pricină... n'auzi, grefier? Altă pricină! Aprod! Strigă mai tare...

XI

În coridorul de piatră înțesat de lume, el mai auzi glasul lui Hoancă, zări bărbia roșcată a popii pe deasupra capetelor, văzu cravașa jandarului strecurându-se printre oameni ca o coadă neagră de câne.

După aceea, nu mai știu nimic, nu mai voia nimic, totul se sfârșise. Rana de sub genunchi îl duru pentru întâia dată după atâtea luni, îl duru doar o clipită, după aceea se sprijini de ușă, își scăpă capul în piept.

— Măi omule, dece plângi? îl întrebă un glas, și Costan Cimpoeșu privi lung o față galbenă îmbrobodită într'o basma.

Își făcu loc printre sumane și cojoace, trecu pe sub suduituri scârnavă, ochii lui trecură pe lângă ochi striviți, pe lângă guri strâmbate în vorbe amare, pe lângă mustați bârligate, arătând ca niște căpcăuni deasupra unor guri duhnind a ceapă și usturoi, cu niște dinți negri, strâmbi, parcă împrăștiți cu pumnul. Văzu frunți încrețite, capete încălcite; apoi își scăpă ochii în jos și picioarele lui

treceau printre opinci ca broaștele, printre papucași și opincuțe de copii. Toată clădirea gemea, din cat în cat și în răstimpuri s'auzeau zornăind pe treptele de piatră lanțurile pușcăriașilor. Hohote de răs scoteau peste amărăciune și otravă, doar niște țărani cu burdăhane mari care li se cutremurau sub chingi și sub chimire, în scuturatul hohotelor. Mai râdeau popi și jandarmi trași de o parte, la marginile păduchernițelor omenеști îngrămădite în tot lungul coridoarelor de piatră. Țărani ruți, sfând trântiți de-o parte, pe desagii puși în scuipat și mucii, se uitau la ei cu niște ochi prăpădiți în umbră. Țărânci știrbe îi priveau jimbându-și gurile printre degete.

Popii și jandarmii își spuneau întâmplări cu îmbălăciuni, și când izbucneau iar în hohote de răs, vuetul neîntrerupt al glasurilor scădea, creștea din nou, cu cât hohotele slăbeau. Se deschideau uși, se zăreau criști aproape șterși pe cruci de lemn, în fața unor domni îmbrăcați în negru,

se vedeau mâni lipite de crucile acelea, s'auzeau frânturi de jurământ, fețe roșii de țărani bogați se întorceau peste umeri când se deschideau ușile. Avocați se vedeau svârlindu-și pumnii asupra crucilor și asupra unor fețe speriate de femei.

Coborî în stradă, vuetul rămase în urmă, înnăbușit după ușa groasă care i se'nchise în urmă singură.

— Amară mi-i inima... rosti el și se sprijini de-un arbore. Acuma am rămas cu totul de dârvală pe fața pământului... Silivestre! Silivestre!

Unde se aflau, oare, oamenii aceia... cei care voiau schimbarea lucrurilor? Trebuia să cerceteze, să-i caute, înainte de a-l sdrobi cu totul cumpăna. Avea atâta nevoie de-o mână de frate, de-o vorbă care să-i așeze sufletul. Dar unde se afla oare, mâna caldă? Ulițele erau pline de mulțimi, s'auzeau barosurile de prin fierării, gemeau crășmele. Unde se'ntorcea, numai oameni, valuri de oameni — și între atâția oameni trebuia să se afle măcar unul din îndrăzneții care gândeau la fel cu Silivestru. Iși potrive bine în băț cumpăna trupului și porni.

De departe zări scânteile unei fierării. Se opri în fața unei firme strămbe pe care se vedea un bărbat cu șapcă și șorț, izbind cu barosul într'o potcoavă pusă pe-o nicovală. Dela firmă își coborî ochii asupra șandramalei unde un bărbat voinic, cu un șorț de piele, cioplea cu rașpa copita unui cal. Băiatul care ținea ridicat piciorul calului se muncea din răspuțeri, dar animalul svârlea — și-atunci meșterul cu șorț stupea pe lângă pipa din colțul gurii, suduia, întorcând spre uliță niște ochi plini de mânie. Numai foiul, mișcat de-un țânc cu cușmă, negru de șgură pân'n lumina ochilor, sufla neînterupt, ca un uriaș plămân. Focul sta drept, cărbunii sclipeau ca aurul.

— Ține bine! se stropși meșterul, și ucenicul înșfăcă iar piciorul calului.

— Ce... ce stai la ușa? se întoarse meșterul spre Costan; acesta, după ce-l privi lung, răspunse :

— ...caut... nu... nu ești d-ta...

Porni și din mers își întoarse capul, fierarul ieșise în uliță, cu ciocanul în mână, privind în urma lui, făcu câțiva pași, și Costan își simți bătăile inimii la grumaz. Se întoarse, merse spre fierar, acesta îl întrebă :

— Ce... ce cauți? Ai de fieruit vr'un car?

— Nu... am... Caut o față de om... țasă...

Porni din nou, pe când fierarul stupea pe lângă pipa din colțul gurii, mirându-se :

— Ei-i-i... al dracului! Față de om? Parcă eu aș purta cap de cal...

Și înainte de a intra în șandrama, se mai uită odată în urma aceluia invalid ciudat care se oprise în fața unei ciobotării privind lung firma pe care sta o cismă ofițerească, lustruită, cu rozetă; trântit jos lângă cismă, se vedea zugrăvit un soldat cu capelă și cu șorț, lingând-o de praf cu o limbă vânăță, lată, ca de bou; sus într'un colț al firmei se vedea un cap cu șapcă de ofițer răsând către o semilună din celălalt colț al firmei, sulemenită ca o curvă. Atât ofițerul cât și semiluna arătau cu un zâmbet cisma care ieșea așa de lustruită de sub limba soldatului. Sub firmă era un geam mârșav, înalt și după geam se vedea un spate lat, de huidumă, plecat spre un bocanc galben întors cu talpa'n sus. La picioarele huidumei era o măsuță joasă, hăită dintr'un picior, plină cu ațe, cuie de lemn, cuie de fer, cutii și cutiuțe goale — și peste toate își rânjea gura un clește. Din când în când se întindea pe măsuța aceea, apucând cuie de lemn, o mână slabă. Intrând, Costan văzu lângă măsuță un ucenic îndoit de spate, cu fața ascunsă după cozorocul unei șepci acoperite de slin. Nasul de după cozoroc își trăgea în truna mucii, o mână slabă apuca automat cuiele; cealaltă mână le bătea cu ciocanul în talpa lată a unei cisme.

— Ce vrei! mărâi huiduma de sus spre Costan, și ucenicul își dădu capul pe spate, o clipită, și de sub cozo-

roc s'arătă un obraz de copil, alb, cu niște ochi speriați.

— Bate mai repede! se stropși hui-duma, și fața ucenicului se înclină, s'ascunse iar, toată, după cozoroc. Ce treabă ai aici, bade? Ai de cârpit vreo opincă? Află... eu lucrez numai de-a-gata, după comandă... Bună ziua! Hi-i-i... iadul mâne-sa, cum s'a stricat lumea! Auzi... cismărie de lux... lucrez numai pentru ofițeri... intră mâr-lanul cu opincile... Ce vrei?

Dar Costan Cimpoeșu era demult afară, trecu prin mijlocul târgului, spre ulița căruțașilor.

Gătuită între două clădiri urite, ulița aceea era plină de crâșme, de umbră și de băligar. Pe trotorele sdrobite sub roțile harabalelor stăteau îngrămădiți birjari și căruțași, târgoveți și țărani, suduind, sfădindu-se, râzând cu glasuri mari, în timp ce prin ușile mârșave ale crâșmelor ră-buinea duhoare de holercă, de fum stătut, frânturi de suduituri și cânte-ce; glodul uliței, dus în crâșme de-atâtea ciubote și opinci, arăta în încă-perile acelea afumate ca o clisă pe care o frământau neîntrerupt picioa-rele. Sumane roșcate, legate la mijloc cu capete de funie, se frecau de sur-tucuri pline de petece, de polcuțe cu călții ieșiți, iar spre crâșmarii care stăteau după tejghele într'o încreme-nire mai presus de toate vânturările — se repezeau pumni grei, mâni gal-bene cu arătătoare legate în carpe, guri cu dinți negri se strâmbau spre dânșii, cerând basamac, basamac cât mai mult și mai spurcat. Inrăstim-puri, caii cu traistele 'n cap întorceau spre ușile și spre ferestrele în dâr-dăire câte-un ochi mare, limpede. Caii înșiși arătau sărăcie și necaz. Coto-nogiți cu parii, aveau pe sub curelele hamurilor rupte, prinse cu ațe, răni vechi care sângerau și puroiau neîn-treput.

Ușa crâșmei din capul uliței se trânti deodată de perete și se bufni afară un căruțaș cu niște ochi bulbu-cați, având în locul nasului două găuri pline de păr. Speriat, se repezi spre cărucioara lui veche, urcă, apucă

hățurile, smuncind calul să pornească la fugă, în timp ce alt căruțaș, unul voinic, lăbărțat din picioare ca un răfoi, se tot repezea din ușă, cu un cuțit mare în mână. Brațe voinice îl țineau sdravăn și lăbărțatul răcnea :

— ...de trei săptămâni... anafura! n'am cărat un lemn... un sac... ana-fura! Imi crapă plozii de foame... și cârnul îmi ia totdeauna mușteriii... anafura lui de cârn...

Se smuci, se repezi afară, calul cârnului își încordă deodată ciolanele, pielea vânăată i se întinse mai tare pe armonica uscată a coastelor, muncindu-se s'o ia la fugă, dar roțile prea erau îngreunate de glod, fierăria ho-doroagei prea era grea; după a treia zadarnică zmucitură, își ascunse la loc încheieturile ciolanelor, pielea i se lăsă la loc, parcă întinsă pe-un gard rupt, și întreg trupul i se strânse, pânțele i se subție, urechile i se clăpăugiră, ochii i se închiseră în aș-teptarea unei izbituri sdravene. Urcat cu amândouă picioarele pe draghini, cârnul se cumpănea cu o scândură ridicată în amândouă mâinile, cău-tând locul unde să izbească. Izbi cu toată puterea cu latul scândurii, drept deasupra unui șold, pe-o rană a unei izbituri vechi, Calul se clătina, pielea îi învie deodată, pentru o clipită, și se văzu cum fuge prin ea un tremur, dela cap spre coadă, și înapoi. Numai coada rămase moartă, inutilă. Caii vecini strănutară în tolbe, își ciuliră urechile, cozi ostenite se mișcară în-tr'o parte și'n alta, și când s'auzi a doua izbitură, caii ceilalți stătură din ronțăit, își frământau glodul sub pi-cioare, întorceau spre calul cârnului câte un ochi plin de un asfințit roșu. După izbitura a treia, cârnul sări din căruță, aruncă scândura, iar calul, tremurând tot, se lăsă când pe-o hulubă, când pe alta, căutând sprijin.

Dar sfada se întrerupse, căruțașii intrară iar, cu toții, la loc, în crâșmă și geamurile dărdăiau acum mai strașnic.

— Basamac... basamac... otravă și basamac... răcnea cel lăbărțat, punân-du-și cuțitul în dinți, ca să se poată

căuta cu amândouă mâinile în chimir, scociorînd degeaba după un sfañt. Cine-mi plăteşte basamac? întrebă el, luându-şi cuţitul dintre dinţi, vărându-şi-l în ciubotă. Eu, bre, de săptămăni n'am un sfañt... nimic! Unde ni-i dreptul?

— Aşa-i, răspuse cărnul, fosăind din cele două găuri păroase. Unii iau prea mult... noi — nimic! Vinovat îi brutarul Spurny... tu te legi de mine, măi omule! Spurny şi-a cumpărat şase perechi de cai... s'a îmbogăţit... nu ne mai dă de lucru... îşi are caii lui... şase perechi de armăsari... cară cu caii lui! Unde-i dreptul?

— Cine-mi plăteşte basamac? urlă iar lăbărţatul, ne mai ascultându-l. He-i-i... ia'n uităţi-vă... se întoarce el spre uşă, hămăind într'un răs larg. Mi-a venit muiera... ce vrei, muiera? Bani? Eu, bre, de săptămăni n'am un sfañt... Ce vrei?

— Bani pentru pâne... răspuse femeiuşca din uşă, strângându-se şi mai tare în şalul rupt cu care era învelită din cap până'n picioare.

— Bani? Tu vrei dela mine bani? Te tai... te pun în oală... te fierb... te dau plozilor să te mănânce! Marş afară!

— Aşa? plânse femeia. Las'că vii la noapte acasă, te pândesc când sforăi cu gura căscată... îţi torn apă clocotită... golanule! Scoate bani pentru pâne...

— N'ai priceput, anafura? Marş... De trei săptămăni n'am un sfañt. Ce te legi de capul meu? Marş înapoi la bordel, de unde te-am luat! Marş odată, că-ţi sdrobesc scăfărlia! Marş...

— La bordel de unde m'ai luat? Blestemat să fii că m'ai scos de-acolo... Ce-mi lipsea?

Avu în ochii tîmpi o strălucire de vis:

— Ce-mi lipsea? — Munceam-aveam... dormeam în cearşaf alb... o lume toată venea la mine... tot târgul ista... Care om din târgul ista n'o ştia pe Liţa? Care? întrebă ea înc'odată — şi crăşma gemu din răsputeri, în răsul tuturor golanilor. Pahare şi

sticle cu basamac turbure se ridicară spre dănsa.

— Ieşi afară, curvă... se stropşi spre ea lăbărţatul, plecându-se spre ciubotă să-şi ia cuţitul. Că dacă nu ieşi afară, eu te hăcuesc fărâme... te svărîl cănilor...

— Tu... mă hăcueşti? Incă nu s'a născut omul!

— Incă nu s'a născut? Nu m'aş mai fi născut! Ia'n stai...

Se repezi la ea, o nărui dintr'un pumn.

— Incă nu s'a născut omul? Ia'n să te netezesc o ţară cu ciubotele...

Şi'n timp ce el o lovea, amestecând-o cu clisa mărşavă, hohotul golanilor se reteză scurt şi toţi o priveau pe Liţa cum se svărcoleşte spre uşă; ieşi în uliţă, aşa cum iese o rămăsdrobită dintr'un glod unde au apucat-o roţile şi picioarele. Se ridică, scoase de sub şal un pumn mic, abia izbutind să rostească:

— ...am să-ţi torn pe gât apă clocotită...

— Basamac... gemu căruţaşul, plin de sudoare şi plin de scărbă.

Cimpoeşu ieşi afară cu gura plină de-o cocleală amară, plin în toată fiinţa lui de amărăciune. Parcă-i acoperise ochii şi-i îngreunase inima glodul crăşmei, vuetul neîntrerupt îl năucise, şi ori încotro apuca, auzea un neîntrerupt vuet, parcă prin toate uliţele târgului ar fi umblat puterea oarbă a unui puhoi. Uneori, puhoiul acela îl cuprindea, îi intra în inimă, îl asculta din fundul inimii şi-şi îndrepta umerii, de o putere nouă. Şi iar îl cuprindea amarul.

La brutăria Spurny, printr'un geam lungueţ, ieşea din subsol un abur mirosind a aluat dospit. Drept dedesubtul geamului, într'o covată largă, plină cu aluat de culoarea glodului, se vedeau mergând opt picioare, se vedeau mergând la nesfârşit, suflecate peste genunchi, frământând glodul acela al grăului. Picioarele din faţă, cu părul plin de ţurţuri de aluat, erau voinice, îşi încordau muşchii pulpelor când se smuceau din clisă; următoarele, subţiri, galbene, scurte,

lunecau într-o parte și'n alta, ostenite de atâta mers la nesfârșit; când osteneau prea tare picioarele acestea, un glas gros prindea a număra:

— Un... doi... trei... patru! Un... doi... trei... patru!...

Atunci sub apăsarea cadentată a pașilor, aluatul bolborosea, scotea niște bulbuci mari, alburii ca niște ochi de monstru, și îndată după picioarele cele subțiri grăbeau niște pulpe groase ca butucii, urmate de două picioare drepte, svelte și clisa colcăia, se cutremura, fiori puternici o umflau în lung și'n lat — în timp ce glasul gros da în răstimpuri tac-tul:

— Un... doi... trei... patru! Un... doi... trei... patru!...

Clefăitul aluatului s'amesteca în clefăitul glodului de pe uliță, cele opt picioare își amestecau sgomotul cu sgomotul sutelor și miilor de picioare ale oamenilor și ale cailor; și puterea oarbă creștea în conștiința lui Costan, creștea, se lărgea, toate lucrurile se amestecau în puterea care-i înfiora inima ca o apropiere a puhoaielor. Dincolo de case, grădini și ziduri, gâlgăiau puhoaietele de pe dealuri, se rupeau zăgazurile înghețate — larma lor se făcea una cu larma oamenilor în iarmaroc. Și cu cât se făcea mai senin cerul, creștea puterea aceea încă lipsită de conștiință.

Spurny, înecat în grăsimi, abia fosăia din gușile revărsate și, stând pe un scaun în fața ușii, părea un porc alb îngrășat peste măsura cuțitului, un porc stând în șezut, pe un scaun, parcă în glumă. Lumina soarelui îi îngreuna genele, era gata să adoarmă, când se ridică, marse repede prin brutărie, spre teighea; mergând, umbra cu mâinile scurte pe sus, își ridica repede picioarele dela pământ, ca și cum ar fi trecut printr-o baltă plină cu lipitori. Iar dedesubtul lui, în covata largă, mergeau la nesfârșit cele opt picioare asudate, slobozindu-și stropii de sudoare în aluat, amestecându-se cu pânea albă a pământului. În brutărie, deasupra,

Spurny deschise cu cleștele ușa unui cuptor și vâlvătăi roșii își scoaseră afară limbile, parcă spre a-l cuprinde, încât el se dădu la o parte și apucă un clește lung repezindu-l asupra iocului care se trase înapoi în fundul cuptorului de unde se întoarse cu puteri noi. Și flacăările se vânzoleau, scoteau un vuet care se contopea cu vuetul orb al lumii.

Târgul boilor se afla în dricul lui, cel al cailor era plin de frământare. Înainte de a ajunge în partea aceea, Costan trecu prin dreptul mănăstirii și-i chemară inima, tânguirile cerșetorilor. Glasuri de copii orbi țipau, moșnegi ologi mormăiau rugăciuni către îndurarea oamenilor. Pretutindeni se vedea mizeria, de pretutindeni răbufnea oftatul mizeriei; ade-vărat că, bunăoară, bosâncenii beți de basamac jucau de după cap în crâșma lui Moki, jucau, chiuiau și dârdăiau sub ei dușumelele, dârdăiau geamurile mârșave și sticlele din galantare se loveau una de alta; dar chiotul lor, bătutul podelelor, ochii îngustați sub cușmă, gurile strânse, arătau o mânie aprigă asupra lumii; sub ciubotele mari, parcă voiau să sdrobească pe cineva, o putere care-i ține încātușați. La fel, ipoteștenii: dădeau peste cap sticlele cu holercă, înghițeau cu desnădejde otrava verde, spre a se îmbăta, spre a uita...

Mai apoi, cuprinși pe după cap cu muierile lor urâte, știrbe, stăteau pe lăițele crâșmei, visând tăcuți, până ce din inima lor lua glas o jale plină de tânguire și toți cântau încet, blând, ca la înmormântarea cuiva drag, cântau întâi numai câțiva, încet, după aceea doina trecea dela om la om, ca un pahar cu băutură a prieteniei și jalei, trecea dela ipoteșteni la bosânceni, dela ei la lisaureni, ruseni și reusenari, până ce întreaga crâșmă cânta, și însuși bătrânul Moki, svârlindu-și tichia neagră mai spre ceafă, tot smiorcăia din nas și se tot căuta pe la ochi cu mâinile... Toți erau îmbrăcați rău, cu sumane peticite, cu cușme răsuflete, și-i pișca pe picioarele ude în obielele opinci-

lor, frigul începutului de primăvară. Ce-i aștepta pe ei acasă, în glodăriile satului? Totul era urît, rău, blestem și glod, pe pod niciun păpușoi, în saci nicio mână de făină... Se căutau în zadar în pungii, după o lețcae, să mai ia o holercă... Și doina nu mai contenea; se ghemuise jalea în crâșma aceea, ca o umbră strânsă de pe toate câmpurile și intrată acolo pentru de-a-pururea. Și jalea lor se adăuga puterii oarbe, crescând-o.

Mai încolo, către târgul femeilor, se zăreau de departe hainele vechi, sdrențe de tot felul în care mâni slabe căutau degeaba, răscolindu-le. Lângă berneveci plesniți se vedeau fuste slinoase, cușme șterse, ghete cu gurile căscate, și niște amăriți își desbrăcau după o ușă bernevecii lor buni, dându-i în schimbul altora mai răi și mai căpătând câțiva gologani pe deasupra, câțiva gologani cu care își cumpărau holercă. Să cumpere pe gologanii aceia făină de-o mămăligă? La ce, când mămăliga se sfârșește așa de repede, din câțiva gălătuși, pe când basamacul te face să uiți amarul, te face să te așezi între ipoteșteni, la doină — și lumea să ți se pară așa de minunată? Acasă îi așteaptă copiii ruți, ordine de chemare, jandari, percepatori, dracul să-i ia pe toți! Și doina ipoteștenilor răbunța în ulițe, trecea din crâșmă'n crâșmă, cuprinzând maghernițele, răscrucile cu norod mult, încât ajunse până'n târgul vitelor, unde un băietănaș dela munte o luă în fluierul lui de aramă din gura unui lisaurean beat, și-o crescă în triluri și-o desmierdă ca pe o fată chinuită, ca pe-un copil care plânge — și lângă băietănaș s'alătură altul și-și scoase de sub brâu fluierul, veni unul dela câmp cu un fluier de soc, altul cu o trișcă de alun și doina crescă peste glasurile oamenilor, peste nechezul cailor, peste boncăluitul boilor, crescă și se roti mult pe deasupra iarmarocului, când grea ca pământul, când ușoară ca un suspin, când desnădăjduită ca geamătul. Și s'adăugă și

doina aceea puterii oarbe, în inima lui Costan, care umbla și căuta.

Din târgul vitelor, către ceasul acela, se zărea câmpul sur, întinderile, până la munți. Oamenii din partea munților grăbeau, ieșeau în câmp, se făceau una cu glodul și cu pâcelele; după un ceas de mers, abia se izăreau în vinețiul pământului, cutot, cu căluții lor bătuti, umiliți, flămânzi.

Costan Cimpoescu, proptit de rohatca târgului, își dădu sama că'n el, cumpăna apelor s'așezase, se regăsise în mulțimea aceea de amăriți. „Noi, suntem așa de mulți, lumea'n-treagă... își spuse el în sine: așa de mulți... trebuie numai să vie ceasul și ziua...” Deasupra lui lăcrăma o salcie. Stropii se chinuiau prin întorsăturile tulpinei, creșteau, scădeau, până ce lunecau la pământ, făcându-se una cu pâraiele primăverii, găsindu-și rost și liniște în revărsarea pe care nimeni n'o poate opri, adăugându-se în același timp la puterea în creștere a puhoaielor. Astfel se simți și Costan cu amarul lui în amarul mulțimii. Acest amar, într'o zi va birui, lasă... Anii domniei bogaților se pot număra pe degete.

Peste dealurile din Miazăzi veneau trei stoluri, vâslind larg apele înălțimilor. Un țânc în sumăș se opri din mers, își smulse de pe cap cușma, întrebând stolurile:

„Cocostârc, cocostârc,
N'ai văzut pe mama'n târg?”

Răse, își puse cușma la loc pe cap, porni mai repede, aproape în fugă, strigând către oamenii bătrâni de lângă care se deslipise:

— Are să vie primăvara... au să iasă mieii...

— Indată pornim plugurile... adăugă un moșneag, oprindu-se și arătând stolurile cu bățul.

„Toți oamenii aceștia, ca și mine de necăjiți, îmi sunt frați, tovarăși... lângă ei mi-i inima”...

Astfel își grăi Costan, și o mare

putere de luptă cu viața îi umfla pieptul, îi îndrepta umerii...

Ii văzu pe cei doi Olivani, amăriți, flămânzi, cu sūmanele rupte, îmbrăcate de-a-dreptul pe cămășile ferfenițite, și s'alătură de dânșii, și-i venea să-și svârle bățul, de bucuria drumului.

— ...din pricina ta, Hoancă stă legat în fer... îl dojeni Petrea. Lasă... Și Darienii nu ne-au dat măcar de-un muc de țigară...

— Hai... hai... făcu Costan și toți se traseră la o parte, dar prea târziu, din fața căruței Darienilor care venea din urmă, în fugă. Brici îi plesni cu vâna de bou, Darie cel tânăr rânji la Costan arătându-i pumnul, popa Tăviță, care după sticlirea ochilor arăta că-i afumat rău, se întrepruse din „Doamne miluește“ și-i sudui pe tustrei :

— Nici pe drum n'avem loc de voi, fariseilor ?

Pipându-și vâlca făcută de vâna jandarmului, Petrea spuse :

— Noi, măi Costane, suntem ca și tine de amăriți...

Porniră alături, grăbind, căci asfințitul prindea a se rumeni în depărtare, pe munți.

— ... Noi, toți suntem amăriți... răspunse Costan, la o vreme. Oare n'ar fi bine...

— Ce naiba poate să mai fie bine?

— ... Să ne împrietenim... avem putere... Indată ies plugurile... să lucrăm tustrei...

— La ce ? răspunse Petrea. Arăm, semănăm, cosim, alții iau fruntea grâului.

— Eu cred că tot ar fi bine, ne strângem, unde lucrăm, potopim pământul...

— Te-au scos în drum... și încă mai ai inimă... lasă... lasă...

— Eu așa socotesc că-i bine... Pornim cum se sbicesc câmpurile...

Bucuria zilelor care aveau să vie îi umplu toată inima, căci, doamne... oare nu erau cu dânsul milioanele de oameni ai pământului ? Toți obraji

amari din ziua aceea, toți obraji amari din viața lui, se prefăcură într'un singur obraz pământiu, scaldat în sudoare neagră. Ochii acelu chip erau amari, slobozeau lacrimi de venin.

— Lasă, frate, întărește-te, spuse Costan. Ia'n uită-te colo, departe : vezi tu o seninătate ?

Chipul din închipuire își clinti ochii, și-i ridică, înfloriră într'un zâmbet, râdeau printre lacrimi.

— Cu cine grăiești, Cimpoesule ? se minună Petrea.

— Cu voi... cu voi toți...

Se uită lung la chipul lui Petrea, al lui Gavriil — și amândoi aveau pe chip sudoare și niște lacrimi pline de venin.

— Geme inima 'n mine... rosti Petrea, cred că de mi-aș borî-o. într'o fântână, aș otrăvi apa... s'ar otrăvi cu ea șapte sate...

Se uită buimac la Costan.

— Au să vie zile mari, Petrea... lasă... știu... știu eu ce spun... ate să'nceapă desbătutul dinților...

Cei doi frați îl priviră lung, simțind că'n Costan se află puterea unei credințe deosebite. S'apropiară de el, tăcuți cu un fel de teamă, cum te apropii de-un arbore uriaș necunoscut. Porniră alături, iscodindu-l pe feciorul Nataliei cu coada ochiului, și văzându-i crunteța obrazului, gura crispată, gândiră : „Parcă are de gând să deie foc satului... lumii“... Și-și spuseră :... „mergem și noi cu el... tot atâta !“...

Și venea noaptea. Șoseaua coborî dealul lung, trecu prin văi, întră și ieși din Bosanci, trecu într'un târziu prin Rușii-Mănăstioarei, ajunse la Udești pe la cântatul cocoșilor. S'auzeau pași rari de ciubote, cepăit sprinten de opinci, mers legănat de boi și vaci, trap de copite, duruit de roți în fugă, scârțâit de cară abia urcând.

Cei trei cotiră la podul școlii. Costan apucă spre pârăul Alisandroaiei și Petrea îi strigă în urmă :

— Să ne'tâlnim cu bine...

Cimpoesu urcă ulița Aripoșiei, la Măriuca, Natalia, îl aștepta în prag :
— S'a sfârșit, Costane-doamne ?

— Lasă, mamă... Asta-i judecata de azi... Vine vremea... De om fi noi sănătoși !

XII

Cu mult înainte de a se zări de ziuă, s'auzi cum pârâe gardul dintre cele două grădini, s'auzi scârțâit de roți, glasuri mânioase, apoi izbituri surde de topar.

— Ne-au cuprins și grădina noastră... spuse Costan pândind la geam. Ce-are să iasă din asta, oare ? Iaca, îl zăresc pe majurul Brici... mai încolo popa... Darienii, cu toți argații...

— Maica domnului să se slujească... răspunse mătușa Natalia, ieșind în prag — și prinse a blestema : Nu vă mai satură încornoratul... scânderile patului să s'aleagă din voi, lăcustelor ! Unde-i dreptatea de pe lume ? Cu ce lege îmi năbârți grădina, neoamenilor ?

— Să taci din clonț, muliere... să taci din clonț... că te trimit la parchet pentru insultă în ezeriț... Marș în casă... să nu-ți mai scoți nasul afară... milostenia !

Și Brici se plesni peste ciubote cu vâna de bou :

— Jandarmii... Unde-s jandarmii ! S'aveți grijă, leat, că vă desbat măselele ! Cum iese unul afară din casa Cimpoșului, mâna pe el, drept la post ! Ați înțeles ? Părinte Tăviță ! Moșu Darie ! mișcați mai repede ! Unde vine pus stâlpul ? Aici ? Ia'n măi puturilor ! Bateți stâlpii aici... așa... drept sub streășina bordeiului... nu v'ați lăudat că'n trei zile-i gata căsoaia ? Mișcați !

Argații umblau aproape în fugă, descărcând stâlpi, bârne, repezindu-le unele peste altele — și veneau mereu alte care cu stâlpi și bârne. Meșteri cioplitori prinseră a ciopli, hârlețele scrășneau în rădăcini, în pâlcuri de pământ înghețat ; ferestrele zângăneau repede, retezând merii, topoarele izbeau la rădăcinile prunilor, niște

argați amețiți de somn apucau tulpinele doborâte și le târau spre luncuță, alți argați târau crengile ; încât, pe la răsăritul soarelui, cele două grădini nu mai aveau niciun arbore ; zeci de oameni ciopleau, săpau, îngropau în șanțuri temelii de stejar, și vecinii se uitau de peste grădini cum era strivit sub topoarele hapsănilor dreptul lui Costan.

Când s'arăță soarele pe Oadeți, popa Tăviță își scoase cușma și-și făcu semnul crucii ; majurul Brici își făcu semnul crucii și el, apoi strigă spre oameni :

— Mai repede... mai repede... milostenia !

— ... duhul lor de farisei... sudui popa Tăviță și forfota se mări, izbiturile topoarelor se'nțețiră, cei doi Darieni alergau dela un om la altul, dela o bârnă la alta, îndemnând, pu-nând umărul, suduind, dar o drăcească bucurie nu li se mai ștergea de pe față. În răstimpuri, încremeneau așa, unul lângă altul, uitându-se cât de mult și-au lărgit așezările... De-aici, până la celălalt capăt al cuprinsului, se întindea o adevărată moșie, câteva zeci de hectare, drept în inima satului, pământ gras, să-l ungi pe mămăligă fierbinte și să-l mânânci...

— Pe dâmb, aici... punem vie... spuse Darie cel tânăr. Punem vie și dincolo, la Midora, pe dâmb. Punem vie cât ține dâmbul...

Și nu-și mai putea lua ochii dela întinsul pământului, clipea des, încât tatăl său îl izbi în coastă :

— Hai... repede... mai repede... Ai să ai când te uita, o sută de ani... Oare ce zice Costan ?

Și-și rânji colții :

— Ha ? Oare ce zice ?

— Asta o știe mai bine Brici. Dar ce-ți pasă? Noi... cu puterea... La nevoie avem martori buni, mulți... Auzi, tată?

— Ce dracu, crezi c'am surzit? Mă uit... Uite-l pe Costan... Dece naiba nu se repede la el majurul?

Costan Cimpoeșu, ieșit în prag, se uită lung peste grădinile doborâte și parcă nu vedea oamenii, nu le auzea glasurile, n'auzea cum izbesc topoarele; și nu-l văzu nici nu-l auzi pe jandarmul Brici care i se oprise în față și se răstea:

— Vrei înținare, milostenia? Vrei?

Darie cel tânăr ridică spre Costan toporul, de departe, cel bătrân îi arată pumnul și toată argățimea care lucra repede, toți cioplitorii s'au oprit din lucru, uitându-se cum feciorul Nataliei merge spre părleaz șchiopătând. Ieși în drum, se întoarce și se mai uită și de-acolo, lung, în urmă. Natalia, petrecându-l, îi spuse:

— Mai bine-i așa... mai bine... până trece valul... du-te... cu bine...

Își scoase mâna din faldurile fustei și-i întinse o bucată de mămăligă friptă, presărată cu sare:

-- Du-te Costane... Cu bine...

— Cu bine, mamă... Du-te, mută-te la Măriuca... Iasă...

Porni încet și cât de grele i se făcure deodată picioarele... Își puse bucată de mămăligă caldă în sân, la inimă și parcă simțea pe inima lui mâna bună a mamei. I se împănjeniră ochii. Treceau niște copii și-i fu rușine că plânge, deaceea își ridică gulerul, își îndesă mai tare cușma. Ieși dintre case, ajunse la țarini, în poarta de Miazănoapte, la Cornul Ariei. Intinderile abureau din omături, până'n fumuriul dealurilor. În Solobodeni, în Răgoază, în Subtaria, se deslușeau pâlcuri de pământ negru. El gemu de durere, văzând pământul, în timp ce aburii de peste toate întinderile urcau la cerul albastru, spre strălucirea puternică a soarelui. Vântul amar din inimă îi

aminti concentrările, războiul, îi aminti fețele camarazilor: Jimbo-rean... Măgură... Silivestru... „Unde-i acum Silivestru, tovarășul?” se întrebă el, amintindu-și puntea cu sălcii. Silivestru s'a dus, a trecut peste puntea aceea, ca'n altă lume, fără întoarcere. Și Costan era tot atât de înfrânt, tot atât de desnădăjduit, ca și'n dimineața aceea roșie. Nimic din ființa lui nu-i mai dădea reazim cum îi dăduseră atunci reazim cuvintele de despărțire ale camaradului. „Fii neclintit... i-a spus Silivestru. Într'o zi, nu se știe când, are să vie o răfuială”... Și Cimpoeșu a fost neclintit, dârz... vremea i-a ros dârzenia, i-a mâncat-o, așa cum mănâncă apele un perete... Numai o amărăciune i-a mai rămas, inima îi putrezește în amărăciune ca'ntr'o apă stătută... ca o mreană moartă într'o apă stătută... Hapsânii s'au dovedit tari, ca ferul de tari, se vede că lumea-i pentru de-a-pururea a hapsânilor... așa-s rânduite lucrurile! El, săracul, trebuie să se încovoie, va trebui să se încovoie sub răsul ca o strămbătură al celor tari... Soarta lui îi să rămână de dârvală, să umble din prag în prag, după lucru, după o bucată de mămăligă... Are dreptate maică-sa: înțelepciunea săracului stă în încovoiere. Dacă vrei să apuci și tu câteva grăunțe din moara lumii, încovoie-te, fă-te mărunț, subțiază-te și mai tare, ca să'ncați printre burduhanele bogaților.

El a îndrăznit, și-a ridicat fruntea mai sus, peste îngăduință. S'a pus în cărd cu jandarmul, cu preotul satului, cu Darienii. Și trebuia să iasă înfrânt! Până și Măriuca a avut dreptate, toți au avut dreptate, afară de el... „Costane... îl ruga fata, dacă vrei s'avem și noi un bine, du-te la Darieni... roagă-i! Du-te la părintele Tăviță, pupă-i mâna, roagă-l să pue cuvânt! N'o apuca înaintea lumii, Costane, că rău are să ne fie”... „Silivestre... gemu Costan, oprit la fântâna lui Ivancu. Eu pățimesc greu, Silivestre”. Vreme lungă avusese sim-

țimântul că se află înălțat, asemeni unui plop înalt, deasupra lucrurilor, deasupra răutății oamenilor. Cu vârful lui însořit, plopul acela privea peste zări, către un bine. Acum, a căzut plopul, fulgerat. Totul n'a fost decât o închipuire frumoasă.

Mergând către apa Sucevii, abia-și târa bocancii rupti, prin glod. În umilința bocancilor, în târâitul lor desgustător, se văzu pe el însuși, umilit, ca un bocanc spart, blestemat să umble numai prin gloduri.

Balta Ciurarului sta neagră, acoperită cu o oglindă de ghiață mârșavă. Văzu o cioară moartă, prinsă cu o aripă în ghiața aceea. „Iaca, așa mi-i inima'n mine... oftă omul, lovind cioara cu vârful bățului. S'a înălțat... s'a înălțat, cât i-a fost sborul“...

Pe râu trosneau ghețurile, ieșeau în lumina soarelui șuvoaiele. Sus, către fundacul arinilor, trosnetul ghețurilor la adâncimi s'auzea ca un depărtat muget. „Dracul s'o iee de lume“... își spuse flăcăul cu scârbă, părându-i rău că s'a dus de-a-casă. Unde se ducea? Umblă după cai verzi, în loc să-și fi luat iepușoara, să urce în codrii Varzarului la cărat butuci. Unde umblă? Pe cine caută? Ii spusese de-atâtea ori Silivestru că'n țară se află tovarăși... mulți tovarăși... Partidul. Să-l caute? Cum și la ce? Unde se aflau tovarășii aceia care lucrau în ascuns pentru doborârea bogaților, pentru punerea lumii pe temelie dreaptă? Lucrul acesta-i peste închipuire de greu, cu neputință! Către Salcea se zărea sub păcle, la capătul unui șir lung de pomi, curtea vestită, acoperită cu bani... Iată, cât is de tari bogații! Iși acopăr cu bani până și casele... Ei, sărăcuții de mâna lui Silivestru, abia-și pot duce zilele de azi pe mâne... vai de capul lor! Cum are să răstoarne lumea care-i zidită cu banii bogaților? „Cai verzi...“ stupi Costan și'n fața lui se desfășura în-

vierea din morți a apelor. Bubuiau ghețarii deasupra știulboanelor, soarele strălucea în oglinzi mari de ghiață legănate în mersul greu al vâltorilor. Aburii urcau la cer, cât era răul de lung, ca o uriașă respirare a vieții reînviată. Cât cuprindeau ochii, dela Udești până la colinele Știrbățului, se vedeau întinderile, pomii negri, și asemeni unor cetăți de negură stăteau încremenite pâlcurile de sălcii dela Poieni. „Pe-acolo hălăduia Toader Făclie... săracul Toader Făclie... își grăi Cimpoescu, cu inima topită. L-au ucis... tot bogații l-au ucis... neamul Cantărilor...“ Parcă-l vedea pe moșul Toader, cu ochii legați, în fața gropii, în păpușoștea din Ucraina. După singurul glonț tras, își smucește mâna din legătoare, cârpa de pe ochi și răcnește: „Locotenent Cantâr... m'ai mâncat cu zile“... Și Toader Făclie parcă-i făcea semn, din păpușoștea aceea: „Costane... mi-au rămas pruncii de dârvală... Când va veni vremea?“ „Niciodată... bădică Toader... niciodată! Bogații is tari... nimeni nu le poate sta împotrivă!...“ Toader Făclie s'a culcat în moarte... După ce l-au împușcat, i-au luat și cămașa de pe dânsul, cu proces-verbal...

Dar Vieru? După ce i-a descărcat în cap douăsprezece gloanțe, mai clămpănea un pistol... ticălosul! neomul! „Oare nu-i va veni odată judecata?“

Simți cum un val îi crește inima, i-o urnește din apa stătută, către vâltori. Dar inima lui, mreană moartă, nu-și mai înfoia aripioarele, o răsturnau valurile, netrebnică. „Atâta pagubă... Făclie a murit, fericite de el...“

Umblă mult în lungul apelor, până găsi un pod de ghiață, trecu în lunca Vereștilor, luând-o repede către gară, cu simțământul că merge fără voia lui.

Gara era plină de forfot. Tunari puțind a iuft stăteau îngrămădiți între infanteriști pipirii, într'o sală rece, și țipau ofițeri grăbiți, ghiontind ordonanțe cu umerii apăsați sub coșuri și geamantane. Țărănci vinete de frig stăteau încremenite pe cufere cazone, copiii țipau, moșnegi cu pălării mari se uitau cu resemnare la tot vacarmul. Guri amărâte apucau din mâni ciotoroase bucăți de mămăligă, dinți hapsâni mușcau cu sgârcenie căței de usturoi pierduți între degete groase. Amestecat în vacarm, ca un plâns al tânguirii printre blesteme, s'auzea viersul unui fluiet. Cânta un țigan lung, îmbrăcat soldățește, stând rezemat de-un stâlp de piatră. La picioarele lui, un câne ciobănesc urla așezat pe pânțec. De o parte, o leliță ochioasă râdea din răspuțeri, cu ochii dați peste cap, de câte ori soldatul care-o ținea în brațe o gâdila pe obraz cu barba lui aspră, nerasă de săptămâni.

— *Ii vine-a râde... curva... spuse o bătrână care o tot privea de mai bine de-un ceas. Râde, curva, râde... c'o gâdilă... c'o mânâncă...*

Alături de bătrână, un soldat care-și așternuse sub el o gazetă, își căuta cu grijă păduchii în încrețiturile cămășii trasă din pantaloni.

— *Vezi să nu dai lighioi pe mine... îi spuse bătrâna, înmuindu-și glasul și privirea. Nu de alta... am și eu... slavă domnului! Dar ai voștri, cei soldățești, mușcă al dracului! Is flămânzi, bată-i Dumnezeu! Sug!... sug... ce să sugă dela soldat, decât sânge amar...*

— *N'ai grijă, mămucă... îi răspunse soldatul. Ii caut, să nu mi se sloboadă sub legătoarea dela piciorul tăiat... că dacă scapă acolo... trebuie să mă scarpin, se face puroi, putrezește carnea, ciolanul, și trebuie să-mi mai taie încă o bucată de picior... Dar dece boala nu mai vine trenul?*

Stând în ușă și privind mulțimea amărîtă, Cimpoeșu auzi în sinea lui

ca o apropiere a unei mări. Ii veni să strige un cuvânt de ură.

Dar valul se potoli. „Ce-s eu, decât tot un amărît între amărîți?” Iși făcu loc cu greu, ieșind pe peron. Foamea îi scociora pântecul și-și scoase din sân mămăliga care se răcise, mușcând-o. Printr'o fereastră a restaurantului văzu ofițeri, văzu domni și doamne, ospătând, bând, râzând. Toți erau rumeni, doamnele, când râdeau, își arătau niște dinți strălucitori, le străluceau ochii. Costan îi privea cu mămăliga încremenită lângă buze. „Lume... lumea lor“..., își spuse el și se trase înapoi în sala rece a amărîților. Se așeză între doi soldați, mușcând din bucată de mămăligă. Unul din soldați avea pe ștergarul desfăcut pe genunchi două cepe, o bucată de pâne neagră ca pământul și-o moviliță de sare neagră.

— *Mă lași să'nting... îi spuse Cimpoeșu, întingându-și mămăliga în sarea soldatului.*

— *Cum nu? Intinge... Dacă vrei — ia și-o ceapă... Eu m'am hrănit... mi-i acru sufletul... Hrană rece... uită-te! Și trebuie să mă ție hrana asta pân'la Crimeea...*

Tăcu, și gura îi rămase crispată. Toate gurile erau crispate. Chiar și lelița ochioasă, cum înceta din răs, își crispa gura. Și până și soldatul care o gâdila cu barba: în răstimpuri, sta nemișcat, și-atunci își ținea gura strânsă — parcă spre a nu scăpa niște sudalme, niște blesteme care să desbată și sicriile morților din cuie... Și gura lui Costan se crispă iar, o vreme, după aceea buzele i se întinseră la loc, buze care n'aveau de dat nimănui niciun strigăt...

S'auzi dinspre linii un chiot, un scrâșnet de roți, gara se cutremură, lumea se bucși la ieșire.

— *Pe dracu... strigă un glas. Tren de prizonieri... Se vede că trenul nostru s'a prăbușit...*

— *Prizonieri? Unde-s? Care-s?*

— *Ia... amărîții aceia din vagoane.*

Uite-l pe comandantul trenului, un locotenent. Dece boala îi sudue ?

Opri în fața gării un tren lung cu vagoane ale căror uși căscate erau bătute cruciș în leături ; alte uși erau acoperite în niște pătrate mici de sârmă ghimpată ; de după leături și sârmă, priveau afară niște fețe bărboase, ochi măhniiți se uitau într'un punct fix. Unii din prizonieri aveau bărbi mari, erau oameni aproape bătrâni, alții, niște băietani cruzi. Toți se uitau tăcuți la soarele mult, parcă lumina îi întrista. În unele vagoane, întinși pe niște paie făcute fărâme, stăteau unul lângă altul, trup lângă trup, prizonierii bolnavi. Când unul tușea, toți ceilalți tresăreau, se'ntorceau în bârloguri — și o neliniște trecu în lungul trenului când comandantul, un locotenent cu cască, mânios foc, prinse a răcni cât îl ținea gura :

— Verești ? Verești ? Pregățiți-vă... pelinca maicii domnului... că vă sfărâm. Pregățiți-vă... aici dăm rusnacii jos... îi ducem...

— Incotro, domnule locotenent ? întrebă un milițian cu falca umflată legată într'un tulpă.

— Incotro ? Gura, pelinca maicii domnului ! Mergi unde ți-am ordonat... La Cotul Dobei... idiotule !

Trenul se mișcă greu, scârțâind din cele câteva zeci de vagoane, mânilor ostenite ale prizonierilor făceau spre lumina soarelui semn de adio. Locomotiva pufăia ostenită, cuprinsă și ea parcă de tristețea omenirii pe care o târa către cine știe ce destin.

Cimpoescu avu o tresărire puternică, zărind în locomotivă capul pleșuv al lui Zaharie Dâmbău. Acesta, văzându-l, îi făcu semn cu mâna, trase de trei ori lanțul sirenei, salutându-l cu trei șuier scurte. „Parcă mi-am găsit inima...”, se bucură Cimpoescu și abia aștepta să sfârșească treaba Zaharie și să coboare... La rampă, trenul opri de-a-binelea. Locomotiva, desprinsă, o luă la fugă, șuierând veselă, căpătă în soare măreție și supleță. La urmă, intră într'un depou, scrâșnind din toate roțile, în vreme

ce în lungul vagoanelor milițieni din garda trenului sfărâmau leăturile de pe uși cu topoarele, sdrobeau sârma ghimpată.

Unul câte unul, având în mâni le-gături mici, saci de merinde goi, desculți sau cu picioarele învelite numai în niște sdrențe, îmbrăcați numai în niște bluze vinete, mulți din ei cu capetele goale sau înfășurate în niște rămășițe de jambiere — unul câte unul, prizonierii coborau în glodul rampei, s'ășezau jos în băligarul vitelor, în urmele de roți ale căruțelor și se îndesau unul în altul, veneau mereu alții și alții, până ce tăpșanul tot fu cuprins de ei, de-o mulțime de capete, frunză și iarbă... Unul din ei, lung și osos, tot căuta cu ochii jur-împrejur. Zări o rămășiță de cocean poate lepădată din gura vreunei vite, și întinse mâna. Mai apoi, apucând coceanul între dinți, prinse să-l roadă și să-l mestece; îl stupi jos, plin de sânge și se prinse cu amândouă mâ-nile de fălci apucat de-o durere grozavă. Din atâta mulțime, niciunul nu vorbea. Se uitau cu niște ochi morți la lumea strânsă, soarele îi toropea, își scăpau capetele pe umerii vecinilor, adormind.

Către sfârșit, privitorii avură un murmur. Din vagoane fură coboriți de subțiori niște prizonieri mai mult morți, având pe ei numai niște cămăși în sdrențe. Unul câte unul, fură așezați la pământ.

— Hei, milițieni, strigă locotenentul, v'am spus să-i acoperiți cu paie ! Acoperiți-i mai repede cu paie... că vă sdrobesc !

— Paie... se tângui milițianul cel cu tulpă, apucând cu amândouă mânilor, din vagon, niște paie făcute șișcă. Acestea-s paie ?

— Svârle așa, pleava aceea, peste dânșii... în pelinca maicii domnului... Paie ? Statul n'are paie... N'are !

Își svârli cască pe ceafă, se întoar-se spre mulțimea privitorilor :

— Cât oi zice pește... marș de aici... marș... Ce vă sgăiți așa ? Uitați-vă : aiștea-s calmuci... aiștea ne-au o-morît cu mitralierele și cu brandu-

rile... Este vr'un român printre voi căruia să-i fie milă? Este? Că înfundă Curtea Marțială...

Lelița ochioasă izbucni în plâns, depărtându-se de mână cu soldatul ei bărbos.

— Este? întrebă iar locotenentul, dar nu-i răspunse nimeni și privitorii se îndepărtau spre gară.

— Văd că tot este unul... făcu locotenentul, uitându-se lung la Costan Cimpoeșu care rămăsese pe tăpșan singur, privindu-l. Ce vrei, leat? A...

— Dom'locotenent Vieru...

— Eu, măi! Cum te cheamă? Te cunosc...

— Costan Cimpoeșu... întâia din 307...

— Ești rănit?

— Rănit...

— Bravo, măi! Ai scăpat! Eu...

Și locotenentul Vieru făcu un semn cu mâna spre prizonieri :

— Eu car boi... car boi... Sunt comandantul lagărului 700. Adio, front...

Dându-și sama că a grăit prea mult, și ca dela om la om, cu fostul lui soldat, își luă o poză marțială :

— Eu... mi-am făcut datoria de soldat, acolo... Am „Mihai Viteazul“... Mai ducă-se alții... La revedere...

După aceea se închipui un convoi de câte patru și mulțimea de pe tăpșan prinse a se desșira. Sprijiniți unii de alții, dărdăind de frig, prizonierii se puseră în mers, la țipătul prelung al locotenentului. Și degeaba își repezeau milițienii puștile cu spăngi spre femeile și spre copiii din Verești; degeaba și le repezeau spre soldații veniți din gară : mânilor se întindeau spre prizonieri, dându-le bucăți de pâine, bucăți de mămăligă, tutunuri, mucuri de țigări deslipite în grabă de pe buze.

— Oh, doamne... vai, câtă neomenie... gemu Cimpoeșu, scoțându-și din sân rămășița de mămăligă friptă, întinzându-i-o unui prizonier. Și eu mă văitam cu necazul meu... oh, doamne! Pe lângă mine, oamenii iștia sunt mucenici... da... mi-i rușine...

Și grăiau în sângele lui toți stră-

moșii stând tăcuți sub palmele bogățiilor, îmbrobodiți de cazaniile popilor: „Sunt atâția care scrâșnesc și rabdă mai rău ca tine... riu cârti împotriva vrerei celui de sus... Pleacă-ți tâmpla'n țărână... taci. Sunt alții care gem mai tare...“

Stând de o parte, rezemat de zidul gării, Zaharie Dâmbău îl văzu, îi văzu fapta bună, ochii împăenjeniți de lacrimi. S'apropie de el cu niște pași largi, îl bătu pe umăr :

— Parcă ne știni dintr'un tren... o întâmplare cu niște domni... noroc bun!

— Noroc bun, bădică... Oare când are să vie pe lumea astă un bine? Pentru ce se chinuesc toți oamenii iștia?

— Eh, frățioare... Oamenii iștia rabdă chinul pentru un lucru mare... Au căzut apărându-ne pe noi toți...

Se opri, dându-și sama că a vorbit prea mult, dar curmă să-l rabde inima la atâta neomenie?

— Așa-mi răspurdea și Silivestru... adause Costan. Că ei mor pentru necăjii de pe tot pământul. Dacă pică ei, toată omenirea intră'n jug pentru de-a-pururea...

— Cine era Silivestru? întrebă Zaharie Dâmbău, și ochii i se umplură de lumină.

Se dădu un pas înapoi, se priveau ochi în ochi, inima lui Costan se încălzi... în sfârșit! După atâta căutare, iată... Dâmbău își desfăcu brațele pentru o puternică îmbrățișare și le strânse la loc ca pe două aripi blânde, cumiști... încă nu sosise vremea acelei larg sbor al inimii, dar lasă!...

— Tovarășe Zaharie... oh, tovarășe... mai avem mult de răbdat? Geme sângele 'n mine... Imi vine să mă urc pe-un turn... să răcnesc...

— Stai, tovarășe... bine că te-am găsit... Avem o datorie... de omenie... pusesem ceva la cale cu vereștencele... ia'n uită-te!

Și Dâmbău întinse brațul, își desfăcu buzele într'un zâmbet de bucurie : pe-o ulicioară, câteva femei aduceau o mămăligă mare cât roata

morii: o aduceau pe-o măsuță rotundă, era de-un galben stins, încât semăna cu un ciudat soare prins de pescărițele vereșence în cine știe ce ape ale asfințitului... Niște țânci aduceau câteva cușme pline cu cepe; mai apoi, ochii morți ai prizonierilor tresăriră, toți, simțind în nări mirozna mămăligii calde, se plecau din mers, apucau stolohani tăiați repede cu ața... și băbuța care le împărțea tot spunea smiorcând din nas:

— Na-vă... măi... na-vă... sunteți tineri... miei cruzi... mâncați...

Și multe lacrimi mărunte și albăstrii ca mărgelile îi cădeau din încrețiturile bărbiei, pe stolohanii de mămăligă; prizonierii îi înfulecau repede darul și lacrimile.

Degeaba țipa Vieru. Foamea se trezise, își arătase colții, îi împingea pân'la moarte de om, pentru un dărab. În sfârșit, când locotenentul își sări cu totul din fire, se repezi la bătrână, ea căzu întrebându-l cu dojană:

— Pentru ce, mamă?

Apoi când Vieru împrăstia mămăliga cu vârful cismeii, Zaharie Dâmbău s'apropie de el:

— Păcat, domnule ofițer... era o pomană a vădanelor și-a orfanilor...

— Aista l-a împușcat pe Vasile Boculei... îi spuse mai apoi Cimpoesu, în timp ce Vieru croia cu sabia în prizonierii care nu grăbeau. Intr'o zi, spre sară, în niște păpușoi din Ucraina... au fost aduși doi, Vasile Boculei și Toader Făclie... Făclie a fost împușcat de plutonul de execuție... în Boculei n'a vrut nimeni să tragă... l-a ucis locotenentul de față, cu douăsprezece gloanțe... ia'n uită-te...

Convoiul se oprise, pentru că prizonierii cei aproape morți de frig nu se puteau mișca.

— Așa... cănel... făcu către unul Vieru, plesnindu-l peste sold cu latul săbiei.

— Vai... asta-i neomenie... țipă lelița ochioasă și-și descinse șorțul aruncându-l prizonierilor, în timp ce soldatul ei își strivea lacrimile în

barbă, apucându-și-le cu vârful degetelor.

— Dom'locotenent... se opri Dâmbău în fața lui Vieru, vede o lume... îi mai mare rușinea! Văd că aveți trei căruțe... Urcați-i... înveliți-i cu ceva...

— Ce-i? Pelinca maicii domnului! Șterge-o din fața mea! Nu cumva vreți să-mi dau eu bagajul jos, să urc boii? Mână, milițian!...

— Vai, prea curată maică... gemu milițianul. Și-s goi... goi... în pielea goală...

— De când îi aduceți așa? îl întrebă Dâmbău, mă mir că încă n'au înghețat...

— Numai de azi dimineată, domnule... Și au avut mantăi... strai... noi-nouțe... Dar unde-s?

Coborî glasul, Dâmbău își coborî urechea spre gura lui:

— I-a desbrăcat dom'locotenent... le-a dat straiile unor frați de-ai lui care-l așteptau în gară la Todireni... Dar să n'o știe nimeni...

— Poate găsim pentru ei un car cu boi... spuse Dâmbău și se întoarse spre vereșence:

— ...da' mare neomenie... Faceți rost... aduceți un car cu boi... hai... care are?

Femeile boceau în basmale, se tânguiau:

— Vai... lume... vai... vai... omenire... vai...

— Facem rost de-un car... spuse bătrâna care împărțise mămăliga dar se bătu cu palma peste sold:

— Dar de unde dracul? Car, am găsi... Nu-s vite...

— Nu-s vite... boci o femeie, că le-au luat, ni le-au concentrat... ni le-au mâncat... Ia'n vezi... cât îi satul! Ista de mare, în lung și lat, nu găsești o vită... le-au luat... le-au dus... le-au mâncat câinii ciolanele...

— Ia'n taci din fleoarcă... îi răspunse bătrâna. Ce facem? Dacă v'am da numai car, ar fi bine? Ia'n alergați careva la mine-acasă și scoateți carul...

Mai apoi, dintr'o ogradă din vecinătatea gării, câteva femei scoaseră

un car vechi, și prizonierii fură urcați. O femeie veni repede cu un snop de paie și-i acoperi, și când altă femeie vru s'arunce peste ei un suman vechi puțind a câne, pesemne luat din bârlogul cânelui, locotenentul Vieru își dădu drumul întregii lui mâini :

— Opriți... nu le trebuie nici suman... nici paie! Luați sumanul și paiele... aici eu comand... eu îs mare! Să aflu, bolșevicii, că la noi nu merge... că toată suflarea românească îi urăște — toată! Fraternizați cu inamicul, măi? Halal inimi românești! Să vă fie rușine! Luați sumanul și paiele... că vă ia mama ciorilor! Uite, neobrazatele!

Țipa, fața i se făcuse roșă ca focul. Se repezi la car, svârli sumanul, îm-

prăștie paiele, încât prizonierii se răsuciră în pleava aceea ca niște viermi, abia întorcând spre el niște ochi morți...

— Să se știe că-s în mâni de român... de adevărat patriot român! In carul ista, eu duc la mormânt Rusia!

Milițienii apucară proțapul, smuciră carul.

— Nu! țipă Vieru. Să vie bolșevicii... ei să-i tragă la mormânt, cu mâna lor...

Și abia într'un târziu convoiul porni de-a-binelea și'n urma lui scârțâia carul cu cei aproape morți. Vereștențele plângeau mocnit, uitându-se lung după ei, până ce convoiul se văzu târîndu-se sub zare, mărunț ca râma.

XIV

Se opriră fără cuvânt. In fața lor, dincolo de câmpie, se întindeau dealurile cu păduri albastrii, se zăreau fumurile Udeștilor.

—Acela mi-i satul... rosti Cimpoeșu, arătând depărtările cu bățul.

La picioarele lor, razele soarelui fulgerau podurile de cremene ale iernii, gâlgâiau bulboanele înviate: adâncurile purtau pe valuri grele sloiuri mari, svârlindu-le în repeziciunea șuvoaielor. In sus, spre fundacul arinilor, la cotul apei, s'auzeau izbituri surde, s'auzeau ca niște mugete, parcă se'ntâlniseră două cârduri de bivoli sălbatici și se izbeau cap în cap, mugeau, iar se izbeau, astfel se frământau ghețurile acolo, apucate în șuvoiul de nestăvilit al învierii firii. Peste toată întinderea s'auzeau ca un gâlgâit stins pâraiele grăbind din codri, câmpia aburea până'n depărtări, flote de nouri albi se târau repede pe zare cărând omăturile și topindu-le în niște mări calde din Miazăzi.

In luncă, iepuri roșcați lăsaseră în poienele de arini, fugeau, săltau, mișcându-și urechile mirate de-atâta vuet, iscodind cu ochii abia treziți din

somn întinderile umplute de-odată de-atâta lumină. Veni din văzduh o pasăre mare, cenușie și se oprî în plopul Pupăzoiului, dând un țipăt lung, ca un semnal de trezire la cer albastru. Din susul pârâului se arătă, șireată ca focul, ca focul de roșie, cumătra vulpe, se așeză pe pântec adulmecând lunca; scheună către lunci sălbaticice din instinct; și, stând încremenit în mijlocul câmpiei, urcat pe crucea dela fântâna lui Mandache, un plugar iscodea spre Miazănoapte, cu mâna streășină; se întoarse și iscodi astfel spre Miazăzi, iscodi toate punctele cardinale, parcă așteptând înverzirea pământului și pasările.

Amândoi, și Costan Cimpoeșu și Dâmbău, simțeau cum li se umplu inimile, sângele svăcnea, grăbea, îmbogățit și mânat de puterile de neînchipuit. Totul din jurul lor arăta o putere de neînchipuit: gliile respirând la cer pâcle puternice; dealurile și dâmburile se arătau mai dârze și mai aspre din izbitura haotică a vifornitelor; pădurile, în miezul lor, erau negre, aveau o mânie de mii de ani; totul arăta o putere uriașă, oarbă, dar într'o zi totul se va trezi la o con-

știință; puterea aceea, după ce va sdrobi, se va culca blândă la picioarele pământenilor.

— Totul... toată viața se trezește... rosti Dâmbău.

Se descoperise, lumina soarelui îi descreeți fața.

— Dece ești necăjit, măi omule?

— Eh, bade... istoria mea-i lungă... lasă... m'au sdrobotit... s'au lăcomit la puținul meu... mi-au otrăvit inima... Cumpărasem o palmă de grădină... mi-au luat-o cu mărturii mincinoase...

Și Cimpoeșu își dădu drumul inimii. Și-o ținuse atâta vreme după niște stăvilare, acum puhoiul rezezi totul la o parte, trebuia să-și verse tot veninul din el. În sfârșit, după atâtea luni... ce bucurie, doamnel!

— Tovarășe... parcă mi-au pierit cuvintele... nu pot grăi de bucurie... Nu știi cum să'ncep, șuvoiul dă năvală din toate părțile...

Li apucă mâna, tăcu mult.

— Vezi... colo sub codri, la noi în sat, stăpânesc bogatii... noi, cei lipsiți, n'avem cuvânt... Noi muncim și pierim de foame... ei stau degeaba și se desfată... Ce să fac?

Zaharie Dâmbău își clătină capul, oftă spre pădurile depărtate. Ce trebuia să facă omul acesta necăjit? Să s'așeze pe brazdă și să moară? Să steie cu mâinile cruciș, plecat, când dușmanii îi dau cu băta'n cap?

— Trebuie să lupți, tovarășe... să nu te lași! De ți-ar tăia o mână, îți rămâne cealaltă ca să lovești... de ți-ar ologi picioarele, îți rămâne gura... rupe cu dinții... îți pot sdrobi gura, și de-ai rămâne cu'n singur ochi, strânge-ți în el tot veninul, săgeată-i... Hei, frate! frumoase vorbe... nu? dar ai noștri așa fac: osândesc în gherle... le sdrobesc fluierile picioarelor... le bagă spini între unghii... ei nu se lasă, luptă mai departe! Căci, tovarășe, cine-a apucat pe calea asta, a apucat pe-un drum de spini... în clipele când noi vorbim aici, pe front mor cu arma'n mână mii de tovarăși sovietici, mor pentru mine și pentru d-ta... și ce facem noi ca să-i ajutăm în luptă? Ce facem?

Cimpoeșu îl privi mirat, mai apoi cu dojană. El ceruse și se aștepta la un sfat : ce să facem acum... cui să-i pună cât mai repede mâna'n gât, să sfârșească odată valul... Ce faptă să săvârșească pentru a curma totul dintrodată, dintr'un singur pumn? De așteptat, nu mai putea s'aștepte, îl ajunsesse la inimă...

— Pricepi, bădiță... au intrat ca porcii într'o biserică... mi-au mârjit totul cu sfârlele... Cotonogul mi-a batjocorit ibovnica... mi-au luat grădina... nu mai am nimic... Eu, de așteptat nu mai pot aștepta...

— Tovarășe... Tovarășe.. Eh, frate! Uită-te la râu, cum a mâncat ghiața pe dedesubt : așa luptăm noi acum, dar pân'la urmă vine primăvara... o primenire a lumii... Te înțeleg și te cred : dar pentru ca domnia lor să se sfârșească mai repede, pune umărul... Cum? Iată : ești țințaș bun?

— Intâiul pe regiment la pușca mi-tralieră...

— Ei... vezi! Îți dai sama că lipsind d-ta de pe front, tovarășii au de înfruntat un dușman mai puțin... deci le va fi mai ușor să birue... Vezi... sfătuește feciorii să nu se ducă... spune sătenilor să-și ascundă vitele în codri... unde-or ști, să nu le dea pentru front... Și-apoi, frățioare, noi avem în piept, nu inimi, ci clopote de alarmă... Nu-ți lăsa clopotul să ruginească! Vorbește... lămurește! Spune... și cuvântul tău să meargă din om în om, să știe că nemții au pierdut războiul de pe-acum! Iată cum măcinăm ghiața pe dedesubt! Că nemții au pierdut războiul, asta o cred cum cred în lumina ochilor! Luptând așa cum ți-am spus, așteptarea n'are să-ți mai fie lungă și goală! Spune plugarilor un lucru: la sfârșit, când are să trosnească lumea, ei vor căpăta pământ... toate moșiile trântorilor vor fi împărțite — asta spune-le-o... Sfârșitul, le face lor, intâi și'ntât, o dreptate... da... vor căpăta pământ...

Cum s'aprinseră ochii Cimpoeșului! Își privi mâinile, făcu un semn larg cu ele, cercând parcă să cuprindă glia făgăduită. Printre păcle, de-

parte, desluși gura de rai a codrilor, ogorul acela bun, Gura Miresii. Inima îi bătu repede, apoi abia răsufla ca la un urcuș pieptiș. Doamne... De-ar bate ceasul!

— ... și câte primăveri crezi că vor mai trece pân'atunci... pân'la rușinarea trântorilor?

Il și vedea pe Darie, negru de scârbă, căzut între brazdele ogorului. Câmpia era plină de chiote, mâni voinice mânuiau prăjinile, măsurând, măsurând fără istov, topoarele bufneau, printre chiote, bătând semnele noilor hotare... Din urmă, veneau plugurile... „hai, cu doamne-ajută!“ Brazdele se săltau ca niște moșneguți în pieptare de fer, stăteau o clipă sprijiniți în cot, se culcau iar în greul pământului. Coștan semăna grâu, îl svârlea gliei cu un semn larg, Măriuca venea cu amiaza pe-o căarușă din codri... eh, doamne! Sfinții și dumnezeii mâne-sa!

Ziua de azi îi ca un glod mârșav... dar în inimă i s'au arătat niște coline... e-adevărat că urcușu-i lunecos și greu, dar va ajunge el...

— Tovarășe... să trăiești... să ai parte de bucuria mea de azi... Mi-au așezat cumpenele... sfinții și dumnezeii mâne-sa de dușmani!

— Vezi... înainte de despărțire : au să vie concentrări mari... poate-au să te iee... nici pe front să nu stai așteptând moartea...

— Asta o știu... știu ce-aș avea de făcut acolo... îți mulțămesc din adâncul inimii...

Se desprinse repede de lângă umbra pleșuvului, luând-o în susul râului, plin până'n lumina ochilor de bucuria luptei.

Cine l-ar fi văzut, l-ar fi crezut beat, căci mergea repede și se clătina și cânta.

Pleșuvul rămăsese în urmă, departe; arăta ca un vultur coborît la malul râului. Fumegau depărtările pretutindeni, pământul își descuiase inima, slobozindu-și șipotele gureșe. În fumul codrilor suna un corn.

Și astfel, Cimpoeșu s'abătu din drum, fără voia lui, către ogorul dela Gura Miresii. Oprit la pâraul Brezei, se uita spre gura de rai pe care într'o zi o va stăpâni. Despre asta nu mai avea nicio îndoială. Mai avea, poate, munți de trecut, și-i va trece; păduri de foc de-ar avea de străbătut, le va străbate... Trebuia să pună mâna pe dreptul lui.

„Azi m'am născut a doua oară...“, își spusese el. Și când mătușa Natalia îi ieși înainte și-l văzu luminat, își înăbuși un țipăt. El se opri și părea pe lângă ea un arbore tânăr, vânjos, crescut din rădăcinile și din mătza unui arbore vechi, plecat spre pământ de ani și vânturi.

PARTEA IV-a

I

Vântul cel mare din Fundoaia s'auzi iar, într'o noapte, vestind omăntul mieilor. Fulgii veniră dinspre Mizăzi, peste dealul Oadecilor, trecură ca o umbră spre Miezul nopții, peste dealul Silionului. După aceea porniră peste toată partea aceea a lumii ploile primăverii. Câmpiile se învinețiră iar, cât cuprind ochii, până la Pătrăuți și până în jos la pădurile Voronei.

Intr'o noapte, în bordeiul Măriuchii intră un om străin, unul îmbrăcat într'o manta vânăță, pe cap cu un comanac; era larg în umeri, cu picioarele crăcănate ca două leuci.

— ...cu bună sara, oameni buni și frați. Sunt, de felul meu, ardelean, tocmai de pe lângă brazda ungurului. Dacă băietanul ista îi Costan al Nataliei Cimpoșu, îi bine, am pentru el o scrisoare...

— Stai pe laiță... îl îmbie mătușa Natalia, punându-și de o parte ghe-mele din poală.

— Costan Cimpoșu mă chiamă... răspunse Costan, lăsându-și la picioare gura de ham pe care o cârpea. Ce vânt te bate?

— Frate și prietene... vin de unde-i grozăvia lumii... tocmai dinspre Cavcaz, dinspre Marea. N'am vreme să stau... nu mă întreba încotro mi-i drumul... Uită-te...

Iși desfăcu mantaua, apoi o tunică

și-și arătă pieptul pe care se văzură două urme de tăieturi largi, crucișe.

— Acestea mi-s rănilile de pe piept. Acum, uită-te...

Iși trase cu greu umărul afară din manta, arătă o sbârcitură largă.

Acestea-mi sunt cele trei răni... am fost rănit de trei ori... și iar m'au trimis în foc! Când am văzut așa... că n'am crezare, că n'am o zi de conced... mi-am zis... nu-i cu dreptate! am încărcat pușca — am tras... l-am omorât... pe aici îți-i drumul!

Râse înfiorat, grăi mai departe, cu glas coborât, de taină.

— Acum... mă duc drept în sat, să-l împușc... îl împușc, trag ca'n cânel... trag... după aceea... cum de el stă în sat și eu îs purtat ca boul?

Se opri și, speriat de vântul de-afară, ochi locul de după sobă unde să s'ascundă.

— ...Dacă vin, nu mă cunoașteți... nu vă cunosc... am intrat c'am zărit lumină... Și după ce-l împușc pe cel din sat, e-hei! Vorbă... vorbă... de trei săptămâni, de când fug, n'am vorbit cu nimeni! Cu bine... Scrisoarea asta îi udată cu lacrimi multe...

Scoase din sân o hârtie împăturită, o întinse lui Costan:

— ...îi dela mână de prieten... nu știa carte... eu i-am scris-o... că mi-a zis de jale, la căpătâi, într'un răzor,

când mă sbăteam între moarte și viață...

— Niculai Dadaci? tresări Cimpoeșu. Dar unde-i?

— Unde-i? Acolo unde-i grozăvie și moarte... la Nohai... dracul știe... cică înaintează spre Volga... Dracul știe! Rămâneți sănătoși! Poate Niculai îi acum pământ... cu sara bună, frați... prieteni... Cum să țin calea spre munți?

Așteptând răspunsul, se uită lung la Costan, la Natalia și la Măriuca, merse repede spre ușă, ridicându-și gulerul mantalei:

— Cu bine... cu sănătate bună, frați! După ce-l împușc... e-hei! Doamnel!

— Stai... să te petrec până la drumul mare, îl opri Costan. Sunt răpi... întuneric...

— Răpi... rase străinul, ieșind. Drumul meu îi numai prin răpi... în inimă am o răpă neagră... Poate Niculai îi acum pământ... cu sănătate, cu bine...

Încă dela prag i s'auziră pașii așternuți pe fugă și'n timp ce mătușa Natalia își ștergea lacrimile și Măriuca sta albă lângă durluiul cuptorului, Costan crescua lumina lămpii, despături hârtia — și multă vreme cele două femei îl auziră oftând, mi-rându-se, îl văzură strângându-și pumnii, îi văzură boabe mari de sudoare pe frunte, gura crispându-i-se.

După ce sfârși de cetit cele opt file îmbibate de sudoarea dezertorului, șezu mult împietrit și'n timp ce relua cetitul dela capăt, îl auzea pe Niculai Dadaci cum îl strigă desnădăjduit, din fundul lumii:

„Oș, și iar oș, camarade și frate! Bătu-i-ar măicuța lui Dumnezeu, cu războiul lor, că amar m'au mai nenorocit! Alege-s'ar dintr'înșii colbul și pulberea, mânca-i-ar scândurile patului, mânca-i-ar de vii bubele negre, să-i mănânce! Eu am pățimit și pățimesc amar, măi Costane... și-i ferice de tine că ești olog și nu te mai pot lua! Că ești olog, am aflat-o dela tătuța Iolampie, când am fost la el să-i cer s'fat. Și află: mi-au luat neamul,

mi l-au trimis la Ucraină, că spuneau cei mari că noi țiganii întunecăm soarele și n'au ei soare destul din pricina noastră, așa spuneau ei; mi-au luat neamul, mi l-au dus la amară străinătate — și mulți au picat pe drum, i-au ciocănit corbii și numai Dumnezeu știe! Așa s'ajungă să se tângue pe lumea asta ghinării și domnii, cum plânge amaru'n mine! Când am aflat năprazna, eu, de lăsat nu m'am lăsat, m'am dus în urma Țunei la Ucraină... M'am dus, și dacă m'am dus, nu m'am dus degeaba! La o vreme de noapte am dat peste Țuna și peste danciul nostru, am dat peste ei și i-am luat, am fugit, tustrei, spre Nistru... Când am ajuns la Nistru... ne-au oprit santinelele și ne-au prins. Pe mine m'au legat în funii, m'au bătut, că dece fur oameni svârliți din țară de domnul Mareșal? Așa mă'n-trebau, în timp ce-mi izbeau pumni în fălci și copilul meu plângea... Și Țuna plângea... și eu plângeam; nu de durere, bat-o pustial ci de plânsul lor — și mi se scutura de plâns că-mașa pe mine! După ce niște jandari mi-au luat bocancii din picioare, după ce m'au lăsat numai în cămașă, pe mine au pornit să mă treacă Nistru... pe Țuna și pe copil i-au băgat într'un convoi — înapoi la Ucraină... și'n vreme ce pe mine mă treceau jandarii într'o barcă, o auzeam pe Țuna bocind, pe copil țipând și amândoi mă strigau de mi se topea inima'n mine:

— Tătuță... Tătuță... cui ne lași?

Cum am ajuns dincolo, pe mal, m'am mai uitat odată'n urmă și-am văzut oameni mergând doi câte doi, până i-a cuprins sara. M'au dus jandarii, m'au dat în primire altor jandari — și tot așa, din jandari în jandari, am ajuns la pârăul Cârjei, înapoi. Am vrut să mă apuc de lucru... Cum? Dacă-mi plecam ochii în pământ, îmi vedeam copilul... dacă mi-l urcam, tot pe copit îl vedeam, și-l vedeam gol; numai pielea și ciolanele pe dânsul; și ori încotro îmi întorceam ochii, vedeam oameni mergând doi câte doi și-i auzeam pe-ai mei cum mă strigă, striga-i-ar mai repede

pe cei mari, Cosaşa pe' ceea lume!
Aşa, la o vreme de noapte, m'am pornit iar la Ucraină... să-i caut.

Costane, camarade şi frate! Noi lalaltă mult alean am îndurat, multe lacrimi am vărsat, mult am pătimit, multe năcazuri ne-au pălit — aşa că mă ştii! Imi lipsesc avuţiile şi norocul, din neamul meu cel mai vechi n'am avut pânea de toate zilele... n'am avut parte — imi lipseşte totul pe lume — dar nu-mi lipseşte inima, şi tu ştii că nu-mi lipseşte! Dacă te uiţi o lecuţă în urma ta, măcar cât poate sbura un pui de vrabie în cotori, ai să-ţi aduci aminte de nişte coline... de-o apă lată, de-o luncă plină cu hoi-turi omenеşti — şi de două ciubote nemţeşti! Spune-mi, pe mărturie de credinţă: inimă mi-a lipsit mie atunci? Vântoasa care m'a trecut atunci apa cu ciubotele neamţului după cap, vântoasa aceea m'a dus şi a doua oară la Ucraină, să-mi caut sufletele — şi le-am aflat, pe la apa Bugului, în nişte ocoale — de-i mâncau lutul şi viermii. Chiar lângă ocoale se află un ţintirim unde se mutau zi cu zi cei închişi, secerăţi de foame şi de tifus. Eu iar mi-am luat sufletele cu mine şi iar am pornit spre Nistru — iar m'au prins! De data asta ne-au dus, nu la jandari de cei mai mari, ne-au dus la Odessa, la un colonel mare. Stai, Costane, să vezi! Aici începe nenorocirea nenorocirilor mele, mânca-l-ar viermii şi scândurile patului, de colonel!

După ce aproape eram putred de rapăn şi mi-au fost spart păduchii pielea, am fost dus la judecată împreună cu Țuna şi cu copilul. Dece m'am temut n'am scăpat!

Intr'o casă mare, colonelul sta la o masă, cu sfânta cruce dinainte! Nu bine am intrat pe uşă, când un plutonier prinse să cetească. Arăta că m'am făcut vinovat c'am furat oameni duşi din ordinul Mareşalului! Că fa-
~~ta mea trebuie pedepsită~~ aşa fel, ca să ia aminte toţi cei ce fac lucruri de
~~acestea!~~

— Aşa-i? se holbă la mine colonelul.

— Aşa-i! Am răspuns eu. Tot atâta,

domnule colonel! Eu am luptat pentru țară... când m'am întors acasă, pe-ai mei i-aţi fost trimis la amară străinătate, pe degeaba! Dacă-s bun eu să mă jupească țara, dece nu-mi lăsați neamul în pace?

— Ei? se miră colonelul, prinzând a râde şi Țuna imi şopti la ureche:

— Am nimerit la om bun... are să ne lase acasă!

Eu mă îngălbenisem şi tremuram ca varga.

— Ei... făcu iar colonelul şi căpătă spume la gură, apucă sfânta cruce şi mi-o svârli drept în cap, răcnind:

— Pe front... pe front... la moarte... pe front! Ieşi! Marş!... Luaţi-l!

Şi'n timp ce pe mine mă luau escortele, colonelul parcă hămăia spre Țuna:

— Inapoi la Bug... la Bug... la exantematic... să putreziți de vii... uci-gaşilor! Trădători de țară!...

Doamne, măi Costanel! Băieţelul se deslipi de Țuna, se repezi la mine, mi se 'ncleşă cu amândouă mânuşele de picioare, ţipând cât îl lua gura:

— Tătuţă... nu te duce, tătuţă!

— Aveţi milă... bocea femeia mea şi escortele mă târau, eu mă aţineam, Țuna bocea, băieţelul ţipa — încât colonelul se apucase cu mâinile de păr, răcnea să fim scoşi mai repede. Un jandar din escortă imi plângea la ureche:

— Lasă... hai... toate au un capăt!

Eu n'am mai ştiut ce fac, m'am smucit, am mers drept în faţa colonelului, mi-am rupt cămaşa la piept, am răcnit:

— Impuşcă-mă aici... impuşcă-mă!...

— Impuşcă-mă... spuse Țuna... şi atunci un pat de armă ne astupă la amândoi gurile, am căzut mort... dumnezeu ştie... aşa încât, pe la asfinţitul soarelui eram demult ieşit din Odessa, într'un convoi, către linia frontului, la Nohai. Unde-i Țuna, ştie dumnezeu şi poate ştie lutul ţinterimului dela Bug. Azi, de m'ai vedea, nu m'ai mai cunoaşte! Sunt cu gura sdrobită de patul armei, şi cu inima sdrobită de pumnii duşmanilor! La atacuri, frate Costane, merg în pi-

cioare, nu mă trântesc niciodată la pământ, aștept glonțul, nu vrea să mă nimerească, parcă anume mă oculte! Și rușii ăștia se bat al dracului... cum n'am mai pomenit! Uneori se strecoară, noaptea, câte unul, până la noi în gropi și ne fură ca pe pui de vrăbii! Vin, te înșfacă de piept, îți izbesc câțiva pumni, de te amețesc, te iau în cârcă și te duc la linia lor. După ce spui și laptele supt dela mă-ta, îți dau de mâncare, te trimit la ei, în urma frontului...

Și ne ducem tot mai departe, către un oraș mare dela Volga, mi se pare că-i spune Stalingrad, așa se vorbește. Mor regimente, vin altele, mor și acelea, vin altele... cred că toată țara are să se căsăpească.

Am înșirat, prietene, atâtea vorbe în epistolie, că de le-aș pune una lângă alta pe-un drum, aș face drumușor de flori de-aici din amară străinătate și pân'la noi la Pârâul Cârjei. Nu cunosc semnul slovelor, nu mă dumiresc cum pot fi făcute lacrimile inimii în niște semne, pe-o hârtie!

Când îi ceti vorbele inimii mele, poate eu n'oi mai fi. Și ți-am scris, frate-frățioare, ca să nu mă uiți, să trăiesc în inima tă cât ți-a fi ție veleatul pe lumea asta! Te ținesc că ești olog și ai scăpat de război, mânca-i-ar viermii pe cei ce l-au stârnit!

Și-a scris aceste vorbe un om tot ca mine amărit, căruia i-am zis din diblă într'un răzor din străinătatea asta... Dacă va avea noroc la drum, tot omul acela are să-ți aducă și epistolia și îți doresc, Costane, drumușor de flori, flori la căpriori, floare de sipică, pân'la ibovnică, pân'la fântâniță, flori de lămâiță... și era să uit, uita-m'ar Cosașa, cum m'a uitat norocul încă de mic copil! Când ți-oi da o veste, are să tremure inima'n tine; cum a tremurat și'n mine! Ai cap deștept și bun, dar când îi auzi vestea, ai să te crezi nebun, ca speriat de tun! Într'o noapte, măi frate, cum era liniște mare pe tot frontul, că parcă dormea pământul — am auzit glasul cui? Crucește-te înainte de-a-ți spune, ca să nu-mi spui

după aceea: „ho, nebune!“ Rușii au un fel de mașinării care cresc glasul omului, că s'aude deodată din zece locuri, așa de bine, parcă ar sta, cel ce grăiește, în fața ta! Eu, auzind glasul, am sărit dela pământ și-am spus: „Domnul căpitan Jimborean! Unde-i? Il cunosc“... Și glasul căpitanului Jimborean, din linia rușilor, ne grăia:

— „Soldați... oșiteri... svârliți armele! Oricât de mult veți intra în pământul Rusiei, într'o zi n'o să nimeriți drumurile! Nu muriți de poimană, soldați... oșiteri! Vă grăiește căpitanul român Jimborean! Soldați... oșiteri... ascultați... svârliți armele, cât nu-i prea târziu!“

— Doamne... cum a mai prins a bate artileria noastră! Bătea 4 Greu, obuzierele, tunurile de munte, brandurile, mitralierele... puștile toate băteau spre mașinăriile care se chiamă defusoare... Și după ce-au bătut toată greutatea armelor, așa, ca la un ceas, glasul lui Jimborean s'auzi iară, mai hotărît și parcă grăia dela inimioara noastră... spunea tocmai ceeace gândeam și noi, spunea așa:

... ce căutați voi în stepa Nohai, flăcăi dela Moldova? Muriți, și peste stârvurile voastre trec boierii, iau avuțiile... se'mbogățesc mai tare... Rușii n'au nimic cu voi, soldați!

Și iar au pornit tunurile cu focul lor și iar a tăcut glasul căpitanului Jimborean! Și cum au tăcut tunurile, glasul s'auzi iar:

— ... soldați... oșiteri... ascultați! Vă grăiește căpitanul român Jimborean! Svârliți armele...

Înaintăm, ori încotro ne duce, auzim glasul lui Jimborean, ziua, noaptea și parcă toată divizia a nouăzeci-a îl urmărește pe Jimborean, să-l prindă, să-i astupe gura. Eu, în inima mea, râd! Nu l-or prinde, căci am auzit că Jimborean vorbește tocmai din scaunul ăst mare al Rusiei, dela Moscova... Vorbește de-acolo, și glasul îi vine prin sârme, până la linia frontului. Când am auzit că Jimborean îi așa departe, și nu la trei sute de metri de noi, mi s'a răcit inima...

„căci, de-ar fi fost aproape, ca o pasăre
aș fi sburat până la dânsul... hei... îți
aduci aminte? Incăpuse pe mâna lui
Duma, cel cu ștreangul, la Noua-Su-
liță...

*Chiar acum, când rostesc cuvintele
acestea pentru epistolie, glasul lui
Jimborean spune :*

— ... *flăcăi din Moldova, ce cău-
tați în stepa Nohai? Svârliți armele...
deșteptați-vă... deșteptați-vă...*

Costan Cimpoeșu sări speriat de pe
scaun și ascultă lung ploile... Glasul
lui Jimborean îi suna în inimă ca un
clopot, suna repede, înfiorat :

— Deșteptați-vă... deșteptați-vă...

In văzduh, în acel adânc ceas de
noapte, s'auzeau stolurile rătăcite și-

pând. „Ne-om deștepta... pentru lu-
cruri mari...“, își grăi Costan, gata
să făptuiască ceva nemaipomenit.

Mătușa Natalia adormise cu ghe-
mele'n poală, Măriuca dormea cu
capul rezemat de horn, totul dor-
mea sub ploile primenirii anotim-
purilor ; pământul, oamenii, vitele, to-
tul se așternuse somnului ca în preaj-
ma unui uriaș atac, anume spre a se
îmbiba de mai multă putere, arborii
să aibă mai multă vânjoșenie, oamenii
mușchii mai tari, caii mai multă pu-
tere de fugă, pentru un anumit ceas
al lumii când are să vie un răsărit
roșu, un răsărit care va însemna în-
ceputul primenirii tuturor lucrurilor.

Afară s'auzeau cocoșii cântând de
ziuă.

II

Cocorii ieșeau din nouri, vâsleau
albăstrimi largi, se făceau nevăzuți,
pentru vreme lungă, în alți nouri,
până se ștergeau în cenușul depăr-
tărilor. Abureau câmpurile vestind
mustirea bobilor în brazde, vestind
bucurie manei. Abia se zăreau pâlcuri
de turme, boi rumegând stăteau în
mijlocul nemărginirii, încremenți sub
 trecerea pasărilor sălbatice și a nouri-
lor. Ici-colo, plugari suflecați cercau
drumușoarele cu bățul, se opreau
mult în capătul ogoarelor, parcă as-
cultând plesnirea bobilor — se ple-
cau, apucau puișorii verzi ai grâului
cu tot cu bulgări, îi priveau lung, îi
puneau la loc în țărâna mustind de
seve.

„Se'ntorc cocostârcii... vine primă-
vara...“, își spuse Măgură plin de
bucurie.

Sta de ceasuri întregi la ferestruică,
simțind cum tinerețea din el odrăs-
lește muguri ; întoarse capul abia târ-
ziu, spre sară, când auzi scârțâind
ușa.

— Cu pace... îi spuse un omuleț
de-o șchioapă, într'un pieptar prea
larg care-i dădea și mai mult înfăți-
șarea de pitic.

Opincile, din piele de porc, pă-
roase, se tot ascundeau una după
alta, ca rușinate că-s așa de mari
și de scâlâmb; mânilor omulețului
s'ascundeau și ele, când într'o latură
a pieptului, când în alta, căci prea
erau late și prea crăpate, prea le ie-
șiseră ciolanele. Totul era bătrân, to-
tul era trecut în copilul acela ; gura
i se îngurzise, ochii i se spălăciseră.
Dacă și-ar fi pus pipa'n gură și s'ar
fi așezat la sobă, ar fi fost un adevă-
rat moșneag ; țânci de sama lui i-ar
fi strigat :

— Moș Gavriluț... istorisește-ne
din anii d-tale vechi...

— Stai Gavriluț... îl îmbie Măgură,
arătându-i un scăueș.

— Apoi... om sta noi... răspunse
țâncul, trăgându-și cușma de pe cap
și așezându-se. Vezi... domnu' Mă-
gură... noi am prins a veni în toată
ziua... ne-am învățat a veni... tragem
ca mieii la trifoieș verde... Da' oare
nu te supărăm ? Ne ținem de mata,
lipcă...

Nu-și sfârși tot cuvântul, ușa
se deschise iar, o cușmă și o jumătate
de obraz s'arătară în deschizătură.

— Aista-i Prepeleag, rosti Gavriluț. Intră, măi..

— Cum am să intru așa? răs-punse Prepeleag, un băietănaș lung.

Se opri în prag, se privi dela piept până'n vârful picioarelor. Sumăeșul, îi era mârșav, bătucit de pleavă, mi-rosea a grajd, a sfeclă fiartă, a urină veche de vită.

— Cum să intru așa? întrebă el iar, schimbându-se când pe un picior când pe altul, și fața prelungă i se înroși. Noi, măi Gavriluț, venim... domnu' Măoură nu ne sfădește, că i-i oarecum. Intrăm așa... dăm buzna în casa omului... Cu ce ni-i dator domnu' Măgură?

— Asta așa-i... făcu Gavriluț, că-zând pe gânduri cu bărbia în pumni. Așa-i și nu altfel! Și dac'am fi nu-mai noi doi, ar mai merge... dar așa... auzi-o, trebuie să fie Floarea... Ce-ar fi, domn' Măgură, să-i spunem să nu mai intre?

Dar Măgură nu mai apucă a răs-punde, ușa se deschise a treia oară. Floarea, într'o broboadă roșie, răsse în prag, arătând niște dinți albi. Privindu-i, râsul i se șterse de pe obraz încet-încet, i se furișă tot în perechea de ochi verzi care prinseră o strălucire.

— Cum îți rîd ochii, Floare... o do-jeni Prepeleag și Gavriluț aداuse:

— Ar fi bine de n'am primi mu-ieri la treaba pe care-o facem. Ce știi ele?

Își stupi la picioare, apoi, rușinat, își puse peste stupit opinca:

— ...știi și ele... mare lucru...

— Șezi, Floare... o îmbie Măgură și fata își plecă ochii, rușinată. Spuse către Gavriluț:

— Stupești... stupești ca'n grajd... parcă n'ai ști că nu șade bine...

La prag tuși cu înțeles moșul Chiril.

— Cu bună vremea... rosti intrând și aداuse uitându-se la Gavriluț, la Prepeleag și la Floarea:

— ... noroc, măi hătălăilor! Ați împuțit casa omului!

Apoi se întoarse iar spre Măgură:

— Am a-ți da mare mulțămă... De când am prins a deslega buchile... nu mai beau tabac, nici holercă... Stau întins în iesle, stau... vitele-mă rumegă deasupra... toate vitele aburesc căldură... Eu, sub cojoc, încep cu dispecetluitul cărții... în fundul grajdului sbiară încet mieii, iepuroii urmăresc iepuroaicele către culcuș... Ce te sgăești așa Floare? Ți-i rușine?... Dacă ți-i rușine, atâta pagubă! Iacă, mie nu mi-i defel rușine... Iepuroii dupăesc după iepuroaice, nechează mănji... miroase a fân vechi... eu stau în iesle, sub cojoc și ți-i mai mare mirarea... într'un terfelog de carte afli o lume... trăiesc și se chinuesc oameni... unii trăiesc și chinuesc, alții rîd... și-s buni — bucuroși că trec pe sub soare... Hei... da'lung îs la vorbă!

Cu cât bătrânul vorbea, în Măgură creștea inima... Rezemat de geam, se uita la cei patru țărani și-și dădea sama că n'a încercat degeaba marea-cu degetul. Întâi, când a prins a-i învâța să cetească, se simțea ca un căutător de comori, săpa întruna cu hârlețul, săpa și flacăra călătoare s'arăta în altă parte după zile întregi de trudă.

Mințile erau întunecate de eresuri, întunecimi de eresuri, îngrămădite acolo din moși-strămoși; frica de natură îi cobora înapoi pe calea nemăsurată a ciclurilor, până la peșterile primare; și moșul Chiril și Gavriluț și Prepeleag și Floarea, se închinau fulgerului — când trăsnea, făgăduiau în gând cerului o răsplată, numai să nu-i ardă de vii... își făceau cruce cu limba pe cerul guri.

Asemeni unor buruiene bolnave, crescute în întuneric, căutând în zadar soarele cu vârfurile, creșteau în acești oameni buruienile întunecate ale Bibliei; asemeni ucigașilor care și-au închis victimele într'o temniță, să moară înăbușite, popii pândeau cu grijă ca nu cumva să pătrundă în mintea țărănilor o rază de lumină; păzeau ușile temnițelor înarmați cu crucea folosită ca armă de ucidere, cu crucea într'o mână, cu Biblia în cealaltă, știind că dacă în mințile

oamenilor va intra știința, rostul lor, câmpul lor de jaf, se duce dracului...

„...Lasă... pe ceea lume vă așteaptă grădina raiului...“, spuneau popii către amăriți, desarmându-i, luându-le orice pornire de luptă, luându-le în acelaș timp ochii dela cei ce huzuresc și se îngrașă din sudoarea lor.

„Uitați-vă la dobitoace, le mai grăiau popii; ele tac și sufăr ca niște vrednice viețuitoare ale lui Dumnezeu... Fiți asemeni necuvântătoarelor! Toate lucrurile din viața omului îs dinainte rânduite, așa că nu vă mai sbateți degeaba, ca mreana pe mal, că voi nimic nu puteți schimba! Dumnezeu a rânduit pe lume bogați, ca să aibă și săracul de unde se înfrupta. Asta-i rânduiala dată de Dumnezeu!... Noi, muritorii, nu putem clinti niciun fir de nisip, totul e dinainte hotărît! Fericiți cei ce se umilesc și se pleacă...“

Moșul Chiril scoase de sub curea o carte cu marginile mâncate de îmbălătura degetelor:

— Iată, mare ți-i minunea! Unul face niște semne și fiecare semn îi un gând, fiecare rând scris — o faptă! Asta, eu până azi n'am știut-o... Voi, măi țângăilor, ați știut-o? De unde? De mici, v'au mâncat viermii prin atâtea iesle boierești. Și-i nu știu cum... după ce-am prins a sloveni, parcă am altă putere... vreau nu știu ce... dracul știe! Domnu' Măgură, te-am ruga să ne mai dai cărți! E adevărat că pământul se'nvârtește ca pe un fus? Cum dracu?

Se ridică de pe scaun, năucit, ascultând adânc, parc'ar fi vrut să prindă mișcarea pe fus a pământului. Iși stupi la picioare, s'așează la loc:

— Ptiu... ca pe dracu! Atunci, cele ce le grăiesc popii... Aș cere, domn' Măgură, o istorie care să aibă în scriitura ei toate țările și mările. Se află ~~asa o carte?~~ Măi, al dracului! Vrea să zică... înseamnă că lumea asta-i ca un boț de tină... se'nvârte... asta ~~eu n'o pot lămuri...~~ cum de nu se varsă apele?

— Lasă... pe rând ți s'or lămuri

toate, moș Chiril! Bine c'ai priceput taina cetitului.

— Așa-i, domnu' Măgură... și nu altfel! Dar știi, lăcomia omului, vrea s'apuce tot dintrodată... Deaceea nu-i bine...

Mai apoi, îmbălându-și arătătorul mâinii drepte, prinse a răsfoi cartea așezată pe genunchi. Un asfințit roșu intra pe geam și-i lumina. Floarea, urcată pe durluiul cuptorului, cu lumina asfințitului drept în față, părea încremenită într'o peșteră a vechimilor. Gavriluț se plecă spre cartea moșneagului, Prepeleag își lungi gâtul peste umărul lui Gavriluț să poată urmări degetul bătrânului pe sub rânduri, Floarea coborî de pe durlui și rușinată își trase mai pe ochi broboada roșie ca să n'o bată prea fare luminile asfințitului; alunecă ușoară, se așază lângă moșul Chiril și acum asfințitul lumina tuspătru obrazurile.

...Istoria... lui Isop... prinse a gângăvi bătrânul, întârziind cu degetul sub fiecare cuvânt. *Era în vechime un om și-l chema Isop...* Doamne... se întrerupse el deodată. Și dece oare n'am avut și eu parte să cunosc slova? Nu cumva și asta se ia cu hapca?

În vreme ce bătrânul gângăvea mai departe întâmplările Isopiei, Măgură se gândea: „Uite, fata asta, de pildă... îi frumoasă foc... are deșteptăciune, ce n'ar fi putut ieși ea, dacă ar fi învățat? A crescut din pomană... vai de zilele ei! Muncește la argăție, până cade pe coada sapei... în timp ce o fată de om bogat, de vârsta ei, stă la umbră, cu masă de-a-gata pusă... și poate-i idioată. Dar fiindcă-i de om bogat, ajunge în viață tot ce vrea... totul pentru ea-i de-a-gata pregătit...“

După ce se topi amurgul, cei patru argați mai întârziară o vreme în încăpere, fiecare în locul lui, oftând ca la un sfârșit de hram. Întâi ieși moșul Chiril, după el Gavriluț, apoi Prepeleag — și, în urma lor, Măgură mai zări broboada roșie a Floarei, la cotitura gangului.

Nu mai coborî din cămăruța lui, la

preoteasa Raveica. Multă vreme se gândi la cei patru argați, al căror miros de băligar, de sfeclă fiartă și de urină veche de vită stăruia încă puternic în încăperea. Gândul de a se face învățător acolo, în satul lui, îl cuprinsese pe deplin. Se și vedea în surtuc de pănură, în mijlocul copiilor plini de veselie; îi vedea stând cuminiți în bănci, ascultându-l cu niște ochi plini de focul deșteptăciunii. „Lasă... își spuse Măgură, și oftă pentru ziua frumoasă când va urca întâi la catedră.

Alteori, mai cu samă pe vremea iernii, moșul Chiril și ceilalți argați rămăneau să cetească până spre cântatul cocoșilor. La geam bătea viforul, până departe în câmpuri s'au-

zeau sunetele zăpezilor. Glasul moșneagului găngăvea, parcă se tânguia către viforul de-afară. Ușa se deschidea ușor, parcă se ferea la o parte o umbră. Intrau femeii îmbrăcate în cojoace, s'așezau în unghere... și găngăvirii moșneagului i s'adăuga sbârâitul lin al fuselor; degete mari, ciolănoase, trăgeau repede fuiorul din rădăcina caierelor; când întâmplarea din carte era mare, femeile acelea rămăneau încremenite cu furca'n brâu, visau cu niște ochi mirați; și iar îmbălau firul de tort, fusele iar sbârâneau lin, adăugându-se găngăvirii lui moș Chiril. Apoi, din timp în timp ușa se ferea la o parte, ușoară ca umbra — colțurile încăperii se goleau, lumina lămpii creștea.

III

Afară se lăsase întunericul, s'auzeau pe sus găștele sălbatice. Deabia aștepta ziua de mâne pe care o bănuia mai frumoasă, mai albastră decât cea trecută; vin zile din ce în ce mai albastre, viața poate veni din ce în ce mai frumoasă, cu cât o cunoști mai bine. Uitase frontul. Umblau svonuri că au să vie pe la mijlocul verii niște concentrări mari — au să fie chemați mai cu samă ofițeri de rezervă — căci frontul rămăsese aproape fără ofițeri, se căsăpiseră bieții învățători ai satelor. Se știa bine că mai toți învățătorii tineri din județ muriseră. Dacă străbăteau satele, în oricare parte, clopoțelul nu mai suna în zori de zi chemând copiii. Școlile stăteau închise, prin ogrăzile școlilor creșteau bălării, băntuia pustia, și dacă se mai afla câte-un învățător cu neamuri la Ierusalim, pe ici colo, până la urmă tot primea ordin de chemare, căci departe, pe front, căprarii comandau companiile.

E adevărat că și-acum, ca și la începutul războiului, orașele erau pline de ofițeri, ofițeri activi; din vită aleasă, cu neamuri pe la puterea țării — și astfel, căpitani care până la răz-

boi mâncaseră contingentele cu asprimea, cu răutatea și cu mizeria, stăteau acum pe la depozite de subzistență, înfundați prin birourile părților sedentare, scremându-se jumătate de zi pentru a scrie un raport prin care cereau avans din soldă, îndemnizație de lemne, de echipament sau de căsătorie; maiori care izbiseră în glod rânduri de batalioane, niște analfabeți care mai păstrau legătura cu scrisul doar prin iscălitura cu multe cozi și flori, erau acum casieri pe la cercuri teritoriale sau numărau toată ziua cămăși și izmene la depozite de echipament; colonei grozavi își lăsaseră regimentele și brigăzile să se ducă la moarte, comandate de rezerviști sifilitici, demult răsufiați, și ei comandau acum convoiuri de vite din Ucraina sau depozite de remontă.

Cu un fel de ură parcă, erau strănși toți rezerviștii, până la unul, sublocoteninți bătrâni de cincizeci de ani, aproape șterși din cadre, oameni care se gândeau la cele ale ținterimului — se trezeau într'o zi cu ordin verde și trimiși la abatoarele fără hodină.

Până acum, armata Moldovei nu

fusese chemată după întoarcerea dela Odessa. Dar cine privea harta Rusiei, își da sama că armatele fasciste merg în gol, merg, în fața lor spațiile se lărgesc, că se tot răresc rândurile, un om din sută în sută de metri — și că va veni o zi când nemții vor cere României tot ce poate purta o armă. Asta-l rodea pe Măgură. Dar, până la ziua ceea, mai era.

Fusese la Botoșani, întrebase, auzise și despre Vieru că s'a învățit; n'a vrut să fie lăsat la vatră până la noi ordine. Istoriseau niște majuri, râzând, ce față a făcut Vieru când i s'a arătat ordinul de liberare! Părlițul!

Dintr'o debara cu pachete de sumane afumate, de opinci și izmene împuțite, i-a fost adus și pachetul lui cu haine civile. Tras după o ușă scoasă din balamale, desbrăcă echipamentul statului, îl puse de o parte, își îmbracă hainele de-acasă. Când s'a arătat așa majurilor, aceștia s'au prefăcut că se sperie — și mai cu samă Codău îl tot întreba râzând și bătându-se cu palmele peste șolduri:

— Cum te-ai pocit așa, precista și dumnezeoica?

În niște pantaloni largi, boțiți, într'un surtuc ros de dimie, pe cap cu o pălărie mare, boțită, Vieru ieși de după ușă și stătu prost în fața majurilor câteva minute. Se înroșise, îi curgea sudoarea, îi tremurau buzele...

— Cum ai să treci așa prin târg, precista și dumnezeoica? au să te vadă femeile... unde-i Vieru cel țanțoș, hai? precista și dumnezeoica?

— Te rog... Codău... lasă-mi echipamentul pân'acasă... cum să merg așa? Eu... locotenent...

Codău stătu din răs, îl privi aspru:

— ... Măntrebi cum ai să mergi?... Ca Boculei Vasile... Boculei Vasile... ți-l amintești? S'a dus desculț, într'o cămașă ruptă... legat la ochi... nu știa ce-i cu el... cânta. Plutonul de execuție n'a vrut să tragă... d-ta ți-ai apucat pistolul... pac-pac-pac... două sprezece gloanțe... așa!

— Nu înțeleg ce spui... care Boculei Vasile?

— Care? Nu erai ieri aici, să ți-o arăt pe maică-sa... venise să'ntrebe unde i-i feciorul, că-l aștepta... auzise că-i venit și-i bolnav la infirmerie...

Și Codău oftă:

— Hei... lume... doamne...

— Lasă... îi răspunse Vieru, făcând câțiva pași. M'ai batjocorit în fața mărlanilor... uite-i... se sgâiesc de prin dormitoare... râd... lasă...

Porni pe furiș, ocolind soldații care râneau glodul de prin curtea cazarmii. Unul luă glod cu lopata și, ca din nebăgare de samă, îi svârli scârnaviile drept în față, strigând la el:

— Ce, ești chior? Dacă nu te fe-rești...

— A... uite un domnișor... îi strigă de departe soldatul descins, fără moletiere, fără șireturi la bocanci, un dezertor care ducea de căpăstru mârțoaga cu butoiul negru. Compliment, domnișorule! Ia'n poftim! Ia'n apucă o țară iapa de căpăstru, până-ți scot eu niște turtă dulce din boloboc! Vrei? Plăcintă de om, coaptă la soare...

Santinela din spatele butoiului, leat vechi, își trase mai pe ochi capela, să nu-l cunoască Vieru.

— Ia'n bre... îl îmbie iar dezertorul, pe Vieru. Apucă iapa de hăț și ține-o o leacă, grozăvia mâne-ta!

— Să știi, sunt ofițer... se stropși Vieru. Urc la domnul colonel... Curtea Marțială!

Porni repede spre pavilionul comandamentului, dar îl opri santinela:

— Stai... Stai... ce dai buzna, ca chiorul? Nu-i voie... pentru țivili nu-i voie... Inapoi!

La o fereastră de sus, majurul Codău se uita râzând cum iese comedia pusă de el la cale. Râdea, cu toată ființa râdea, în timp ce Vieru făcu stânga 'mprejur, luând-o spre poartă și cum ajunse la corpul de gardă, sergentul strigă garda afară; garda s'așeză în linie, cu arma pentru onor, în fața celui cioflingar cu ghetе răsuflăte, cu surtuc popesc, cu pălărie largă, boțită...

— Cornist... onorul! țipă sergentul

și Toader dela a opta se propti în poartă, sunând prelung...

— „Lasă... dumnezeii mamii voastre“... scrâșni Vieru, cu capul bleoașcă de sudoare. Sub pălărie, ud de sudoare până'n vârful picioarelor.

— Dece nu răspunzi la salut, grad? îl întrebă sergentul și Vieru își trase capul mai între umeri, ieșind pe poartă; când atinse cu gheata protoarului, de peste gardul cazarmii svârâi o piatră care-i luă pălăria de pe cap, i-o trânti în glod și Vieru o lăsă acolo, pornind repede, nu către oraș, ci către ulicioarele dosnice, abia smulgându-și picioarele din noroi.

Tot în ziua aceea află Măgură că Vieru a izbutit să se mobilizeze la loc, dar nu spre a fi trimis pe front, ci spre a comanda un lagăr de prizonieri; și a izbutit, datorită unui neam de-al lui, sergent-major, care învârtea pe degete toate socotelile mobilizării la Cercul Teritorial.

Și astfel, mai bine de jumătate de an trecuse de când Măgură aruncase haina kakie și în sfârșit își potrivise cumpenele sufletului. Se îndrăgosti de pământul satului natal, de oamenii lui amărâți și buni, de copiii buni ai aceluia pământ. Când ieșea în câmp, cerceta mîzga dătătoare de viață a brazdelor, la fel cu plugarii. Gîndul de a lucra într'un ogor, nu mare cât

al hapsânilor, ci un ogor care să-i deie atîta cât îi trebuie, gîndul acela îi creștea inima și abia aștepta să s'aleagă apele de uscat, spre a ieși cu sapa și mai apoi cu plugul, într'o bună dimineață, pe sub un cer roșu. Se gîndea la un ogor sărac, plin de prund, pe o văiuță.

Cu strădanie va alege pietrele, pe câte una le va strînge, punându-le grămăjoare, pe hat, va căra acolo gunoi, îl va fărâmița așa fel ca fiecare fir de țernă să se îndulcească din bunătatea îngrășământului, să prindă putere dătătoare de pîne. Se gîndea la acel ogoraș, cu dragostea cu care se gîndea la copiii satului, la moș Chiril, la Gavriluț, la Prepeleag, la Floarea.

Unii hapsâni din sat, când îl vedeau cercetînd câmpul, rîdeau în urma lui, prefăcîndu-se a cânta :

*„... numai eu, fecior de popă,
am ajuns să bat la dobă...“*

De bună samă, nu le pria această întoarcere a lui către sat și către pământ.

Vedeau în el un dușman, unul care strică rînduelile statornicite din bătrîni. Peste șapte sate îi merse vestea că stă la taifas cu argații, că-i învață carte... cine-a mai pomenit ?

IV

În sara aceea, pe când Măgură sta întins în pat dus în gîndurile lui, s'arătă în deschizătura ușii broboada Floarei :

— A venit un om... te caută...

Nu-și sfârși vorba, căci o feri la o parte un țaran burduhănos, în mintean nou puțind a dubală; avea un nas lung, strîmbat într'o parte, parcă întruna amirosea peste-un gard străin; capul și-l ținea plecat peste umărul stîng, încât parcă mereu ascultă la o ușa străină cu urechea dreaptă; își propti pieptul și bur-

dăhanul în băț; grăi cărmindu-și mai bine nasul peste gardul străin :

— Eu cu mata am o vorbă. Unde să stau ? Am de grăit mult...

— Sara asta n'am vreme... îi răspunse Măgură, sculându-se gata să-l ia la pumni. Vino altădată.

Nasul se trase de peste gard, urechea ascultă mai bine la ușa străină:

— Eu nu-s om de-aceia cu care n'ai când sta de vorbă, domnișorul ! Află... mă știi... eu am o sută optzeci de fâlci... unsprezece perechi de boi... doisprezece argați.. așa că vezi...

— Marș afară...

— Eu? Dimpotrivă, mă așez mai bine... iaca! Mie, frică nu mi-i! Am venit să-ți spun, pentrucă-l cunoșteam pe taică-tu care era un om sfânt — am, venit să-ți spun să nu-mi momești argații! Asta-i una! A doua: dacă-i mai prind pe argații matala grăind cu argații mei și momindu-i cu Isopia și cu Alisandria... or cum sfântul mă-sii le spune... eu te dau în judecată pentru zurbavă... Asta-i a doua! A treia: cui îi spui d-ta că pământu-i rotund și se'nvârte? Dacă-i așa, n'are pe pântecelul lui ape? Cum de nu se varsă apele? Vezi? Vezi că te-am prins cu mâna'n sân la lelița? Vezi?

Rânji, râse apoi puternic, se opri grav, ascultând mai adânc la ușa străină:

— Să nu ne mai umbli în sat cu ghemotoace ca acestea! Eu, că-s om avut, am o sută optzeci de fălci... Dacă lucrurile îs așa, eu trebuia să le știu întâi! Auzi! In loc să spargă butuci pân'or plesni, golanii de argați îmi umblă cu Isopii! Eu, slovă nu știu... nu vreau să știu, de mi-ar băga-o'n ochi! Cu slovă, nu faci avere! Probă ești chiar d-ta... îți mânâncă câinii din traistă... Asta am vrut, să-ți spun... Dacă-ți convine... Dacă nu-ți convine... de asta n'are să mi se rupă inima, n'ai grijă!

Se ridică, porni spre ușă, cărmindu-și nasul mai bine peste-un gard străin, lipindu-și urechea mai bine de-o ușă străină:

— Hai, cu sara bună... auzi... pământu-i rotund... ha-ha-ha! Trebuiești legat... dus la Socola...

Măgură îl mai auzi râzând până

jos, în ogradă. Își ridică fruntea din pumni; tot învărtindu-și cușma prin mâni, cu fața plină de vinovăție, în fața lui aștepta moșul Chiril:

— Eu îs de vină că ai de lucru cu oamenii! Azi, Pantelimon Juvăț... mâne are să vie altul... și asta pentrucă ne-ai deprins o țără de carte... Eh... rea-i lumea! Nu cumva să aibă și oropsitul parte... Ii drept... am ascultat la ușă... am auzit tot ce ți-a spus... Și drept este că i-am ademenit argații cu Isopia... Pe unul l-a prins slovenind... l-a stropșit în bătaie... Eu îs vinovat, eu și nu altul... iaca, am să svârl cărțile pe foc, dracului!

— Asta să n'o faci... îi răspunse. Măgură îndârjit și moșneagul se feri mai spre ușă. Lasă... de-ar da duminezeu să nu mă cheme pe front... ai să vezi... are să răsară știința cărții în sat, ca grâul...

Își lăsă iar capul în pumni și ziua de mâne i se arătă cu o lumină copleșitoare, învăluind la fel ogorașul de piatră, fețele bune ale pământenilor, râsul copiilor, respirarea blândă a vitelor.

— Ai să vezi... moșule... ai să vezi... și are să vie apoi un bine...

Dar grija de front îl încolți de inimă, umbla grija aceea ca o umbră de pasăre răpitoare prin fundul unei ape limpezi.

Moșneagul se șterse în umbra gangului, afară umbla vântul întunericului, Măgură gemu desnădăjduit:

— Oh... de nu m'ar chema...

Primi ordin de chemare pe la copitul grâului.

V

Mai cu seamă Hoancă, proaspăt întors dela pușcărie, parcă mânca grâul cu ochii. Își ferea brațele mult, s'apuce cu coasa cât mai mult, trecea înaintea tuturor, privind dără-

marea spicelor cu niște ochi mari, geamea la fiecare brazdă căzută. Inșirați lângă el, coseau ceilalți doi frați ai lui și Cimpoșu. Ajunseseră la hat cu întâia postată, taman când răsă-

rea soarele. În urma lor, Georgina, care despărțea brazdele în snopi, se opri din lucru și râse tare când auzi cum cântă, înălțându-se, o ciocârlie. Făcu semn cu seceră spre soarele oprit pe pădurile fumurii dela Vorona; se puse iar pe lucru, căci cei patru bărbați grăbeau din ce în ce, cu cât lucrau mai mult, hărnicia le creștea până la chiot, și cel dintâi chiui Hoancă, svârlindu-și pălăria de pe cap, descheindu-și tot pieptul către boarea bună a răsăritului. Mai apoi, tuspatru își desfăcură cingătorile, se suflecară mai bine, până sub umeri și li se ncordau toți mușchii, mânuind larg coasele din ce în ce mai lacome. Sudoarea le picura din frunți, din mușchii brațelor — și cădea în pământul negru.

Cât cuprindeau ochii, se vedeau numai grăe, păpușoiști lungi, fânațuri, până la pârăul Brezei și mai departe, până la sălciile Poienilor. Spre asfințit, holdele se întindeau până la dealul Silionului, până la coasta Bosancilor. Departe, la spatele celor patru coșai, se vedea satul Udeștilor, acoperit de grădini; ca o dumbravă, deasupra satului, se vedea pe dealul Pietrarului, cimitirul.

Nici nu urcaseră două prăjini soarele, când Petrea Olivan se opri, își băgă pumnul sub furca pieptului, făcu o strâmbătură de durere; Costan își întoarse capul spre el, fără a se opri — și Petrea își apucă, iar, rușinat, coasa, prinzând a dărâma holda mai cu putere, Hoancă scoase al doilea chiot, ca la o întrecere nemaipomenită. Apoi, cu cât soarele urca, bătându-i cu dogorile, cei patru își slăbiră graba, mânuind coasele ritmic, numai gurile și le țineau înțeleștate. Adevărat era că tuspatru nu mai puteau de foame. Treceau pe haturi gospodine ducând merinde și un gust de borș acru, amestecat cu miroznă crudă de cimbru și leuștean, venea până la ei, sleindu-le inimile.

Lor, n'avea cine să le-aducă merinde, la mătușa Natalia nu se mai afla nicio mână de făină pe fundul

sacului; nădejdea era în grâul pe care-l coseau; poimâne vor avea, de bună samă, câte-o turtă; pân'atunci, în traistă la Georgina se aflau câteva felioare de mămăligă friptă, câțiva căței de usturoi cu care vor îndulci mămăliguța aceea, la amiază.

Până una alta, oprii tuspatru la capătul unei postate, prinseră a sfărma spice în palme — și-și svârleau bobii de grâu în gură, mestecându-i cu lăcomie. Pe hat se mai aflau niște buruieni bune de leac, măcriș acru cu frunza lată, cât vrei. Mâncau grâu cu măcriș și mai cu samă lui Petrea îi sticleau ochii, visând la o pâne mare de grâu, o pâne pe care s'o mânânce dintrodată, pe nerăsuflăte, după aceea să beie o cofă de apă plină ochi... Și toți visau la pânea aceea, bat-o dogoarea focului! Gavriil îi și simțea gustul pe cerul gurii; Hoancă, mirosind undeva peste câmpuri, rosti:

— Cine are... are... are...

Lucrând în tovărășia feciorului Nataliei, frații Olivan aveau un simțimânt destul de ciudat; în inima lor îi gâdila o drăcească bucurie. Parcă se smulseseră din robia cuivă, așa simțeau ei; nu mai atârnavă de mila și pomana nimănu; se smulseră din robia lui Darie, a popei Tăviță, a oricui, acum când își descoperiseră puterea, când își dădeau sama că pot trăi din puterea lor; ai putere, muncești — mânânci cât trebuie; ești ticălos și leneș, du-te iar la batjocura hapsânilor! Pe dreptate, se puteau socoti și ei în rând cu oamenii. După zile și săptămâni de muncă, vor urca la ei în podul bordeiului saci cu grâu, secară, tot felul de rod — totul câștigat cu cele trei coase, care parcă li se mlădiau în mâni, se mlădiau, se repezeau s'apuce cât mai mult grâu... Greu le-a fost, pân'și-au făcut rost de coase.

Și abia mijeau zorile când s'au sculat tustrei, au luat apă multă cu pumnii din cofa de după ușă, svârlindu-și-o pe ochi — grăbindu-se că parcă se duceau la un hram. Tustrei,

cu Georgina în urma lor, treceau mai apoi mândri printre casele satului și răsăritul le arginta coasele.

De peste garduri, vecinii râdeau întrebându-i :

— Incotro, bre? Grăbiți-vă... când vă va vedea grâul, are să se smulgă din pământ... are să fugă...

Mai al drăceanului decât toți răii, a răs de ei popa Tăviță care sta în cerdac în cămașă albă cu flori și-și scărpină pânțele :

— Incotro, sărăciilor? Ei, duhul vostru de farisei! Ce v'a apucat, mări? Care va să zică, nu vreți să munciți la mine... duhul vostru! Dacă mi se scutură grâul, cu mine aveți de lucru... Ei... duhul! Uite-i, țopărlanii! Nici nu-și scot pălăriile în fața mea! V'ați întovărășit cu feciorul Nataliei... las'că vă arăt eu vouă, fariseilor!

Costan îi și aștepta la ulița Maraului. Porniră tustpatru și Georgina, încă amețită de somn, abia se ținea de ei...

În Cornul Ariei li se desfășură înaintea ochilor toată câmpia satului, de sus, dela Pârâul Rusului, până la Gura Miresii și mai departe spre pădurile Știrbățului. Ca un semn de hotar, se vedea la începutul păștorilor vărăticene, apa Sucevii. Peste apă, spre Răsărit, departe, începutul de ziuă lumina numai dealuri cu grâu, colorându-le într'un aur vechi. Și'n timp ce Gavriil Olivan mârâia încă amețit de somn, mănios că a fost trezit așa de vreme, tot spunând că vrea să se întorcă acasă, în timp ce Petrea își privea coasa cu ciudă, ca pe o unealtă de casnă, Hoancă șoptea, parcă rugându-se :

— Vezi, inimă... bucurie... vedeți, bucurie... ochilor...

— Cu cine grăiești tu așa, Hoancă? îl întrebă Georgina, și lui i se păru mai tânără și mai frumoasă în rumeniul zorilor.

— Grăiesc... mă bucur, Georgină... Vezi... nu știu ce dracul am... mare tâlhar îi feciorul Nataliei... Ne-a

luat... parcă ne duce să ne-arate valea raiului... dracul știe... grăiesc într'aiurea... nu știu...

Cu mâna pusă streășină, Costan Cimpoeșu iscodea pâclele răsăritului, își rotea ochii spre pâclele alburii din toate părțile, să ghicească cum are să fie vremea zilei. Își mișca fața înainte, adulmeca trăgând în nări boarea zorilor mirosind a grâu, a ierburi înflorite, a plante coapte cât le are o câmpie. Nu se liniști, până nu trase în nări și nu-l păli în față o pală a unei bori fierbinți.

— Are să fie vreme bună... roști el, iar Hoancă adause :

— ...vreme bună... inimă... Ieri, amurgul era roșu, cât cuprind ochii. Asta înseamnă dogoare... Azi are să fie dogoare... hai mai repede...

— Eu mă întorc acasă... mârâi Gavriil, gata să se întorcă, dar Hoancă îl luă în piept :

— Mână... mână... boule... De nu, îți scapăr măselele...

Coborîră lanul Ariei, cotiră scurt pe la fântânița Pupăzoii și Cimpoeșu își pusese bățul la subțioară repezindu-și cu mânie piciorul be-teag, ca pe-un dușman care-i încurca mersul.

— Parcă ne-am duce la furat... Sfântul mâne-sa... sudui Gavriil și nu-i răspunse nimeni, căci încă de prin Răgoaze toți ceilalți se uitau peste sulitele porumbului la grăul lui Costan, și mânilor pipăiau coasele, ca'n preajma unei bălăii.

Acum, după ce vor sfârși ogorul lui Cimpoeșu, vor aduna repede grâul în clăi, îl vor lăsa — odată cu sara vor trece apa, la Hancea unde se văd niște dealuri acoperite de pâne albă... Nu se vor tocni la boierii hancenii care-s răi, cărcotași și-și mânăncă de sub dânșii... vor lucra la femei cu bărbații duși, la moșnegi cu feciorii duși, vor lucra pe grâu. Și le umblau coasele măsurat, încât pe la al doilea ceas al prânzului, după ce îmbucară mămăliga friptă unsă cu usturoi și băură apă multă

— nici nu se odihniră, ci înșfăcăra iar coasele...

Georgina abia putea birui brazdele, potrivindu-le în snopi, în vreme ce ei, toropiți de dogoarea cerului, cu sudoarea amară curgându-le în ochi, orbindu-i, abia vedeau grâul, abia auzeau fâșăitul coaselor, trăgeau brazdă după brazdă și sudoarea îi orbea mai tare, le ajungea în guri din ce în ce mai amară, parcă li s'ar fi scurs, muncind, într'o primenire, toată amărăciunea sufletului. Stupeau numai colb, pe față aveau numai colb, pulbere a pământului amestecată cu tăciunii holdelor.

— Eh... pâne... grâu... bucuria inimii... gemu Hoancă, lărgind mai tare brazda... Cine te are... te are... bucurie...

— Stați... spuse Costan, și tuspatru coasele se opriră neputincioase, cu vârfurile înfipite în lutul uscat al hatului, brațele se lăsară în jos, neputincioase, ca'n fața unui zid.

Peste hat, grâul vecinului se întindea într'un lan larg, era un grâu semeț, cu spice cât vrabia și ținea cât cuprindeau cu ochii.

— Hei... doamne... oftă Costan și coasa lui se ridică, se smuci peste hat, apucând lacomă cu vârful.

— Hei... ce faci? îl opri Hoancă. Dai de dracul...

— Hei... doamne... rânduială... Dece n'am atât cât mi-i puterea? Și brațele i se încordau, mușchii i se răsuceau neputincioși sub pielea întinsă până la plesnire:

— Dece n'am, lume, cât mi-i puterea?... măntind cât mi-a hotărit stăpânul funia... Lasă...

Își privi cu niște ochi neguroși ogorul sărac, strâmt, taman cât păscătoarea unui mânz. Până și grâul lui Costan era sărac, cu spice abia cât viermii, pe când al vecinului hapșan era un spic voinic, crescut bine dintr'un pământ îngrășat cu grijă. Pământul lui Costan era galben, în-

galbenit de foame... și cine era să-l hrănească, dacă stăpânul era dus de ani, la concentrări, pe front, în lumea lui după un ban amar...

Totdeauna, cosind ori secerând în pământul lui, Costan se oprise la acel hat, cu neputință, ca'n fața unui zid.

— Ei... și tu! îl dojeni Hoancă, și nu vedea bine dacă picurii care cad de pe fața lui Costan sunt picuri de sudoare sau lacrimi... Ei... bre! Ce-ar fi dacă s'ar strica rânduiala! Fiecare a apucat cât a putut... a pus hotar... gata... îi pământul omului. Așa-i din vechi...

— Da... Așa-i... din vechi... Hoancă! Da' au să vie odată niște rândueli... altele... Celor ce au prea mult, are să li se iee... pământul se va împărți săracilor... într'o zi o să căpătăm pământ...

Se uită peste lumina grânelor, până peste Poieni, departe, își roti ochii în toate părțile, cât ține țarina Udeștilor. Țarina aceea se va împărți pe-un drept, lasă! Bunăoară, grâul vecinului... Pe vecinul acela de ogor îl chiamă Amos și-i răgușit, abia își fâsăe vorbele de-atâta holercă! Stă acasă, la umbră, bea holercă, mânăncă pâne... alții, niște săracuți ca Olivanii, vin și-i muncesc ogorul pe nimica. Amos ia rodul... stă mai departe la umbră... îi crește burdăhanul... Dar ia'n să se facă un drept care să hotărască așa: „Jos burdăhanele de pe glii, trântorilor! Gliile sunt ale celor ce se căsnesc în mângă... ale celor ce mor flămânzi pe coada sapelor!...” Când va fi asta, Olivanii cei săraci vor fi fruntea satului, vor lua fruntea pâinii albe...

— Ce bine-ar fi... spuse Cimpoescu, oftând.

— Ce-ar fi bine, Costane?

— ...mă gândeam... dacă... ei, doamne! Atunci voi avea grâu cât îmi trebuie...

Petrea și Gavriil adormiseră în umbra hatului, cele patru coase parcă dormeau și ele, cu vârfurile ascunse în buruienii.

— ...ar fi pe lume mare zurbală... Iai bogatului un băț din gard, ori o piatră din dreptul porții, ca să te aperi de câni... te leagă jandarii... dar ia'n să le iei pământul ?

— Taci... taci... filisofule... grăi prin somn Gavriil și Petrea grăi și el :

— ...o dăm prost, numai din pricina ta, Hoancă ! Grăiești mult... ce nu trebuie ! Are să ne pârască popa Tăviță la jandarii...

Sări în capul oaselor, își înșfăcă coasa, uitându-se aiurit la grăul vecinului :

— Hai... nu mai cosim ?

Se lăsă la loc, ud de sudoare, adormind adânc.

— Nu... nu mai cosim... grăi Hoancă. Poate-om cosi și-aici, cine știe...

— Că o să cosim și-aici, Hoancă, nu se'ndoește de fel inima'n mine...

Amândoi se uitară pe furiș la ogorul acela, ca la un dușman. După aceea, Hoancă, parcă speriat dacă nu cumva l-a auzit grăul cu spicele tru-fașe, se uită peste țarini, până de parte :

— ... se chiamă că pământul ar fi numai al harnicilor. Amos și Darienii ar ajunge în sapă de lemn... asta ar fi o dreptate ! Când ne-om pune umărul, eu și Georgina... lasă ! Hai să legăm snopi... cine are... are... are...

Petrea dormea adânc, cuprins de greul pământului, încât Hoancă îl sgudui degeaba. Gavriil abia-și mișca brațele amorțite de trudă, o trudă grea a dracului, pe care o încerca în-tăia dată în viața lui. Că mai muncise — he-hei ! Dar nu-și pusese niciodată ciolanele ca pân'acum. Mărâind amețit de roșul dogoritor al cerului, prinse a lega snopii, stupindu-și des amarul gurii, amarul usturoiului și-al sufletului. Sudoarea îi

lipise de trup cămașa mârșavă, era încleiat tot în sudoarea amăruie intrată până'n fundul gurii, până'n fundul ochilor. Voia un râu larg, o apă repede, unde să se svârle, așa îmbrăcat, să-și țină mult capul sub apa rece, spre a scăpa de bolovanul fierbinte care i se așezase în țeastă în loc de creier... Dar cu cât se lăsa amurgul, un vânt lin clătina plantele, primenea răsufletul celor patru coșai care grăbeau, grăbeau, căci odată cu noaptea trebuiau să fie la grăele dela Hancea.

— M'am hrănit... nu mai vreau... nu-mi trebuie... spuse Petrea, ridicându-se în capul oaselor. Aista-i blestem... Ce dracu ? De dimineață până în sară...

— Hai... scoală... grăbește... îl îndemnă Hoancă, arătându-i un ochi mânios. Ce ? Nu cumva...

— Ba bine că nu ! Mă'ntorc acasă... Oi găsi eu mâncare... Nu-mi trebuie atâta trudă ! La ce ?

— Nu fi bou, scoală... se întoarse spre el Gavriil. Ori vrei să te urnim în pumni ?... Dă-te la lucru !

— Așa... vra să zică-i cu puterea ? Dacă-i cu puterea, eu nu mai vreau să lucrul !

Își stupa mâlul din gură, plin de scârbă, se uită cu jind la satul prins în maramele asfințitului, satul cu bordeiul lui unde poate dormi cât vrea.

— Eu mă'ntorc... asta-i treabă de ocaș, bre ! De dimineață până'n sară !

Își băgă pumnul sub brâu, gemu din toată puterea :

— Mămucuță... mămucă... la ce m'ai născut, pasca mâne-ta de Olivancă ? La ce ? I s'a făcut tatei de muiere... gata ! M'a plămădit, plămădi-l-ar viermii...

— Lasă, Petrea ! Vrei să te ridicăm în coase ?

Și Hoancă făcu un pas spre coase :

— Mai repede... dă-te la lucru... ne-apucă noaptea...

— Mămucuță... vai ! oftă iar Petrea, și după aceea paietele îi plesneau în mâni, snopii apăsați de el sub genunchi scoteau un foșnet ca un oftat.

Din urmă, Cimpoeșu clădea clăile, Georgina aduna cu grebla spicele risipite și venea din ce în ce mai împurpurat amurgul, jur împrejurul zărilor.

— ...ne dăm cu el... spuse Petrea, arătând în urmă, spre Cimpoeșu. Tu, Hoancă, ești mai cuminte ca noi, bagă de samă ! Ne dăm cu el — și-i sfădit cu jandarul... cu popa... cu toate fețele care au în sat cinste ! Asta nu-i bine ! Are să fie vai de capul nostru ! Nu-i bine !

— Ai drept... îi întări cuvântul Gavriil. De azi, nu mai avem ce căuta la pragul popei, la ușa Darienilor... Ei sunt bogați, aveam unde ne'nfrupta... iaca, șvârlea popa mucul de țigară din gură, mă repezeam... îl

luam... apucam și eu un fum... Ce-am s'apuc dela Cimpoeșu, care n'are nici de-un tutun. Nu ?

— Voi să vă păziți treaba și să tăceți ! M'ați auzit ? Să tăceți, că eu știu ce fac !

Și Hoancă adause :

— Eu știu bine ce fac ! Cu Cimpoeșu are să ne fie bine... În două săptămâni, geme podul de grâu... vindem o parte... luăm o juncă... he-hei ! am să-i pun între coarne cordică roșie... prindem chiag...

Se uită lung spre asfințit și rosti văzând purpurile depărtării :

— Uitați-vă... parcă ard satele...

Una câte una se'nșirau clăile. Ogorul rămase gol, strâmt, taman cât o păscătoare de mânz, între holdele trufașe ale bogaților.

Iși luară coasele, Georgina își potrivi traista la umăr și porniră spre apa Sucevii, repede.

VII

Vremea strânsului pâinii albe rămase limpede ca lacrima, nopțile erau blânde, luminate de-o lună plină, în-cât cei patru lucrau și'n vremea nopții, coseau, legau snopii, durau clăile, se tocneau la alte și alte ogoare, lucrând zi și noapte.

Apoi se puseră la îmblătit pe arii. După trei săptămâni de trudă, prinseră a-și aduna partea și n'aveau saci de-ajuns spre a lua cât li se cuvenea, așa încât Georgina porni într'un asfințit spre Udești să găsească saci — și să deie cuvânt mătușii Natalia să fie gata când va primi vorbă, să vie la Hancea cu cărucioara.

Cum se mai bucurau Olivaniil ! Erau ei cu cămășile rupte ferfeniță, netunși, plini de rapăn până'n lumina ochilor, dar dacă le-ar fi umblat cineva în inimă, ar fi găsit mândrie...

În fața movilei de grâu, Petrea se scărpină în cap și tot întreba :

— Voi spuneți că-i al nostru tot...

eu nu cred... Nu ni-l ia Brici ? Doamne...

D'apoi movila de secară ? Dar orzul ? Stăteau sacii ca vălătucii, unul peste altul, zid, și Gavriil sta în dosul zidului aceluia păzindu-l zi și noapte... căci ceilalți cosași nu mai biruiau lucrul, erau căutați, li se trimitea vorbă să vie la cutare și cutare ogor, li se dusesse vestea că muncesc cu toată cinstea, că adună până la cel din urmă spic...

— Noi... cu tine, Costane... până la urmă... îi spuse Petrea, într'un chiot, și Hoancă, încrețindu-și mai tare fața gânditoare, adaugă :

— Orice-ar fi... stăm alături... toți patru...

La ce se gândea Hoancă ? Simțea, nelămurit, că Cimpoeșu știe un lucru mare, o taină, care bătea către o hureducare a rânduelilor. Il întreabă :

— Cum de nu te-au sdrobit ? Te-au

scos din casă, te-au batjocorit... vai de tine! Tu, ai rămas tot în picioare...

Cimpoeșu privi câmpurile, ochii își căpătără mirarea :

— Vezi... tot ce-i rânduie azi, are să se răstoarne... Lanul acela de grâu, n'are să mai fie boieresc...

— De unde știi? Ceeace spui, nu se poate decât cu zurbală mare... Dar poate săracul să se miște?

— Hei... oftă Cimpoeșu și rămase pe gânduri, mult; din ogoare veneau cântările triste ale fetelor.

Își aminti ziua judecății, cum a umblat el după aceea căutând să afle măcar un om care gândește la fel cu Sili-vestru... Dar oare nu gândeau toți așa, toți săracii? E adevărat că pe creierul lor stă o negură care trebuie dată la o parte... Trebuie umblat mult în sufletele oamenilor, ca'n niște fântâni vechi, părăsite, să scoți afară pietrele căzute, mărul care acoperă izvoarele fără de moarte... Unele suflete sunt ca niște păduri încălcite, pline de frică și toporișca trebuie mârșuită cu grijă și cu dragoste făcând loc soarelui.

Oare nu gem, toți săracii aceștia? Cei ajunși de îndobitocirea popilor, gem, visează porțile lumii celeilalte, viața li-i un pat unde bolesc și-așteaptă mântuirea de pe altă lume... Alții vor dreptate aici, în lutul blestemat și bun al pământului, dar pentru cine

sunt prin sate posturi de jandari, dacă nu pentru ei? Dar judecățile pentru cine? Cum se mișcă omul și scoate o vorbă peste măsura rânduită, ajunge drept între spânghi...

— ...trebuie să fugărim frica... spuse Cimpoeșu, trezit din gânduri. Cum biruim frica...

— ...atunci se sue boii în car... ne înjugă ei... bine-i așa?

— ...Noi, săracii, n'avem nici car, nici boi! Vorba asta, las-o popei Tăviță... Hei, lume...

Și privi cu milă spre filosoful Hoancă. Simțea că pân'la sufletul acestuia mai este o singură ușă, dar una care se ține sdравăn. Într'o bună zi va nimeri el și ușa aceea, va pune umărul, o va scoate, aruncând-o cât-colo...

— Oricum, Hoancă... noi stăm alături... după grâu vine cositul fânului... păpușoiul... om lucra de toate...

Acum movilele de grâu crescuseră; Georgina se întoarse după trei zile cu un vâlătuc de saci și iat-o, după o săptămână, pe mătușa Natalia... Întâi s'a arătat la o cotitură a holdelor capul țintat al iepușoarei; mătușa, venind în urma căruței, râdea și le tot spunea ceva, de departe, arătând cu codrișca movilele de pâne albă...

Cei patru o așteptau așezați pe saci.

— Pâne... grâu... bucuria inimii... rosti Hoancă drept mulțumită la urarea ei de bună vremea...

VIII

De mulți ani nu mai cântase bătrâna Olivanca, nu gemuse măcar, primise bucuriile și ghionturile, mută, în ochii spălăciți nu i se putea citi nimic, ca'ntr'un cer urât, nefolositor, oglindit într'o băltoacă mârșavă.

Într'o dimineață își puse poalele'n brâu și se pregăti de copt pâne. Aluatul, dospit bine de cu noapte, împrăștia în bordei o acrimă tare, fugărind afară putoarea îmbăcsită între cei patru pereți, de ani, deschise tuspătru ferestrele, pe la prag bázăiau albi-

nele, cântau prin vecini cocoșii, flutura vântul în niște sălcii, încât bătrâna se trezi cântând, drept este că glasul îi hârâia rău, dar ce avea ea la inimă! Cuptorul vechi sta ca o gură căscată, urită, sub scăfârliă hornului. Ea cotrobăi cu cociorva până'n fundul cup-torului, prin tuspătru colturile lui, scoase afară fel și chip de lucruri netrebnice, potrive păițele, puse cruciș brațul de vreascuri și când dădu foc, aluatul din covată oftă greu sub broboada cu care sta învelit ca o ființă

care doarme, după truda lungă a frământatului. Ea dădu învelitoarea la o parte, privi mult aluatul, îl desmierdă cu palmele — și aluatul ofta deschizând niște ochi de bulbuci sub mânilor care niciodată nu mai mângâiaseră, sub mânilor acelea aspre, crăpate de coada sapei și-a toporului — dar acum atât de bune... Cântând, mai mult mormăind, Olivanca își simțea pe mâni, cum sta plecată asupra coveții, niște picuri calzi și se dojeni :

— ... plâng ca o proastă... parcă n'am mai văzut aluat! Eh... feciorul Cimpoșului!

Podul bordeiului gema de grâu și de secară, cărucioara Nataliei venea în fiecare sară plină cu saci de pe la ariile dela Hancea.

Pe cei trei Olivani parcă-i apucase vântoasa, așa umblau de repede descărcând sacii — și iat-o până și pe Olivanca urcând saci în pod, abia aburcându-și șezutul, din fuștel în fuștel, pe scara veche care-i scârțâia rău sub greutate. Umpluseră trei coșuri mari cu grâu, umpluseră un lădoi de secară — și partea care trebuia dusă și vândută sta după ușa tinzii, în șapte saci.

Gavriil nu se mai despărțea de grâu. Locuia în pod, sta zi și noapte în pod — și-acum coborî numai pentru că-l ajunsese fumul. Se opri în prag răsând :

— Cânti sau plângi, mamă?

— Ei, las-o... nu știu... cânt sau plâng... cine să știe?

— Al dracului! Mamă, tu plângi de-a-binelea! De când nu ți-am mai văzut lacrimile! Iți curg în covată, peste aluat, nu-i bine! are să iasă pânea amară...

Mai apoi, peste casele satului se împrăștie până departe mirozna de pâne dată'n copt, se împrăștie până departe, în Poiana Silionului, până peste pârâu la Stifuruceri și era miroznă dulce ca grâul, nu aspră ca mirozna secării, nici cu iz de colb ca aceea a orzului.

— ...Doamne... pâne... rosti Gavriil

după aceea, apucând o pâne întreagă, ieșind afară pe prag, prinzând s'o mânânce repede, pân' la scăpărarea fălcilor.

Abia când era spre isprăvite, băgă de samă că Olivanca s'așezase și ea pe prag, rupea repede din miez, cu toată gura, obrații îi erau ca două bolfe. Un sărac străin se oprise la pârleaz, privindu-i cum mânâncă, cerându-le cu ochii.

— Na-ți, om bun... îi spuse Olivanca, cu toate că Gavriil se uita rău la ea, pârându-i rău după bucata de pâne dăruiată.

— Să se ducă la muncă... să muncească... rosti el, dar mândria că are și poate da și la altul, îi umfla inima...

Privi ograda, bordeiul — și i se părură mai urite ca niciodată — ce rușine! Trei haidăi, și niciunul nu s'a apucat până acum să măture gunoiul! În gardul vecinului creștea o tufă de pelin, o tufă veche, umilită, peste care se urinau câinii și cei trei flăcăi ai Olivancei. Gavriil se ridică, înșfăcă pelinul din rădăcină, cu amândouă mânilor, îl smulse și, cât ai clipi odată din ochi, măturoiul era gata. Prinse să măture — și în curând, ogrăjoara lor rotundă și strâmtă era curată, parcă râdea, mirozna amară a pelinului se amesteca în mirozna pâniilor coapte, răchițiile fluturau și parcă era o sărbătoare...

— ...cât îi de ruptă și de răpănoasă camașa pe mine... rosti într'un târziu Gavriil, privindu-se cu silă, stupind de scârbă. Și m'a năvălit barba... oh ducă-se dracului! Joi cumpărăm din târg cit de niște cămăși...

Dar Olivanca nu-l auzea, cine-l știa ce spune... ea sta aiurită în mijlocul ogrăzii — se uita pentru întâia oară în viața ei, deschis, cu toată fața, cu toată lumina ochilor, în ograda vecinului bogat de peste drum, gândind :

„...în câteva veri au să-și ridice casă și feciorii mei... lasă! Păcat că eu am să fiu pe-atunci putredă!“

— ... Hoancă, mămică, spune să ne cumpărăm un cal, o căruță, s'a-

venim ce lucra la iarnă... trebuie un șopru...

Tăcu, aiurit de-atâtea gânduri, ba-tă-le pustia de gânduri! Dac'ar fi după el, întâi ar drege bordeiul... câte și mai câte... Cum sta pe gânduri, se trezi privindu-și lung mâinile — și le ascunse la spate, căci mâinile parcă-l dojeneau că le lasă să steie degeaba într'o zi așa de bună, când îi atâta de lucru, în câmp, la moară, unde vrei, oriunde...

S'apucă de sdrobot un butuc, dar svârli toporul cât colo, căci treaba asta așa de netrebnică nu mai era pentru un om ca el care cosise lanuri întregi de pâne albă, îmblătise mii și mii de snopi, purtase pe umeri atâția saci plini...

— De-ar veni Costan... mergem... mi-i silă să stau...

Privi grădina și-l cuprinse ca o rușine! Doamne! Ce blestem era în grădina lor! Niște păpușoi săraci mâncați de vitele vecinilor, urinați de toate haitele satului — și'n toate părțile umblau cărări, toți vecinii trecuau prin grădina lor ca printr'o lume pustie, a nimănu... se apucă de dres gardurile, ridică nuielele putrede, le potrivea între parii putrezi, întrebându-se:

— Cum dracu' de n'am avut grijă până azi?

În fundul grădinii aveau o luncuță cu nuiele numai bune.

Dar cu nuielele acelea își tocmea gardurile în fiecare an vecinul Cio-

can, un om sdравăn, cu fața roșă, cu niște mustăți cât vrăbiile. Gavriil înșfăcă toporul, coborî în luncă, prinse a doborî răchițile, mai apoi, gardurile prindeau a se înțina, cârpite cu nuiele verzi; vecinul Ciocan se uita la lucrul lui Gavriil, mirându-se de peste gard:

— Ce te-a apucat, procurorul? Ridici garduri... te temi să nu-ți fugă colbul și sărăcia...

— Lasă... lasă... îi răspunse Gavriil, în gând. Veți vedea voi... toți ați răs... ne-ați batjocorit... lasă...

Odată cu sara, Hoancă și Petrea descărcară din căruța lui Costan încă patru saci, mâncară bine, iar Georgina, înnegrită ceau de soarele câmpului, se lipise de Hoancă, se lipise de el ca de-un arbore bun, gata s'adoarmă cu mâinile prinse de brațul lui voinic, sub care mușchii se îmblânziseră, adormiseră, după atâtea zile și nopți, după atâtea săptămâni de trudă...

Toți, după somnul greu ca pământul, vor trece în zori pe la Costan, să se ducă la Bănești unde-au auzit că mai sunt grăe întârziate. Se cui-băriră pe prispă, adormind dintrodă. Numai Hoancă abia auzi un glas din drum spunând:

— ... s'aude... s'aude rău... s'aude că vin ordine de chemare...

Și cineva spuse la gard speriat:

— ... vin ordine de chemare... Eh... ne-am dus dracului!

IX

Era o noapte cum rar se'ntâmplă în acele părți ale pământului. Cerul era o catapeteasmă de mărgean stropită de spuza albă a constelațiilor. Din câmpii venea boarea pâinii coapte, a păpușoiului dat în colți, și când răsări luna, noaptea se inverzi așa de tare, încât cocoșii cântară la un ceas nerânduit, vitele rumegând la pri-

poane în fața ușilor răsuflau greu, fluturându-și urechile spre luna așa de albă, că se zărea sclipind turnul depărtat al bisericii.

Peste grădini se ridică un viers din frunză. Era un cântec soldătesc născut din aleantul flăcăilor luați de-acasă, în 1939. Lângă tremurul frunzei se însoțiră glasuri de fluier, mai apoi

s'auzi dinspre dealul Silionului trâm-
bița lui bădița Andrei.

*„...ieși, mândruță, și mă vezi,
c'au venit ordine verzi...”*

suna cântecul și un călăreț trecu re-
pede dinspre Rușii-Mănăstioarei către
postul de jandarmi, la majurul Brici.

Brațe mânioase băteau în porți, ză-
păiau câinii după zaplazuri, glasuri
speriate întrebau :

— Ce-i ? Ce-i ? Ce-i ?

— Au venit ordine... ordine de che-
mare... toată armata Moldovei...

Brici, îmbrăcându-se din mers, dădu
ordin străjerului să bată toba — și
toba prinse a răpăi, gema, hârâia
sub lovitura repede a pumnilor, tre-
cea din uliță'n uliță, din cotună'n co-
tună, oamenii în cămăși albe umplură
drumurile, băietanii își căutau re-
pede, suduind, blestemând, lucrurile
pentru drum, Brici răcnea la casele
cu băietani, suduia de milostenie, po-
runcind ca până la răsăritul soarelui
să nu mai fie în sat niciun bărbat
bun de front...

— Ieșiți! Fugiți la tren, milostenia!
Fugiți, vă cere țara... ce mai stați,
milostenia ? Ce te mocoșești, flăcău ?
Du-te, apucă arma, că de nu, rup bol-
șevicii frontul — vin... îți iau tot
ce ai, milostenia ! Voi ce vă mocoșiți,
Olivani ?

Il croi cu vâna de bou întâi pe
Hoancă, trecu la Petrea, la Gavriil și
tustrei feciorii stăteau muți în pragul
ușii. În încăpere mai amirosea a pâne
de grâu, ograda amirosea a pelin.
Speriată, Georgina se îngrămădise în-
tr'un colț și nu'ndrăznea să se apro-
pie de Hoancă, să-i spue cât de amară
i-i inima...

— Ieșiți... gata... milostenia ! Vă
cere țara, măi boilor ! Hai, săriți pâr-
leazul !

Întâi sări Petrea, după el Gavriil ;
Hoancă, cu toate că Brici îl plesnea
și-l ustura la creieri, sta liniștit, spu-
nând către bătrână cu un glas surd :

— Ai grijă de Georgina... cine știe...

poate că nu mai vin... Măcinați grâul...
mâncați-l...

Își sdrobi o lacrimă cu montul ară-
tătorului, dar lacrima aceea nu era de
jale, ci de durerea loviturilor lui
Brici. Lacrimile de jale și le va plânge
abia după ce va ieși din sat, să nu-l
vadă femeile plângând, că nu-i stă
frumos așa, bărbatului.

— Păcat... mai rosti el, parcă prin-
sesem o țără de chiag... Georgina, să
fii cuminte... nu plânge... Nu, nu mă
petrece !

Dar cum era s'o rabde inima pe
Georgina ? Sări pârleazul, se încleștă
de Hoancă, bocind — și lui i se îm-
pleticeau picioarele, mergea când
înainte, când înapoi, ca purtat de-o
revărsare de ape... Se alătură cârdu-
lui de băietani — s'apropiară de el
Gavriil și Petrea, toți mergeau re-
pede, tot mai repede — și'n urma lor
s'auzea glasul majurului :

— La tren... fugiți la tren... milos-
tenia ! De nu, vin bolșevicii...

— Se știe... răspuse de peste gard
popa Tăviță, îmbrăcându-și rantia. Se
știe că dacă nu se duc să pună ei
piept, ni se duce strânsura... sfânta
maică rămâne văduvă... Se știe asta !

Soții și mame se'ncleștau de bār-
bați, s'apucau de ei, parcă-i petreceau
spre dealul ținterimului. Copii în dur-
ligi goale umblau printre picioarele
tuturora, țipau, plângeau — și con-
voitul se îngroșa în dreptul fiecărei
ulițe, un nouraș de colb se înălța spre
constelații de sub picioarele grăbite
— nourașul se făcu mai apoi în nour,
pulferea intra în ochii oamenilor, in-
tra în guri — și din urmă glasul lui
Brici era tot mai mânios :

— ...auzi ...ghioarlele ! Ii cere țara,
ei se mai scifosesc ! La o parte mu-
ierile, că mă bag cu vâna de bou în
ele ! La o parte, muieri, n'auziți ? Vi
se duc dârlăii, voi rămâneți cu mine'n
sat, milostenia mamei voastre !...
dece-i încurcați la mers ? Nu'nțele-
geți că dacă nu se duc ei, dau nă-
vală bolșevicii ? La o parte, măi !

Le croi pe câteva, ele țipară, copiii
plânsură mai tare și mai cu samă

unul răcnea din răspuțeri înșfăcat de poala tătâne-său :

— Tătuță... tătuță... eu mamă n'am... cui rămân eu ?

— ...boalelor și blestemului... răspunse Brici, apucându-l de după cap, svârlindu-l la o parte. Dece-l încurci pe tat-tu, milostenia ? Las'că rămâneți cu mine și-are să vă fie bine-al dracului... Nu-i așa, părinte ?

— Se știe... asta-i întocmai pe potrivă ! Are grijă de ei legea, sfânta maică... Dar uite, Darienii dorm...

— Dorm... trăspunse Brici, dorm, ei n'au ferior de trimis la glonț ! Feciorul lor are ordin de mobilizare pe loc... are pământ... vite... aiștia ce au ? Mânați mai repede, milostenia mamei voastre !

Și degeaba își șuiera vâna de bou pe deasupra capetelor, degeaba plesnea umeri, șolduri, spinări, că tot cârdul de băietani își încetini mersul în dreptul așezării Darienilor și majurul prinse câteva murmururi :

—...au uns ochii celor mari.. stau acasă...

— ...cine are... are... are...

— A, milostenia ! Hoancă ieși afară din rând ! Ce nu-ți convine ? Păi, măi boule, Darienii îs oameni cuprinși, tu nici nu le poți trece pe dinainte ! Dece nu-ți ții flearca ?

Il plesni cu vâna, dar Hoancă spuse înc'odată și înc'odată :

— ...cine are... are... are...

— Are, măi, că așa a rânduit sfânta maică, să aibă ! Nu-ți convine, duhul mâne-ta de fariseu ?

Și popa Tăviță rămase tot mai în urmă, spunând mânios :

— Uite... fariseii... am vrut să-i petrec... ei îi trag cu cloanța... se'ncontrează cu sfânta maică...

Din convoi, unul se'ntoarse, svârli

o piatră drept în fereastra dinspre drum a Darienilor, câinii hămăiră speriați după zaplazuri, un glas mânios strigă :

— Buhaiul lui Darie... doarme... doarme... noi pornim pe amare drumuri... Sfântul mâne-sa de dreptate...

— Care-a svârlit ? Care-a vorbit ? sări Brici, dar flăcăii se strânseseră mai avan, făcură zid jur împrejurul celui care svârlise și strigase și colbul deasupra lor crescua mai tare când intra în drumul câmpului.

— Așa, boi ! De-acum, drum buru cu roata'n car ! Nu cumva să vă'ntoarceți acasă, că vă prind, milostenia mamei voastre, și vă spânzur de limbi...

Și Brici rămase pe podul lui Culei, șuierând din vână, în timp ce convoiul de băietani mergea, mergea, făcându-se una cu holdele. Dinspre Verești s'auzeau chiote stinse, uruiau trenuri după trenuri, alergând tot spre Miezul nopții, din pătrar în pătrar de ceas și chiotelor largi ale locomotivelor nu le răspundea nimeni, căci inimile băietanilor erau moarte.

Numai băiatul acela nu mai înceta cu țipătul, cu toate că-l răgușiseră și plânsul și colbul :

— Tătuță... eu n'am mamă ! Cui rămân eu ?

Se opri abia la podul peste Suceavă, plânse ghemuit lângă un stâlp, plânse până ce adormi și dormind grăia prin somn, întreba :

— ...cui mă lași ? Eu n'am mamă... cine să mă crească ?

...Și vedea prin vis ochii plânși ai tatălui său, mustățile lui bârligate, toată fața bună a tătâne-su stând plecată asupra lui, spunându-i :

— Eu, Ioniță... poate nu mai vin...

X

— Și astfel, în scurt timp, dinspre Miezul nopții coborî o negură vântată ca leșia. Burnița innegri frunza pă-

pușoiului, putrezi clăile neluate din țarină, urîți și mai mult pereții sateilor. Codrii Voronei și-ai Icușerilor nu

se mai văzură. Zilele abia s'arătau. În crugul prânzurilor, apa Sucevii se zărea ca un balaur vânat, mort între malurile cu arini negri. La amurg, soarele, ca un blid alburiu, sta pentru o clipă în căscăturile depărtate ale munților.

Cum se lăsa noaptea, în căsuțele udeștenilor s'aprindeau focuri mărunte; stând în fața vetrelor, femeile gândeau la cei duși, gândeau ce greu trebuie să le fie pe cele amare drumuri. Iși închipuiau infanteriile, abia târându-se, prin câmpuri moarte, prin sate moarte, către străinătățile tot mai adânci unde bubuia tunurile.

Nu mult după plecarea băietanilor, la Darieni era în fiecare sară lumină mare. Majurul Brici și popa veneau odată cu sara și, după ce s'astupau ferestrele, începeau sfatul.

Eh... că mânios mai era Darie cel bătrân în sara aceea! Nici n'așteptă să s'așeze musafirii pe lăiți, că el și'n-cepu:

— ...atunci, de haram mă mai aflu eu în satul ista om bogat! De haram am avere și acareturi și vite, de haram dacă nu-s în stare să-l jugănesc pe șontul Cimpoșului! Toți s'au dus, el stă în sat și-și rânjește dinții la mine! Ce putere mai au pe lumea asta jandarul, preotul, dacă nu-s vrednici nici să taie boașele unui calic? Ce putere?

— Degeaba am dat sfintei noastre maici, biserica, un lăicer de lână... bocea Darianca de după horn. Și ți-am dat, părinte, două mândrețe de găini, ca să faci slujbe de blestem... golanul și calicul tot în sat a rămas! of! Vai de suflețelul meu!

Și cu toate că bărbat-su se strâmba la ea să tacă, să nu-i tot întreprupă cuvântul, hapsâna bocea și mai tare:

— să deie măculița Hristoșelului să se ducă, să vie calic și de celălalt picioruș, ori să rămână mort într-o gropușoară, cu inimioara pușcată... așa să deie măculița Hristoșelului!

Popa Tăviță ridică mâna în semn de pace:

— Se știe! Dacă n'oi izbuti eu să-ți boașele, degeaba am învățat carte! Se știe asta! Mâne dimineață înham calul, mă duc drept la gară! În două ceasuri mă aflu la 307 Infanterie, duhul mâne-sa de fariseu! În scopoșenia asta, majurul Brici mi-a și dat o scrisoare către un neam de-al lui care taie și spânzură acolo, la regiment... Se știe!

— Ia'n scoate scrisoarea și cetește-o, milostenia! Cetește-o cu duh, ca să vadă oamenii iștea că nu dormim, milostenia mamei lui de golan! Ia'n cetește!

După ce Darianca își lungi gâtul de după durlui, după ce bărbat-su s'așeză pe scăueș, popa Tăviță tuși cu înțeles, parcă spre cineva ascuns după ușă:

— Asta se știe... duhul mâne-sa! Iată ce scrie domnul Brici către neamul domniei-sale care-i majur la Mobilizarea lui 307: „...avem în sat un căpău, unul care se'ncontrează cu mine, se'ncontrează deopotrivă cu sfânta maică a creștinilor, biserica, și cu toți se'ncontrează. Ii un calic, milostenia mamei lui! și are obraz să steie în fața unor preacinstiți oameni cum is Darianii, niște gospodari cuprinși mai mare dragul! Trimete-i ordin, milostenia mamei lui, trimete-i ordin, să nu steie acasă, să fie dus undea-a dus mutul roata și surdul iapa...! Este drept că-i un pic calic la un picior, dar eu cred că se preface — și chiar dac'ar fi calic, oare nu trebuie ca'n acest ceas tot ce-i viu să iee în mână o armă și să se ducă să se bată cu bolșevicul? Ce spui?

Caută-l în condici și trimete-i ordin. Numele lui este Cimpoșu Costan, contingent 32.

Spre cinste și știință, Todiriță Brici...“

— Ei?... făcu majurul, plesnind din limbă. Mulțămiiți?

— Se știe... lasă... răspunse popa, împăturind scrisoarea.

— Ai potrivit-o bine... rânji Darie. Drum bun la 307...

— Preacinstit gospodar, se știe că nici calul nu bate degeaba din urechi! Când bate, vra fân sau apă. Dumnealui, neamul domnului majur, n'are să bată degeaba din ureche. Se știe că trebuie să-i duc ceva bănuți, câteva mii.

— Vai... se sperie Darianca, trăgându-se holbată după sobă. Vai, măicuțiță a Hristoșelului! De unde bani! Toată bruma ne-am dat-o când ne-a ars casa. De unde bani, părințele? De unde, domnule Brici? Măicuța domnuțului mă știe că numai odată pe zi mânânc... că numai o catrință am... mi-a ros șezutul de aspră ce-i, m'au umplut păduchia... de unde bani?

— De unde? se miră Darie, rîdicându-se, drept, în fața popei și a majurului, punându-și brațele pavăză în dreptul ochilor, ca și cum s'ar fi pomenit deodată în față cu doi tâlhari. Bani? N'am bani, jur pe ce voiți! N'am! De unde?

— Se știe că-s farisei! spuse încet popa la urechea majurului, iar acesta răspunse cu glas tare:

— Milostenia!

— Bine... adause popa, căutându-și pălăria, să iasă. Se știe că dacă nu dați, Cimpoesu rămâne'n sat, vă poate da foc la casă... bună sara!

Și întărziind o clipită cu mâna pe clanța ușii, gândea: „...s'a dus dracului socoteala, duhul mâne-sa! Dacă-mi da cinci mii, îmi cumpăram dela Botoșani un cal... ori luam un petec de pământ... ori cumpăram niște porci... duhul mâne-sa!”

Își întoarse peste umăr un ochi negru, îngustat, și barba roșiatică.

— Cu bună sara... pacea lui Cristos... duhul!

— Cu bună sara... milostenia! adause Brici, urmându-l în tindă, când Darie strigă:

— Opriți... Vanghelia mamei lui! Dau trei mii... nu! dau două mii! nu! dau o mie... dar nici dracu'să nu-i mai găsească urma...

— Patru mii... spuse hotărît popa Tăviță, întorcându-se; nu uita bade, că mă înfățișez înaintea unui obraz de om... cum să mă duc cu mâna

goală? Noi suntem fețe cinstite... se știe!

— Vai... tâlharii... tâlharii... să-riți!... prinse a țipa Darianca, în timp ce omul ei se scărpină cu o mână în cap și cu cealaltă își scărpină șerparul, deschizându-și-l.

— Patru mii... vai, oameni buni... părinte... patru mii nu face golanuf cu toate zilele lui...

— Hai, nu te mai negoța atâta, domn' Darie, că se știe... Auzi, cântă cocoșii de miezul nopții...

Darianca se ridică de după durlui, cât era de lungă, bolborosea făcându-și cruci repezi:

— Dau patru mii, Hristoșelule... dar fii bun... îndură-te: nici os din os să nu s'aleagă din șontul Cimpoșului! Nici numele să nu-i vie înapoi, domnuțule...

— Amin! Domnului să ne rugăm... răspunse popa Tăviță, înșfăcând miile din mâna lui Darie. Se știe, unde se roagă Tăviță — preotul, os de os nu rămâne din dușmanul credinței celei prea drepte! Se știe, domnule majur Brici, că peste-un ceas înham calul și trec apa la Verești, la gară... Noroc, oameni buni, cu pacea Mântuitorului... duhul lui de fariseu...

Îeși repede, de teamă să nu se răsgândească Darie, în tindă se izbi piept în piept cu majurul Brici și degetele amândorura li se'ntâlniră pe clampă umblând să deschidă ușa, popa spunea vorbe cu duhuri și farisei, majurul suduia de milostenie, iar când se văzură afară și mai apoși în drum, singuri, Tăviță spuse:

— Se știe că le-am tras clapa...

— Se știe, milostenia! Dar a fost vorba cămpărțim drept în două: două jandarmeriei, două sfintei maici... Ia'ră-dă-mi banii...

— Se știe, majur Brici, că sfânta maică nu trage niciodată clapa oamenilor buni, prietenilor... Pofțim două mii!

— Drum bun la gară! Să te'ntorci cu ordinul de chemare în buznar, dumnezeu sfântul să-ți ajute, milostenia!

S'auzeau cocoșii de miezul nopții și

glasul Dariencei bocind ca la mort; s'auzea glasul rău al lui Darie cel bătrân suduind-o să tacă, în timp ce

brazii din poarta popii sunau sus, în văzduh, asemeni unei păduri răscolite de mânia vânturilor.

XI

La ferestruica Midorii, un muc galben de lumânare se sbătea să moară, se holba speriat spre întunecimea de-a-fară, se trăgea spre lăuntru încăperii, se holba iar spre întuneric, parcă cerând, ajutor desnădăjduit. „Mi se pare că moare Midora... își spuse Brici, oprindu-se o clipită în dreptul casei. La drept grăind, am izbit-o prea tare cu sacul cu nisip — i s'or fi desprins plămâni...” Făcu trei pași mari, ca și cum ar fi sărit peste niște bălți de sânge, gândind mai departe: „...mai la urmă, dacă se ducea ea să pună mărturie împotriva Darienilor, toate obrazurile cinstite ale satului se feșteau, mă feșteam eu, Todiriță Brici, se feșteau popa. Când ai de câștigat un lucru, nu trebuie să-ți alegi mult calea, Todiriță! calcă pe cadavre, nu te lăsa...” Își aminti cum o izbea pe Midora cu sacușorul de nisip, sus, deasupra plămânilor, la furca pieptului și deasupra inimii, pân'a bușit-o sângele pe gură; dar nisipul era greu al dracului, și Brici trebui să se odihnească; începu iar lucrul, izbindu-i spatele bucățică cu bucățică, așa cum a învățat la școala de jandarmi. Căzută în nesimțire, Midora fu dusă după aceea acasă, pe sus, și așezată în patul ei, în puterea nopții; a doua zi, vecinele n'au mai văzut-o ieșind din casă, s'au apropiat niște copii de ferestruică și-au văzut-o stând în bulendrele patului, holbată, umflată toată, ca o movilă de carne moartă. Limba îi atârna din gură ca un ciot vântat, îi atârna grea și degeaba se muncea femeia să și-o soarbă la loc, căci nu-i mai încăpea printre dinți... O împunsese Brici bine cu acul, o împunsese cu nădejde, pentru ca niciodată să nu poată grăi și pune mărturie împotriva unor oameni avuți ca Darienii...

Amintindu-și cum i-a pus genunchii pe gât, cum i-a descleștat dinții cu vârful baionetei, cum i-a apucat după aceea limba și i-a împuns-o, Brici se învârti în loc, năuc. „Ce dracu, Todiriță? Îmbătrânești, pune-ți sculele în pod... I-ai sdrobotit țâțele sub genunchi... ia-i umblat cu mâna pe la fătătoare... n'ai fost în stare să-i faci nimic... Vorba celui: „Ia-mi, doamne, dorința, odată cu puterea...”

Se uită în urmă și mucul de lumânare clipi mai tare, apoi stătu drept, parcă privind-l drept în ochi și Brici își trase mai jos cozorocul chipiului. Și degeaba se muncea să nu se uite înapoi, căci bărbia i se tot suceea spre umăr, ochii căutau înfrigurați lumânărica galbenă, până trecu cotitura Telpizoilor; atunci, parcă adusă de-o mână nevăzută, flacăra mergea înaintea lui și când se repezea s'o stângă, i s'ascundea undeva la tâmplă. „Hai, hai, Todiriță Brici... visezi cu ochii deschiși... visezi... milostenia mâne-ta! Ia'n dregeți o pereche de palme!” Se izbi cu toată puterea peste obraz, până-i țiuiră creierii, până văzu roșu înaintea ochilor — dar lumânărica se ivi iar, de undeva dinăuntru lui, i s'alătură de tâmpla dreaptă, mergând odată cu el, spre postul de jandarmi. „Doamne Hristoase... apă-ră-mă! se rugă Brici, făcându-și cruci repezi, cu limba, pe cerul gurii; apă-ră-mă, sfinte Gheorghe, mucenic al creștinătății...”

De după garduri și din toate casele parcă-l pândeau ochi mohoriți sub basmale și sub cușme, întrebându-l:

— „Dece ai omorât văduva? Ea era una de-a noastră, una săracă...” Și majurul Brici nu mai știu ce face; îndreptă carabina spre niște umbre, o descărcă din cinci bufnituri, o încercă iar, trăgând focuri și răcnind: — Ce vreți, măi, milostenia mamei

voastre? Ce vreți, măi! Culcați! că vă omor până la unul... Culcați... care-i acolo la gard? Care-i, că-l pușc dintr'odată! Care-i?... Stai culcat cu fața la pământ, până m'apropii... altfel te sfarm...

— Eu... domn'majur... eu... s'auzi un glas cârâit... Eu... nu trage... sunt eu...

— Care? milostenia! Spune-ți numele, că te ucid!

— Eu... Darie... eu... Darie flăcăul lui Darie...

— A-ha... milostenia mâne-ta de hătălău! Dece-mi umbli noaptea prin sat? N'am dat ordin să nu zăresc țipenie? N'am dat ordin? Spune!

Și izbi cu carabina în pânțele hătălăului, cuprins de-o cumplită sete de a face moarte :

— Te ucid... te ucid... eh... fac moarte... moarte...

Darie, tremurând ca varga, i se'nșfăcă de mâni, ca și cum ar fi simțit deodată sub dânsul o prăpastie neagră, fără fund; în a doua clipită se'nșfăcă de gâtul majurului și glasul lui, bocind, avea ceva din urletul cânelui chinuit :

— Te rog... te rog... ca pe maica domnului... nu mă ucide... nu!

— Așa?... Spurca-m'aș pe groapa părinților, hătălăule! Toată țara a

apucat o armă... s'a dus la oaste... tu sari pârleazurile! Am să te trimit în plumbul bolșevicilor, porcule!...

Il izbi cu carabina în furca pieptului, încât hătălăul horcăi întrebând :

— Ce faci? Dece?

Brici se deșteptă ca dintr'o nebulă, sări înapoi un pas :

— Darie al lui Darie... iartă-mă!

— Lasă... am să te spun tătuchii... iată... mi se pare că m'a bușit sângele pe gură...

— Nu-i nimic, Darie al lui Darie... credeam că ești alt om... vr'un calic... cine știe cine... Umblă în pace...

— Lasă... lasă... icni Darie, pornind, dar cum se îndepărtă el, pe Brici îi cuprinse din nou frica și rămase pironit locului.

— Darie al lui Darie... Darie al lui Darie... fii bun... întoarce-te.

— Dece? s'auzi cârâitul hătălăului. Vrei să mă puști?

— Nu, Darie al lui Darie... mă știe Dumnezeu... am o cumpănă...

Ii veni să-și svârle carabina sub gard, ca pe-un băț netrebnic, un vreasc care nu-i putea ajuta nimic în ceasul acela plin de primejdii.

Se înșfăcă bine de hătălău și-l smucea spre post :

— Hai, Darie... noaptea asta vreau să beau... până'n răsăritul soarelui...

XII

Târziu, către cântatul de ziuă, după câteva șipuri de basamac, Brici și hătălăul lui Darie se izbeau cap în cap, abia nimerind scaunele ca să se sprijine, abia zărindu-se unul pe altul; se urmăreau de mai bine de-un pătrar de ceas, umblând în jurul unei mese, se urmăreau suduind cruci și dumnezei, până când hătălăul izbuti să icnească :

— Ne-ar trebui moare de curechi... îmi crapă creierii de durere...

— Moare de curechi... bine spui... am eu în beci... îi acră și sărată... acră... când tragi un gât îți sar toți bumbii de pe tine... hai... Milostenia!

Il înșfăcă de mânecă, îl trase după dânsul printr'o ușă scundă și coborîră până'n beci, pe pânțele, suduind :

— ...moare de curechi... îmi dau carabina... tot armamentul postului îl dau pentru un gât de moare...

— ...eu dau un hectar de pământ... spunea hătălăul, jur pe ținterimul părinților... jur... să nu aibă somn părinții în ținterim, de nu dau...

— Eh... troparele! Milostenia! sudui deodată Brici, poticnindu-se și căzând cât era de greu, încât gemu. M'am împiedicat de săcușoarele cu nisip! Tu știi ce-s acele săcușoare cu nisip, hătălăule?

— Eu vreau moare... îmi crapă creierii... eh, precistania mâne-sa...

— Va să zică tu nu știi ce-s acelea săcușoare... nu-ți pasă... Bine, milostenia ta de hătălău...

Și Brici se plecă, ridică un săcușor, îl izbi cu toată puterea în flăcău.

— Na-ți... să știi... așa... și cu Midora...

Luminița dela fereastra moartei i se năzări iar lângă tâmplă și prinse a izbi, izbea icnind, până-l doborî pe Darie al lui Darie la pământ, se lăsă pe el cu genunchii, izbindu-l întâi pe umeri, apoi dela ceafă în jos, îndemnându-se :

— Nu te da, Tudoriță Brici... arde-l! Dăi! arde-l...

Se trezi de-a-binelea din beție, ostentit ca muncit de diavoli, se întrebă speriat :

— ...ce-ai făcut, Todiriță Brici? L-ai omorît pe Darie al lui Darie...

Vărsă peste el putina cu moare și-l înșfăcă pe umeri, urcând repede treptele beciului. Ieși în drum, merse furisându-se pe sub garduri, până la poarta Darienilor; rămase încremenit când după zaplasuri prinseră a urla dulăii hapsânilor, a pustie. Dintr'o repezitură, aruncă trupul hătălăului peste gard, drept în gura dulăilor și s'auzi un răcnet desnădăjduit :

— Vai... sari... tătuță!

Brici o rupse la fugă și auzea în urmă hârâitul înspăimântat al cânilor.

— Săriți... pe Darie îl rup câinii... îl mânâncă de viu, câinii! s'auzi țipătul Dariencei, iar glasul lui Darie cel bătrân răcnea :

— Hi-i-i... hi-i-i... hi-i-i... adă-mi mai repede țapoiiul să-iucid! îmi mânâncă feciorul... Așa-ți trebuie, hătălăule, că umbli nopțile! Vrei să pupi bucă de muiere, hăidăule! Pupatul dela cere pământ... hi-i-i... fiarelor și lighioanelor... hi-i-i... că vă'mplânt țapoiiul! Pupatul dela cere pământ... eu, cât trăiesc, nu dau pământ! Răbdă, sfinții mâne-ta de hăidău! O viață de om ai când pupa bucă muie-rească!

— Nu-l bate și tu... dece-l bați?

s'auzi țipătul Dariencei. Nu-l vezi că abia icnește? atâta fecior avem...

Pe prispele vecinilor abia s'auzeau glasurile încete ale femeilor :

— Ce-a fost la Darie? Ce este?

— Dumnezeu știe... mi se pare că le-a miruit cineva feciorul cu parul... Unde dă Dumnezeu să fie așa?

Plecată cu felinarul asupra feciorului său, Darianca bocea :

— ...și-i curge sânge pe gură... abia suflă... vai, măiculița Hristoșelului... vai...

— Hai să-l târîm în casă... adă țolul... nu te sclifosi... se stropși la ea Darie cel bătrân. Nu țipa, se scoală satul... ce, ești sărită? Lasă... nu-l ia dracul...

Și târîndu-l pe-un țol către casă, Darie cel bătrân grăi mai departe :

— Lasă... cine mi-a canonit așa feciorul, are să intre de viu în mormânt... oricine ar fi el...

După o clipă, glasul lui Brici întrebă la poartă :

— Ce-i acolo? Ce s'a întâmplat, domnu' Darie? Deschide-mi, să intru. Ce-i?

— A cercat cineva să-mi ucidă feciorul... l-a canonit... după aceea l-a svârilit peste poartă, în gura cânilor...

— A cercat să-l ucidă? Ei... na-nana... cine... cine poate fi acela? Cine? Jandarmeria trebuie să știe tot... frebue să știe...

Se plecă la urechea hapsânului :

— Cine poate fi altul decât feciorul Nataliei Cimpoșu?

Și Brici râse răgușit, în mârâitul de fiare flămânde al cânilor.

— Așa-i... Așa-i! se tângui hapsânul și intrară în casă unde Darianca bocea din toate răputerile asupra flăcăului plin de sânge, rupt de câni și care abia mișca din când în când o mână, vrând s'arate și să spună cine l-a canonit.

— Cine... feciorul mămuchii... cine? că ciolănaș din ciolănaș n'are să-i rămână întreg... măiculița a Hristoșelului!

Darie cel bătrân, stând în mijlocul încăperii, se uita lung, când la feciorul său, când la jandarm și al dracu-

lui! dece oare și Darie și Brici, puteau așa de avan a basamac, dece oare din gurile amândurora se mprăștia aceeași duhoare scârnăvă? Nu nsamnă asta că băuseră împreună? Ia'n să mai încerce odată cu nările...

Se plecă întâi asupra zăblăului, trăgând în nări, lung, o putoare acră de boritură și venin: după aceea s'apropie mai bine de Brici, și până când acesta să se tragă înapoi, Darie îl adulmecă adânc, gândind: „Brici, tâlharul, îmi trage cu urzica pe la nas, parc'aș fi prost... Știu că Cimpoescu lucrează la butuci, lipsește din sat!”

— Ei... na-na-na... făcu Brici. Ce te uiți așa la mine? Jur pe ordinul Mareșalului! Cum se jâmbează de ziuă, îl și prind pe șontul Nataliei... îl și duc la post... îl sfarm în bătaie! Îi sfarm coastele cu genunchii...

— Nu despre asta-i vorba... răspunse tatăl zăblăului și'n clipa aceea își dădu sama că nu-i vinovat Cimpoescu, că nimeni nu-i vinovat de căsăpire; decât majurul.

Se trase la icoana cea cu rama de argint a sfântului Niculai și pe când făcea cruci și șopotea o rugăciune, avea în străfundul sufletului un simțământ ciudat. Parcă din străfundul unui zămnic negru, urât, plin de ape stătute și de rădăcini putrede, auzea chemarea unui om nefericit căzut acolo în gheena întunericii: „Bădică Darie, dece mă'nvinovățești? Sunt sărac, vai de zilele mele!”

— Eh... Costane... Costane... oftă hapsânul și-și feri ochii din fața sfântului, și-i feri din fața nevestei sale și a jandarmului, să nu știe nimeni despre zămnicul acela negru unde un om se sbate și se'neacă în ape putrede.

Își strânse pieptarul, acoperidu-și mai bine partea inimii. După aceea prinse a grăi tare, aproape răcnea, spre a nu mai auzi geamătul plin de desnădejde din ființa lui. S'așeză pe scăueș, cu capul în pumnii, tânguindu-se:

— Darie... eh, Darie... ești cu o copită în groapă... Dece nu te astâmperi? În fiecare zi, domnul îți înseamnă

câte un păcat, în rai, la hârțog... Hei, muiere! se stropși spre Darianca. Stai, stai ca o vacă în grajd, sfântul mâne-ta! Dece n'aprinzi candela sub icoană? Hai, aprinde mai repede candela... mi-i înveninată inima...

Candela clipi ca un cărbune roșu, Darie își acoperi ochii, speriat, oftând:

— Parcă mi s'a năzărit o lumină de pe ceea lume... stinge-o!...

— Eh, prostule... jap bătrân... îi răspunse Darianca, suflând în candelă. Îmi spui: „aprinde-o”... eu o aprind... parcă n'ai ști că-i trecut miezul nopții și dumnezeu bunul doarme acum în pat de marmură... prostule... dac'o aprind, se cheltuește oloi cât aș face un scrob din patru ouă... Iaca, am stins-o. Ce mai vrei?

— Nimic... nimic... am ajuns cu o copită în groapă...

— Cu bună sara... făcu Brici, gata să iasă, cu capul tehui, cu simțământul că Darie știe adevărul asupra bătaii, așa că adaugă într'o doară:

— Cum se jâmbează zorile... milostenia mamei lui!

Hapsânul scoase ca un geamăt, apucându-l de mâneacă:

— Înțelegi, majur Brici? Să-i sdrobești os cu os... os cu os! Să joci pe el huțulinca și tananica... și ursăreasca... os cu os... așa.. să-l iei dela grumaz în jos până la oul piciorului... după aceea să-l legi în cârlige, cu capu'n jos, să-l lași așa, până i-or ieși borhăele pe gură și pe nas... os cu os... Dușmanul meu... Dușmanul...

— N'ai grijă, milostenia!... N'ai grijă... eu am carte, știu cum se taie boașele.

— Așa, domnu'Brici... ucide-l... ucide-l... aista mi-i junghiul și dușmanul... pieirea vieții mele...

Tăcu, stătu o clipă ca trăsniț, auzind iar în ființa lui o tânguire.

— Oh... Oh... du-te dracului! Piei satană! Piei, să nu-ți mai aud glasul! Piei!

Se uită speriat în jur:

— Unde-i, să-i sdrobesc moalele capului?

— Unde-i? răspunse Brici. Știu eu

unde-i... Dacă nu v'o plăcea cum i-or
pârâi oasele, să nu-mi spuneți mie
Todiriță Brici! Bună sara...

Apoi Darie se repezi la muierea lui,
o înșfăcă de părul capului și-o nărui,
în mijlocul casei, dintr'un pumn.

XIII

Vestea despre căsăpirea hătălăului se împrăștie ca fulgerul, aflare brezani, silionenii, știa tot satul și toată suflarea se bucura, afară de popa Tăviță; înhămându-și calul pentru a merge la gară, acesta grăia singur: „...ce am eu din asta? l-a căsăpit... pagubă'n codru la Fundoia! Da'vorba-i că trebuie să-i cânt, închinarea mamei lui... trebuie să-l prohodesc dacă moare... și ce am eu din asta? Darienii îs sgârçiți, își trag mucii în gură peste gălătușul de mămăligă acră... își mănâncă mucii cu mămăligă...”

De mânie, își plesni argatul care dormea în picioare lângă căruță :

— Dormi... fariseule! Dormi... mie-mi crapă inima'n minel!

Înainte de a urca în căruță, înșfăcă de căpăstru calul, îl bătu, ungându-l cu parul în lungul trupului, răcnind :

— Să te'mblânzească domnul, fugar al satanei! Să te'mblânzească domnul, fariseu cu patru picioare... Na... să mă ții minte... na, duhul mâne-ta de fiară!

Sări în căruță, calul porni sforăind, în fugă, ca scăpat din răfuiala unor duhuri, argatul abia avu când urca, roțile scăpărau, urlau a spaimă câinii cotunei.

Intr'o dimineață, mătușa Natalia porni la drum, apucând pe ulicioara Mararului, abia mergând sub apăsa-rea desagilor. Trecu pârâul lui Talecica, ocoli pe după țințerim, când urcă pe imașul Căprenilor o opri din mers vântul mare al toamnei. La Răsărit, zorile arătau niște păioase de culoarea trandafirilor. După încă o postată de drum, ea se opri în fața codrilor. „Aici, în așezarea asta neagră, mi-i feciorul“... își spuse oprindu-se și ascultând cum se răscolesc stihiile, cum arbori nevăzuți se frecau unii de alții

scoțând gemete, cum crăci uscate se bat una de alta, dând ecouri depărta-te, de toacă a pustiului și singurătă-ților.

Un huhurez striga pe apa vânturilor. Cărărușa urca, dreaptă, dela Fântâna Ursului în sus, printre stejari și fagi, cotea pe după poiene și dumbrăvi, iar urca, dreaptă pân'la Urma Hoțului, aici începea râpa neagră a Fundoiei, tot pe pârâu, în jos, către inima codrilor. Mătușa, abia deslușea arborii și când se'ncurca, îi căuta cu vârful bățului, îi lovea încet, ca pe niște cumetri vechi, spunându-le vorbe de dojană :

— Hei... hei... eu am îmbătrânit... orbesc, voi creșteți mândri... vă suiți la cer... până când? eu mă plec tot spre pământ...

Își sălta desaga pe alt umăr și iar pornea, merse vreme de două ceasuri, până ce aproape se făcu lumină deasupra codrilor. Dar cu cât intra în Fundoia, vremea se înnegrea, pădurea se înnegrea, încât parcă intrase în ținutul veșnic al unei nopți. Se opri, zărind o geană de foc cât o scânteie. „Acolo mi-i feciorul... se bucură ea; dac'aș avea glas, i-aș da chiot, Costane... măi Costane măi...”

Sus, cu mult mai departe de scântea focului, se trezise un ferăstrău, zăngănind rar; îi răspundea dintr'o culme o toporișcă izbînd. Apoi scântea crescua, până ce se zări un foc mare vînzolindu-se în căscătura unei colibe. Printre butuci se vedeau patru trupuri întinse somnului. De sub sumane, ieșeau câteva picioare cu tălpi mari, goale; stăteau nemișcate în do-goarea flacărilor.

— Bună dimineața... cârâi un moșneag cărn, asvărindu-și sumanul la o parte. Ce-i? Te-am simțit, lelică, de-

mult... pe când urcai... credeam că vine altă vulpe la cucoș...

Și Cârnel Caprei răsă arătând spre colibă.

— Am luat cucoșul de acasă... cine știe... cum să cunoști în pustie ceasul vremii? L-am legat de-un picior, în colibă... când îi vine rânduiala, cântă... Știm pe ce lume ne aflăm... Nu? Ast'noapte, noi dormeam, sforăiam... deodată cucoșul cotcodocește... cârâe... ce să fie? O zăresc : cumătra! Mă reped, o găbuesc sub suman, o prind... îi o puică roșă... vai de ea! Uite-o, legată după colibă, de-o labă...

— Hai, nu te mai lăuda... îl sfădi o femeiușcă boțită la față, desvelindu-se de suman. Ai prins o puică de vulpe... mare lucru!

— Bună dimineața, mamă, rosti Cimpoeșu, ridicându-se în capul oaselor. Te-ai pornit odată cu miezul nopții...

— Ți-am adus tain, Costane — maică... Unde-i Măriuca? Să puie de mămăligă...

— Bună dimineața... rosti Măriuca, ieșind și ea de sub suman. Am dormit mult, mă dor umerii... Mi-i greu trupul... parcă's de pământ...

— Nu-i nimic, fata măicuții... așa-i a omului necăjit... În loc să stai pe scăueș, la gura focului, să torci fuioare, cari butuci, asta-i a omului sărac...

— Hait... făcu de-odată Cârnel care pândea vulpea de după colibă.

— Ține-ți botul... îi răspunse nevastă-sa, Capra. Mai mare răsul... om bătrân... îți trebuie vulpi...

— Să fiu eu al dracului, dacă puianca... ia'n auzi-o, mârâe... ce vrea oare?

Și toți tăcură când vulpea dădu spre singurătăți o șcheunătură. După aceea se așeză pe pânțece, își lungi botul pe labe, se lăsă pe o parte, parcă murise.

— Hait... gata... făcu Cârnel, cercetând-o cu gurguiul opincii. Se prefăce, lifta codrului... o știu eu... focul codrului! Vrea să-i desleg laba din sârmă... cum i-o desleg, o și'ntinde la tăurile ei... parc'aș fi prost! Are blă-

niță mândră... am s'o vând părintelui Tăviță... parc'are să poarte la grumaz blană de foc...

— Să poarte la grumaz funie... îi răspunse Capra care asculta veștile satului aduse de mătușa Natalia.

— Midora a murit... cine știe... Altă veste? Niște mâni l-au căsăpît pe Dărie al lui Dărie, după ce l-au izbit în piept de i-au desprins plămâni, l-au aruncat peste poartă, acasă, în gura cânilor. Venea, mehenghiul, din cărărușele lui de dragoste... l-au rupt câni... și dau vina pe tine, Costane...

— Eu? Nici nu m'am urnit din codru! Eh... Cum...

— Lasă, mândrule! Toate lucrurile au un capăt! De-or fi să te năpăstuiască, sunt judecați!

Costan Cimpoeșu s'acoperi tot în amărăciune, ascultând. Tocmai învelea în spuza fierbinte cartofii; după ce le făcuse o cotruță, trăsese peste ei o învelitoare de cenușă, potrivi deasupra cărbunii și în curând cartofii prinseră a se clinti, umflându-se; jarul prindea putere.

Mămăliga clocotea și forfotea în ceanul pus în crăcană, sub limbile rezei ale focului. Mestecând-o, Măriuca își suflecuse mânecele și dogoarea îi împurpura obraji; părea mai voinică, picioarele i se făcuseră una cu puterea pământului, tot trupul ei avea ceva din puterea și din verdeața fără veștejire a naturii. Cum sta plecată, sânii pietroși i se arătară amândoi la gura cămășii cu altite; la o altă mișcare a ei, sânul stâng îi ieși afară, pe jumătate, fata stătu din mestecat, își potrivi sânul la loc, întoarse fața spre oameni, răsă rușinată.

— Bună trebuie să mai fie mămăliga asta, c'o poștește și țâța de fată mare, răsă Cârnel.

— Auzi... japul... cojocina de moșneag... n'are un dinte 'n gură... hai la lucru, cal de dârvală!

— Hai... Capră... după ce-om mânca... lasă!

Aici Cârnel tăcu; după ce-și linse gingiile goale și după ce-și linse burzele, își aduse aminte că mămăliga aceea care fâsâia și se sălta sub do-

göare nu-i pentru dânsul. Dădu din mână, stupi la o parte, se ridică de pe butuc, apucă ferăstrăul :

— Hai, Capra moşului...

Cu cât se depărtau, amândoi duceau în nări aburul acela de mămăligă nouă, aburul crud împrăştiat până departe, pe sub coroanele codrului şi care lor le aprinsese ochii şi mai cu samă inimile...

— Înţelepciunea... încep Cârnel mai apoi, înţelepciunea, măi babă, stă în aceea că să nu te așezi niciodată la foc străin... stăpânii focului pregătesc cină, merinde... mănâncă... tu te-alegi cu inima arsă!

— Hai, nu te mai tângui... ține... se repezi la el Capra, desfăcând pe un butuc un ștergar. Mămăligă acră, cu sare! Ce, nu-ți place? Avem și trei căței de usturoi. Aceia-s pentru prânz...

Prinseră a molfăi repede, după aceea, făcându-și amândoi pumnii căuș, se plecară spre apa repede a pârâului, umplându-și pumnii, bându-i.

Și mai apoi, ferăstrăul lor zângănea lung, zângănea lin, dinții intrau tot mai adânc în trunchiul cu tărie de fer al gorunului. Amândoi — și Cârnel și Capra — stând în genunchi și trăgând la ferăstrău, nu mai aveau pe față nimic, obrajii bătrâni semănau cu scoarța copacilor, ochii li se goliseră de orice gând. Sudoarea prinse să li se scurgă în boabe, lui de sub cușmă, ei de sub broboadă — și semănau mai bine acum cu copacii care-și scurgeau spre pământ, șiroaiele ploii neîntrerupte.

— Pentru o strachină de faină pe zi... oftă Cârnel, când arborele prinse a se legăna din vârfuri, presimțind prăbușirea. Și pădurile se duc... se prefac în bani... lasă... pădurile se duc în lume... cu trenurile... dracu știe... se întorc la stăpânul lor în chip de bani... lasă... mama huciiului știe ce-i asta...

— Taci... ferește-te... lasă, cade copacul pe tine... vrei să nu-ți pot strânge bucățelele de prin răpi? Trage mai în...

Ferăstrăul zângănea iar, mai lin, dar Cârnel se opri :

— Vezi, babă... cum îi lifta ome-nească... Suntem frați de lucru... eu am dus de-acasă cucoșul să le cânte, și neamul Cimpoșilor nu ne îmbie la o țără de mămăligă caldă...

— Hai, trage... lasă... îi răspunse baba, dar în clipa aceea s'auzi la spațele lor glasul Nataliei :

— Vă poftim, oameni buni, la o leacă de bucate... Bune nu-s ele, da's cu inimă...

— Hei, lasă... făcu Cârnel și mai că se'mpleticea de bucurie. Lasă, am mâncat... noi avem tain pe șapte zile... ce? nu-i așa, babă? Ospătați sănătoși...

Mergând, se tot ștergea pe la gură cu mâneca șumanului, parcă s'ar fi pregătit să intre în nu știu ce loc de sărbătoare.

În fața colibei își șterse opincile una de alta, mirându-se :

— Ei-i... da'ce-i aici? Ce-i? Iaca, îmi bucură ochii ștergar înflorit...

— Intrați... luați... îi îmbie Natalia cu inima crescută. Ochii i se'nnoauraseră de-o bucurie fără seamăn. Noi, oameni buni, ne-am învrednicit... Costan și Măriuca, s'au învrednicit... n'au să se mai despartă... El n'are să mai fie luat pe front... și-or zidi casă... Hai, îmbieți... luați... treceți roată...

Drept este că abia încăpeau toți în coliba aceea de crengi acoperite de pământ, dar se rânduiriă umăr la umăr și cine nu-și află loc când îi vorba de-o ospățare bună după atâta vreme de mămăligă acră împunsă în sare? Lângă Cârnel se așeză Capra lui, lângă ea, Natalia, și florile ștergarului se luminau când se răsturnă în mijlocul lor mămăliga de un roșiat adânc.

— Parcă a răsărit soarele pe ștergar... se miră Cârnel plecându-se spre mămăligă.

Așa o tăie întâi în două, apoi în patru și în opt și stolohanii, desprinzându-se unul de altul, se lăsau pe florile ștergarului de unde degetele negre, crăpate și mâncate de rapăn,

îl luau pe dedesubt, și-i săltau în palme — și palmele îi aburcau spre guri; gurile nu mai erau pungi de venin — se descrețeau după aceea bărbiile se svârleau înainte, spre palmele pline, buzele și dinții apucau lacom. Lângă mămăligă se rânduiau bucăți de pâine de grâu, movilițe de brânză iute — și pâraia înghițind, mai cu samă gâtul Cârnelui.

Cucoșul, urcat pe un băț pus drept căprior, își înfoie aripile și le desfăcu ca spre un sbor în văzduhuri — cântă prelung pentru toate răsunetele singurătăților.

— Vestе bună... bucurie mare! rosti Cârnel.

— Da, veste bună... bucurie mare... răspunse un glas de-afară și toți încremeniră cu mămăliga 'n mâni. Da... veste bună... bucurie mare! Costan Cimpoeșu, în numele Mareșalului României, ești arestat! Ieși afară... întinde mâinile...

Zăngăniră lanțurile cătușelor.

— Ieși afară... în numele Mareșalului României, Costan Cimpoeșu! Ai făcut moarte de om... L-ai ucis pe Darie al lui Darie...

— Brici... majurul Brici... bolborosi Natalia... Pierzania...

Și majurul Brici se arată în căscătura colibei, înfundat în cisme până la genunchi, cu carabina îndreptată asupra oamenilor.

— Intinde mâinile, Costan Cimpoeșu! Cum faci un pas, în numele Mareșalului, te pușc! Inconjurați coliba! se stropși spre ceilalți jandarmi. Așaf Ucigaș al lui Darie, predă-te legii!

— El nici nu s'a clintit din codru... hei... dece? întrebă Cârnel.

— Lasă... asta vei spune-o procurorilor!

— Majur Brici... ascultă-mă bine, majur Brici, ești un ticălos... Năpasta asta mi-o vei plăti! Să mergem...

Și cu toate că femeile se'nclăștau de el să nu-l lase, Costan Cimpoeșu le repezi la o parte, călcă peste ștergarul cu flori, ieși hotărît drept în fața majurului :

— Dece? Dece și asta, majur Brici? Răspunde-mi!

— Iată dece... icni un jandarm dela spatele lui, izbindu-l în moalele capului cu cătușele.

XIV

Zăblăul lui Darie se sbătea de zile și nopți între viață și moarte... Înțins pe laiță, rostea :

— Cred... cred că mă călătoresc, mamă... străinii... dușmanii... m'au căsăpît... Vezi, nu pot să-mi aduc aminte cum a fost... cine...

Era pe la al patrulea ceas după amiază, baba Axinia abia ieșise bolborosind :

— ...îl vindecă... îl vindecă... numai zeama de hârleț îl vindecă...

Ii descântase cu cărbuni stinși, îi dăduse să bea apă dintr'un șip ținut într'un mușuroi de furnici ; îi dăduse bernevecii jos, cămașa în sus — și după ce-i unsese pânțele cu seu de oaie, — îi răscolise toate măruntaiele cu pumnii ei negri de puterea ciolanului. Iși spusese, la capul căsăpîtilui, toate descântecelile ; și Darie al lui

Darie se topea văzând cu ochii. Din întâia zi, tatăl său trimise vorbă, printr'un călăreț repede, popei celui vechi dela capul sfântului Ion, să vie. Popa cel vechi veni către sară, înalt, voinic că să crape capul bouului dintr'un pumn; veni, sprijinindu-și pașii de urs într'un toiag gros cu măciulie de fer. Când vorbea cu oamenii, ochiul drept, stând la pândă sub tufa sprâncenii, întruna îi fugea într'o parte, în timp ce ochiul stâng îi sta împietrit în cine știe ce plan năpraznic.

— Domnul să fugărească duhurile... tună el din glas, privind bolnavul din prag.

S'apropie de laiță și-l pocni pe Darie al lui Darie cu o cruce neagră de slin, drept în frunte.

Abia-și pregătea patrafirul, când de-afară s'auzi glasul popei Tăvița :

— Se știe... asta nu se poate... asta nu-i drept... bolnavu-i din turma mea... eu trebuie să-l alin, să-l vindec... Pe sfinția ta cine te-a adus? Întrebă el din prag. Se știe că eu nu mă bag în păcătorile sfinției-tale...

— Las'o... urui glasul.

— Că n'o las, se știe... am să mă duc la vlădica, să mă plâng. Dece te bagi peste oile mele? Te poftesc să-ți iai cât mai repede tălpășița către căpătâiul sfântului...

— Slăbește-o... că eu.. .

— Vorbă grea și nefolositoare... Sufletul acestui om, gata să iasă din trup, e în păstoria mea. Să nu te-amesteci, că-i rău! Vii șapte poște să-mi iei paraua...

— Uite cum îl roade în inimă ghia-ra lăcomiei și sgârbeniei... spuse celălalt popă, ca o tânguire. Părinte Tăviță... rușine... rușine să-ți fie... Dar să nu-ți închipui că am să las acest suflet care mi-a trimis chemare...

— Vai... Vai... Vai... gema Darie al lui Darie între ei, uitându-se cu niște ochi stinși când la unul când la altul, în timp ce amândoi popii, cu patrafirele puse, îi cântau la cap, unul uruind ca tunetul, celălalt cu glas de capră apucată de colții cânilor.

Dar Tăviță n'avea vreme prea multă, trebuia s'o petreacă la dealul țintirului pe Midora, deaceea cântă, parcă, din fugă. Mai rosti un „doamne, îndură-te de păcătosul!” și ieși, spunând către Darianca :

— Cum se duce fariseul ista de popă, desbracă-te în pielea goală... sui pe cuptor... aprinde trei lumânări albe... prinde a citi Psaltirea... să nu mânânci, să nu bei apă, pân'nu citești toți psalmii... asta-i vindecarea...

Și, ieșind, scrâșni din prag către popă :

— Fariseu... duhul mâne-ta... îmi ia paraua...

Din drum se mai uită odată, chiorîș, spre casa Darienilor și porni aproape în fugă spre bordeiul Midorii, unde niște femei plângeau. Pe deal bătea într'o doagă clopotul cel mic, clopotul care bate pentru furtună și la moar-

tea săracilor ; îi răspundea bocetul slab al babei Iulța.

Pusă într'o raclă de scândură cioplită de topor, moarta sta în mijlocul ogrăzii și un singur prapor își flutura faldurii asupra ei. Era gătită într'o catrință roasă de sub care îi ieșeau picioarele groase cu niște tălpi negre crăpate de atâția ani de umblet, de-atâția ani de frecuş cu zgrunzurii și cu pietroaiele pământului.

Hei! moartea săracilor! Femeile care boceau, nu boceau pentrucă le părea rău după Midora ; boceau sărăcia în care trăise, în care murise ; sărăcia în care era dusă la groapă...

La bogați, în preajma pornirii morților spre dealul cu nuci și vișini, ogrăzile se umpleau de strălucirea praporilor cu sfinți ; și la fiecare prapor atârna câte-un colac de grâu mare cât roata de cotiugă: fluturau lângă colaci ștergare de in și de fuior ; morții erau primeniți în cămăși și bondițe albe, ca pentru nunți...

Midora se ducea la groapă în catrința ei roasă, în catrința în care umblase ani:

Deaceea boceau femeile și baba Iulța avea pe obraji rânduri de lacrimi mari cât fasolea, gura strânsă ca punga i se strângea și mai tare când auzea cum sună într'o latură, pe deal, clopotul săracilor și-al furtunilor. Drept este că moarta era îmbrobodită frumos; niște vecini îi strânseseră fălcile în basmaua căpătată de moartă dela Darianca, îi strânseseră în broboada aceea bărbia, îi acoperiseră limba neagră care rămăsese ieșită afară...

— Să mergem, cu duhul... domnului... făcu mânios popa Tăviță, așteptând în poartă. Hai-hai... nu vă sclifosiți... am treabă... și-așa o duc degeaba...

— Vai... se sperie baba Iulța, grăiești cu păcat, părinte. Nu-i cine s'o ducă... bărbații... nici pe ei n'are cine-i duce, în țintirime la Rosia...

— Atunci ce facem? Întrebă Tăviță de peste poartă. O lăsăm să putrezească aici ?

— Vai ! oftă Iulța... de-am avea

vite, le-am înjuga, i-am pune sicriul în car, am duce-o... Vitele, s'au dus... și ele s'au dus, le rod câinii ciolanele, printr'o străinătate neagră...

— A... făcu popa — când dinspre răspântia Telpizoilor crescui mai tare o cântare prelungă de armonică.

O cărucioară îngustă, cu niște roți mici, scârțâitoare, oprea din poartă'n poartă, un orb fără amândouă picioarele, cu beretă de invalid, înfoia armonica și copilul care ducea de căpăstru căluțul slab, dupuros, striga :

— Ieșiți... miluiți... creștini... fie-vă milă... tata îi olog și orb... și-a lăsat ochii și picioarele în Ucraina, la Dalnic...

Când căruța opri în poarta moartei, popa Tăviță grăi copilului :

— Ascultă, fariseule... vrei să faci o faptă bună ? Avem de dus la țintirim un mort... unul sărac...

— Dece nu ? răspunse invalidul, muncindu-și spre popă niște pleoape lipite. Dece nu, om bun ? Și eu, din faptele bune ale oamenilor trăiesc...

— N'ar fi fost bine... făcu Iulța, să fi pus căruța sfintiei tale... Făceai faptă mare...

— Eu ? Calul meu ? se miră popa. Cum ți-a venit gândul ista ? Nu-i desul că o duc degeaba pân'la țintirim, prin hârtoape ? E-i-i...

— Lasă... lăsați... făcu orbul. Eu m'oi da mai la margină, să'ncapea raclea...

Și astfel, cele câteva femei se munciră mult până ce urcară moarta în cărucioara orbului. Clopotul de pe deal porni a bate mai repede, în dunga lui, porni a cânta iar armonica orbului și Iulța bocea cât o țineau puterile, scârțâiau cele patru roți, fiecare în felul ei, încât parcă sub cărucioara aceea în mers șcheunau patru câni.

Cu cât s'apropia sara, o ploaie de cenușă se lăsa tot mai posomorită încât orbul își puse un sac în cap, și lăsă armonica pe cioturile picioarelor și atunci Iulța tăcu și ea din bocet.

Dar oare dece venea atâta lume dinșpre dealul Căprenilor ? Niște femei boceau, țipau copiii și'n fața majurului Brici venea un om cu mâinile legate la spate, un om cu părul pe ochi năclăit în sânge, plin tot de sânge, Când jandarmul îl izbi cu frântura de par, omul se clătină înainte și înapoi, într'o parte și 'n alta, gata să cadă. Nu răcnea, nu gemea măcar ; dinții i se înțeleștară într'o muțenie de cremene, încât s'ar fi rupt în ei și vârful de baionetă.

— Nu-l lovi... nu! dece-l lovești ? răcneau femeile, și-atunci Brici căpătă și o mai mare sete de sânge, izbind omul și mai al dracului, repezindu-se în el cu pânțele, cu patul carabinei, cu amândoi pumnii :

— Așa... așa... așa... să ții minte și laptele supt dela mă-ta ucigaș al lui Darie... așa...

De prin toate ogrăzile se strâneau femeile și copiii, moșnegi vechi se ridicau din bârloguri, întrebând :

— Dece-l canonește așa pe feciorul Cimpoșului ? Ce-a făcut ?

— Pe cine-l canonește așa ? întrebă orbul, muncindu-și ochii stinși; și-atunci Darianca ieși în drum, cât era de lungă, făcu semn popei Tăviță să oprească și cărucioara cu moarta se opri.

— Vai... ce faci ? țipă Iulța, când hapsâna se plecă spre moartă, îi desfăcu nodul broboadei, i-o smuci, încât limba Midorii curse din gură, capul i se izbi de laturile căruței, ochii i se căscară — și parcă întreg dâmbul acela de carne strâns în catrință se cutremură de spaimă.

— Vai... ce faci ? ce-ai făcut ? țipă iar Iulța — și Darianca răsă năucă în fața femeilor, rânji dintr'un colț al gurii, stătu așa un răstimp, se răsuci în loc, privi lung moarta apoi broboada și iar rânji cu gâtul uscat, cu brațele pline de-un tremur.

— Ce-ai făcut ? Ce-ai făcut ? Bles-tem... blestem pe capul tău, în vecii vecilor...

— Taci... nu ! gemu orbul și Iulța spuse înc'odată :

— Blestem... blestem... în vecii vecilor...

După ce se uită iar la femei, cu niște ochi turburi, Darianca desfășură broboada, o scutură, râzând :

— Avutul meu... ce vreți? Am muncit și-am asodat pentru avutul meu... ce-e? Midora trebuia să-mi mai lucreze trei zile...

Il zări pe Cimpoeșu legat în cătușe, își băgă repede broboada'n sân, trăgându-se spre poartă :

— ...ucigaș... ucigaș... dacă-mi moare feciorul, te spânzurăm... uci-gașule...

Cărucioara porni și cei patru câni nevăzuți de sub ea șcheunau mai tare, mai gros, parcă hârâiau către un dușman.

— Ți l-am adus, milostenia mamei

lui... strigă Brici spre Darianca, izbindu-l pe Costan Cimpoeșu peste umăr. În genunchi, vită... așa... în genunchi... sărută-i picioarele... lingge-i picioarele, câne al nimănu... așa... nu vrei? Las'că-ți arăt eu...

Il repezi cu toată puterea, încât Costan Cimpoeșu căzu cu fruntea drept pe picioarele Dariencei — și degeaba se muncea să se ridice, că majurul îl apucase de după cap, răcnind:

— Pupă-i picioarele... nu vrei? descleștează-ți gura, câne al nimănu, milostenia mâne-ta... Jandarmi, care-mă dă o baionetă să-i descleștez gura?

Dar Costan Cimpoeșu se rostogoli în șanț, se sbātu mult acolo, până ce izbuti să geamă :

— Oh... doamne... vai de inima mea...

I

Cu foile de cort puse în baionete, căzuți din umeri, uzi până'n suflete, miile de soldați tăceau ; unii mergând, dormeau; picioarele mergeau singure, după clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor și lopeților.

Regimentul 307 părăsise garnizoana într'un amurg de cenușă; după ceasuri de mers intră într'o noapte fără sfârșit, întunericul amuți suduiturile, amuți scârțâitul trenurilor de luptă, sforăitul cailor. Dar până'n capul coloanei s'auzea o suduitură grea ca o izbitură de par — venind din urmă și unii soldați spuneau :

— Auziți-l pe Codău.. sudue.. sudue... cum nu se mânia pe dânsul maica-precista ?

— Mânați... mânați... precista și dumnezeoica... Mânați... dar unde mergem oare ? N'o apucăm la Ștefănești, spre Nistru ?

— Stinge țigara, leaț, n'auzi ? Stinge felinarul, majur, ce, ești nebun ? Vrei să ne zărească ?

— Las'să ne zărească, precista și dumnezeoica... răspunse Codău, ridicând felinarul și mai sus. Să ne zărească... să ne ucidă aici, cu bombele, în glia noastră... Unde ne ducem ?

— Ne ducem unde-i ordinul... ține-ți gura, majur ! Vrei să te-audă ?

— Să mă audă, n'au decât... să mă bage la ocnă... decât să mă înstrăinez iar... mai bine sap sare la ocnă...

— Te-ai îmbătat crunt, majur Co-

dău... ce dracu ? Suie-te în căruță... culcă-te...

— Eu ? M'oi culca de veci ! Acum am de mers... merg... unde merg ? Care știe unde merg eu, măi ?

Nu-i răspunse nimeni, și Codău, ca să nu cadă, își puse brațul pe umărul unui soldat care mergea alături de cailor dela căruță.

— Te plouă, măi ? Care ești tu ?

— Cimpoeșu, tată Iolampie...

— E-i-i... Costane, Costane... iar ne-au luat... iar ne ducem... precista și dumnezeoica... E-i-i... Costane, măi Costane ! Din cei 210 dela Mușenița am rămas noi singuri... Știi ce-i asta ? Ar trebui... ce dracul, doamne iartă-mă ! ar trebui ? Ar trebui să te las să te'ntorci acasă... nu ? N'ar fi omeneste ? Și doar ești invalid... invalid... Eu, măi, mă tem că din drumul ista nu mă mai întorc !

Gemu, Cimpoeșu îl auzea cum plânge :

— Eu n'am parte de hodie la bătrânețe... Unde mă tot poartă ? Dece ? Dar, măi... lasă ! Om bea rachiu întruna... să fim beți întruna... să ne prindă moartea beți... auzi ? Dece taci, tu, singurul din cei 210 ?

— Tătuță... mi s'a deschis rana dela picior și rana din inimă... Dece mă mai poartă ? Unde-i omenia ?

— Omenia, măi ? Omenia ! Dacă alții n'au omenie, află că o am eu ! Auzi ? N'am să te las să te prăpădești... Lasă ! La o bucată de drum,

Îți scriu foaia de eliberare! Bine! Il iscălesc eu și pe comandantul regimentului... și pe cine vrei! Scoate-mi din căruță un șip, să mai trag! Eu oi muri, măi omule... și numai tu mă mai știi... să nu uiți... când te-i duce la gropile neamurilor, de Sâmbăta Morților, să verși un gât de băutură pe-un mormânt uitat... pentru pomenirea mea! Bine-ar fi să aibă cine bate o cruce de lemn la o fântâniță, într'o cruce de drumuri... pe ea să scrie: „...ridicatu-s'au întru pomenirea lui Iolampie Codău, majur la 307...” Asta aș vrea eu, măi! Ar face treaba asta și Pazuna — dar poate ea să se mărite și să uite... eh, muierile! Îs în-doite ca coasele, ochii tot le fug...

— Lasă, tătuță, lasă... de mi-i face binele... da'i o prostie! Nimeni și nimic nu-i dă semn omului că are să moară numaidecât când i se năzare lui! Cred că numai ne temem noi așa... Ai să răzbești poate optzeci de ani... cât munții... și-ți intră'n cap că mori numaidecât... Cum îți intră'n cap, te hemești, nu te păzești cum trebuie... te bagi drept cu gâtul sub coasă... Minte omului trebuie să fie ca o casă cu luminile n'truna aprinse... niciodată umbra să nu intre...

— Eh, precista! precista! Frumos grăiești, Costane! De unde le știi, atâtea?

— Am stat în toate zilele mele între două tocile... mi-au ascuțit mintea... poate cât nici nu trebuie...

— Cu noroc, măi! Trage și tu un gât pentru cei 70... așa! și încă unul, pentru cei dela Cele Șapte Coline... așa, Costane! Acum, trage un gât lung... lung... pentru toți cei 210... Brava! Dacă-i pe cântec, să cântăm încăltea amândoi... de după cap...

Și Codău prinse a mormăi ca ursul:

*„Regiment treizeci și doi,
A rămas cu cracii goi...”*

Ce, nu-ți place ghiersul meu? Drept îi, că mor măi... dar dacă nu pot spune prin glas, îmi cântă inima... ia'n ascultă... Dar trebuie să ridicăm felinarul mai sus... să plesnească de ciudă ofițerii! Așa!

Și ridicându-l, felinarul se clătina peste freacățul căștilor, peste capetele ostenite ale cailor, peste îngrămădirea în mers a coviltirelor, se clătina când într'o parte, când în alta, odată cu clătînăturile majurului, care mormăia mai departe despre un praznic al corbilor:

*„Umblau copilașii orbi,
Printre câni și pe sub corbi...
Umblau cei doi orbi plângând,
De-al lor tată întrebând...”*

Și iată, un corb le răspunde cu un glas gros, prefăcut ca al omului:

*„Tatăl vostru eu sunt, eu...
Haideți după glasul meu...”*

— Lasă-ne să-ți pipăim fața... ar fi răspuns copiii. Intinde mâinile... să și le sărutăm...

— Nu! croncăni corbul. Fața mi-i acoperită într'o năframă neagră... mâinile-mi sunt arse de foc... Haideți, veniți... că ne-așteaptă un bordeiaș,

*„între râpi colo'ntră culmi,
printre umbrele de ulmi...”*

Și astfel, copiii orbi porniră în urma corbului care sbura la înălțimea unui om. Auzeau ei fâlfâit de aripi și n'trebau:

— Tată, de ce nu-ți auzim pașii? Aveai un mers apăsător, înainte de a te chema la oaste...

— Aveți drept... dar merg încet, să nu m'audă cei de-acasă... să se trezească dintr'odată cu noi la prag și bucuria să le fie mai mare...

Și astfel au ajuns cei doi orbi la vizunia corbilor și corbi i-au înconjurat... croncăneau. Numai puii corbului țipau nemulțumiți, li se făgăduise o pradă cu ochi vii, să-și bage ciocurile'n lumina ochilor.

— Nu-i nimic... i-ar fi alinat corbul... Acești prunci au inimile vii... Așteptați până-i sfâșiem!

Și cerul tot se'cruntă atunci...

*„...de țipătul orbilor
de negreața corbilor...”*

Sfârșind, majurul Iolampie Codău plângea de-a-binelea, ultimele cuvinte și le cutremură în niște hohote :

— Și noi suntem orbi... orbi... ne duc corbii... ne amăgesc corbii... Ne făgăduesc cuiburi mai calde... ce au ei cu inimile noastre ?

În negură, dând târcoale pe lângă felinar, i se năzărea o pasăre...

— Spune-mi, ce au ei cu inimile noastre ? Nu vrem cuiburi mai calde ! Eu mă mulțumesc cu căsuța mea bătrânească... Ce vor dela noi, precista și dumnezeoica ? Ne duc la praznicul corbilor... hei ! Dar ce s'aude ? Se rostogolesc munții ? Ce vuet s'aude ? Parcă vine cumpăna potopului...

Căruțele se opriră, îngrămădiri de cavalerii se năluceau din întuneric, intrau iar în întuneric, nălucindu-se, caii sforăiau din fugă, speriați de felinarul lui Codău ; multe glasuri mânioase se stropșeau la el, din fugă, să stingă lumina, dar Codău crescua și mai tare flacăra, ridicându-și felinarul și mai mult, voia să desprindă din galopul sur măcar o față de om, nu zări nimic, decât trupurile cailor întinse fugii și niște mogâldețe acoperite din cap până'n picioare în foi de cort.

— La praznicul corbilor... se sperie majurul, apoi își coborî felinarul și-și făcu cruce :

— ...La praznicul corbilor...

— Stinge lumina... Hei... stinge-o... se stropși la el un glas și Costan Cimpoeșu spuse speriat :

— Stinge lumina... are să vie bucluc... stinge-o... iată...

Escadronul se opri, caii se ridicau în două picioare, se izbeau unii în alții, suduituri scârnave s'auzeau de sub foile de cort, cineva gemu :

— Vai... mi-a mâncat mitraliera umerii...

O mogâldeată sări din șea, sări șanțul drept în fața lui Codău :

— Dece nu stingi lumina, boule ? De câte ori să-ți spun să stingi lumina ?

Suieră cravașa, dar majurul își feri capul :

— Îți ordonă să stingi lumina, un ofițer... înțelegi... un ofițer... și tu nu

execuți ordinul, măgarule ! Cu așa armată nu mai cucerim noi Rusia... Stinge lumina...

— Iaca, o sting... iaca...

— Sculy... căpitanul Sculy... șopti Costan Cimpoeșu, în timp ce ofițerul încăleca.

— Cine-i acela ?

— Căpitanul Sculy... eh... îl știi... da... dintr'o noapte grozavă...

Codău crescua iar flacăra felinarului, rostind :

— Se duc... mor... să le țin eu lumânarea...

Apoi, când cavaleria se sfârși, trenul de luptă al lui 307 tăie drumul, repede, căci s'auzea cum s'apropie artileria, parcă se hurduca lumea.

— Mai repede, mânați mai repede... strigă un glas. Ordinul domnului colonel Hrițcu ! mânați mai repede ! ce dracu ? nu vi-i frică de pedeapsă ?

— Mie ? se răsti Codău, află... m'am cununat cu mireasa neagră... de cine să-mi fie frică ? Hei... dom' sublocotenent Măgură... iaca, suntem la un loc trei din cei vechi... vi-l amintiți pe Costan Cimpoeșu ? Trei din cei vechi !

Își strânseseră mâinile, Costan Cimpoeșu își simțea inima la grumaz :

— Dom' sublocotenent Măgură... și d-voastră... doamne...

— Da, măi frate... haidem, să pornim. Știți unde se duc ? Pe Don... la cotul Donului... aproape de Stalingrad... dracul știe... frontul german pârâe... are să se rupă... Cu bine !... să ne vedem cu bine, mă duc să-mi ajung compania. Îndată ne imbarcăm la tren... l-ați văzut pe locotenentul Vieru ? Ne-a ajuns din urmă, vine iar comandant la întâia...

Și, într'adevăr, locotenentul Vieru preluă comanda companiei. Arăta rău, ca un om sfârșit. Umbra pururi cu gulerul mantalei ridicat, era galben ca ceara, nu vorbea cu nimeni, sta pururi cu ochii țintiți într'o lume a lui. Că-i era frică, o puteau vedea și puii de vrăbile...

Va să zică, învârteala cu lagărul de prizonieri se dusesse pe apa sâmb-

betei... Simțea că se duce către un sfârșit, un sfârșit de groază. Uneori își spunea:

„Ei.. ce-ar putea să-mi facă bolșevicii? Totul... tot... a fost din ordin... cine nu știe? La nevoie, mi-aș putea trage un glonț...”

La gândul glonțului, se îngălbenea mai tare, își apăsa inima, își mușca buzele. Se întorcea spre soldați:

— Nu-i așa, măi, că...

— Cum a vra Dumnezeu, dom'locotenent... Așa ni-i scrisa... Noi n'am făcut moarte de om... noi am luptat... Mai avan ar fi de cei ce-au omorât țivilia... dacă... cine știe... rup bolșevicii fruntul...

Se uita cu ură la cei mai mari, ca la niște vinovați. Oare nu datorită lor i se stricase învrteala cu lagărul? Criminalii! Cum de l-au smuls de lângă pânea lui Dumnezeu și-l duc către năpraznă? Că va fi năpraznă, locotenentul Vieru nu se îndoia de fel...

Cu cât se îndepărta de patrie, simțea, în chiotul soldaților un ecou crunt, ecoul celor ce se duc către o eliberare. Lor, soldaților, nimic nu le mai păsa. Erau hotărâți, chiar dacă nu rup rușii frontul, erau hotărâți s'o curme trecând liniile de luptă. Asta n'o simțea numai Vieru, o simțeau mai toți ofițerii lui 307, se purtau frățeste cu soldații, se puneau bine cu dânșii, înspăimântați de mulțimea lor, de ochii lor pierduți în negură. Și, cât de ciudat! Vieru dormea între soldați, uneori râdea cu ei, le spunea să nu-și mai iee poziția de drepti în fața lui...

— Se teme... precista și Dumnezeu-oaica lui de fanfaron... spuse într'o zi Codău; Cimpoescu răspunse:

— Mde... se teme... Pe el, de l-ar prinde rușii...

Ii răsări un gând năpraznic, gândul că Vieru merge drept către pușca lui Silivestru... și vai!

Ajunseră la o linie ferată și-i așteptau câteva sute de vagoane.

Odată cu ziua, porniră în fluieratul înspăimântat al locomotivelor, în sus, spre Miezul Noptii, către Lemberg — și-au mers în acele trenuri mohorâte, vreme de paisprezece zile și paispre-

zece nopți, adânc în inima Uniunii Sovietice, pân'au dat de-un viscol puternic dinspre Volga și dinspre Urali și-abia atunci și-au dat sama cât le era de frig. Soldații n'aveau izmene pe ei; aveau niște chiloți scurți încât pantalonii de celofibră le mâncau genunchii; tot echipamentul le era de celofibră, niște vestoane reci, niște mantale reci — încât bine-a spus unul că i-au îmbrăcat în scândură de braț de-a-dreptul...

După un marș de opt zile și opt nopți, 307 trecu printr'un sat cu toate ferestrele astupate; veneau chiote de chef, s'auzeau glasuri de viori și armonici.

— Petrec nemții... petrec... și aici petrec... rosti careva. Petrec stăpânii, aici ca și-acasă... petrec! eh... sfântulița ei de dreptate!

— Mână, măi, lasă... mână... asta-î a omului sărac... ce vrei?

Apoi, batalion cu batalion, companie cu companie, 307 ajunse la niște bordeie în pământ, se îngropă acolo, soldații căzură cu trudă, li se'ndulciră gurile de frig, dărdâiau strânșii unii în alții, în mantale de celofibră, așteptând sfârșitul...

Ofițerii își dădură sama că totu-î pierdut. Era destul să se gândească la hăul lăsat în urmă, la capcana largă cât un continent care-i păndea din spate, din toate părțile. În imensitatea aceea erau ca niște furnici netrebnice. Nu mai aveau nicio putere asupra trupei.

În schimb, soldații simțeau că se află în pragul unui sfârșit, că în curând tot necazul lor, toți anii lor de concentrare, de mizerie, se sfârșesc repede.

Chiar în întâia noapte, Vieru prinse câteva crâmpee de sfat, dintr'o groapă:

— Treci și tu? Și tu? Dacă-i așa, trecem toată grupa... ne predăm... nemții beau și cântă... noi degerăm... ne ghiorăesc mațele de foame...

„Ce ar fi dacă... se socoti Vieru. Dacăș trece și eu cu soldații, mi-aș răscumpăra faptele în ochii rușilor... Ce-ar fi!“...

Simțindu-l, soldații tăcură prefăcându-se că dorm. „Am să-i pândesc... cum îi văd furișându-se, mă țin de ei... trec dincolo... Rușii au să-mi aprecieze fapta...”

Se puse la pândă, dar soldații sfărăiră până'n zori și când se crăpă de ziua posturile înaintate trimiseră în urmă vorbă că se zărește apa Donului.

II

Răsări soarele — și marele fluviu sclipea din toate podgheazurile. Dincolo, pe întinderea albă de zăpadă, nu se zărea țipenie. Niște coline fumurii arătau munți necunoscuți sau poate numai niște coloane de vifor încremenit. Privind dincolo, soldații simțeau cum se furișează în ei spaima, spaima de întinderea încremenită. Și, într'adevăr, coloanele fumurii se urniră pe vântul viforului, acoperindu-i, îngropându-i de vii în bordeiele de pe malul Donului.

— Ne-au adus s'astupe cu noi borta vânturilor... răcni Codău din răspuțeri, ca să-l audă Cimpoeșu care se afla la un pas de el, sub căruță. Costane, îi vremea să-mi țin cuvântul, întoarce-te... Boldește-te drept în ochii mei, leat! Dacă eu n'am rost să scap, dacă mi-i scrisa să mă mânânce corbii pe-aici, vreau să scapi măcar tu... umblă cu bine! Nu uita, leat! Pe la voi prin partea locului îs frumoase câmpiile?

Și Codău gemu strângându-și bărbia în piept.

— Știu că-s frumoase... avem o țară mândră... eh, țara! Să cauți un loc unde grăele arată ca niște brăe de aur... Printre grăe, o cărărușă să ducă spre un liman cu sălcii... Auzi? Hi-i-i... namilă de viscol, precista și dumnezeoaica! Așa! Vra să zică, cărărușa să ducă la un liman al umbrei... la o fântâniță... Acolo să bați tu crucea... nu uita, ia-ți însemnare în inimă cum să scrii — să scrii așa:

„Ridicatu-s'au crucea asta întru po-

menirea lui Iolampie Codău, majur la 307”... Acum, na-ți ordinul!

Lui Cimpoeșu îi tremura inima într'o bucurie plină de lacrimi. Ii apucă mâna să i-o sărute, dar Codău sări cât colo, glasul îi era amarnic:

— Ce-i asta, măi? Ce-e-e? Să-mi pupi mâna? Pentru care lucru? Ia-ți poziția, leat! Așa! Lipește copita... că...

Și abia-și ținea inima, dar rămase crunt, aspru, până ce Costan Cimpoeșu ieși de sub căruță și încrămeni în poziția de drepti, întrebându-se ce naiba s'oi fi petrecut deodată cu bunul Iolampie? Acesta îl sărută pe amândoi obrazii, izbucni într'un plâns sec:

— Șterge-te... izărește-te din ochii mei... du-te... iaca, stau cu spatele spre partea de lume a țării noastre... stau, pân'nu ți-oi mai auzi pașii...

Mai apoi se'ntoarse, dar pe Cimpoeșu îl înghițise viscolul, îl învăluisă, și vifornițele răcneau în tot necuprinsul cerului și-al pământului.

— Păcat... păcat... păcat... gemu Codău, trebuia să-i spun să s'abată pelă Botoșani, să pupe din partea mea mâna Pazunei! Eh... nu-i nimic! De-acum m'oi da pe băut, precista și dumnezeoaica... m'oi da pe băut...

Și se cuibări sub coviltir, luă în brațe bolobocelul cu țuică, strângându-l sub manta, mângâindu-l, trăgând în nări mirozna unor vechi grădini de pruni, mirozna grădinilor depărtate ale patriei. Și bolobocelul gâlgâia dulce, gâlgâia sprinten, parcă râdea un izvor gureș, parcă râdea un prunc.

III

Mergea de trei zile și trei nopți. Viscolul îl oprea locului, îl repezea

înapoi cu dușmănie. Cu cât se depărta de fluviu, un simțământ amar îl țin-

tuia locului. În ziua: a patra se lipi de-un arbore și arborele vâjâia, suiera, scârțâia din adâncul temeliei, coroana i se îndoise, parcă vrând să se aburce din pământ, să fugă spre Răsărit, pe fluviul vântoaselor. „Oare nu cumva fac rău? se întrebă Cimpoeșu. Eu mă întorc... mă duc... tătuța Iolampie rămâne primejdiei... rămâne primejdiei și dom'sublocotenent Măgură... Ce-ar fi să măntorc... să fiu împreună... cine știe?” Porni înapoi, sgrabulit tot în manta, viforul îl ducea repede. Și iar se țintui locului, se ntoarse spre Asfințit și abia avu când se feri.

Din vifor prinseră a răsări escadroanele de cavalerie; călăreții răcneau, parcă la o întrecere cu răcnetele stihiei. Toată partea aceea a lumii duduia sub copite, caii țâșneau tot unii după alții, strănutau, nechezau cutremurător, parcă dând viforului niște hohote. Amestecate printre escadroane, veneau divizioane de artilerie, cu tunuri trase de câte doisprezece cai, chesoanele sunau, tunurile în fugă dădeau pământului un ușor cutremur. Nicăeri nu se deslușea ființa omească, numai răcnetele arătau că fuga aceea era dusă de biciul omului.

Apoi, îndată după fuga cailor, s'arătără șiraguri de camioane, forfotind, scrâșnind din lanțurile puse la roți; erau niște camioane uriașe; farurile stinse, acoperite de zăpadă, păreau ochi învinețiți de frig; dar toți ochii aceia se uitau neclintiți spre Răsărit, motoarele horcăiau, claxoanele răsuna, namilele porneau mai repede, parcă urmărind nălucile mulțimilor de cai.

Și pe urmă venea amărîta infanterie. Veneau ca o reptilă fumurie. Nimeni nu scotea niciun cuvânt. Soldații mergeau dormind, aduși de spate, cu mâinile înfundate cruciș sub mantale, la piept, s'auzea neîntrerupt, în lungul kilometrilor, clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor și lopeților. Și astfel, țara cea multă, infanteria, trecu ceasuri întregi și mergea dormind, bocancii scrâșneau pe urma de fer a gerului.

Abia se deslușeau din gulerele mantalelor obrajii bărboși prinși ca într'o promoroacă, mustățile trase în jos de lumânărele sloiurilor. Unii, mai ales cei din fruntea companiilor, erau albi din cap până'n picioare, înfășurați, parcă, de pe-acum în primenelile albe ale morții. Companiile de mitraliere mărșăluiau răvășite, mai înclinate spre pământ, sub apăsarea automatelor. Unii soldați își borau inima în blesteme și'n suduituri. Apoi, după ei, cergea iar țara cea multă a grenadirilor. Trecea tăcând, adormită în clinchetul sec al bidoanelor, gamelelor și lopeților. Și nu se mai sfârșeau. Cu cât viscolul se domolea, tot mai mulți veneau, vărsați parcă din pântecul răscolit al văzduhului. Și, când, în sfârșit, scurgea se sfârși, Cimpoeșu văzu cum în urma lor se învăluiesc croncănind ciorile și corbii. Porni iar la drum. Și oare dece-i veni în minte cântecul lui Codău despre ospățul corbilor? Și-i închipui pe cei doi orbi mergând după croncănit.

— „Tată, pleacă-ți capul, să-ți sărutăm obraji...”

— „Nu, copiii mei! Obrazul mi-i învelit într'o năframă neagră”.

Și, oare i se păru, sau zări într'adevăr un cap de cal tot chinându-se să se ridice? Trecu șanțul și văzu un cal prăbușit, acoperit de zăpadă aproape cu totul, doar capul îi rămăsese afară. Sufla greu, gemea într'o neînchipuită durere, în lungul botului îi înghețaseră niște șiroaie lungi scurse din ochi.

— Doamne... ce-i cu tine? întrebă Costan și nu se putu răbda să nu-i mângâie coama... Hei... de bună samă ești din rechiziție... cine știe al cui... la ce te-au adus până'n borta vânturilor, ființă plină de amar? Hai, scoală... scoală...

Nu-i mai păsa că s'apropie sara, s'azeză lângă botul cald și mai că plângea. În șuvița din frunte văzu împletită o cordică ștersă, care fusese, poate, cândva, roșie... Își închipui o femeie cu obrajii supti, cu ochii duși în fundul capului, întinzând mâinile

peste pârleaz, împodobindu-și căluțul gata de drum către cine știe ce necaz; să-i puie cordică în coamă, să-i fie de noroc, să-i apere fruntea de glonț... cine știe!... În drum erau mulți cai, toți amăriți, căluții văduvelor și ai săracilor... și toți aveau în frunte împletituri cu cordele roșii... Cine știe când și în ce sat va fi fost asta!

Dar Costan vedea în coama săracă a celui cal, sărăcia cenușie, țara lui cenușie. Dând omătul la o parte, parcă desmormânta țara târîtă în troienele Răsăritului.

— Dacă-i avea noroc, te-oi lua acasă... în pământul nostru... grația el, și calul râncheza blând, avea în ochi o roșăță caldă ca un început bun al răsăritului de ziuă. Hai, scoală, dragul badei... scoală... nu-mi rupe înima...

Dar calul se muncea degeaba să se ridice. La un picior de dinainte avea o umflătură, drept la genunchi și Costan puse umărul, ajutându-i. Astfel, porniră spre Asfințit.

— Dacă n'ai să mai poți răzbi, irate... spunea soldatul, dacă n'ai să mai poți, te-oi lăsa cel puțin la o umbră de gard... poate să te las în grija vreunui om... hai, hai...

Și calul râncheza, parcă răspunzându-i că-i mulțamește de bunătate... lasă... lasă...

Tot mai negru se făcea puhoiul umbrelor, așa că abia zări înaintea lui acoperișurile unui sat. Trecu prin ulițele pustii, urmărind cu ochii vr'un grajd. Zări de departe un felinar chior aninat sub streășina unei case. Calul se opri, își înalță capul, ciuli urechile, necheză prelung. Costan desluși în ograda largă o mulțime de capete de cai, stând nemșcate unele lângă altele. Mai văzu, lângă felinarul orb, o fleandră de cruce albastră clătinându-se în spulber. „Am nimerit la un spital de cai...” se bucură el și intra în ograda plină de cai cotonogi.

Puțini mai aveau paie sub dânsii. Zăceau prăbușiți în omătul stropit de sânge. Mânzi mici cât câinii își vârau boturile sub pânțele iepeilor coto-noage, culcate pe-o parte, căutându-le

țatele. În fundul ogrăzii, după gard, s'auzeau izbituri surde, niște milițieni suflecați, stropiți de sânge din cap până'n picioare, jupuiau caii omoriți le întindeau pieile încă pline de aburi, pe gard, la bătaia gerului. Cum sfârșeau de jupuit un rând de cai, veneau în ogradă, îi apucau de coame pe alții, unii cu câte-un picior rupt, alții spărți în pânțele, îi târau după gard unde îndată s'auzeau izbituri și, niște hârlețe fulgerau repede în sus și'n jos.

Prin spinările cailor din ogradă trecea o infiorare și toți rămăneau cu boturile ridicate, cu ochii lărgiți, spre izbiturile și spre horcăiturile de după gard. Mânzii săltau până'n căscătura gardului, se uitau cum trupurile se desbracă încet-încet de piei și unele trupuri încă se mai cutremurau în timp ce pumnii pietroși ai milițienilor trăgeau din răspuțere desvelind coaste rupte și pânțele supte. Vârfuri de custuri tăiau repede la încheituri și unii ochi mai clipeau lepădând boabe mari de lacrimi. Toți oamenii umblau în tăcere, erau cu obrajii trași, negri ca pământul. Niciunul nu răspunde la întrebarea lui Cimpoeșu. El întrebase dacă ar fi cu cale să lase calul... care-i al lui, eliberat ca și el și-s amândoi în drum spre țară... Dar cum văzu măcelul, cum văzu că toți caii din ogradă sunt osândiți la moarte, vru să iasă în drum, să se depărteze cât mai repede. Nările-i erau pline de aburul sângelui.

— Dacă sărăcia ta de cal are forme... dacă are hârții în regulă, îl putem primi la infirmerie... Du-te, vorbește cu maiorul...

Cel ce-i grăise era un milițian cu niște ochi limpezi.

— Iaca, măi frate, la ce treabă ne-au pus... ucidem caii de rechiziție, cotonogii... Eu cred că n'au să-ți primească dârlogul. Dacă-l lași, înseamnă că peste cel mult o zi ți-l duc după gard și ți-l omoară... îi iau pielea. Dar văd că nici prea departe nu poți ajunge cu el, dacă mai poate merge până'n sară, mare lucru! Mai bine-l duci departe, într'un câmp, să moară cel puțin învelit în pielea lui...

Dar, hotărît, calul nu mai putea merge mai departe! Abia merse, în trei picioare, pân'la ușa unui grajd lung.

— Are hârtii în regulă? întrebă maiorul-veterinar, unul scurt, mustăcios, îmbrăcat într'un halat alb. Dacă n'are hârtii în regulă, du-l după gard... trage-i o muche de hârleț în cap... ce? marș! Nu cumva ai vrea să ți-l bag în grajd... la căldurică și la așternut de paie? Păi, măi idioțule, eu țin în grajd numai cai ofițerești... Ei drăcie! Marș, sub poalele maicii domnului! Ascultă, majur! se stropși el spre un lungan spân. Nu mai primiți cai! Ați auzit? Nimeni nu mai primește niciun cal la infirmerie! Ce, vreți să ne'nădușim în piei de cal? Sub poalele maicii domnului! Dacă vă prind, când mă'ntorc dela divizie, că ați mai primit vr'un cal, vă trimit pe toți sub poalele maicii domnului! Ai auzit, majur!

— Înțeles! răspunse lunganul făcând spre Cimpoescu semn cu ochiul, în timp ce maiorul încăleca.

Ieși în galop, se pierdu printre case.

— Eu, dom'majur, vă rog... începu Cimpoescu.

— Că mă rogi, știu... răspunse majurul, înmuindu-și glasul, dar măi, și la Dumnezeu ne rugăm... ne rugăm... da' tot îi aprindem și câte-o lumânare... ai înțeles ce-ți spun?

— Da, înțeles... vă dau solda... primiți-l în grajd...

— Aista-i cuvânt bun! Cât ai? Să nu crezi, măi, că eu îs om lacom sau al dracului! Nu! spuse majurul mai departe, apucând banii din mâna lui Costan. Eu îs milos... mor de milă! Mă auzi? Mor! Du-l în grajd, între iepele de rechiziție! Incotro ți-i drumul?

— Mă întorc acasă... în țară...

— Bun! Dacă-i mai aprinzi bunului Dumnezeu vr'o lumânărică, îți mai fac un bine! Peste două zile pleacă spre țară un transport de piei, patruzeci de căruțe... Bun?

— Cum nu se mai poate... răspun-

se Cimpoescu, dându-i lețcaia păstrată pentru cine știe ce greutate.

Și astfel rămase el acolo la infirmerie. Iși legă calul între stănoage, pe-un așternut gros de paie, între cei din rechiziție.

Erau cai mărunți, dupuroși, dela branduri și mitraliere. Toți întorceau boturi mici, slabe, de câte ori ordonanțele aduceau cailor ofițerești fân și ovăs.

A... Căii aceia de trupă! Uneori rânchezau molcom, clătinau din boturi, deasupra ieslelor goale. Erau iepușoare roșcate cu răni mari, în care se frământau viermii; unele aveau intrate în pânțece bucăți de schijă; coaste subțiri, rupte, ieșeau prin pielea plesnită. Căii aceștia trecuseră prin focul atacurilor. Îi bătuseră tunurile, brandurile, mitralierele. Șrapnele se abătuseră asupra lor la lizierele din linia a doua de luptă. Privindu-i, oamenii bătrâni, mustăcioși, spuneau încet:

— Bre, la cai, îi ca și la oameni. Ce-i mărlan, de o parte, ce-i boieresc, de altă parte. Că se chiamă că să nu li se amestece păduchii...

Se uitau cum molăesc căii ofițerești porția de ovăs și moșneguții se sculau pe furiș, „faceau rost“ de mâncare pentru bolnavii din rechiziție și trupă. Se'ntorceau cu snopi de ovăs, vechi, pe jumătate putrezi de ploi; aduceau păpușoi hangani cu grăunte roșcat și după ce-i desfăceau, dădeau cailor necăjiți să le mânânce grăunțele din palmă...

— Na... mâncați și voi, măi!

Și căluții rânchezau.

Cât de mare era prietenia dintre oamenii aceștia și caii lor! Dormeau în aceleași paie.

Intr'o noapte, pământul prinse a se hurduca, s'auzea bubuitul tunurilor. Moșneguții se jăluiau cailor:

— Au atacat rușii... Dacă vine frontul... Puteți fugi?

Pe deasupra infirmeriei vuiau aeroplanelle. Bombele răzlețe cădeau pe aproape și pereții grajdului se hătănuau. Atunci, unii cai scoteau un geamăt. Cei ofițerești, cu răni mai ușoa-

re, săreau, se frământau, călărindu-se între stănoagele joase. Se sculau ordonanțele și s'auzeau lovituri înfundate. Nechezuri sfâșietoare se n'tretăiau în lumina săracă a grajdului. După aceea se făcea o tăcere mare, grea.

Intr'una din nopți, maiorul a fost chemat să vie în grabă. Două iepe se chinuiau să fete. Una în raionul „ofițerelor” — și alta în rândul „rechiziției”. Cea din norod, cu picioarele de dinainte rănite greu, înfășurate în bandaje, mușca scândura ieslei, încrâncenându-se, încercând să se ridice sau să se culce pe cealaltă parte. Botul mânzului ieșise până pe ochi și se oprise așa. Trebuia mâna pricepută a veterinarului. Maiorul, după ce cercetă iapa ofițerească, porunci să i se aștearnă o pătură — ieși lăsând iapa din norod pe mâna majurului, spunând :

— Vezi de spurcăciunea asta...

— Nu așa... se supărară tăcuții milițieni. Noi știm ce-i sarcină, că am mai văzut. Avem acasă vite și cai.

Cimpoeșu adormi la o vreme, greu, pe așternutul de paie, ascultând geamătul iepei din norod. Milițienii au aprins felinare, unii s'au desbrăcat și s'au suflecat. Rareori, oftau :

— Hai... Cu doamne-ajută!

Boturi negre se ridicau ciulind urechile, spre locul unde luminau felinarele și se adunaseră atâția oameni. Din străfundul grajdului veneau nechezaturi de neliniște, încât glasuri mâniașe suduiau :

— Hei... Măi! Stângeți felinarele... Pentru-o măță de cal!...

Și oamenii somnoroși veneau cu mantalele între umeri să se uite răsând cum fată iapa din norod.

Mai apoi, mânzucul acesteia tremura de frig și oamenii îl înveliră cu mantalele.

Maiorul venea din ce în ce mai rar și mânios. Bătea caii și oamenii. Spuse despre un anumit cal că trebuie să fie dus îndată, înapoi, în țară... „În țară...” oftau oamenii. Și se uitau la calul care se întorcea în țară.

— Oare noi, când?... se întrebau ei.

Și se sfătuiau :

— Dacă-i ordin să se libereze caii... Poate și noi... Cine știe?...

Și oftau, ascultând geamătul tunurilor. Câte-odată mitralierele băteau pe-aproape. Oamenii săreau din paie și ieșeau să pândească întunecimile unde se vedeau, asemeni unor cârduri de grauri, trasoarele; se încrușișau, jucau în cerul negru, trăgând traicectorii multicolore pe zidul sumbru al zărilor pline de hohotul măcelului.

— Vai de mama lui Dumnezeu! se înfiorau milițienii. Se retrăgeau între cai și numai cei doi mânji — cel sur, mic cât cănele, al iepei din popor — și cel roșcat, sdravăn, al iepei ofițerești — jucau, sărind în lungul infirmeriei de cai.

Oamenii îi priveau răsând amar :

— Lupi... lupușori... lupi...

IV

Veni într'o noapte un armăsăraș roșu care trecuse în goană prin linia de foc, printre explozii și răcnete. Venea dintr'o spaimă și nu s'a oprit decât când s'a izbit cu pieptul de sârma ghimpată. Acum, tremura ca varga și se tot uita în urmă. Iși strânsese fuierul roșcat al cozii între picioare și nu se da intrat în gura neagră a grajdului. Iși proptise în pământ pi-

cioarele de dinainte și sta așa încrămenit.

Intrarea lui între caii bolnavi a schimbat toată fața lucrurilor. Nechezul lui tânăr, puternic, a cutremurat penumbra și cele câteva sute de boturi de toate culorile s'au îndreptat spre dânsul. Iepele ofițerești și-au cutremurat șoldurile și-l chemau printr'un rânchezat cald; ochii lor căpă-

taseră străluciri roșcate în umbră. Iepelii dela branduri și dela obuzierele de munte își ciuleau urechile și întorceau spre el câte-un ochi mare, șters. Fluturau cozile o singură dată, greu, cu osteneală.

De atunci, în puterea nopții s'aprindeau tot mai des felinarele în infirmerie, să ogoiască armăsarul roșu, care scăpa din funii; până'n ziua când a venit ordin de-a-dreptul dela comandamentul de divizie ca armăsarul să fie dus la postul de comandă. Iar infirmeria de cai a rămas iar întunecată, apăsătoare.

A doua zi în zori maiorul intră repede, trecu aproape în fugă în lungul grajdului și, din mers, spunea oamenilor care abia se țineau de dânsul:

— Lăsăm numai iapa dela divizia 2-a; cea de la 18 pifani, o dăm dracului! Rămân numai caii ofițerești! Înțeles? — Restul — harșii!

Și-și făcu semn asupra gâtului cu un cuțit nevăzut.

— Înțeles? întrebă înc'odată din prag; pieile — în căruțe... Ce stați ca boii? Așa-i ordinul! Ne retragem!

Și pentrucă soldații îl priveau năuci, el scoase repede pistolul și ochi drept în frunte un cal care-l privea.

— Înțeles! Așa! răsă el aspru, aiurit, în timp ce fața i se strâmba de spaimă. Înțeles, sub poalele maicii domnului? Vreți să ne prindă rușii, dobitocilor? S'aude? Cât număr la 3, mâna pe arme! Ochiți în frunte și'n inimă! Ce-e-e? Care are ceva de spus?

— ...cu mânzii... dar cu mânzii? se cutremură un glas.

— Ii împușcați pe toți... împușcați tot ce-i cal puturos... tot... tot... fără

alegere! Fără, sub poalele maicii domnului! După aceea vă repeziți cu cuțitele, îi jupuți pe toți în cel mult un ceas... înțeles? Cu cine grăiesc eu? Apucați armele! Scoateți caii ofițerești afară! Nu'nțelegeți că au atacat rușii? Au trecut Donul... ne înconjură... da! N'auziți artileria? Executarea!

Și pentrucă milițienii șovăiau, el apucă o pușcă, trase, un cal întoarse spre el un bot speriat, frământă din picioare, se prăbuși.

— Așa! Care nu trage... sub poalele maicii domnului... trag eu în el, trag... sub poalele maicii domnului!

Și-și îndreptă pușca asupra soldaților buimăciți de spaimă, în timp ce afară s'auzea explodând obuzele, totul se cutremura, s'apropiau motorizatele...

Puștile prinseră a bufni, caii se prăbușeau, mănzucii s'ascundeau în umbra iepelor, numai cel fătat proaspăt alerga și juca în lungul grajdului. Când îl pâlî glonțul, se culcă liniștit pe niște paie, se strânse ghem.

Maiorul sta în prag, cu o mână în șold. Mai apoi, cuțitele și custurile fulgerau în sus și'n jos, pumnii apucă pieile de sub gâturi, trăgeau șa-păn — și amarnic scâșneau caii încă vii! Când unii se ridicau pe picioarele de dinainte, milițienii li se aburcau mai bine după gât, izbeau cu cuțitele drept în vârful capetelor, între urechi.

Cimpoeșu era acum departe și-l urmăreau obuzele. Nu 'ntoarșe capul decât când auzi o explozie asurzitoare și văzu infirmeria de cai arzând. Maiorul veterinar trecu pe lângă el în goana calului, spre Asfințit.

V

Dinspre depărtatele stepe ale Răsăritului mija un cer roșu. Printre movilele de moloz, printre casele arse, nu se zărea tipenie de om. Ici-colo, câni lihniți mârâiau la gurile negre ale beciurilor, către alți câni lihniți

care scormoneau cu niște boturi lungite de foame, de-atâtea nopți, aceleași gunoaie mirosind iute a cenușă. Intr'un zid afumat era o poartă neagră, linsă de foc. Din timp în timp poarta aceea se căsca, se arăta

afară capul în cască al unei santi-
nele, uitându-se speriat în toate păr-
țile.

— S'aude? întrebă un glas.

— Nimic... cred că nu măi vine și
azi Cânele Negru...

— Slavă domnului... de n'ar veni...
m'am hrănit de când tot bat... bat cu
parul...

— Eh, dom' sergent... de s'ar sfâr-
și... Cred că și pușcăriași ar fi buni-
bucuroși de i-ar pușca mai repede...
că...

Și santinela nu-și sfârși cuvântul,
răcni cât îl țineau puterile :

— Gar-da... afa-ră... Vine...

Trăsura cu doi cai roibi se opri în
poartă, garda se alinie cât ai întoarce
palma, cornistul dădu un răsnet pre-
lung peste pustietatea orașului. Intre
cele două curve adormite, una la
dreapta, și alta la stânga lui, colone-
lul Vartic privea încruntat în toate
părțile. Se ridică, răcnind cu un glas
răgușit de băutură :

— Atențiune... mârlane... Zi-i ono-
rul, cornist... că te bag în dumnezeii
mâne-ta!

Vizitiul îl privi peste umăr, cu un
ochi neguros, în timp ce colonelul se
căsnea să-și scoată picioarele de prin-
tre picioarele femeilor vrând să co-
boare. Una din curve deschise niște
ochi mari, negri, se uită aiurită la
spăngile gârzii, la șirul de fețe pă-
mântii aliniat sub căști, privi cerul
de purpură ; când văzu închisoarea
neagră, mohorâtă ca un dușman, se
ghemui lângă curva cealaltă, o cu-
prinse, își potrivi capul pe pieptul ei
și izbucni în plâns...

— „Fumei... inimă de ceară“...
gândi santinela înlemnită, în timp ce
Vartic abia despleticindu-și picioarele,
se apropie de cornist, bâiguind :

— Ți-am spus... ți-am dat ordin...
mârlane... sună onorul... te împușc
pentru trădare de țară... mă auzi, mâr-
lane? Cine-i mai mare în țara asta?

— D-voastră... răspuse într'un
răcnet comandantul gârzii.

— Apoi... Dacă-i așa... mârłani...
dece nu strigați „trăiască regele?“ Vă
bag în gheena, păduchioșilor!

Goarna prinse să trilue imnul re-
gal, milițienii se descoperiră, Vartic
se plecă, vrând să-și rupă dela pi-
cioare o închipuită floare de roma-
niță ; inciudat că n'o poate apuca,
pentru că floarea îi tot fugea din caie,
se îndreptă, își duse la nări când o
mână, când alta și ușa grea de fer
scârțâi prelung.

— A-a-a... hohoti el, auzind scrâș-
netul balamalelor. Muieri... ia'n veniți
jos din trăsura... așa... să vedeți cum
trimit eu vești pe lumea cealaltă... Nu
vreți să vă treziți? N'aveți pe nimeni
pe ceea lume? Coboriți mai repede...
pleacă poșta!

Dar femeile adormiseră adânc, la
fel vizitiul își scăpase capul în piept.

— Uite... bestia... doarme... besti-
ile... dorm! Drepti... muierilor! Pleacă
poșta.

Mai apoi femeile i se înșfăcă una
de-un braț, alta de celălalt, Vartic se
clătina când într'o parte, când în
alta, mai mult târîndu-le.

Gura temniței arăta ca o uriașă
gură de monstru. Treptele strâmte,
sdrobite, pline de umezeală, arătau
ca o gătiță răsucindu-se și coborînd
într'un stomac fără fund, plin de niște
hoituri sgârcite, strânse unul lângă
altul. Abia se zăreau câteva tălpi
negre, niște fețe alburii se uitau în-
lemnite la cerul turbure din deschi-
zătura ușii. Intre stârvuri, un bărbat
cu o barbă albă sta în genunchi și
bolborosea ceva rar. Când comandan-
tul gârzii coborî treptele, haita de
oameni se mișcă, trupurile se răsuci-
ră într'o parte și'n alta, furișându-se
tot mai către întunericul temniței,
numai cel cu barba albă bolborosea,
stând în genunchi, la locul lui.

— Drepti... afară fuga marș ! țipă
sergentul și din fundul temniței s'a-
uziră niște fărături de blesteme. O-
sândiții la moarte! N'auziți? Să iasă
afară osândiții la moarte! S'aude?

Cel cu barbă albă se ridică repede,
apucă mâna sergentului — și după
ce-și apăsă buzele pe ea, porni a urca
treptele aproape în fugă. Apoi, unul
după altul, treisprezece oameni urcau
ținându-se unul de altul ; sergentul,

tot ștergându-și ochii cu mâneca mantalei, se tânguia :

— Vai... doamne... of, vai... doamne...

Vartic, întipărit cu uniforma lui neagră pe pâlcul de cer, arăta ca o fiară neagră a văzduhului. Osândiții i se opriră în față, cel cu barba albă i se prăbuși la picioare, zări pulpele albe ale femeilor, rânji într'un unghi al gurii, arătându-și colțul sfărâmat al unui dinte.

— Au venit toți? întrebă Vartic cu un glas blând, cald, încărcat de milă. Săracii de voi! Ce să vă fac eu, măi fraților? Hai, ce să vă fac?

Își duse arătătorul la buze, ochii i se măriră, luminați într'un semn de taină :

— Psst... Tăcere... tăceți... pst... am să vă duc eu într'un loc... se deschide o porțiță... bine? Care smiorcăe? Am spus: tăcere... să nu s'audă... să n'audă nimeni... Aceste două mironosițe s'au rugat pentru voi... pricepeți? Au căzut în genușchi... s'au rugat... care vorbește acolo? Vreți să s'audă?

— Tăcere... făcu o escortă care se uita în gura colonelului cu ochii scăldați în lacrimi, cu toată fața scăldată'n lacrimi.

Dar unul dintre osândiți, înfășurat într'o manta de ofițer, fusese oprit la jumătatea treptelor. Un om mărunț, pe trup numai cu niște sdrențe, i se înșfăcase desnădăjduit de poala mantalei, spunându-i repede :

— Măi frate... omule... lasă-mi mantaua... De șase luni îmi clănțnesc dinții de frig... fie-ți milă... Nu? Nu vrei? Atunci am să te desbrac cu sila... dacă așa nu merge... căne...

Dintr'un salt se repezi spre pieptul celui în manta, mâinile îi umblau repede, deschind și rupând nasturii care săreau pe trepte în jos, sclipind.

Alți osândiți se arătară, se retraseră înapoi în umbră, speriați de spanga sergentului.

— Dece sunteți câni, măi oameni? se tângui acesta. Dă-i mantaua... ce-ți mai trebuie? Peste cinci minute ești sub o manta de țernă... una care te ține o mie de ani...

Omul se strânse mai bine în manta, îi ridică gulerul, urcând mai departe ; cu cât se arăta la lumina de-afară, i se vedea obrazul tânăr, alb, prelungit de chin. Ii tremurau mâinile. Cel mărunț rămase la mijlocul treptelor, scâncind :

— ...de șase luni... îngheț... îmi clănțnesc dinții... și are să-l îngroape cu manta cu tot... dumnezeu mă știe...

Prinse a coborî, în vreme ce afară glasul lui Vartic s'auzea tot mai plin de taină :

— ...nu-i așa că aveți prunci... oare ce vor fi făcând pruncii voștri? Stau la porți, la crucile drumurilor... apucă străinii de mânecă... îi întreabă... străinii sughiță de plâns... Nu? Să nu credeți că eu n'am inimă! Am, pot să dau și la câni! Măi! Eu vă deschid o porțiță... gata! Sergent, gata-s cele pentru drum?

— Gata! răspunse un sergent sprâncenat care sta cu mânecile suflecate în fața unei porțițe.

— Dacă-i gata, să le dăm foi de drum...

— Vai... doamne... gemu un osândit.

— Așa... Mironosițelor, hai... să-i vedem cum pleacă pe ceea lume...

— Unde mă aflu? întrebă curva cealaltă ca trezită dintr'un vis rău ; Vartic grăia înainte, fața i se făcea din ce în ce mai bună, glasul din ce în ce mai blând :

— ...ați dezertat... ei și ? Câți nu dezertează? Aveți case... prunci... v'a fost dor... nu ? Și pentru asta să vă condamne la moarte? Ia'n uitați-vă drept în ochii mei și mărturisiți...

Privi cu ochii lui nespus de buni obraji aceia mucezi ; văzu ochi stinși ca niște cărbuni stinși : văzu ochi măriți arzând într'o flacără plină de spaimă. „Încă nu i-am desmorțit... gândi el cu ciudă și-și îmblânzi iar glasul, grăind mai departe :

— ...și-apoi viața... pământul acesta plin de flori... viața... nici viermele nu vrea s'o părăsească. Il calci cu potcoava, îl sdrobești pe jumătate, își trage după el partea strivită, se svârcolește.... lumina soarelui îl vindecă ..

rămâne din el numai un ciot, se târâște așa... stă așa la lumina soarelui... ia'n uitați-vă...

Ochii osândiților abia mișcă spre brațul lui care arăta răsăritul. Cerul avea niște pete de sânge închegat, abia învăluind lucrurile. Santinela de pe zid sta pierdută în amorțeala zorilor cu o față mai stinsă ca a osândiților. Umerii i se sguduiau, părea că râde sau plânge, mocnit, de chinul soarelui care se muncea de mai bine de-un ceas să iasă de după munții neguroși ai depărtărilor.

— ...nu vă pare rău de viață... după cer? întrebă Vartic cu un glas îngrosat deodată. Acum, pruncii voștri plâng... vă așteaptă la porți, în crucea drumurilor...

Și cum osânditul cu barba albă gemu, toți ceilalți gemură, în cărbunii ochilor le tresăriră niște scânteii, unul rosti :

— Doamne... iată... are să răsără soarele...

— Așa... făcu Vartic și-și trecu repede pe la nas închipuita floare de romaniță. Aflați... are să se deschidă o porțiță... voi ați auzit de luntrașul Caron? Care-a auzit? Are să vă treacă peste o apă... cum dracul îi spune? Apa... apa... care știe cum îi spune?

Se uita la cel în manta de ofițer :

— Locotenent... îți aduci aminte... din istoria antică... Nu știi? Bine!

— Se face ziuă... bolborosi comandantul gărzii.

— Se face ziuă? Bine! Acum plecați... Dar, măi fraților, am la voi o rugămintă, o mare rugămintă... De bună samă, n'aveți de unde ști că acolo unde vă duceți voi acum, eu am niște neamuri... mama... tata... și părinții părinților mei tot acolo sunt. Nu știu de ce, când au plecat au plecat într'un cortaj destul de ciudat... Tata, ~~mi-l aduc aminte, sta pe o podișcă~~ neagră, într'un fel de cutie acoperită în argint... L-am petrecut toți ai casei, ~~ardeau lumânările, cădelnițau popii...~~ În urma lui, după vreo șase luni, s'a dús mama... Am o rugămintă...

mare rugămintă: să le duceți dela mine un semn... Bine?

Ochii îi căpătară un joc roșu, sprânceana îi fugi foarte sus, prinse a râde, râse prelung, clătînându-se :

— Drum bun... salutări lui Caron...

Sergentul sprâncenat izbi porțița de zid, escortele apucară osândiții în patul armelor, bucuindu-i către ograda pătrată unde, chiar din porțiță se întindeau două rânduri de jandarmi cu pari.

S'auziră gemete, unul răcni, parii prinseră a jăpăi; unii alergau cuprinși doi câte doi, până la capătul ulicioarei, se prăbușeau așa cuprinși, parii izbeau înainte, cu un fel de strașnică sete, încât, în câteva minute, toți pușcărișii aceia se aflau prăbușiți unul peste altii, amestecându-și sângele și horcăiturile... Cel cu barba albă se muncea să-și întoarcă fața la cerul îndulcit deodată ca floarea dulce a liliacului.

— Așa... priviți... sgâiți-vă bine ochii... se strămbă Vartic la cele două femei ținându-le cu sila în porțiță.

Cea cu ochii negri, degeaba își tot apăsa pântecul cu pumni ei mici, albi, de copil; cealaltă plângea cu niște ochi calzi de violete, își sfâșia bluza, amândoi sânii îi țâșniră afară, ca doi hulubi; își sgâria pieptul, prinse să țipe cât o ținea puterile :

— Lasă-mă... lasă-mă!

Căzu în leșin; cealaltă, după ce-l stupi pe Vartic drept în mustața neagră, o rupse la fugă.

— Așa... strigă Vartic, după ce-și șterse de pe mustață stupidul curvei.

Se întoarse spre comandantul gărzii, făcu asupra osândiților un semn :

— Tot acum... împușcați-i...

Se răsuci într'un picior, mirosi iar o nevăzută floare de romaniță, pornind aproape în fugă spre trăsura — și'n urma lui puștile bufneau, răpăia lung o pușcă-mitralieră.

— Fumeie... inimă de ceară... spuse tare santinela din poartă, uitându-se cum doi soldați duc femeia leșinată în corpul de gardă.

Trăsura se hâțana rău pe caldarâmul sdrobot de roțile tunurilor, de roțile atâtor motorizate câte trecuseră în fugă. O cruntă durere aproape că-i crăpa capul. I se perindau prin fața ochilor crâmpoșele strănii, învăluite toate în fumul vântat al alcoolului. Pipăise mai ieri, cu mâna lui, un săpun făcut din grăsime omenească, la oribilele crematorii din Auschwitz.

Tocmai se afla pe verandă, la masă, într'un cerc de musafiri veniți cu femeile și cu copiii. Căpătase săpunul acela dela un ofițer german și cât a răs Vartic când, preumblând săpunul pe la nasul unei doamne însărcinate, aceea era să-și verse și sufletul... Mai apoi își aminti de-o întâmplare și prinse a istorisi potrivitându-și șervețul la gât. Arătă cum după cotoșirea unui oraș, populația civilă fusese toată dată glonțului. Ulițele erau pline de hoituri, ieșeau atâția viermi din ruptura trupurilor, încât îi puteai lua cu pumnii. Într'o zi, când divizia porni mai departe, i-a fost adusă o femeie cu pântecul la grumaz, suptă de foame, aproape înnebunită de spaimă, gășită într'o fântână seacă. Se acoperise cu o creangă de vișin; stătea așa, înfiptă în mâl până la brâu. O descoperise acolo un soldat. Privind în fântână, acesta zări în fund o mână scheletică mișcându-și degetele. Mai apoi creanga se dădu la o parte și se văzu un cap cu ochi prăbușiți. A fost greu pân'au scos-o de acolo... nu se da ieșită...

— Mârlanii... mă'nțelegeți doamnelor... o scoteau din milă, porcii! Au tras-o cu niște funii, mă'nțelegeți... și-au așezat-o la umbra unui salcâm... picioarele i se subțiaseră, i le supseseră mâlul, erau vinete, căpătaseră culoarea mâlului...

— Vă rog... încetați, domnule colonel... îl rugă doamna însărcinată.

— ...și continuă Vartic, prefăcându-se că n'o aude, când au pus-o în picioare, să mi-o aducă, nu mai putea merge, picioarele îi secaseră... îi se-

case tot trupul, afară de pânțele... parcă avea sub piele un bostan...

Se opri, își întinse brațul spre scaunul vecin, mângâind ușor, blând, buclele unui băiețuș care-l asculta hipnotizat.

— N'am mai avut vreme de judecată... fleacuri! Am făcut semn mârlandilor s'oucidă... de unde? Au căzut în genunchi, se sclifoseau să-i iert de ordinul acesta... Am tras stiletul... dintr'o smucitură — gata! Am luat-o de sub pântec în sus...

— ...și copilul? întrebă băiețușul, doar avea un copil în pântec...

— Copilul, măi țacă?

Și Vartic luă băiețușul pe genunchi, mângâindu-l de-a-binelea:

— ...Copilul... era un hoit... murise... ar fi ieșit din el săpun de cel rău, ca cel ieșit din hoitul vitelor, cum îl fac mârlandii... Neamțul care mi-a dat săpunul dela Auschwitz, susținea că din copii iese un săpun alb care miroase a sulfina...

— Lasă-mă... se smuci deodată băiețușul, alunecându-i de pe genunchi, furișându-se într'un colț unde se ascunde după o manta de ploaie.

— Te-ai speriat? râse Vartic. Așa nepoței am eu? Ei-i-i!

Și fără a se mai uita la țânc, sorbi din pahar, istorisind altă întâmplare:

— Vă spun drept, cu mâna pe conștiința mea de om, nu mi-a fost nici odată milă! Nu! Mila îi ca o femeie sărmană, îmbrăcată rău, pute... Vine când ț-i lumea mai dragă... bate cu bățul în ușă... se milogeste... Câinii o mușcă de picioare... îi rup poalele, ea stă, se roagă! Nu! Muieră asta, mila, trebuie căsăpăită de pe pământ... Omul trebuie să aibă călcăi de fer... când calcă, să s'audă gemete... Pe mine, războiul m'a călit... he-hei!

Eram într'o inspecție prin Transnistria, ajung de-odată la un lagăr de jidovi... era un sat de bordeie... chemă santinela, pe dracu! Într'un corpul de gardă — nimic! Unde să fie oamenii? Deodată, calc pe ceva, un câne mârâre — ce era? Javra rodea un picior

de om... îl rosesese din șold pân'la moletieră... nu putea roade mai departe, îl încurca moletiera... Trec mai departe, se afla un fel de hambar... Doamne! atâția șobolani n'am văzut de când sunt, pe conștiința mea de om! Cum am intrat, am stat în prag, mi-am dus roanița la nas, nu mai puteam de scârbă! Cam zece șobolani rodeau capul unui jidov. M'am apropiat — ei nu se dau duși, rod mai departe, unul își făcuse gaură în gâtul mortului... Era un om voinic. Lângă el am găsit o scoarță de lemn, o scândurică pe care era scris cu sânge: „*Mă cheamă Pachter Manfred*“... Am svârlit scândura... am ieșit... Așa! Bine le-au făcut, să-i roadă șobolanii! Căci, să nu ne înșelăm, mai avem de curățit! Abia atunci poporul român va trăi bine, la largul lui, când n'om mai avea printre noi străini! Suntem pe Don!... pe Volga... la Stalingrad! Ați auzit discursul Führerului? „*Stăm hotărâți pe Volga!*“ Ostașii noștri privesc Uralul, Caspică... Încă un asalt, intrăm în pământul Asiei... Încă un asalt, axa Roma-Berlin-Tokio stăpânește Europa, Asia... Africa...

— Oare nu cumva mergem într'o capcană, domnule colonel?

Cel care pusese întrebarea era un domn cărunt, slăbuț, inginer la fabrica de tutun. Cerculă niște hârtii suspecte, lansate de ruși din avioane... spun că vine iarna... iarna Uralilor... și mereu îl dau pildă pe Napoleon...

— Basmе! se răsti Vartic, svârlindu-și sprânceana foarte sus. Nu uita, Napoleon n'a avut motorizatele lui Hitler... motorizatele... care când pornesc la asalt, scârțâie pământul dela Leningrad până la Marea Neagră...

— ... dar vine iarna... gerul... viscolele... mai pot merge motorizatele?

— Fleacuri! Iernăm la Stalingrad! Cum mijește de primăvară, pornim... dăm bolșevicului ultimul pumn în inimă... pumn de fer cum numai neamțul știe da!

— Mde... făcu inginerul și tăcu, în timp ce Vartic prinse a se gândi fără voia lui la un lucru grozav, la

eventualitatea unei prăbușiri a frontului...

După căderea frontului german dela Moscova, tot mai mult se întreau svonurile, niște svonuri suspecte... neîncrederea în invincibila armată a lui Hitler prinse a roade cugetele... Se șoptea despre gerul năpraznic al Siberiei... motorizate înțepenite... convoiuri de fugari mâncate de corbi în pustietatea albă a Rusiei... Divizii de români se târâseră până la Volga cu căruțele lor de sătrari... cu călușii lor dupuroși, roși de hamuri, în lungul și latul meridianelor. Veneau scrisori vorbind despre grozavii... despre purtarea de porci a nemților față de români... Căci aceștia erau mânâți unde duduia focul mai greu, nemții veneau și luau în samă orașele cu bogățiile... Așa umblau svonurile; gările și toate crucile căilor erau lipite cu afișe arătând un ostaș cu degetul dus la buze în semn de taină: „*Române, ascultă, dușmanul stă la pândă*“. Dar cine erau acei dușmani? Adevărații patrioți care vedeau bine înaintea ochilor, vedeau că frontul e mereu spart și cârpit cu ață albă. Hitler, Goering, răcneau tot mai mânioși la microfoane și'n volbura balei se vedea începutul de neputință al bestiei.

Și astfel, dela pârlițul om de pe stradă, începutul de spaimă urcă tot mai sus, până la colonei, până la generali. Vartic căzu într'o sete de vin, într'un paroxism al simțurilor, urca și urla pe niște coline ale demenței. Zilnic da sentințe de moarte, temnițele abia cuprindeau osândiții.

Dar, după discursul Führerului, încrederea îi veni la loc, mai puternică. „*Stăm hotărâți pe Volga!*“ era lozincă tuturor ucigașilor; în ciocnetul halbelor și-al paharelor, bețivanii desmățului antonescian urlau:

— *Stăm hotărâți pe Volga!*“...

Încrederea lui Vartic se putea asemăna cu o bârnă de stejar, dar sub care, în adâncul somnului, lătra cățelul pământului. Când auzea acel lătrat, bătea crășmele, se'nconjura de curve, își bora inima asupra nenoro-

ciților osândiți la moarte. Purta săpunul dela Auschwitz ca pe-un talisman, săpunul acela îi ținea dreaptă bârna putredă a încrederii în sine. „Dacă germanii au făcut săpun din oameni, faptele mele sunt simple piș-

cături de pureci“... Și răspândea spaimă și jale în lungul și'n latul aceluia pământ ars de branduri, sfărtecat de tunuri, cu grăele putrede, presărat în lungul și'n latul lui de cimitirele infanteriștilor, tunarilor, vânătorilor.

VII

Nu-și putea da sama dacă afară-i ziua sau noapte, sta în capul oaselor de mai bine de-un ceas, urmărindu-și cu ochii deschiși, visurile urâte. Al dracului de crunt îl durea capul, totul puțea a băătură amară ca veninul. Da, de bună samă, târgușorul acela era Herța, zărea întipărită în focul răsăritului, după niște arbori, umbra unei biserici; în fața zidului stau grămezi de oameni, mitralierele răpăe, niște osândiți răcnesc, sar dela pământ, cearcă să sară gardul, mitralierele îi sfărtecă, brațe se rup din umăr, capete se desprind din umeri, cad în șanț de-a-dura... și iată, o femeie își pune pruncul în dreptul inimii, pavază împotriva gloanțelor. Apoi, liniște, numai o mână albă abia abia mai mișcă... Un mitralior plânge, cere benzi; de ce dracu cere benzi? L-a înnebunit beția focului sau de spaima atâtor morți? Vartic se aude pe el însuși poruncind: „Duceți-l după casă... împușcați-l! — mitraliorul râde, arată niște corbi: „Uițați-vă... corbii au să vă urmărească... oricât îi trăi...“ Și corbii așezați pe gard, deasupra stârvurilor, parcă au pe capete niște chipie negre pe care și le trag tot mai pe ochi în fața puhoiului de lumină roșă a zorilor. Legenda corbilor sau cocorilor... unde dracu a mai auzit Vartic? A... să vie Cătălin, locotenentul Cătălin care stă'n drum și se sădește cu un majur despre niște hârlețe, căci în mama dracului! cum să'ngroape atâția morți cu lopeți Lineman? Dar de unde să vie Cătălin? Vartic știe bine de unde să-l cheme...

Intr'o stepă arsă, stă un arbore cu toate crăcile rupte de gloanțe, încât arată ca un schelet negru prefăcut în

piatră în nesfârșirea amurgului și-a câmpiei. Deodată, iată-l pe Cătălin! Il aduc trei soldați; el stă cu capul în pământ, cămașa ruptă arată un piept alb... tot îi alb, locotenentul Cătălin... Obrazul supt îl arată și mai tânăr, pare un copil chinuit.

Un soldat îl leagă cu o funie, de arbore; după aceea îi leagă ochii cu o băsmăluță cusută în niște flori roșii... soldații se trag înapoi cinci pași... bufnesc puștile, Cătălin se frânge deodată dela jumătate, rămâne așa, parcă privind cu groază în groapa dela picioare... un soldat îl desleagă, dar nu-l lasă să se prăbușească în groapă, că-i așa de tânăr, și-a fost un ofițer așa de bun! Ci îl apucă de umeri. Cătălin parcă își mișcă brațele moarte, și le pune pe umerii soldatului, să-l cuprindă ca un om rănit de moarte sau ca unul peste măsură de chinuit.

— Ia'n hai, fraților! spune soldatul, dar ceilalți plâng și sudue, sudue și plâng... dracu știe!

Intr'un târziu îl așează tustrei în-groapa așternută cu niște smocuri de fân. Li presară și deasupra fân, un trifoiș gras, înfrunzit și înverzit, cine știe din sângele cui. Când părăsesc mormântul, tustrei își răsucesc câte-o țigară groasă cât fluierul, dintr'o hârție mârșavă. Trag din ele din răsupere, și oare li s'au înnegurat așa ochii de fumul acru sau de cine știe ce negură a sufletelor? Aduși de spate, calcă unul după altul și-i chinuște sufletul că l-au îngropat pe bietul locotenentul Cătălin cu ochii deschiși. Deobicei, când ochii morților nu se închid, se pune pe ei câte-un ban, asta și-au adus-o aminte soldații prea târziu, după ce trăsuseră peste

mort un mindir galben de țernă... Înainte de a coti către sat, să raporteze lui Vartic, se uită înapoi peste umăr și arborele negru pare un ciudat mucenic al pustiei, adus de spate, închinându-se în fața măreției fără de moarte a zorilor.

— „... Doi corbi, sau doi cocori“... întreabă mai departe Vartic. Îți aduci aminte, locotenente, din istoria antică.

Acolo, la arborele singuratic, parcă s'a mișcat iarba, parcă pământul s'a răsucit. Cătălin, în uniformă nouă de jandarm sta sprijinit de tulpină, gândește adânc să-și aducă aminte... „Da, da... doi corbi sau doi cocori... Era un poet vechi, unul Ybicus, ucis de hoți... Dar dece, domnule colonel?“ Vartic se răsuci în pat și abia atunci auzi afară viforul. Dracu știe, pesemne că lăsase un geam deschis, că perdeaua aceea se tot clătina trasă afară, asvârlită iar înăuntru de răsufletul înghețat al întunericului. Uneori, perdeaua flutura tare, parcă vuia. După aceea se liniști în colțul ei; părea o ființă albă, sgribulită în căscătura geamului, înfricoșată de iarna deslănțuită deodată din tuspătru zările depărtărilor. Și degeaba cerca Vartic să se trezească de-a-binelea. Cătălin parcă-i sta deasupra capului, istorisindu-i :

— „...și nimeni din cetate n'a aflat taina morții lui Ybicus, vreme de ani... Odată, la un circ, domnule colonel, s'au arătat în slava cerului doi corbi sau doi cocori... „Martorii lui Ybicus!“ au strigat două glasuri...“ E vorba, domnule colonel, de conștiința fără de moarte... ne închidem conștiința după niște uși negre... o dosim după niște uși negre... ea învie deodată, se trezește din scrum ca para focului... După ea vin faptele noastre rele, crimele, păcatele săvârșite — ușile negre ard... ochii morților cer socoteală“.

— Așa ? Da ? Cer socoteală ? Marș ! Marș ! Marș ! Pentru ce să-mi ceară mie socoteală ? Nu trebuia curățat pământul românesc de jidovi ? Nu ?

Umbră lui Cătălin îl privi cu do-

jană, din ochii lui mari, albaștri, picurau lacrimi :

— ...dar, domnule colonel, eu nu sunt jidov...

— ...dar noi, îl întreabă soldații uciși la Noua-Suliță, noi suntem țărani... bieți opincari...

„Crunt... m'am îmbătat crunt!“ își spuse Vartic și sări din pat, se clătina mult în mijlocul încăperii. Apucă o cismă, o svârli în ușă, chemând ordonanța :

— Boule... unde mama dracului ești, boule ? Cât e ceasul ?

Ușa se deschise repede, un omuleț înlemni în prag, tânguindu-se :

— A venit iarna... o iarnă amară... Ai mei n'au acasă lemne, n'au făină... nimic n'au... să trăiți, domnule colonel !

— Te-am întrebat cât îi ceasul, idiotule ! Dece nu m'ai trezit mai repede ?

Un ofițer lung svârli ordonanța la o parte, își bătu călcăiele în fața colonelului :

— Vești rele... spuse el cu un glas uscat. Domnule colonel, rușii au atacat pe Don... au spart frontul... armata a IV-a e învăluită... regimentele se predau... Am primit ordin... în două ceasuri să fim la treizeci de kilometri înapoi...

Tăcu, speriat de ochii de ghiață al colonelului. Tuși, prinse să grăiască mai departe privind perdeaua care prinsese iar să fluture :

— ... ordin general... către toate unitățile din spatele frontului... în două ceasuri, să fim înapoi la 30 de kilometri. Domnule colonel, mașinile sunt gata...

Își pocni călcăiele, ieși într'un stânga'mprejur țapăn, perdeaua flutura, flutura din ce în ce mai repede, viforul răcnea pe ulițe, cutremura tablele arse ale acoperișurilor, motoare de camioane duduiau.

— Mai repede... mai repede... țipau glasuri răstite.

În tindă, ordonanța lui Vartic se tânguia :

— A venit o iarnă... o iarnă amară...

Telefonul sbârâia prelung, din post în post, glasul telefonistului era găuit de spaimă :

— Atențiune... Atențiune... Atențiune... atacă rușii... atacă... batalionul întâi s'a predat! Atențiune... atențiune, s'a predat batalionul întâi! Au svârilit armele... s'au predat! Atențiune... atențiune... comandantul și-a tras un glonț în cap... da... atențiune! Acum se predă batalionul doi! Da, companie cu companie svârl armele! Atențiune... s'a împușcat comandantul batalionului trei... da... da! și-a pus buza armei la inimă, s'a apăsât cu pieptul în ea, s'a aplecat... a tras... da... da! Soldații dela a patra mitraliere l-au luat pe căpitanul Ilie între baionete, s'au dus împreună... s'au predat cu tot cu el... Dece mama dracului chiuie așa soldații, ca la nunta mâne-sa, cumătria mamei lor! n'aud nimic!... nimic! Allo, regimentul! să mai stau la postul telefonic? Allo, allo! Să mai stau? Mă prind rușii aici, da! Orđonați să stau până la sacrificiu? Am înțeles, da! Stau! atențiune, vin tancurile! Cu ce să le stau în cale, cu receptorul? să le vânez cu sârma de telefon? Dece nu se pun în bătaie boforsurile și anticărele? Unde-i dom'colonel, să-i raportez...

— Dom'colonel, măi leat, a șters-o, cred că-i la douăzeci de kilometri...

Astfel îi răspunse cineva dela postul de comandă al regimentului și telefonistul sudui :

— ... boforsul mâne-sa și-al lui tat-su de război! Dac'a șters-o dom' colonel, noi ce facem? Allo, regimentul! ...cine-a pomenit despre sacrificiu? Allo, allo, allo!

Nimeni nu-i mai răspunse, el suna într'una, raportând iar, din post în post :

— Atențiune! Atențiune! Atențiune! S'a predat batalionul întâi... Aproape tot regimentul a svârilit armele...

În adăpost, locotenentul Vieru sta cu receptorul la ureche. Auzea afară strigătele soldaților; forfotul motori-

zator sovietice, obuzele țuiiau, explodau sguduind bârnela adăpostului. Țăcăneau mitralierele avioanelor de vânătoare.

Un glas răstit întrebă în căscătura ușii :

— Aici nu-i nimeni? Care-i aici? Ieși repede și predă-te rușilor, altfel...

Zări casca unui soldat dela întâia, se strânse ghem după niște foi de cort și telefonul țărâia, țărâia într'una, cu întreruperi scurte, ca un greier de fier.

— Dar unde-i locotenentul Vieru? întrebă iar soldatul din ușă. Trebuie să-l prindem... dacă nu ridică mâinile, tragem, îl împușcăm, sângele mâne-sa de țopârlan, să-i arătăm noi lui cum se poartă cu gradele inferioare... Ce? fiecare pe socoteala lui? Nu, măi! Treceți sub comanda mea, eu vă predau în bună regulă! S'aude? Vă țineți de mine! Să se știe că-mi spune sergent Onisia! Dece dracu sună atâta telefonul din adăpost? Ia'n intră unul...

— La dracu, dom'sergent Onisia! Dacă sună atâta, înșamnă că nu-i nimeni înăuntru, locotenentul a șters-ô!

— Norocul lui deocamdată! Hai, jos armele! Ce mai țineți în mână parii ceia? Prin flanc câte unul, înainte marș spre Don!

S'auziră bufniturile armelor aruncate, apoi pașii soldaților depărtându-se. Vieru tremura ca varga, dinții îi clănțăneau, voia să se smulgă din loc, dar spaima îi înlemnise toate mădularele. Se smuci, scoase capul afară, văzu cum se tot șterg spre Răsărit umbrele fumurii ale soldaților. La spatele lui, spre Vest, se întemeiasă o centură de forfote, bubuiiau tunurile, automatele țăcăneau neînterupt, ca o altă centură, de gloanțe. Se simți prins în capcană, prins fără nicio puțință de scăpare. Dar, poate, totuși... Trebuia să fugă cât mai repede spre Vest, și, poate, la adăpostul întunericului se va putea strecura prin linii... Știa bine că plutonul lui Măgură nu se predase, pornise acum

un ceas, în frunte cu comandantul, înapoi. De nu s'ar întâlni cu soldați din compania lui! Sării afară, porni tot într'o fugă și înserarea se înne-grea, văzduhul se lăsase, turbure, pe câmpiile sure ale zăpezilor.

„Bine că s'a întâmplat mai repede... bine... bine! își spunea Măgură, stând spate 'n spate cu artileristul, pe chesonul în fugă. Acum vor vedea ei, nemții... ah, doamne! De când aștept eu ziua asta!“ Voia s'ajungă cât mai curând în țară, să vadă cum se strâmbă de spaimă boturile care urlau domnia pe-o mie de ani a fascismului.

Și-l închipui pe domnul Andriuță făcând spume la gură, spunând:

— Eu? eu am știut că așa are să iasă treaba până la urmă! Vinovat? Ferească Dumnezeu! Eu am scris ce am scris, pentru că așa era culoarea vremii... Dacă-i vorba să vie bolșevicii, să vie, îmi pun pana în slujba lor... Astfel se păstrează permanența patriei!

Și Măgură își închipui mai departe cum la ceasul acela telefoanele sbâr-năe în lungul și'n latul țării speriate de vestea prăbușirii Donului. Aparatele de radio vesteau fuga; și cei ce răsuceau butonul și ascultau Mosco-va auzeau ca un *memento mori* un glas sacadându-și cuvintele:

— Boieri din România! Fasciști din România, venim!

Tunarul mormăia poate un cântec, poate grația cu caii, cine știe?... Vedea în față cum cerul se înroșește, auzea forfotele, mâna mai repede și caii sforăiau cu gâturile întinse.

Umbrele răzlețe se fereau la o parte, cârduri mari de umbre săreau în șanțuri, ferindu-se. Nu încetini mersul când dintre niște soldați se desprinse careva, svârlindu-se în spa-tele lui, pe cheson, lângă Măgură.

— Cine sunteți? Cine? întrebă cel urcat din fugă, și Măgură, care era gata să se strângă mai bine, să-i facă loc, nu-i răspunse ci isbucni într'un răs sec.

— Dece râzi? Lumea se prăbușe-ște... tu râzi, în cumătria mâne-ta!

Dece? ascultă... ție nu ți-i frică? De-acum lumea intră în domnia bolșevi-cilor... eh! Nu ți-i frică? Poate râzi din pricină că tremur așa? Care su-flet de român nu tremură? Care con-știință de român nu tremură? Care?

— Care? Nu tremură conștiințele curate! conștiințele curate nu tremu-ră... n'au de ce să tremure!

Și Măgură adause:

— Ți-aduci aminte? Era într'o noa-pte, în Ucraina...

— Ce? Cine ești?

— ...când am intrat eu, porunceai lui Duma să lege fata cu picioarele la grindă! Și dacă vrei să-ți amintești, la Herța și la Noua Suliță aveai un cuțit cu mâner de os... da?

— Sublocotenent... sublocotenent Măgură...

— Da, locotenent... locotenent Vieru! Acum ce faci? Te-au înconjurat... n'ai să scapi! Vezi, dacă nu ți-ai pă-strat conștiința curată... Dar n'ai grijă, nu tremura... locotenent... locotenent Vieru! Oameni ca d-ta izbutesc să se strecoare... da! De bună samă, ai să cazi în genunchi, în fața oricui... ai să juri că tot ce ai făcut a fost din ordin...

„Cum dracu' de-am nimerit tocmai lângă Măgură... care știe atâtea des-pre mine? Cred că-i singurul martor al violului din Ucraina... numai el știe despre cuțitul cu mâner de os, ceilalți au murit...“

Și Vieru își trase ușor mâna stân-gă și o strecură în buzunar. „Mă lip-sesc de el... îi trag un glonț în ini-mă... gata! Al doilea glonț îl trag în tunar...“

Dar nu mai avu când își smuci pis-tolul, chesonul se opri în fața unui zid întunecat. Tancul sovietic se opri-se în curmezișul drumului, niște lan-terne cercetau fețele unor soldați.

— Rușii... Șopti Vieru și tremura-mai tare.

Din două smucituri iuți își smulse-galoanele de pe umăr, aruncându-se lângă cheson.

— Ridicați mâinile! porunci un glas și lanterna sovieticului îl orbi. Ofi-țeri? Care din voi e ofițer?

— Nu... nu... niciunul! răspuse Vieru. Grade... grade inferioare... soldați!

— Și unde fugiți, soldați? Fugiți... oricât îți fugi, oricât de departe vă veți opri, noi vă ajungem... Tunar, dă vânt chesonului!

Măgură râse iar sec când locotenentul Vieru îl păli în față cu un râsuflet lung de ușurare.

— Ți-am spus, locotenent Vieru, că ai să izbutești să te strecuri...

„Îți arăt eu!“ îi răspuse Vieru în gând și iar își strecură mâna în buzunar.

Se lipi scurt de Măgură, dar acesta îl izbi peste mână, glonțul pocni în aer, pistolul căzu în șanț, cât-colo, tunarul opri caii:

— Ce... ce-a fost? Care-a tras din pistol? Nu trageți... ne-alegem cu vr'un păcat!

— N'a tras nimeni... răspuse Măgură... mână mai departe.

Își strânse bine pumnul și când îl izbi drept între ochi, locotenentul Vieru își duse amândouă mâinile la obraji, spunând ca o tânguire:

— Mi-ai sdrobot dinții... sublocotenent Măgură... dece?

— Du-te Vierule! du-te... scârba pământului... puți a câne turbat...

Ne-om mai întâlni noi, când va fi vremea!...

Rămase tot mai în urmă, chesonul duruia pierzându-se în păcelele întunericului. „Are să se strecoare... are s'ajungă până'n țară... ucigașul! Dar acolo îl pândesc arcașele“...

Îi veni în minte mama soldatului Boculei Vasile, așa cum se arătase la regiment, întrebând de feciorul ei. Auzise că-i viu și că-i bolnav, deaceia venise... când i s'a spus că a fost judecat și împușcat, bătrâna a arătat cu vârful bățului văzduhul cuprins în niște purpuri:

— „...poate i-om judeca într'o zi și noi pe cei ce mi-au omorât feciorul... lasă!“

Și Măgură și-o închipuia întinzând bățul asupra acuzatului Vieru, care sta între baionete.

— Tu, câne, mi-ai căsăpît flăcăul! De înviat nu-l mai putem învia, dar îți cer osânda cea mai grozavă! Moartea? Nu... ai scăpa prea repede!

Măgură se opri, dându-și sama că merge către un câmp de luptă. Bubuia artileria, mitralierele scrâșneau, s'auzeau răcnete. Localitatea nevăzută ardea.

Sări șanțul și apucă repede spre Miazăzi.

IX

În noaptea a paisprezecea, caii se strânseseră de frig ca niște armonici, abia pășeau, abia suflau. Nu vedeau nimic înaintea ochilor. Chiar dacă ninsoarea înceta, chiar dacă nu mai viscolea, promoroaca li se băcăcise în toți perii boturilor, le înghețase genele; ochii lor încremeniți vărsau arare niște șiroaie asemenea lacrimilor; cum se scurgeau din ochi, șiroaiele acelea înghețau făcându-se una cu țurțurii care-i acopereau din vârful boturilor, cuprinzând căpestre, șei și hamuri; cozile le erau ca niște mătu-roaie înghețate.

Viscolul mâna dinspre Urali pot-

puri de omăt, le fugărea din câmpie'n câmpie, le trecea peste dealuri, le încremenea deodată în nemărginirea unor șesuri; și atunci parcă încremneau eternitățile. Cerul se făcea albastru ca lacrima, soarele suia; viermăriile omenеști se zăreau scurgându-se, târîndu-se pe zarea vineție, cât cuprindeau ochii. Șiraguri de tunuri, lungi cât zilele, mergeau de atâta vreme și totuși parcă stăteau pe loc încremenite cu țevile'n sus, unele, cu țevile'n pământ, altele; șiraguri de căruțe cu coviltire s'arătau ca niște ciudate sate aduse de zăpoarele văzduhului; asemeni unor exoduri ale furnicarelor, păreau infanteriile măr-

șăluind și totuși parcă stăteau locului, cu cât depărtările se lărgeau.

. În răstimpuri se deosebea un gemăt jurîmprejurul zărilor; cei ce ascultau își dădeau sama că erau motorizatele, înconjurându-i din toate părțile.

Dessîrându-se în toată lungimea unei zile, regimentele se'ntorceau să dibuiască alte ieșiri; după zile și nopți de mers, se'ntâlneau față'n față cu tancurile sovietice, se dessirau iar, întorcându-se spre Miazănoapte, de-acolo spre Miazăzi, spre Răsărit, spre Apus; ori încotro se'ntorceau, zarea horcăia de puzderia nămilelor. Cum prindea iar să ningă, vântul aducea niște tropote, niște strigăte de război, pârâiau automatele și nimeni nu-și dădea sama dacă tropotele, strigătele și pocniturile le dau niște escadroane de atac sau viforul.

Divizia a cincia de cavalerie se răsuși scurt în loc, caii se strânsesă mai tare, îngheboșându-și și mai mult spinările, când omătul de pe-un deal larg prinse să se despice, mii de scrășnete de oțel s'auziră deodată și cireada de tancuri porni la vale, coborându-și țevile din văzduh; coborau ca o cireadă de bivoli suri strânși unii în alții, trup lângă trup; în fruntea lor veneau trei tancuri uriașe despiciând omăturile, sfărâmând cu boturile boturi de dâmburi, culcând la pământ arbori, strivind cadavre de cai, de oameni, strivind căruțe, che-soane, tunuri. Câte alți trei monștri suri veneau la fiecare flanc al cârdului, alții veneau din urmă și cu cât s'apropiau, cele din mijloc, se 'ndesau mai tare unele'n altele, încât arătau ca o masă de oțel, o masă scurgându-se în forot de pe linia dealului; și dealul nu se mai golea; alți bivoli se săltau cu pieptul în sus, pe zare, se scurgeau la vale, s'arătau alte cirezi săltându-și piepturile în sus. Porni viscolul și nu se mai auzi nimic, nu se mai văzu nimic; divizia descălecă, soldații se ghemuiră în omăt la adăpostul trupurilor cailor; stăteau cu genunchii la gură, cu șepcile și

cușmele trase adânc pe ochi, așteptând un sfârșit care nu mai venea.

Viscolul zidea lângă ei, pe-o înțindere de zeci de kilometri, dealuri. Mantalele se făceau ca o cergă înghețată, ei scrășneau de frig, se ridicau lipindu-se de pantecele cailor, se lipeau cu tot trupul de cai, iar când zăporul îi repezea și-i smucea, ei se'nșfăcau desnădăjduiți de gâtul cailor. Porneau în comenzi suduite și, ca să nu se rătăcească unii de alții, se țineau de cozile cailor dinainte, se'nșirară așa, om și cal unul câte unul, cu obrajii ghiață, cu răsufletul înghețat, înghețați până'n lumina ochilor și pân'n adâncul sufletelor.

Căpitanul Sculy își scoate din timp în timp busola, dar acul magnetic își pierduse cumpătul. Generalii și statele-majore se pierduseră, se rătăciseră în viscole sau fugiseră. Mergând în capul șirului, Sculy simțea cum îi înghiață lacrimile pe obraji. I se părea că la câteva zeci de metri de el s'aude scrășnetul a milioane de șenile; auzi bine mai apoi lucrul acesta. Se oprea și asculta; și parcă șenilele se opreau și ele din mers, stând și ascultând. Pornea, șenilele porneau și ele; dacă grăbea mersul, grăbeau și șenilele; dacă și-l încetinea, șenilele scrășneau lung, rar, parcă ascultând cum cepăesc prin omăturile în volbură cei câteva mii de oameni și cai, de-atâta vreme... Repezi un cercetaș într'acolo, căci gândul că rușii merg paralel cu ei, îl înnebunea.

Se văzu prins, se închipui stând mai târziu la judecata țaranilor din Vulturești, pe care-i bătuse, nu le plătise, ani, zilele de muncă. Își închipuia cum vin la el calicii satului, cum îi bat cu bățul lung în prag și'n uși, poftindu-l să se arate la fața lor, afară...

Trebuia să facă totul, pentru a nu cădea prizonier. Va mâna el turma asta de oameni, lasă... va întâlni ei odată nemții...

Cercetașul raportă că nu-i nimic, că nu se aude nimic decât pustietatea înzăporată și totuși, Sculy auzea așa de bine acum scrășnetul oțelului, par-

că la câțiva metri. Cercetă iar busola, acul se așezase bine pe Nord și el se răsuci în loc, porni spre Sud, întreaga divizie se răsuci, porni după dânsul, om și cal, ținându-se unii de alții — și-acum viforul îi mâna din spate, încât miile de oameni și cai aproape că alergau, alergau unul după altul și Sculy grăbi mai tare când auzi iar scrâșnetul, aproape la dreapta, la câțiva pași. I se păru sau zări întradevăr o namilă cu tunul ridicat la cer? Viscolul îl învălui repede și Sculy nu-și putu da sama ce a fost. Zări însă un lup, apoi încă unul; stăteau pe pânțe și sfârtecau un cal, îi se repezeau cu boturile spre gât și spre pânțe; țâșnea sângele și calul sforăia cercând să-și ridice capul, sbătea din picioare cercând să se ridice. Zărindu-l pe căpitan, lupii săriră la o parte, se pierdură în vifor, dar se întoarseră repede, urmăriți de focuri de automate. Acelor focuri le răspunseră focuri din divizia a cincia. Și totul se liniști. Sculy nu mai feri trupul unui soldat mort, îl călcă pe grumaz, mortul își repezi din gură o limbă neagră, deschise niște ochi mari, mai apoi pașii diviziei îl făcură fărâme. Busola arăta că au luat-o din nou spre Nord, șenilele s'auzeau și ele mergând paralel cu ei, spre Nord.

Sculy simțea că mintea i se întunecă, oțelul îi scrâșnea în nervi, îi hohotea în cap. Voia să sfârșească. Se răsuci spre dreapta, merse drept înspre locul unde s'auzea clocotind ferul și oțelul. Divizia, ținându-se unul de altul, om și cal, coti după dânsul, dar vuietul ferului le fugea din față, se îndepărta cu cât înaintau ei.

Șiragul mergea acum cu viforul în coasta dreaptă, înainta spre Est. Sculy își dădu sama că merge iar spre Don, acolo de unde fugise toată divizia acum șapte zile. Se opri, își aținti urechea, auzi iar forfotul ferului mergând paralel. Iar se răsuci, porni spre Vest. Se întuneca. Viforul scăzu după o nebulie repede. Mătură șesul pân' se văzură tufele și iarba uscată. Apoi goni spre văzduh, cu

toate răcnetele, pocnind din niște gigantice harapnice, chiuind desnădăduit în zonele lui cele mai de sus. Soarele, alburii, s'arătă la geana pământului. Sculy scoase un geamăt, dar din urmă veneau strigăte, caii prinseră a sforăi.

— Mitralierele'n bătaie... răcni careva și întreaga divizie se aruncă la pământ, văzând un șirag nesfârșit de tancuri care se oprise odată cu dânsii, se întoarseră spre dânsii potrivindu-și țevile tunurilor.

Stătură așa, față'n față, pândindu-se. Numai undeva, la flancul stâng, s'auzi un hohot de mitralieră. Tot la flancul stâng bubui un tun. Un glas înfiorat striga printr'un megafon :

— Divizia a cincia... divizia a cincia cavalerie... predă-te... Predă-te... divizia a cincia cavalerie...

Se căscă o turelă, coborî un rus, făcu câțiva pași spre căpitan :

— Divizia cincia cavalerie... predă-te... Comandanți, nu vă ucideți soldații în zadar... totu-i pierdut... Predă-te, divizia a cincia... Soldați, nu vă pierdeți viețile de pomană !

— Nu, răspunse Sculy, vin divizii germane... au să ne scoată din încercuire...

Își smuci pistolul, trase, rusul se cumpăni, tuși repede, se prăbuși. Tunurile se traseră înapoi, se repeziră în bubuituri, schije sfârtecau caii dela jumătate, focul se întinse lung cât amurgul.

— Inapoi spre Nord... răcni căpitanul, sărind pe cal.

— Inapoi spre Nord... îi răspunseră alte glasuri și divizia porni într'un galop fantastic, în linie de bătaie, urmărită de obuzele din ce în ce mai dese.

În urmă, printre explozii, glasurile muribunzilor strigau :

— Inapoi... înapoi spre Nord...

Și muribunzii se răsuceau pe pânțe, se uitau prin păienjeniișul sângelui cum divizia se șterge din ce în ce în umbra albă a depărtării. Unii își încurcau picioarele în mațele scur-

se ale camarazilor, caii, sbătându-se de moarte, îi izbeau cu copitele în cap, îi ucideau și mai întâi un murmur și mai apoi un geamăt lung întreba :

— Dece? Dece? Dece nu ne lasă să ne predăm?

Cu mâinile ridicate, unii porneau spre tancuri, alții se târau în genunchi și'n coate, răcnind :

— La ce să ne omorîți, măi fraților ?

— Dar cine vă omoară? le răspunse un glas puternic. Cine, decât ofițerii voștri vânduți nemților? Noi n'avem nimic cu voi, soldați români! Târâți-vă

cum puteți... urcați pe tancuri... în apropiere este un sat...

Soarele, înainte de a se înneca în fumuriul depărtărilor, se arăta ca un ochi mort. Apoi coborî noaptea, viforul coborî iar din zonele cele de sus, mai odihnit și mai puternic.

Forfotul tancurilor se stinse departe. Muribunzii s'apropiau de caii muribunzi, spunându-le în chinul sfârșitului :

— Cailor... fraților... murim străini...

Apoi, oameni și cai își ațintiră urechile spre niște urlete.

X

Șiragul se rărise mult, se scurtase, abia se mai târa după fuga aceea fantastică. Gurile soldaților înghețaseră, așa că abia grăiau. Căpitanul sta cu pistolul în mână, uitându-se mai cu samă la un cavalerist vechi, pesemne subofițer. Acesta avea o gură crăpată la mijloc și cicatricea vânătă părea că-i îngreunează buzele. În mijlocul bărbiei i se vedea bine dunga copitei care-l izbise. Avea niște ochi mici, jucăuși. Careul se tot strâmta, cu cât subofițerul grăia mai apăsător. Veneau alți și alți soldați, așa încât în scurt timp făceau în jurul căpitanului ca un zid gros pe deasupra căruia se uitau încremenite capetele cailor.

— ...suntem aproape morți, domnule căpitan... foamea ne mânâncă... ne mânâncă viscolul, ne-au înghețat inimile'n noi... Trebuie să ne predăm... Unde ne duceți și ne tot duceți? Ciudat, domnule căpitan, dar nu vrem să murim... nu! D-voastră... faceți cum vă taie capul...

Subofițerul tăcu, nici nu se clinti când Sculy îndreptă pistolul spre el. Numai ochii jucăuși i se făcură mai mici, ca două grăunțe albastre. După întâiul glonț, care-i trecu prin beregată, ochii i se lărgiră jucând într-o umbră. La al doilea glonț căzu într'un genunchi, la al treilea se lungi cu fața la pământ, încremeni, în timp ce că-

pitanul își încărcă iar pistolul, întrebând într'un zâmbet liniștit :

— Care mai are ceva de spus? Se mai predă careva? Care?

Iși luă calul de căpăstru, comandând într'un strigăt larg :

— Divizie... înainte... marș...

Pocni, ocolind stârvul subofițerului, cei câteva sute de oameni porniră iar, înșirându-se prin imensitatea albă. Numai câțiva tresăriră, apoi își strânseră capetele mai între umeri când trecu peste ei un cârd de corbi. Trecu apoi alt cârd și altul, — încât, când capetele se întoarseră în urmă, abia mai zăriră în jurul subofițerului ucis un careu de corbi. Frica îi făcu să grăbească mai tare, se țineau unul de altul, unul după altul, mergeau cu ochii închiși, plângând de frig, foamea le țiuia în crani, parcă auzeau în ei niște clopote ale adâncimilor.

Noaptea îi prinse lângă o pădure săracă, zdrobită de artilerie. Se strânseră acolo, așezându-și caii unul lângă altul, făcând din ei un parapet împotriva viscolului, câțiva rupseră crăci, aduseră butuci mușcați de obuz. Când țâșni flacăra, Sculy, care stătea de o parte, porunci scurt :

— Stingeți focul!...

— Dece, doamne? întrebă un soldat.

— Iată... îi răspunse căpitanul, des-

cărcându-și pistolul în capul lui. Care mai vrea foc? Care?

Soldații se dădură într'o parte, își mușcau buzele arse de gerul care se îndrăcea. Il pândeau cum stă lipit de trupul calului, abia stăpânindu-și clănțanitul dinților, tremurul din mâni și din tot trupul. Aprinse un chibrit, uitându-se la busolă. Acul își stricase iar rânduiala, nu mai căuta Nordul. Se ridică :

— Știe careva unde-a asfințit soarele? Care știe?

Nu-i răspunse nimeni, întrebă înc'o dată :

— Ați amuțit sau ați murit? Care știe unde-a asfințit soarele?

Mânios că nici de data asta nu-i răspunde nimeni, își smuci calul de căpăstru, porni strigând :

— Înainte... înainte... marș!

Abia după douăzeci de pași își dădu sama că nu-l urmează nimeni : deci, frica trebuia statornicită cu o pedeapsă strașnică.

— Să vie la mine sergenții... strigă el și nu se clinti nimeni. Nu s'aude? Să vie la mine sergenții!...

Și iar nu se clinti nimeni.

— Bine! Dacă sergenții au murit toți, sau dacă nu mă aud, să vie la mine un soldat mai răsărit! In zori ne întâlnim cu diviziile germane... veți vedea voi...

Auzi murmure, niște suduituri, o umbră înaltă venea spre el cu calul de căpăstru. O urmă o altă umbră și alta. Sculy porni iar, grămezile de oameni și cai se desșirau, unindu-se într'un singur șir.

„Trebue să le dau mâncare... trebue... Altfel... Și nu'ntâlnim cai morți... se vede că m'am abătut dela drumul cel mare spre Doneț. Ce-ar fi săucid un cal? Dar unul nu le-ajunge... trebue cel puțin zece...”

La gândul uciderii cailor, își aminti un lucru gruzav cetit cândva în copi-

lărie. Poate tot prin stepele acestea, cu secole înainte, umblau niște cavalerii sălbatice. Când se aflau la amănul foamei, călăreții deschideau cailor vinele dela picioare, le beau sângele.

Își simți tot trupul parcă scaldat într'un sânge fierbinte, auzea parcă un izvor fierbinte gâlgâind, se ridica aburul... Nu mai voia nimic, decât să-și lipească buzele de izvorul acela... să sugă până la pierderea răsufletului... Și gândul că foarte curând își va lipi gura de acel izvor de viață, îl întări, nu mai tremura așa de strașnic. „De fapt, aș bea pur și simplu viața... toată viața din trupul voinic al unui cal...” Căută cu mâna grumazul calului, i-l pipăi până dădu de svâcnetul repede și puternic al inimii. Își trase mâna ca și cum ar fi atins o pasăre sălbatică. Își închipui inima aceea ca pe-o stâncă peste care sar mereu niște valuri fierbinți și roșii, niște valuri pline de-o sete de viață nestăvilită.

„Trebue“! își spuse Sculy, simțind pe buze sărătura sângelui, ca'n urma unei sărutări desnădăjduite care-ar vrea să sugă adâncul inimii. Calul, simțindu-se mângâiat, îi răspunse printr'un rânchezat blând, își ciuli urechile spre el, întrebându-l când se va sfârși drumul acesta ?

Inima ofițerului se înmuie, și ce dracu? de bună samă nu pot fi la-crimi stropii ce-i lunecă din ochi! Vor fi fiind stropii de zăpadă de pe frunte... Opri calul, își lipi buzele de botul lui călduț, sudui amar, să-și fugărească vedenia cailor cu vinele tăiate. „Asta o făceau călăreții lui Gingis-Han, demult; azi, suntem în veacul XX... ce crimă ar fi... să deschizi vinele cailor... să le bei sângele...” Și oricât își schimba cursul gândurilor, dădea întruna de acel izvor fierbinte de care-și lipea buzele, sugea desnădăjduit...

XI

Hotărît lucru, caii adulmecaseră gândul soldaților, așa cum adulmecă

vecinătatea lupului. Din pas în pas se făceau tot mai neliniștiți, se împotri-

veau când erau smuciți de căpestre, se scuturau să-și svârlă din spate brandurile și automatele.

În sfârșit, într-o noapte, un soldat își omorî calul, prinse a-l despica repede, căutându-i măruntaiele. Câteva focuri s'aprinseră iute, carnea sfârâia pe jar, chipurile oamenilor arătau ca niște capete de câni flămânzi. De o parte, retezat de lângă urechi, sta capul calului și un soldat s'așeză pe dânsul. Sculy, stând de o parte ca totdeauna, își duse mâna la șold să-și apuce pistolul : și-o retrase, se ridică, s'apropie de focuri. Sângele vărsat pe omăt îl ameți, bodogănea fără voia lui.

Se uită lung la cele patru picioare lungi puse pe jar așa întregi, văzu cum copitele cu potcoave alburii se mișcă, tuspatru picioarele se strângeau dela încheieturi în strânsoarea amarnică a focului. Un soldat îi înțînse un hartan tăiat cu baioneta, el mușcă lacom, se trezi trăgând cu dinții, înfulecând, înghițind bucăturile nemestecate.

Toate gurile mușcau sălbatic în jurul focurilor. Dar soldații erau atâția! Se îndesau, își smuceau unii altora hartanele, suduiau, blestemau ; unul asvârli pe jar capul calului — și capul, la atingerea cu focul, își ciuli amândouă urechile, un ochi privea holbat drept în sus, se umflă, plesni, sări din orbită drept în fața unui soldat.

S'auziră niște împușcături și Sculy știa bine că alți soldați își omoară caii, nu spunea nimic, focul îl moleșise, ar fi vrut să se întindă într'un somn lung cât un asfințit sau cât eternitățile. Bufniturile puștilor se n-tețeau, caii nechezau, unii horcăiau sbătându-se.

Dar era destul, prea destul pentru noaptea aceea, pentru numele lui Dumnezeu! Porniră, lăsând în urmă niște sclipiri de jar, niște pete mari de sânge arătând negre ca păcura. Și puținele flăcări care-au rămas sbătându-se, se răsfrângeau în păcura aceea.

XII

De fapt, întorcându-se întruna dintr'un punct cardinal într'altul, abia se depărtaseră vreo treizeci de kilometri. Peste încă patru zile și patru nopți, dacă te-ai fi uitat în lungul încremenit al pustiei albe, ai fi văzut un șir de oameni, lung doar de trei kilometri, mergând cu armamentul pe umeri ; în capul șirului mergea un om cu calul de căpăstru, către soarele alburii. Armamentul se mutase de pe spinările tuturor cailor, pe gâtul oamenilor. Din divizie nu rămăseseră decât câteva sute de soldați și niciun cal, afară de-al căpitanului.

Odată, spre sară, ce naiba ? oare toți oamenii mergeau dormind ? El însuși nu văzuse nimic, îi se păruse doar că zărește o pată fumurie, o pată largă mișcându-se, crescând din ce în ce pe albul omăturilor. Își căută la piept ochianul pierdut de-

mult. Pata fumurie parcă era acum un nour încremenit.

— Vine un vifor ! spuse un soldat, așa cum mergea dormind.

— Vine un vifor... spuse altul și glasurile amândorura căzură ca niște ecouri înghețate.

Din nour se desprinsă un călăreț pe-un cal negru, dădu câteva târcoale pustiei, țâșni drept înainte, se opri scurt iscodind șirul soldaților. Se întoarse scurt, se făcu iar una cu pădurea aceea de fum. Se auzi un bubuit, un șuier lung, obuzul explodă la douăzeci de pași în fața căpitanului.

— Ridicați mâinile ! poate are careva un ștergar alb ! răcni un soldat, și alți soldați răcniră :

— Ridicați mâinile ! Ne predăm !

— Nu ! răspunse Sculy... mitralierele'n bătaie !... Ochiți bine ! Gata brandurile ?

Soldații se desfășurară în trăgători, se izbiră la pământ, când șuiera al doilea obuz. Apoi automatele și brandurile prinseră a scuipa și-a bori, benzile de cartușe se goleau repede, țacăneau tot mai repede melițele morții. Dincolo, niciun foc nu s'auzi. Fumul acela numai se subție deodată, se lungi și lanțurile de trăgători veneau într'un pas hotărît, apăsât; pușcași cădeau, cădeau fără să țipe — în golul lor intrau alți pușcași, din linia a doua, și lanțurile se opriră la un chiot dat de călărețul pe cal negru. Tăcură toate automatele lui Sculy; tăcură doar o clipită.

Infanteria din față se descleștă într'o fugă neînchipuită, la chiotul al doilea al călărețului, trei din mitralierele lui Sculy tăcură, trăgătorii se ridicară luând-o la fugă înapoi. Sculy îi ucise din câteva focuri de pistol și cum alte automate își răreau ropotul — el prinse să tragă în neștire — în vreme ce infanteria era acum la douăzeci de pași, cu armele apucate de țevi, ridicate mult deasupra capului. Chiote și răcnete s'auziră din sute de piepturi, toate armele lui Sculy tăcură, soldații ridicară mâinile:

— Milă... milă... milă.

— Milă? răcni călărețul, sfântul mamei voastre... Dar voi n'aveți milă! Impușcați-i până la unul! strigă spre soldați — și se deșteptă deodată ca dintr'un vis rău, își svârli casca, se șterse repede pe la ochi:

— Măi... Măi fraților... dar voi sunteți tot români!

— Români... români... români...

— Ascultați! Care vi-i comandantul?

Și călărețul avea un glas tăios, de metal:

— Să iasă în față comandantul... Care-i?

— Eu! Căpitanul de cavalerie Sculy, comandantul diviziei a cincia cavaleriei! Cine ești?

— Sergentul Buză Trofim... Sergentul Buză... comandantul regimentului I de infanterie...

— Sergent... Sergent Buză... de ce nu iai sama? Unde îți-s ofițerii?

— Ofițerii ne-au părăsit... au fugit, domnule căpitan Sculy! Ce căutați?

— Să ieșim din cursă... îi căutăm pe germani...

— Pe germani, domnule căpitan? Dar de ce-i căutați pe germani?

— Să ne unim cu ei, sergent! Îți ordon, treci cu tot regimentul sub comanda mea! Vezi da samă, după limpezimea lucrurilor!

— Eu, domnule căpitan? Eu caut rușii... trec cu tot regimentul la ruși! Noi, de germani fugim... dacă ne ies înainte, deschidem foc... și pe d-voastră v'am crezut germani... Dacă era mai întuneric, vă căsăpeam!

Se ridică în șea, făcu semn larg cu brațul spre soldații lui:

— Flăcăi! Cu germanii sau cu rușii?

— La ruși... mai repede... strigară glasuri — și căpitanul îndreptă pistolul spre sergent:

— Până număr la 3, sergent! aruncați toți armele! Mâinile sus! Un... doi... trei!

Trase, sergentul rămase drept, în șea, răsă scurt:

— Domnule căpitan Sculy, nu vreau să-mi pătez sângele! Vrei mântuire dela germani? Ia-o spre Vest — ține-o tot spre Vest — vei întâlni germanii... și-ai să-ți aduci aminte, căpitane, de vorbele sergentului Buză Trofim, ascultă... ai să mă pomenești!

Se ridică în șea, țipă o comandă lungă, oamenii lui se desșirară iute, porniră tot unul după altul, se înnecau tot mai adânc în amurgul de plumb — spre Est, în vreme ce divizia căpitanului Sculy o pornea spre Vest, mai împuștinată — abia o mână de oameni, lihniți de foame, cu carne vie în tălpile picioarelor. Tuturora le veni gândul de a se lipi de unitatea sergentului, câțiva se și furișaseră — dar Sculy îi desfășură în trăgători, îi izbi de câteva ori de pământ — îi strânse apoi pe grupe și plutoane, îi alinie într'o companie legată bine. El, cu calul de căpăstru, venea în urma lor, mânăndu-i cu niște comenzi răstite.

Și i-a mânat astfel și noaptea aceea, până către ziuă. Înainte mergeau doi

cercetași, mergeau cu armele gata de atac, dar mergeau dormind și'n răstimpuri se izbeau unul de altul — se trezeau, se repezeau unul asupra altuia să seucidă cu baionetele. Desmeticiți, porneau iar, cu mâinile băgate adânc în mâneci, cu mustățile înghețate sloi, tot mai aduși de spate. Se prăbușeau cu fața'n jos, s'ajutau unul pe altul să se ridice, până ce simțiră în nări fum. Atunci amândoi se opriră locului.

— Ce-i? se răsti Sculy.

— O tabără sau un sat... am simțit fum...

— Marș înainte... aflați... raportați-mi...

Dădură de-o roată largă de scrum stropit ici-colo cu cărbuni aprinși.. Amândoi se lăsară în genunchi, își întinseră mâinile spre cenușa fierbinte care le aminti cenușa vetrelor natale. Rămășițele de fum miroseau a cartofi fripți și amândoi cercetașii prinseră a scociori cu baionetele. Lacrimi mari le cădeau în spuză. Parcă erau, toamna, pe câmp, la săpatul cartofilor, în țara lor. Cât de buni erau cartofii copti, îmbătați cu un strop de sare... molfăiți în floacele cojoacelor...

— Eh... măi cumnate Vasile — oare ne mai trăiesc neamurile?

— Cine știe... la naiba... ne poartă căpitanul... și ne poartă... la naiba... nu-i niciun cartof în spuză... Oare cine să fi aprins focul ista?

Alături sta o centură cu cartușierele pline. Cercetară gloanțele și-abia atunci auziră în negură scârțâit de roți depârtându-se, parcă sunau niște lopeți, glasuri răstite îndemneau cai.

— Rușii... tresăriră amândoi cercetași — ce-ar fi, cumnate?

— Pst... auzi... vine divizia... domnule căpitan, mai încet... nu suduiți așa tare... ne-aud rușii...

— Rușii?...

— Rușii... am ajuns în coada unei coloane... ce facem?

— Stânga'mprejur! ne întorcem spre Sud-Est... Mergem strânși... fiți atenți la mine... Cercetași, luați-o la dreapta, ce dracu? nu știți încotro vine Sud-Estul?

— La Sud-Est am mai fost, domnule căpitan... și la Sud-Vest... și unde vreți! Ne-ar trebui un somn...

— Gura, soldat! Care vrea somn! Care vrea, să-l adorm dintr'odată? Ține-o spre Sud-Vest, mârlane!

Și iar porniră.

Se făcu ziuă; pe la prânz dădură de-un divizion de artilerie românesc, incremenit. Ninsese în gura tunurilor. Căi stăteau incremeniți de veci, unii cu capetele sub dânsii, alții cu gâturile sfârtecate de schije, alții cu borți mari în pânțele, cei mai mulți stăteau îngrămădiți unii peste alții, așa cum pieriseră în cine știe ce spaimă a focului de artilerie. Tunarii zăceau printre chesoane, unii erau rupti în două, sub roțile tunurilor. În ochii lor bulbucăți ninsese, le ninsese în gurile căscate, le ninsese în sânurile păroase, desfăcute în chinurile morții. Dinapoia unui tun sta chircit, cu capul sprijinit într'o mână, un om prins în zăpadă până la gât. Afară, îi rămăsese fața cu niște mustăți mari, trase mult în jos de chiciură. Cum sta cu capul în mâna rezemată de tun, parcă dormea.

Oamenii lui Sculy se plecau spre morți, le descătărâneau sacii de merinde, scoteau ștergare mârșave, cotrobăiau cu degetele, adunând niște fărâmituri înghețate amestecate cu praf de pușcă și scrum de mahorcă, și le svârleau în guri, cronțaneau repede — desfăcând alți saci de merinde, pipăiau flăcâii morți prin buzunare, își smuceau mâinile afară când dau de pielea lor înghețată.

— Vai... aista-i Gheorghe din satul meu! scânci deodată unul, uitându-se lung, cu niște lacrimi înghețate în gene, la un artilerist care sta culcat în moarte sub un cheson. Aista-i Gheorghe... vai, bade Gheorghe... ce faci aici? Când te-ar ști lelica Ioana... of! Mi-i vecin, măi oamenilor, mi-i vecin bun... puneam totdeauna cu el boii în plug...

Pipăi cu vârful degetelor ochii deschiși ai mortului, își umblă în sacul de merinde poate după vre un muc de lumânare, se văita mai departe, însă

nu-l lua în samă nimeni. Soldații găsiseră câteva cutii de conserve, o lădiță cu pâine de război, se munceau să le desfacă, și le smuceau, — când Sculy îi opri :

— Nu s'atinge nimeni de mâncare! Care s'atinge, îlucid! Le-am găsit... rații de sacrificiu! Mâncați — când vă voi ordona eu! Le duc eu, legați-le de șeaua calului... așa!

Se plecă iar asupra mortului celui cu mustăți de dinapoia tunului, îl cotrobăia prin buzunar, căci voia să găsească vreun nume de unitate... să afle cine erau morții. Abia când tunarul se prăbuși pe spate, cu mâna dreaptă înlemnită în sus, îi văzu la sold o port-hartă de cauciuc și-și vârî degetele. Scoase un carnet învelit într'o hârtie groasă, ceti: *„...azi 19 Noembrie, rușii au atacat... ne retragem... 55 Artilerie de câmp și-a lăsat tunurile pe poziție, soldații au trecut în masă la inamic. Subsemnatul am ținut bine în mână divizionul... sunt hotărât să-l duc până la Focșani întreg!“*

„...23 Noembrie — au trecut la inamic 125 soldați, cu caii și cu armamentul. Un tun a rămas fără servanți, fără cal. Ce va mai fi?“

„...23 Noembrie — germanii fug și ei. Am auzit căucid unitățile românești. Dece? Stau între două cumpene...“

„In draci! scrâșni Sculy, mototolind carnetul — cum spune că germanii împușcă unitățile românești? Dece? Se vede că nu i-a cunoscut pe germani, idiotul de artilerist!“

Se trase de o parte, să mai lase

soldații să se hodinească, privi brăul de plumb al depărtărilor. Iși dădu sama că acel câmp de morți era înconjurat de niște mitraliere încremenite și ele cu boturile la cer. Pe vârful țevii uneia, drept pe cătare, sta un corb. Văzu și alți corbi împungând cu ciocurile pe lângă celelalte mitraliere — și-și închipui drama divizionului din 55. Iată, așa cum stau tunurile și morții, arată că mergeau spre Sud-Est — deodată le-a ieșit înainte o unitate. Ce altă unitate să fi fost, decât ruși? Sunt cai sparți de tunuri, deci, inamicul venea și cu artilerie... cum dracu? Trebuia să vadă numai decât automatele... Porni în niște pași scurți, corbul sbură de pe cătare, Sculy își fugări din față ca un vis rău... Cunoștea pe degete armamentul rusesc... Apucă o mitralieră de bot, o răsturnă. O cunoscă că-i germană... da... de bună samă! Mai desluși o cască cu svastică și umerii largi ai mitraliorului încremeniți sub mindirul gros de omăt. Se clătină — nu voia să mai vadă și mitralierele celelalte... toate aveau boturile la fel cu asta... și se vede că pasările acelea negre care ciocăneau omătul, ciocăneau nemții... „Atunci, se socoti Sculy, se vede că românii au fost de vină... de bună samă! Germanii sunt oameni de onoare... camarazi“.

Porni împleticindu-se, cu calul de căpăstru, fără să mai dea comanda de plecare. Soldații prinseră a se desșira, se desșirau greu — căci spintecaseră cu baionetele un cal, îl hărtăneau repede, îndesându-și în sân, în sacii de merinde și sub centuri, măruntăiele înghețate-lemn.

XIII

Când linia zării se limpezea, i se năzăreau călăreți stând încremeniți, așteptându-l. Tunuri părăsite, înșirate unul după altul, păreau niște dulăi-monștri stând pe pânțele, privind cu boturile căscate scurgerea tot mai neagră a văzduhurilor. Vedeau

infanterii în mers, scurgându-se odată cu nourii, înneccându-se odată cu nourii în depărtări.

Zări de departe o pădurice, mai zări o baltă cu ghiața crăpată și zări cum stau cu carapacele sparte niște tançuri împotmolite. Pe-un tanc sta

o mitralieră cu ciocul căzut în jos, părea scheletul unei pasări de fer ciocănind spinarea de fer a unui monstru. Un soldat se prăbușise cu capul în jos, într'o turelă; îi rămăseseră afară numai cismele cu potcoave mari. Sub pieptul altui tanc se vedea, într'o deschizătură, capul unei femei, părul de culoarea paiului de ovăs i se răvășise, câteva șuvițe îi se scurseseră afară, fluturau ușor. Totul puțea a benzină și a carne arșă. Un tanc se scufundase cu totul sub ghiață, din turela lui abia izbutise să iasă brațul înnegrit de arsură al unui bărbat.

Și Sculy mergea înainte, vorbind singur, aiurând, oamenii lui se înșiraseră iar unul după altul, grăbeau, căci cu cât rămăneau mai puțini, cu cât vedeau mai multe grozăvii, se țineau tot mai strâns de căpitanul lor, se țineau de el ca de nădejdea unică — apucau după el, dela Nord la Sud — dela Est la Vest — tot mai puțini, tot mai scofâlciți, tot mai flămânzi.

Se vede că se depărtaseră mult de căile de retragere, căci nu mai găseau cai morți, foamea se îndrăcea în ei — și tot mai chiorș se uitau la șeaua căpitanului unde atârnau pânea de război și cutiile de conserve. Unii, își căptușiseră ranițele cu multe hălci din caii divizionului 55. Nu'ndrăzneau să scoată hălciile să le roadă, căci ar fi dat năvală asupra lor ceilalți. Câte unul ieșea din rând, se așeza jos ca pentru nevoie — și scoteau repede inimi de cai înghețate, sfărtecături de plămâni păstrate în sân, parcă niște bucăți de sânge încheșat — scoteau bucăți de coaste, rodeau, sugeau, înghițeau repede — luând-o apoi la fugă s'ajungă șirul.

Dintre toți era unul mic de stat, cu sânul umflat peste măsură, mergea îndată după Sculy și din sân îi ieșea o putoare scârnavă. Cum se trăgea de o parte și s'ășeza, se trezea în jurul lui cu trei-patru care-l pânneau. El se scula, grăbea, cei trei-patru se țineau de dânsul, până ce, în sfârșit, într'o noapte se prăbuși și muri. Cum

l-au scotocit în sân, soldații se îndură înlături, trăzniți de hălciile împuțite.

Și astfel, după multe zile și nopți, ajunseră iar la căile de scurgere, nimeriră o bucătărie de campanie cu o roată ruptă, cu cazanul plecat pe o parte. În gura căscată a cazanului ninsese — dar se vedea bine în pântecul rotund o apă înghețată, pâlcuri de fasole, câteva bucăți de carne. Sculy făcu semn — trupa se opri, sfărâmară ulubele bucătăriei, ațâțară focul, iar când se arătară cei dintâi aburi, când mirozna acrie de borș le intră în nări, câțiva soldați prinsēră a plânge. N'aveau gamele, dar ce le trebuiau? Iși băgară adânc, cât mai adânc, căștile în fiertură — le apucau apoi cu amândouă mâinile și le urcau la guri, horpâind repede, fugărind cu limbile fasola și frânturile de carne, apucându-le între dinți — și, mâncând, toți aveau niște ochi fioroși, arătau niște colți albi. La urmă pe fundul cazanului rămase o copită de cal, unul o trase afară arătând oamenilor potcoava, prinse a roade ținând copita fierbinte în amândouă mâinile.

După aceea, pe toți îi cuprinse somnul; Sculy se dojeni că i-a lăsat să și încălzească mâțele.

— Drepti... Inainte... care rămâne, rămâne pe socoteala lui... Ia'n uitați-vă pădurea... lupii...

Iar se dășirară... mergeau dormind de-a-binelea, se trezeau abia când se izbeau unii de alții. Dar fiertura acrie le ațâțase foamea, se uitau în urmă cu jînd — se uitau înainte la șeaua căpitanului, la pânea de război, la cutiile de conserve — și toți așteptau să vie noaptea...

În zori, o cutie de conserve era lipsă. Toți văzură bine lucrul acesta, se spionau unii pe alții, la urmă ochii tuturor se opriră asupra frunțașului Găină Gheorghe, unul lung și oacheș, care-și ținea o mână ascunsă în sân.

Sculy făcu judecata într'o vale. Soldații se strânsēră cerc, căpitanul smuci dela șea un pistol, veni drept

la frunțașul Găină Gheorghe, îl întrebă liniștit :

— Frunțaș, cum te-ai tăiat la mână ?

Găină Gheorghe se încreți la față, începu a plânge, mai apoi a boci și ochii soldaților sticliră spre căpitan ca niște tășuri.

— Am copii... domnule căpitan... spuse mai apoi, liniștit, frunțașul Găină Gheorghe.

— Câți ? îl întrebă Sculy, rânjind dintr'un dinte, îndreptându-și pistolul și ochind drept în gura soldatului.

— Șapte... răcni acesta — și mai răcni numărul și a doua oară, dar printre bubuiturile pistolului.

Căzu, soldații porniră iar în urma căpitanului, fără comandă, își traseră mai adânc capetele între gulerele mantalelor, să nu-l audă pe frunțașul Găină cum horcăe.

Mergeau acum prinși unii de alții, simțind deplin cum îi cuprinde frica de căpitan, își dădură sama că puterea care-i mâna după dânsul e o grozavă frică.

Rămăseseră cu toții cincizeci și șase.

Și iarăși, către un amurg, dinspre Răsărit s'arătă o pată fumurie, se zărea bine un călăreț pe un cal negru venind înaintea unei unități — și cei cincizeci și șase se desfășurară în trăgători fără comanda căpitanului — voiau să moară... dracu știe !

Răpăi o mitralieră, apoi altele — când Sculy opri focul, se svârli cu un picior în scară, își smuci casca, făcând cu ea semne largi :

— Germanii... iată... germanii... strigă el parcă înnebunit de-o bucurie și se svârli în șea, calul împuns în coaste țâșni drept spre călărețul din față.

— Germanii... germanii... chiuia Sculy, dar în curând își încetini galopul, încetini și trapul, își scăpă capul în piept în fața sergentului Buză Trofim care răsă spre dânsul :

— Degeaba, domnule căpitan... Sunt tot sergentul Buză ! Dacă mai vrei germani, ia-o spre Est... i-am în-

tâlnit astă noapte... Aprinseseră un sat... vezi într'acolo unde-s nourii mai negri... Noi mergem înapoi spre Vest, să întâlnim rușii...

— Sergent... sergent, ascultă, sergent... vei fi condamnat la moarte... treci sub comanda mea... haidem să căutăm germanii...

— Asta nu, domnule căpitan... In zori, nădărdim să fim gata predați rușilor... Cu bine, ține-o tot înainte, spre Est... unde-s mai negri nourii...

Și astfel, cei cincizeci și șase trecură în șir, tot unul după altul, pe lângă oameni lui Buză, luând-o spre Est...

Cum mergeau așa, auziră iar forfotul motorizatorilor. Drept în fața lor, pe linia sură a zării, veneau tancurile. Sculy își luă casca, făcu cu ea un semn larg strigând din răsputare :

— Germanii... vin germanii...

Scoase un chiot, se urcă cu un picior în scara șeii, făcea mereu semne largi cu casca. Soldații își ridicară și ei căștile, chiotele spintecau pustia, dar Sculy nu mai putu răbda, încălecă, se asvârli spre tancuri în galop, se opri deodată, înlemni în șea când auzi glasul puternic al unui megafon :

— Divizia a cincia cavalerie... predă-te !... Predă-te, divizia a cincia cavalerie...

Se întoarse, galopă până la soldați, era alb ca varul.

— Sunt rușii... rușii, fuga spre Vest...

Soldații nu se clintiră. Unul strigă :

— Domnule căpitan, să ne predăm... ne învărtim ca șoarecii în capcană...

— Nu ! Nu ne predăm ! Nu ! Înainte !

Și iar porniră, mai puțini, mai flămânzi, mai sdrobiți.

Apoi, către un amurg, Sculy chiui de bucurie.

Acum nu mai era nicio îndoială că dinspre Est veneau germanii. Veneau abia ducându-și puștile, abia târîndu-și cismele. Se opriră în fața românilor, se pândeau unii pe alții, până ce un german cu ochelari turburi strigă :

— Unde vă sunt ofițerii ?

Sculy înaintă spre el.

— Dece-ați părăsit frontul, trădătorilor ?

Sculy vru să răspundă, glasul îi îngheță în gât, când detașamentul german se așternu la pământ svârlindu-și automatele'n bătaie. Abia avu

vreme să'ncalece, un glonț îi trecu prin cască, îi fripse vârful capului. În urma lui mitralierele hohoteau, răcneau soldații în fugă, în curând nu se mai auzi nimic. Când se opri și-și întoarse capul, numai corbii sburau departe.

XIV

Din cincizeci și șase, mai mășă-luiuau în urma căpitanului douăzeci și trei. Nu mai voiau nimic decât să se trântescă în zăpadă și să doarmă să doarmă de veci...

Și astfel, ei se lăsară în omăt, se ghemuiră bine, foindu-și ciolanele, își trăgeau pleoapele peste bulbucii ochilor, dar și le trăgeau degeaba, căci ochii, la atingerea cu pleoapele, îi săgetau până în creieri, parcă presărați cu sare sau cu cenușă. Adormiră așa, cu ochii deschiși, și degeaba striga la ei Sculy ! Il izbi pe unul cu cisma, îi puse altuia pistolu'n frunte — se trase înapoi speriat de ochii lor neclintiți. Sta rezemat de un copac, își mușca buzele. Când se ridică întâiul soldat, cel lovit cu cisma, și porni spre el, Sculy îl culcă dintr'un singur glonț, se ridică al doilea, îl culcă și pe acesta și amândoi soldații horcăiau alături, desgropând omătul

cu degetele, căutând cu gurile un lucru de care să se apuce...

Apoi soldații porniră toți împotriva lui, așa adormiți, cu ochii deschiși. Unul îi smuci pistolul și i-l aruncă, al doilea îl trânti jos dintr'un pumn în falcă, al treilea îi prinse beregata sub bocanc și Sculy își lepădă din gură limba albastră. Bocancii îl frământau, îl frământau bucățică cu bucățică, niște baionete se repezeau deasupra lui în sus și în jos. Când porniră spre Est, unul se uită înapoi și desluși numai două picioare în cisme, incremenite alături și un cap în cască. Din restul trupului nu mai rămăsese nimic.

Calul căpitanului necheză prelung și porni în galop în urma lor.

Peste trei zile se întâlniră cu sergentul Buză Trofim care mășăluia dintre Est spre Vest.

XV

...Și astfel, frontul Donului se sdrobise. Zece divizii românești, cinci divizii germane, umblau prin uriașa capcană întinsă cât ține marele cot al fluviului. Carele de asalt înțepeniseră în lungul drumurilor, arătau ca niște țintirime de monștri. Artileria înțepenise, părăsită sub viscole. Unitățile dibuiau o ieșire din capcană și la fel cu divizia a cincia cavalerie, se sfârșeau de frig, de foame sau de gloanțele germanilor. Cum luau contact cu rușii, soldații români se predau cu miile, unități întregi își svâr-

leau armele la picioare, ridicând mâinile sus.

Și, doamne ! unde-a găsit atâta putere majurul Iolampie Codău, că fuze pe un cal deshămat, repede, dela bucătăria companiei ? Parcă se trezise în el și sfârâia tot spirtul supt într'o întreagă viață ! În întâiul ropot, tătuța Iolampie nu vrea să moară ca un prost ; în al doilea, ce rost ar îi avut să pice prizonier la bătrânețele lui, să nu și-o mai vadă pe Pazuna ? În al treilea, îi era o grozavă frică să nu-l omoare nemții... cine știe ?

De ruși, aflase și văzuse cu ochii lui că sunt tare omenoși cu românii; cum dau bolșevicii de-un regiment românesc, îl cârduiesc doar, îl îndreaptă spre Don; a văzut cum câțiva țânci sovietici, niște băietănași, să fi tot avut câte optsprezece ani, duc un detașament de câteva sute de oameni; și flăcăii aceia nu-și țineau armele măcar în cumpănire, și le țineau de-a-binelea în bandulieră și fumau țigări, aprindeau dela români, românii aprindeau dela ei. Dar hotărît, dușmanul rușilor și-al românilor erau germanii, de ei trebuia să se ferească tătuța Iolampie...

Intr'un mers obișnuit, iepușoara de rechiziție pe care călărea ar fi părut o mârtoagă în toată regula; acum abia se zărea prin fulgi, întinsă galopului, i se zăreau tuspătru potcoavele, așa de sus își svârlea picioarele... Uneori tătuța chiuia, răcnea și parcă râdea... Pe dracu! Tătuța Codău plângea de-a-binelea, plângea în hohote, printre tânguirile viscolului. Nu vedea nimic înaintea ochilor, totu-i pierise din minte, afară de-o căsuță bătrână ca și el, căsuța lui din Botoșani. Ii zărea acoperișul țuguiat, cu un hulub de lemn pe creastă. Sub streășină, ușa grea cu zăvoare vechi. Pazuna, cu un șaluț pe umerii uscați, îl așteaptă în prag. Iată-l, a și cotit dinspre drumul Hârlăului, cu toți copiii și cu toți câinii ulițelor după dânsul...

— „Hei! Cu sănătate Pazuna“!

— „Oprește, nebunule... strigă speriată femeia; ai să-ți rupi gâtul!“

Codău opri scurt, mârtoaga sforăia în draci, deasupra unei râpi în al cărei fund s'auzeau forfote. Nu se zărea nimic, în adânc tunurile bubuiau, mitralierele scrășneau, niște monștri de fer se izbeau piept în piept: nu s'auzea țipăt, nici răcnet; un uragan de fum fierbinte sbucni până'n înaltul văzduhului; se arătă soarele — Codău sări de pe cal — se furișă la pământ, se făcu una cu omătul; închise ochii, să nu vadă nimic, își apăsă amândouă palmele pe urechi să nu mai audă nimic — dar degeaba: des-

chise ochii și ceeace văzu nu s'ar fi putut asemăna cu nicio întâmplare a omenirii.

În vale era un sat arzând/ Dincolo de foc, pe-un deal, stăteau mulțimi de tancuri în forfot, gata să se repeadă în vale asupra altor mulțimi de tancuri, care înaintau printre casele în flăcări, pe cinci rânduri. În fruntea acestora din urmă înainta un tanc înnegrit de fum, scurmând gardurile, hâind și prăbușind casele aprinse, plecând și doborând arbori. Pe deal, un tanc alb, tot atât de voinic, își îndreaptă tunul spre cel din vale, trase trei obuze, porni scârțâind din toate șenilele, urnind dâmburi, lăsând în urmă un drum larg, ajunseră unul în fața celuilalt, până-și izbiră unul de altul țevile tunurilor; se traseră înapoi, cu băgare de samă parcă încordându-și spinările de oțel, parcă încordându-și piepturile blindate, se repeziră unul în altul; se traseră iar înapoi, se ridicară, se izbiră piept în piept, rămaseră așa încordate, pân-tece'n pân-tece, roțile se'nvârteau, șenilele fugeau repede, arătând ca mii de picioare ale unor reptile; atunci porniră în fugă tancurile de pe deal; porniseră în fugă cele din vale; se izbiră într'un răcnet înmulțit de mii de ori ai ferului, se ridicară piept în piept, pân-tece'n pân-tece, împroșcând foc din tunuri; pe-alocurea turelele se deschideau deodată, săreau afară niște oameni negri, săreau în înclștarea monștrilor, se făceau nevăzuți sub trupurile lor late; unii din oamenii aceia, înainte de a-i înghiți amestecul de oțel, se furișau, svârleau grenade; explozii mari svârleau limbi de foc, alte turele se deschideau, ieșeau alți oameni, svârleau grenade în pân-tecele monștrilor, se făceau masse lată de carne sub șenile; amar scrășnea tancul cel negru; se trăgea înapoi, își făcea vânt înainte să-și deschidă drum spre Vest: răsturna tancuri și tanchete, hâia și da la o parte ruini de oțel arzând, dar de pe deal coborau întruna masse de fer în forfot, ziduri de oțel îi răsăreau în cale; îl opreau, îl repezeau înapoi;

tancul negru parcă-și încorda spinarea blindată, parcă-și încorda pieptul, se repezea, spărgea zidul — alte ziduri i se ridicau în față, se trăgea iar înapoi și'n toată valea mugeau tunurile, explodau grenadele, țâcăneau ca'n niște jocuri feerice mitralierele cu trasoare de toate culorile, în timp ce soarele — alb ca un cap de mort — s'ascundea după negurile mari ale înserării.

Casele ardeau mai tare, viforul ridică limbile focului până'n cer, le pleca spre fundul văii unde s'apucau de acoperișuri, se făceau una, uneori, toate flăcările caselor — și sub marea de foc se zăreau forfotind, izbindu-se mereu unii într'alții, stând încordați piept în piept și pânțele'n pânțele, monștrii veacului.

Codău se ridică, sări pe cal, ca o ghiară de ghiată îi sgârâia lungul spinării. Iapa sălta în trap, se întinse galopului, sforăind, ciulindu-și urechea dreaptă, spre valea monștrilor. Coti la un arbore, o apucă spre Miazăzi, și'n dreptul lui, oricât se depărta, s'auzea cum mestecă și pârâe dinții de oțel în valea aceea. Tunurile bubuiau, trasoarele alergau în stoluri, încrucișându-se pe deasupra văii. Iși băgă fața în coama calului, căci acum unele trasoare îi sburau pe deasupra capului, țiuiau, altele sfârâiau — și tătuța Iolampie nu voia să moară... hulubul de lemn de pe creasta casei lui bătrâne parcă-și desfăcuse aripile, țintea cu ochii lui de cuie zările și-l aștepta...

Dar cine să fie, oare, umbra care s'a ridicat deodată din omăt? Iapa sforăi a lup și-a dușman, cerca să se ridice în două picioare și tătuța Iolampie auzi un glas :

— *Bruder... Bruder... Bruder...*

— Ce vrei măi? Feri la o parte...

— *Bruder... Bruder... Bruder...*

s'auzi tar glasul și Codău înțelese că neamțul plânge... poate-i rănit de moarte... cum să-l lase? Se plecă în șea, apucă o mână udă de ceva cald, poate de sânge. Încă un salt bun, neamțul izbuti să-și pună un picior

în scară — încă un salt și încă unul și iată-l încălecat la spatele tătuței Iolampie — iapa, e adevărat, cu atâta greutate, nu se mai putu întinde galopului dar mergea într'un pas repede, vecin cu fuga. Neamțul răsuflea grăbit, uneori parcă șuiera din gât, tușea, se lipea mai tare de Codău, cerca să-l cuprindă, i s'apuca de centură, bolborosind într'una :

— *Bruder... Bruder... Bruder...*

— Lasă... taci... îi bine... îi răsunse la o vreme Codău, cu inima înmuiată până la lacrimi. Toți, oameni suntem, măi șfabule... Și tu ai copii acasă... ai copii... te-asteaptă... nu?

— *Ja, Bruder... ja,* răspunse neamțul și Codău se gândi cât de îngrozitor îi și războiul...

Poate omul din spatele lui îi un om bun, are copii bucălați... o casă cu hulub de lemn pe creastă... A turbat Hitler, și-a vărsat balele asupra țării lui întregi, a turbat toată țara... s'a repezit să muște tot globul pământului... Dar poate omul din spatele lui nici nu-i atins de balele turbei. Va fi fost luat și el cu ordin de chemare, dus să moară în câmpii străine, în valea monștrilor. Că neamțul acela scăpase din valea monștrilor, nu mai era nicio îndoială. Puțea a benzină, puțea a ars... de bună samă sărise din turela vreunui tanc aprins. În mintea lui Codău toate se'nvălmășeau, și doamne: de ce l-a cuprins deodată o spaimă așa de mare? Calul ostenise, abia mergea, sforăia greu. Așa, cu atâta greutate, ar mai fi putut răzbi câțiva kilometri cel mult, deci, unul din cei doi oameni trebuia să coboare... Cum să-l roage, cum să-l lămurească tătuța Iolampie pe neamț că l-a dus destul, că iapa nu mai poate merge cu amândoi? Neamțul îl ținea tot mai strâns și Codău simțea că parcă are în spate o uriașă broască țestoasă. Se cutremură. Neamțul se'nclăștă de el mai bine — deodată își desprinse o mână, se plecă spre ciubotă... „Moartea mea!” se'ngrozi Codău, simțind în spate o izbitoră puternică, o lamă de cuțit îi sgârâie spinarea — sări de

pe cal, se rostogoli, neamțul se rostogoli peste dânsul — și Codău, răstignit cu fața'n sus sub genunchii dușmanului, mai zări un obraz patrat, o bărbie lată — un pumn repezind cuțitul spre pieptul lui.

— Vai... dece? izbuti să strige, în vreme ce neamțul încăleacă, se pierdu în noapte.

Asta era în apropiere de Doneț, undeva, pe lângă marele drum de scurgere a armatelor. Și chinuindu-se să-și borască sufletul, tătuța lolampie Codău suduia de precistă și dumnezeoaică, auzea infanteriile cum se scurg. Comenzi răstite, suduituri scârnave, gemete și vaiete, toate s'amestecau, și din acel amestec se desprinse deodată, ca un fir de aur într'o vale a eternităților, goarna cornistului dela a opta mitraliere... Firul de aur creștea, se întindea din străfun-

dul văii până'n niște văzduhuri de cristal, sunând cântecul atât de mult văsat al Eliberării.

— Zi-i... zi-i... Toadere... zi-i încet... vreau să dorm... spuse cu blândețe tătuța lolampie, și aurul goarnei se încălzi, se îndulci.

Se vedea acasă, în pat. Pazuna îl învelea cu un mindir roșu ca sângele, soba duduia, hulubul de lemn coborîse din țintele de pe casă, s'așezase la o ferestruică și-l privea cum adoarme... La ferestruica aceea veniseră și zorile, parcă picurând din niște viori molcome.

Pazuna umbla în vârful picioarelor, să nu sperie hulubul, zorile și somnul bun al bărbatului. În răstimpuri smiorcăia a plâns, dar așa-s femeile!

Astfel a murit majurul lolampie Codău, cel cu precista și dumnezeoaica.

XVI

În sfârșit, caii dela cheson se opriră locului, cu copitele pline de sânge, se lăsară pe pânțele, răsuflând greu și gemând. Tunarul căzuse sub roți, acum trei noți, rămăsese cine știe unde, cu capul tăiat. Vieru sări jos, porni la fugă, spre casa singuratică tipărită pe-un amurg turbure. Bubuitul tunurilor creștea, din toate părțile zărilor creștea. De-acolo, din fumuriu, se scurgea, cât ținea linia pământului, un amestec de oameni, cai, tunuri, vite, camioane, tancuri, automobile, căruțe, chesoane, grăbind înapoi la Rostov, grăbind de-acolo mai departe, înapoi spre Vest, cât mai repede înapoi spre Vest.

Vieru grăbi, dar roșătura cismelor îl făcea să se oprească locului, să-și potrivească rămășița de obială deasupra mâncăturii de carne vie. Când își dădu sama că nu mai poate merge, că n'ar mai putea ajunge la scursura de pe linia pământului, se îndreptă spre casa singuratică.

Ușa era zăvorâtă pe dinătru. Își trase cisma, rămase în emenit.

Înăuntru, niște glasuri bărbătești fredonau o melodie de prohod. Un glas adânc, de bas, cânta în nemțește niște cuvinte despre istoria unui pirat mort în ariile întunecate ale mărilor. Ceilalți nouă piraiți, frații lui de corabie, l-au pus într'o ladă, au bătut capacul în ținte. Apoi, pe lada mortului au pus o sticlă cu rom...

Basul tăcu, alte glasuri cântară adânc refrenul:

„A-hom... a-hom... a-hom...”

Și zece erau pe lada mortului și-o sticlă cu rom,

A-hom... a-hom... a-hom...”

Un glas vâjii ca vijelia, altul suna grav ca un clopot de moarte, al treilea scotea un hohot de plâns, acompaniind refrenul:

„A-hom... a-hom... a-hom...”

Bubuitul tunurilor creștea, s'auzeau suierele obuzelor. Vieru își lipi un ochi de crăpătura ușii, zări o ladă

acoperită cu negru, pe ladă o lumânare și lângă lumânare o sticlă neagră pe care o apucau pe rând niște mâni și cântecul piratului mort iar începu ; totul se petrecea într'o liniște de îngropăciune, niciun glas nu striga, nu se înălța prea tare :

„Și zece erau pe lada mortului și-o sticlă cu rom,

A-hom... a-hom... a-hom...“

Dar obuzele s'apropiu, el ciocăni în ușa, izbi cu pumnul, nimeni nu se întrerupse din cântec și Vieru o luă la fugă către viermăriile de pe linia pământului.

Înainte de a se face una cu acel șuvoi de oameni, tunuri, vite, camioane, stătu o clipă în cumpănă. Făcu un pas, se trezi cot la cot cu niște infanteriști care mergeau dormind. Nu s'auzeau glasuri. Oamenii mășăluiau cu capetele în pământ, cu gurile mute ; caii făceau pași rari, privind în pământ. Camioanele duceau încet parcă să nu le audă artileria care bătea din urmă.

Când un camion se izbea de altul, nu suduia nimeni, nu răcnea nimeni. Nici vitele rătăcite printre oameni nu mugeau. Juncile mergeau repede, boii albi pășeau rar, tancurile treceau printre vite ca niște bivoli umiliți, stropiți de glod. Apoi, din urmă s'auzi un gemăt de spaimă. O escadrilă neagră trecu repede în lungul puhoiului, ajunse pân'la capătul lui, se întoarse aruncând bombe, avioanele de vânătoare răpăiau din mitraliere, coborâte pân' deasupra oamenilor. Abia atunci liniștea se sparse în niște răcnete înspăimântătoare, vitele mugeau, tancurile scrășneau, camioanele claxonau izbindu-se unele în altele, și când din urmă veni știrea că-i ajung tancurile sovietice, îi cuprinse pe toți o fugă nebunie. Se nădeau, se doborau, se călcau în picioare om pe om, tancurile călăreau alte tancuri, repezeau din cale camioane, pârâiau oasele zdrobite ale vitelor, împreună cu oasele și cu craniile oamenilor. Ger-

mani, români, italieni își făceau cale cu baionetele.

Dar, dece oare puhoiul nu mai curgea ? Incremeni o clipită, apoi cei din cap se întoarseră spre cei ce fugeau din urmă, se izbiră, unii de alții, vite, oameni, tancuri, camioane. Drumul trecea printre două dealuri abrupte, nicio puțință de revărsare... În față se arătase o centură de tancuri împroșcând foc din tunuri și din mitraliere ; din urmă îi îndesa altă centură de tancuri ; se răspândiră repede într'o vale îngustă, rotundă, ca într'un cazan al iadului. Acolo ; camioanele călcau peste oamenii tranșiți la pământ, călcau ca peste niște poduri vii, gonind jur împrejurul cazanului, zdrobindu-se unele pe altele. Apoi, pe când atâtea camioane ardeau, pe când bombele de sus și obuzele tancurilor umplură valea cu niște păduri de foc haotice, s'arată pe zare o lună albă având pe față niște plete de negură încălțită. Arăta ca un cap tăiat, parcă rânjind la forfotul din cazanul iadului. Acolo, după ce avioanele se făcură nevăzute, după ce tancurile scrășneau departe în noapte, se întinsese un foc năpraznic, ardeau camioanele cu soldați morți la volane, ardeau tanchiștii în adâncul turelelor, totul puțea a carne arsă. Motoare răsturnate pe-o parte sau cu roțile'n sus, horcăiau, se smuceau, lângă ele horcăiau oameni răsturnați pe-o parte sau cu fața'n sus. Cai îngroziți, strânși din trup, își ciuleau urechile spre horcăitul oamenilor și al motoarelor.

Cei scăpați de-acolo erau trei. Cum ajunseră pe buza cazanului se opriră tustrei, își duseră mâinile la ochi. În fața lor, departe, parcă ardea cerul, parcă ardea pământul. Prin limbile focului se zăreau niște zidării negre, bubuiiau obuzele, avioanele sunau în văzduh, forfoteau, bombele șuierau, zidăriile negre se prăbușeau, ființe omenești alergau prin flăcări, parcă s'auzea un neîntrerupt răcnet de spaimă, încât unul din cei trei întrebă :

— Incotro ?

Vieru răspuse :

— Trebuie : s'o ținem spre Nord. Poate ne-om putea strecura prin liniile rușilor...

Fără cuvânt, porniră tustrei, mer-seră tăcuți unul după altul, cu capetele în pământ, cu brațele cruciș pe piept vârîte adânc în măneci. După câțiva kilometri, Vieru cunoscă că bate înapoi drumul străbătut de cu sară, cunoscă lucrul acesta după casa singuratică. Ceilalți doi rămăseseră în urmă, unul tușea, pe semne era spart în plămân. Al doilea se'ndoi dela jumătate, spunând cu glas liniștit :

— Eu am știut... am simțit... de cum ne-au înfundat la cotul Donului.

— Pe dracu... îi răspuse întâiul, printre tuse. Eu am știut că pierdem, încă din vara lui '41... Unde-i al treilea ? Parcă se vede o casă...

Porniră sprijinindu-se unul pe altul, se opriră în pragul ușii. Incăperea puțea crunt a rom, parcă aveau la picioare o baltă cu boritură de rom. S'aprinse o brichetă, îl cunoscură pe Vieru. Văzură o ladă neagră, pe ladă o sticlă neagră răsturnată picurând rom. Se lăsară amândoi la pământ, într'un colț și Vieru înțelese că trag de moarte amândoi. Lovi cu piciorul o sticlă, o ridică, era plină ; îi sdrobi gâtul și-o duse la gură, supse cu des-nădejde, tăindu-și buzele, supse des-nădăjduit rom amestecat cu sânge și se'ntinse pe lada mortului. În timp ce creierii i se'nnegurau, auzea basul adânc istorisind moartea piratului :

„...și zece erau pe lada mortului și o sticlă cu rom“.

Văjiiia vijelia, un clopot suna a mort, cineva plângea în hohote, după piratul al zecelea :

„A-hom... a-hom... a-hom...“

— Oh, ce să fac ? Cum să scap ? gemu Vieru și se părea că un glas îi răspunde din vijelie :

— Vezi... unul din germani și-a lăsat aici centura... anin-o la grindă; spânzură-te !

— Nu ! Asta nu ! se'ngrozi Vieru și astfel, toată noaptea stătu ghemuit pe lada mortului.

Se făcea că venise la dânsul o femeie din Herța, una cu un copil în brațe — și avea părul muced, buzele muced, era toată mucedă și amirosea a pământ. Ca să nu i se vadă fața, își trăsesse broboada dintr'o latură. Copilul din brațele ei era putred tot, părea un maldăr de mucegai; prin părul capului îi umbla un păianjen...

— Vezi... domnule locotenent, noi am mucezit, printre alții o sută, după zidul morii... Stăm în groapa umedă de mai bine de-un an... Am venit să-mi faci un bine... dă-mi înapoi medalionul de aur pentru care m'ai omorât ! Dă-mi-l, căci de câteori vreau să ies afară din groapă, îmi iese înainte un păianjen și mă oprește :

— „... nu poți să ieși, pân' nu-mi dai medalionul pe care-l aveai la gât când te-au ucis !“ Fie-ți milă, dă-mi-l, domnule locotenent, ca să-mi pot ține copilul la lumina soarelui, pe-o pajiște ! Uită-te : copilul meu, în loc de inimă are doi păianjeni... în craniul lui și-au făcut păianjenii cuib... Locotente, dă-mi înapoi medalionul !

Și astfel Vieru părăsi casa singuratică încă înainte de a se face ziuă, arzând într'o cumplită febră. Abia-î țineau picioarele roase de cisme și el se sprijini într'un băț. Năvălit de barbă, scofâlcit, părea un bătrân, un cerșetor îmbrăcat în niște sdrențe soldățești, încât niciun post de santinelă nu-l opri când ajunsese la Doneț. Abia după aceea își spuse : „...am să mă strecur, de-ar fi să mă subțiez cât râma ! Blestemat să fiu de nu voi izbuti să mă strecur și'ntre bolșevici, de-ar fi să stăpânească ei țara ! Oare nu spune porunca gărzii să ne strecurăm oriunde, oricum... și să submi-năm totul ?“

În ochii arși de frig îi sticli un zâmbet. Urcă într'un tren cu soldați.

La Rostov, și încă din întâia zi de drum, prinse a grăi cu două înțeleșuri, despre lumea nedreaptă de azi... despre o lume mai bună, de mâine, intrată în domnia dreaptă a mulțimii.

— Grăiești bine... îi spuse un soldat, oftând, și Vieru își aprinse ochii cruciși într'un zâmbet sticlos.

„Merge bine... merge! se socoti el și-și frecă mâinile de bucurie. Lasă... am să-i duc... am să-i înfierbânt“...

De-l va învinovăți cineva, cândva, îl va stupi între ochi...

Femeia din Herța i se scufundă în mâlul turbure din străfundul conștiinței.

XVII

La Doneț, germanii se hotăriseră să oprească fuga, cu orice preț, să refacă unitățile, să le împingă spre Stalingradul încercuit.

Acolo, la Stalingrad, se aflau strânși în cleștele sovietic 330.000 de cotropitori fără nicio putință de scăpare. Generalul-colonel Paulus respinsese ultimatumul, armatele Donului porniră asaltul.

Tot mai dese erau coloanele de fugari, drumurile și drumușoarele nu mai încăpeau. La Doneț, linii de santinele somau de trei ori fugarii, trăgeau în plin, în ofițeri și soldați.

În spatele unui comandament se afla locul de execuție. Pe-o podișcă de camion era un scăueș cu trei picioare. Sus, deasupra scăueșului, atârna o funie cu juvăț și un bavarez voinic, suflecat până peste coate, tocmai ungea funia aceea cu săpun. În răstimpuri s'apuca de ea cu amândouă mâinile, o smucea, încercându-i tăria, o ungea iar cu săpun. Când se pleca spre scăueș să și-l mute din cale, juvățul îi atingea ceafa, el sărea la o parte, râdea prost cu o gură largă.

Judecarea maiorului Rozmarin fusese foarte scurtă. Întruna, judecătorii l-au întrebat unde-i batalionul, dece-a lăsat trupa să dezerteze. El, aproape nebun, arăta departe, spunea cum colonelul a fugit din întâia zi, cum rătăcise singur, prin viscole, hămesit de foame.

Dar nu asta era vina cea mare a lui Rozmarin. Omorise șase ofițeri germani. Cum a fost? „Ce rost mai are să spun cum a fost?“ se întrebă el. Cum să fi fost? Într'o zi, după ce

dărdăise de frig într'o groapă de obuz, lângă un mort, cu capul tăiat, porni iar spre linia pământului. Văzu niște camioane în fugă, își adună ultimele puteri; în câteva ceasuri era la drum. A sărit și s'a înșfăcat de-un camion cu germani. Striga la ei să-l ajute să urce. Ei, înveliți în cojoace, parcă nici nu-l vedeau. Se smucia, se frământa, se aburca din toată puterea. La un salt al camionului, căzu, se ridică repede, iar se'nclăștă, asta era la un deal. Plângea de desna-dejde:

— *Kameraden... Kameraden... Kameraden...*

Un german rânji, învelindu-se mai bine sub cojoc. Și cum Rozmarin nu mai tăcea din gură și cum se tot sbătea să urce, germanul se ridică, îl izbi cu cisma peste gură, îi sdrobi buzele; la a doua lovitură văzu roșu înaintea ochilor, simțea că i se făcuseră măselele grăunțe; lovitura a treia îi sdrobi degetele dela mâna dreaptă, se desprinse de camion, căzu. Apucă din șanț o grenadă, o defensivă grea, o desșurubă cu unghiile sdrobite — mai apoi l-a asurzit o explozie — a rupt-o la fugă — nu știe ce-a mai urmat.

L-au prins la Doneț, într'o dimineață, la trierea fugariilor.

— Ai omorât șase ofițeri de-ai noștri, porcule! răzni la el un colonel german, svârlindu-și brațul spre geam, arătându-i spânzurătoarea..

Rozmarin o privi cu coada ochiului, vru să-și ducă mâna dreaptă la grumaz, dar amândouă mâinile îi erau legate la spate. Iși scoase pieptul,

se'ntoarse de-a-binelea spre spânzurătoare, o privi lung, o sfidă. Podișca era goală, ștreangul se legăna în vânt deasupra scăueșului.

Bubuitul tunurilor s'auzea tot mai aproape, uneori geamurile zăngăneau; cu un semn, colonelul arătă că judecata s'a sfârșit, să vie alții...

Escorta făcu un stânga'mprejur apăsat, arătă osânditului să pornească. Atunci ușa se deschise și Rozmarin rămase locului, clipi mult din ochi, clătină din cap, față'n față cu un soldat aspru care tocmai pășea pragul.

— Maior Rozmarin... domniule maior... spuse soldatul, cu un glas cutremurat.

— Sergent Buză... pentru numele lui Dumnezeu... tu ești ?

— Da, domnule maior... da, maior Rozmarin. Dar nu-mi pare rău...

Făcură câte-un pas, se opriră piept în piept, își amestecară răsufletele fierbinți :

— Maior Rozmarin... ești alb la față... de ce te judecă ? Cine ți-a sdorbit gura, maior Rozmarin ? Erai cel mai omenos ofițer din I infanterie...

Rozmarin își scăpă capul în piept, i se cutremurată umerii :

— Lasă-mă, sergent Buză... Lasă-mă...

— Maior Rozmarin... s'auzim de bine... Erai frumos, bun și tânăr ! Dece ? Dece te judecă ? Dece ?

Și sergentul Buză fu repezit până'n fața colonelului. Se opri izbindu-și cismele într'o poziție de drepti, aspră :

— Sunt sergentul Buză Trofim și n'am de-ascuns nimic, știu c'o să-mi îmbrobodiți gâtul, dar nu-mi pare rău !...

Il întrerupse grefierul, acoperindu-i glasul cu glasul lui aspru, cetind repede filele dosarului.

— „...numitul, având sub comanda sa peste trei sute de oameni, resturile regimentului românesc I infanterie, în noaptea de 3 spre 4 a ajuns într'un sat care se afla în mâna partizanilor. Chiar din marginea satului a știut că acolo se află inamic, deci avea puțința de a se retrage. Sergentul Buză

s'a predat cu toată unitatea, în mâinile civililor, predându-le armele și muniția, întărind astfel inamicul. Regimentul de infanterie german nr. 603, în retragere spre Vest, a nimerit în satul acela din pricina viscolului puternic. Avangarda a dat de niște case pustii, a trimis vorbă regimentului oprit pe deal că poate să coboare să petreacă noaptea acolo. Deci amintitul regiment s'a cantonat prin case, lăsând la porți și la răscrucile drumurilor gărzi puternice...“

Glasul grefierului scrâșnea, cu cât intra mai adânc în cetirea întâmplării. Colonelul și ceilalți judecători se uitară strâmb la sergentul Buză, afară tunurile bubuiau, în văzduh țâcăneau mitralierele avioanelor de vânătoare.

...După ce-au pus la porți și la răscrucii gărzi puternice, germanii s'au întins somnului, aprinseseră focuri în sobe, cea mai mare parte din ei se desbrăcaseră până la cămașă, se decălțaseră, armele și le aruncaseră prin ungherele caselor, și astfel întregul regiment german 603 căzu într'un somn adânc...

În plin miezul nopții, gărzile fură ucise, dar nu s'a auzit niciun bubuit de armă, totul se petrecu într'o tăcere înfricoșătoare. Ca din pământ, se arătară ca la trei sute de oameni, încinși cu cartușierele peste cojoace mari, cu cușme flocoase; erau bărbați, mai mult bătrâni; printre ei se aflau flăcăi cu obrazuri albe, înarmați până'n dinți, și astfel se arătau în ușile caselor, svârleau grenade pe geam, puneau mitralierele pe praguri și mitralierele scrâșneau spre germanii buimaci de somn, secerându-i în întunericul încăperilor.

Numai în cămăși și desculți, cârduri săreau afară pe geamuri, în omăt, nimereau în gura altor mitraliere, îi sfârtecau alte grenade, în vreme ce satul lua foc din toate părțile. Drumurile erau pline de răcnete, cai speriați se repezeau în garduri, se ghemuiau de groază pe după arbori. Unele grupuri germane trăgeau cu mitralierele pe ferestre, dar îndată

focul lor tăcea, baionetele îi atacau pe la spate, pe semne îi păleau oameni coborâți de prin podurile caselor ori ieșiți din gurile nevăzute ale pivnițelor.

Unii se svârleau pe cai, așa în cămăși, și'n izmene — păreau pe sub flacări fantasma albe, — se svârleau spre ieșirile satului, dar la toate ieșirile îi așteptau automatele'n bătaie, caii se prăbușeau împușcați în piept sau cu picioarele zdrobite.

Un grup german se întărise bine în partea de Miazănoapte a satului; răsturnaseră căruțele, îngrămădiseră butuci, lemne de tot felul, durând baricade, punând în bătaie brandurile și toate armele automate, către un loc gol luminat ca ziua de puterile flăcărilor; dintr'acolo trebuia să vină detașamentul de partizani; la spatele baricadelor se'ntindea câmpul, viscolul, noaptea neagră. Puștile bufneau neîntrerupt, brandurile urlau, mitralierele hohoteau din ce în ce mai repede, parcă niște fiare mestecau benzile de cartușe, scăpărând din măsele de oțel. În față s'arătau din clipă'n clipă niște oameni în cojoace, trăgând focuri spre baricade. Astfel, germanii se lăsară înșelați de focurile răzleje. Grosul detașamentului de partizani părăsise satul pe două coloane, se repeziră în spatele germanilor din toate părțile deodată, trăgând din toate armele, și resturile regimentului 603 săriră spre locul viran, se treziră în niște rafale, căzură mai toți sub ciubotele mari ale țaranilor...

Grefierul se opri, răsufla greu, reîncepu, dar iar se întrerupse, căci ochii îi fugeau pe geam afară. Ochii tuturor a fugeau acum pe geam afară. În încăpere se statornici o liniște așa de mare, încât s'auziră pașii lui Rozmarin urcând treptele pe podișcă. Bavarezul cel suflecat își trecu funia prin mâni să vadă de-i unsă bine, îi mai cercă țaria odată, trecu juvățul în grumazul osânditului. Acesta, stând țapăn pe scăueș, întâi își feri capul.

Apoi, toți ochii din încăpere fugiră în jos. Podișca scârțâia, lemnul spân-

zurătorii scârțâia, picioarele maiorului Rozmarin mestecau aerul, îl mestecau ca'ntr'o neînchipuită fugă prin văzduh.

— *Weiter! Weiter!* se stropși colonelul la grefier, bătând cu pumnul în masă așa de tare, încât clopoțelul sări dela locul lui într'un clinchet.

— *...când a ajuns acolo, divizia blindată 202...* reîncepu grefierul, dar iar se'ntrerupse, uitându-se la sergentul Buză ai cărui ochi se holbaseră peste măsură privind peste umeri cum se sbat prin aer cismele negre ale maiorului Rozmarin. Nimeni n'ar putea spune dacă s'a auzit horcăitul spânzuratului, ori dacă horcăia sergentul care-i și sbătea mâinile la spate, vrând să și le ducă la grumaz numaidecât. La urmă, își înfipse bărbia în piept — toți din încăpere își strânseră bărbiile în piept — colonelul, după ce-și dădu drumul nodului dela cravată, — făcu semn unei escorte să tragă pe geam perdeaua neagră. Trecuseră câteva minute nespuse de lungi și podișca tot mai scârțâia afară...

— *...când a ajuns acolo divizia blindată 202, țaranii ruși intraseră c'ân pământ... sergentul Buză a fost prins pe când lupta corp la corp cu un ofițer german...*"

— Gata... făcu semn colonelului și sergentul Buză întrebă aiurind:

— spre Est sau spre Vest?

Porni împins de escortă, se opri în fața geamului, ascultând... și oare dece nu mai scârțâia podișca? Nu se putu stăpâni, feri cu bărbia la o parte colțul perdelei, zări ștreangul; soldatul suflecat sta pe scăueș, aprinzându-și o țigară.

"Mai apoi, auzind scârțâitul ușii, călăul svârli țigara. Sergentul Buză umbla cu ochii după maiorul Rozmarin; îl zări într'o căruță, la cinci pași, culcat cu capul pe-o parte. Lângă el mai era un loc. Și pentrucă îndrăznețul comandant al regimentului 1 de infanterie era neînchipuit de trudit și voia să se culce mai repede, își închise ochii strâns-strâns și urcă treptele în fugă.

I

După năprazna dela Stalingrad, se vesti lumii o primăvară timpurie. Gerul Bobotezei crăpă într'o noapte până'n rărunchii lui de cremene.

Intr'o dimineață soarele răsări răsărind deasupra zărilor, câmpiile prinseră a aburi până'n depărtări, spre cristalul adânc al văzduhului. In sate, streășinile prinseră să picure. Sunau, înghițind sloiurile și zăpada, burlanele orașelor. Oamenii încorporau odată cu lumina soarelui încredere nouă în viață, în biruința binelui, lucefierii mari ai nopților le prevesteau primăveri pline de lumină.

Inceputul de an, 1943, era un prag către un veac nou. Poarta aceluia veac era bătută în boldurii lucefierilor: Oamenii păseau răsărind, râdeau unii spre alții, râdeau soarelui.

Ulițele satelor se umplură de viață. Printre copiii care trimiteau văzduhului chiote, umblau găștele albe, gâgâind spre văzduh, așteptându-și surorile sălbătice din depărtări și din ere. Vitele mugeau în staule, își întorceau boturile spre grădini și spre câmpuri, adulmecând izul amarului al mugurilor.

Orașele au ieșit în stradă; bărbații răsărind, cu toate că obrații multora sunt ~~sbârceți de arsurile aruncătoarelor de~~ flăcări. Chiar și cei schilodiți de branduri pășesc rar în cărje, unii, ca niște cioturi, fug repede în cărucioare, spre locurile cu mai mult soare, cu mai multă mulțime de oameni.

In fața lui Trei-Ierarhi, invalidul orb și fără amândouă picioarele, nu-și mai înfoaie armonica a jale. Cum a simțit în carnea ochilor scoși potopul de căldură, a început un fel de imn al înălțimilor, un cântec pe care nici-odată nu-l cântase, nu-l știuse, dar pe care și-l bănuise în inimă.

Târgul strălucea în lumina soarelui, sunau burlanele, clocoteau canalele ducând spre albia umflată a Bahluului scursoarea viforului. Chiar și umilita stradă Săulescu se însorise. Grupuri de bărbați și femei urcau dinspre mahalaua Uzinei, urcau repede spre Piața Unirii unde s'amestecau în mulțime, își topeau zâmbetele și glasurile în zâmbetele și glasurile tuturor. Ferestrele și ușile stăteau deschise larg.

Intâi s'a arătat un soldat lung, într'o uniformă albăstrie. Era cu capul gol, cu tunica desfăcută la piept ca după o fugă. Șchiopăta, abia-și țara când un picior când altul, s'așeza jos pe bordura străzii, se odihnea, când se scula să meargă mai departe își încrețea obrazul într'o neînchipuită durere. Părea că nu-și dă sama că'n juru-i forfotesc oameni. Ochii și-i ținea țintiți într'un neant al spaimei. Vulturul de pe tunică i se rosesce, capul trufaș îi era acoperit într'o pată de ulei sau sânge. Porni iar, târindu-și când un picior, când altul. Se vede că ra-

nița îi ustura prea rău umerii, căci după câțiva pași se opri, și-o trase din spate, o descătără-mă, o apucă de colțurile fundului. Deșertă o mască de gaze, un pistol de mâner de os, o bucată de pâne neagră și câteva încercătoare de mitralieră. La urmă căzu un ștergar mototolit, cu pete roșii de sânge. Dându-și deodată samă că-l privește lumea, trase ștergarul cu vârful cismeii, îl apăsă sub cismă până-l făcu una cu glodul. Înșfacă pânea, mușcă din ea, și-o strânse în pumn, porni mai departe cotind spre gară; acolo, în colțul hotelului „Traian“, s'așeză sfârșit, lângă un stâlp, își scapă bărbia în piept, adormind. Pânea îi căzu din pumn, se făcu fărâme în apa uliței.

Apoi prinse a trece rămășița unei unități de artilerie. Niște cai roșii abia târau cele câteva tunuri pline de rugină; pe cele câteva chesoane dormeau, sau poate erau morți, niște soldați bărboși apucați unul de altul. Capetele unora erau spânzurate în jos, încât aproape se izbeau de roțile cu mers strâmb. Opt cai trăgeau un camion albastru care lăsa în urmă duhoare de clorofom, s'auzeau gemete, un obraz alb se uita afară printr'o ferestruică. În urma camionului veneau puzderie de soldați într'un mers grăbit, cu capetele în pământ. După cap, își duceau rămășițele de cisme. În picioare aveau doar niște rămășițe de ciorapi, toți schiopătau, parcă păseau pe niște cioburi de sticle, așa-și încruntau gurile din pas în pas.

Se scurgeau printre cele două maluri ale mulțimii, ca o apă mârșavă, un râu care cotea într'una, o apă care fusese cândva de-un albastru adânc, care avea în ea steme și măreție; acum soarele nu s'oglindea în ea de fel, cum nu s'oglindește într'o apă moartă; nimic nu scliffea; o înnegrise un uragan, o supseseră bulboanele morții, o repeziseră înapoi spre Vest niște vânturi nemaipomenite.

Când trecuseră, în 1941, trecuseră în niște fluvii de oțel, totul scliffea în oțel; pe deasupra sburau vulturii cu

svastică; prin fluvii înnotau, scrâșnind, spre Răsărit crocodili giganti de oțel, mii și răsmii; parcă undeva spre Asfințitul lumii, s'ar fi fost rupt zăgazurile ferului, treceau în fluvii de ler, cutremurând temeliile așezărilor omenești.

Supți de foame, istoviți de-o fugă de mii de kilometri, nemții lui Adolf Hitler n'aveau acum în ochi nimic, erau îndobitociți de cutremurul obuzelor; când câte-o motocicletă pârâia și pocnea, ei se strângeau ca'n repezitura unui vânt, se fereau după ziduri, se trânteau lângă buza trotoarelor; unii țipau, așa cum urlă haita lihnită, în repezitura parului.

Orbul dela Trei-Ierarhi înlemnise cu armonica pe cioturile genunchilor. Nu-și da sama dacă se află cineva în apropierea lui, dar istorisea lepădând bobi de lacrimi din carnea roșie a orbitelor:

— ...ochii îmi erau albaștri... eram înalt și mândru... mama voia să mă duc la învățătură de carte. N'a lăsat-o tata, că zicea că ce-mi trebuie? Am ciobănit sub Ceahlău, acolo m'am știut cu Ileana și tare aș fi vrut s'o iau! Dacă sunat mobilizarea, m'am dus, m'au orbit și mi-au tăiat picioarele, la Dalnic. M'am întors orb și fără picioare. Cum am ajuns în sat la noi, s'a dus mama la Ileana și i-a spus c'am venit. Ileana a țipat de bucurie... o auzeam mai apoi cum îi dupăesc picioarele în fugă prin ogradă. Am simțit-o cum trece pragul tinzii, m'am întors repede cu fața la perete. Ea răsufla în prag și pesemne c'a priceput dintr'odată ce-i cu mine, că a țipat ca străpunsă de cuțit. Numai atât mi-a spus: „Ioane, întoarce-te să te văd“... „Du-te, Ileană... am gemut eu, du-te, nu trebuie să mă vezi niciodată ce-am ajuns...“

Orbul se întrerupse, ascultând mersul miilor de picioare.

— Încotro curge apa asta de oameni? Întrebă el și cineva-i răspunse:

— Trec nemții.. fug înapoi spre Vest...

— Slava domnului! Așa s'ajungă și ei și împăratul lor, cum am ajuns

eu! Că drept grăind, din pricina lor mă aflu așa! Ei m'au împins cu grupa să cuprind o fabrică. Acolo trebuiau granate, aruncătoare de flăcări... Oamenii mei n'aveau nici măcar unitatea de foc. A pierit grupa — eu am rămas ce mă vedeți... Of, Ileană, of! Cum ți-am auzit plânsul prin ogradă! Cum m'am tras jos din pat pe la miezul nopții și m'am târâit afară să nu mă simțească mama, m'am târâit în lumea mea, să nu mă vezi niciodată ce-am ajuns...

Iși apucă armonica, o desfoie scoțând triluri înalte, o ghemui la loc, scoțând gemete, începu apoi un cântec sfâșietor de inimi. Bătea în armonica lui vântul munților, s'auzeau buciurile culmilor. Dulce plângea fluierul ciobanului întrebând cine i-a văzut turma de mioare? Ii răspundea vântul munților și niște urlete...

Orbitele cu carne roșie se munceau să lepede o sărătură grea de lacrimi; nu izbutea și fruntea orbului se muncea, se încrețea; sânul armonicii scoțea acum hohote de plâns.

Soarele strălucea puternic, soldații mergeau dormind. Unul ducea de căpăstru un cal șchiop, îl smucea, îl îndemna; după o vreme de mers se opreau amândoi, omul se rezema cu capul de gâtul calului și amândoi dormeau; îi trezeau alți cai și oameni,

izbindu-i. Din mulțime, niște copii țipau; țipătul lor se topi într'un strigăt lung, repezind spre nemți niște pumni mărunți, niște fețe galbene:

— Dece ne-ați omorît părinții? Întrebau strigătele. Ce v'au făcut părinții noștri de i-ați omorît?

— Voi, ucigașilor, dece ne-ați omorît părinții? Femei plângând în broboade îi repezeau să tacă, le astupau gurile cu mâinile, dar copii se îndârjeau mai tare, strigând:

— Dece? Dece i-ați omorît?

Unul, cu fața galbenă, cu hăinuța repezită în sus de gheb, sări de pe trotoar, s'apucă de tunica unui neamț:

— Dece l-ați omorît pe tata?

Soldații avură o șovăire, se opriră de-a-binelea, ochii hipnotizați li se treziră simțind vecinătatea unei primejdii. Iși repeziră piepturile înainte, își luară armele de după gât, un glas dușmănos răcni o comandă, și din mestecul miilor de picioare se trezi întâi o cadență slabă lipăită din tălpi goale; la comanda a doua, cadența răpăia, lumea se trase mai la o parte într'un murmur lung de blesteme.

Spre sară, ulițele se goliră, obloanele și ușile se închiseră, nemții treceau ca printr'un oraș pustiu. Ici-colo, oameni singuratici îi priveau lung, căpătau în ochi ceva din spaima din ochii nemților.

II

Hanora, sprijinită de domnișoara Suzian, sta ca înlemnită locului, bucuria îi stinsese glasul, îi înecase inima. Palidă, în broboada neagră, sta la colțul străzii de câteva ceasuri și nu-i venea să-și creadă ochilor... Intradevăr, anii de negură se sfârșeau, era întâia zi luminoasă a lumii. Masacrele dela Herța, zilele și nopțile dela Havârna, se scufundau departe, în fața bucuriilor care aveau să vină. Izbucni în plâns. Vedea înaintea timpurilor numai soare și grăe coapte. Retrăi noaptea cu lună din Răchiți. Atunci Gheorghe Măgură, după sfada

cu maică-sa, a luat-o de mână, au pornit amândoi spre gară, pe-o căărăușă. I-a spus cum ar vrea să se desfacă de țarini, să aibă un ogor strâmt, atâta cât îi trebuie. Hanora, îmbujorată sub broboada albă, să-l ajute la secere, la legat snopii, la clăditul clărilor. Doamne! Visul lui Măgură și-al ei se poate împlini în curând... Dar oare unde se află Măgură? O fi pierit în înclăstarea dela Don, sau, într'o noapte, va auzi un ciocănit ușor în geam și bărbatul ostenit de drum i se va arăta în prag... cine știe!

Porniră la vale pe Săulescu; domnișoara Suzian îi ceti gândurile :

— Nu, Hanora, înainte de a ne clădi fericirea personală, vor fi de făcut atâtea!

Tăcu o vreme, reluă :

— Tot tu ai dreptate. De va veni Măgură, veți pune umerii amândoi, vă va fi mai ușor. Eu... cred că am să rămân tot singură... toată viața am să fiu singură. Mi-am făcut din singurătate o băutură, mă iau cu ea, mi-i bine. Cum îmi lipsește singurătatea, nu mai sunt eu, nu mă cunosc... Eh, îmi va fi foarte greu! Și tu, Hanora, faci parte din singurătatea mea. Ce-am să mă fac când va trebui să te duci?

Cotiră la numărul 19 și înainte de a intra în casă, mai ascultară o vreme scurgerea fugurilor. Bucuria era prea mare, se făcea una cu soarele care înroșise depărtările amurgului, se făcea una cu toată viața lumii; gândurile despre ele căzură într'un adânc negru și rămase la fața conștiinței numai soarele bogat din ziua aceea.

Tăcură multă vreme. Stingând lumina, domnișoara Suzian spuse :

— Tu, Hanora, ai de răzbunat sângele părinților. Trebuie să devii o luptătoare... încă mai este vreme. Iată de ce-ți spuneam pe stradă că n'avem dreptul să ne gândim la fericirea personală... Te-ar chinui conștiința, dacă te-ai ghemui în fericirea ta. Morții din Herța te-ar dojeni... Eu?...

Și domnișoara Suzian gândi adânc ce curs și-ar putea da vieții.

Deodată, din brațele reginei Vaști, îi făcu semn și-i zâmbi fetița aurie. Văzu un convoi în straie vărgate poposind pe malul Nistrului. Jandarmii stau de o parte, trag din țigări. Sosește în galop un călăreț. Un jandarm citește un ordin, se scoală toți, căduesc nebunii, îi strâng la un loc. S'aud bufniturile puștilor... Fetița aurie se sbate în brațele reginei Vaști. Intâi își ghemuește fața și tot aurul părului la sânul reginei, după aceea se'ntoarce, face cu mânuțele semne desnădăjduite. Un glonț, îi străbate

obrazul; pe rochiță, în dreptul inimii, îi răsare o floare roșie de bujor.

Deasupra măcelului se ridică statura în uniformă neagră a maiorului Firicel. Domnul Andriuță își șterge bala scursă pân'pe lavalieră și râde. Bala curge iar, i se scurge pe morți... Stau ca doi corbi, așteptând să coboare mai degrabă întunericul.

— Oh, doamne!... oftă domnișoara Suzian.

Fetița aurie parcă se sculase dintre morți, fugind, mișcându-și repede picioarele albe. Jandarmii o pierduseră din ochi, suduiau, o căutau prin adânciturile malului, scormoneau tufilele cu vârful baionetelor. În urma lor umbla repede maiorul Firicel, suduind și scrâșnind din măsele, dând ordin s'o găsească numaidecât, s'o împuște. Fata reginei Vaști se ascusesse după un hat, într'un culcuș al iepurilor sălbatici. Iepuroaica se dădu la o parte, îi făcu loc, apoi scormoni cu picioarele și-o înveli toată în niște pelin. Părea că jandarmii se săturaseră de umblat; se strânseseră când pe malul fluviului, ascultând cum horcăe un împușcat și ascultând cum alt împușcat se sbate în apă... Singur, în uniformă neagră, umbla pe câmp, cu pași largi, maiorul.

Deodată, lângă un hat, zări în niște tufe de pelin un picioruș alb... Scoase un hohot de râs, se plecă, apucă fetița aurie de după cap și, fiindcă ea se sbătea și țipa, îi înfundă o batistă în gură, și-o ghemui la subțioară sub palton. Porni cu pași largi, spre fluviu.

— Boilor, atâția mărțani nu pot găsi un țânc! Iată-l.

Își feri poala paltonului la o parte, se văzură sbătându-se picioarele albe ale fetiței.

— Eu... nici cu glonț de aur n'o pușc... rosti un soldat.

— Eu n'o pușc chiar de mi-ar da foc la casă... răspunse altul.

— Și eu... răspunse al treilea, n'o pușc, de mi-ar fi opărit pruncii...

— Lăsați gura... nici nu v'o dau vouă! Pe fata reginei Vaști am s'oucid eu... eu am găsit-o...

Ii dădu drumul dela subțioară, fata reginei Vaști o luă la fugă. Se făcuse

întuneric deplin, nu se vedeau decât piciorușele albe desfăcându-se repede în fugă. Maiorul își smuci pistolul, ochii piciorușele, trase toate gloanțele din pistol; la douăzeci de pași, în întuneric, încremenise o pată albă... Jandarmii porniră înapoi, în urma lor mergea maiorul. Răsări luna. Fetița aurie se sbătea într'o baltă de sânge, se chinuia să se ridice, piciorușele îi erau sdrobite. „Și mă mai întreb despre cursul vieții mele... mă plâng de singurătate... se dojeni domnișoara Suzian. Sunt atâția monștri de pedepsit... trebuie să-mi fac din cuvânt pumnal și sabie!“... Se văzu într'o sală de judecată, la tribuna acuzării. Pe rând sunt aduși între baionete, ucigașii... Maiorul își caută grumazul... domnului Andriuță i s'au uscat grăsimile de pe gât, lavaliera îi atârână la o parte.

— În numele omenirii... vă acuz! strigă spre ei domnișoara Suzian. Vă acuz de următoarele monstruoziități...

Istorisește sălii drama fetiții aurii. Sala întâi plânge apoi gurile și ochii se'ncruntă. Urmează, în lanțuri, ucigașii celor paisprezece mi... 29 Iunie...

Avocata se ridică, făcu lumină.

Ochii îi erau subțiați de ură, în creierii îi mai sunau cuvintele: „In numele omenirii... vă acuz!“ Ar fi vrut ca istoria să se scurteze, judecata să înceapă chiar de mâne. La gândul că războiul mai poate dura mult, un gol rece i se făcu în inimă. „Ce voi face pân'atunci, doamne?“

Hanora ofta prin somn, gemea. Iși deschise larg genele, privi mirată cum prietena ei stă într'o hotărîre de piatră. Era gata ca de un drum lung, plin de primejdii. Toată făptura ei era gata de drum. Ii lipsea bățul de călătorie, legătura cu câteva lucruri.

— M'am hotărît... îi răspunse domnișoara Suzian privirilor. Măne-l chemăm pe Bart... Drumul va fi greu, plin de spini... Amândouă, Hanora...

— Amândouă...

Iși apucară mânilor, tăcură mult, privindu-se drept în luminile ochilor. Și'n adâncul luminii ochilor dădeau niște fulgere verzui energiile deslănțuite în amândouă. De mâne chiar, energiile amândurora vor purta una din roțițele aceluï ornic gigantic și ascuns, care-și mișca arătătoarele cu încetineala munților, dar neconținut, către ceasul 12 al istoriei...

III

Minunată-i iarna acolo, pe valea râului! Tot cuprinsul arată ca o grădină albă, de sus, dela pădurile Pătrăuțului până departe, la Vorona. Dealuri se'ntind la Asfințit, acoperite de codri vechi. Fumurile satelor urcă drepte, crivățul rareori se abate, scăpat din ferecăturile Fundoaiei. La Miezul Noptii, departe, să văd munții ca niște umbre.

Drumul împărătesc iese din Udești, apucă spre Miazăzi, printre plopi vojnici. Cotește la Picioarul Bérzei, atinge șesul de sub Lazuri, cotește iar, la o fântâniță cu cruce, și intră în Poieni. Acolo un vânt mare bate în sălcii.

Popa Tăviță își strânse mai bine șuba la piept, dădu bici calului, îl făcu

fariseu, îl sudui de duh, coti spre Udești, îi mai dădu încă un bici căci departe, pe umbrele Pătrăuțului, venea sara.

Avusese la Poeni o îngropăciune, murise o lepădătură de copil; de bună samă i se dăduse un ban sleit, o monetă plină de lip, să-ți verși ochii... „Hei popie, popie! oftă el, și-a secat pulpa! Tățele tale nu mai au lapte dulce... Mor numai babornite, numai copii... Cu ce mă aleg eu? Altceva-i când mor bărbați: de acolo te poți alege cu vreun ștergar de fuior, ori cu vreun colac.“

În asfințitul rumen se înălțau fumurile depărtării. Sania șuera lin. Popa gândea la îngropăciunile bărbaților. Acum ei piereau în câmpuri în-

ghețate. Piereau cu miile, îi adunau groparii, îi puneau stive în gropi comune. Văzu stive de trupuri, gândi cum i-a luat războiul tot rostul popiei: ani mulți nu va mai avea îngropăciuni mari, nu va mai câștiga o lețcaie, pân'nu va crește alt rând de prunci, în bărbați mândri... „Mai bine mă făceam hoț de cai...“, gândi popa mai departe și purpura depărtărilor se strângea într'un sânge putred. „Iată... frații mei, de pildă, au rămas la vadul lor, au ajuns chiaburi, cu negustoria lor de noapte... E-așa de ușor! Ademenеști herghelia, schimbi cu cârmăz petele albe ale iepelor, nici dracul nu le mai cunoaște! In câțiva ani îți ridici casa!... cumperi ogoarele din sprânceană satului... Dar popia... îți tocești mintea de pomană!“

Dădu calului un bici țapăn, căci noaptea-i ieșea înainte, i se furișă în cale din păduri, cobora printre dealuri, creșteau în niște nourii mari umbrele Pătrăuțului.

— Aleargă... fugi... aleargă... duhul mâne-ta de fariseu! sudui popa și mai unse spinarea calului cu un bici țapăn. Aleargă, fariseu potcovit! Că ce-am câștigat eu azi, să aibă dușmanii! Nicio gură de fân nu-ți pot cumpăra cu banul mortului!

Dar ce umbră să-i fi ieșit în drum? Lup nu poate fi... n'o fi vr'un dușman, vr'un calic care-l pândește la întoarcere? Era o mogâldeață cu bâta'n mână. Struni scurt, calul se ridică în două picioare sforăind în draci.

— Cine ești... ce vrei, măi? răcni popa, și drumețul îi răspunse în niște mormăituri abia înțelese:

— Fii bun... îndură-te... Sunt cu picioarele înghețate... Am înghețat la Don... Ia-mă în sanie.

— Așa... ai înghețat... unde? La Don? Apoi eu te-am trimis acolo, măi? Feri din drumul calului că te ard... te ard... să mă pomenești câte zile-i avea! Cum ai înghețat la Don? Îi fi adormit în post, blestatule!

— Nu, om bun! Acolo, la Don, au înghețat mii de suflete. Bine că s'a spart frontul mai repede... Eh! Mare cumpăt! Și rușii vin... vin... vin...

— Cine? Ce, ești nebun? Unde vin rușii?

— Vin, om bun! Au spart frontul... a căzut Donul... Stalingradul... și rușii vin... vin cu motorizatele...

— Tu, măi omule, trebuie să fii nebun! Unde? Care ruși?

— Rușii, omule! Bolșevicii... nimeni nu-i mai poate opri! Ai văzut vr'odată cum se prăbușește muntele? Se cutremură, stâncile prind a se prăvăli... așa s'au prăbușit ei peste frontul gherman...

„Poate mă cunoaște, mă știe că mi-e frică de bolșevicii... vrea să mă sperie...“, se socoti popa și prinse fața pământie a străinului în raza verzuie a ochilor lui de vulpe.

— Astea să le spui mâne-ta, măi... strigă el și dădu vânt calului, lăsând omul în urmă.

„Bolșevicii... auzi... cum au să vie bolșevicii? I-au strâns nemții într'un clește... cum au să vie? Ce tot bate din bot omul ista? Asta'nseamnă că ar veni la putere comuniștii... calicimea...? Ar trebui spus lui Brici... chiar am să-i spun lui Brici, să-i iasă înainte să-i sdrobească fălcile... să nu mai bage lumea'n boale cu vorbe de clacă“...

Dar, oricât se socotea, în minte îi răsărea o întrebare grozavă: „Dar dacă totuși e adevărat? Ce s'ar alege din popia lui? Ei, las-o dracului de popie, și-așa-i juncă slabă. Ce s'ar alege de lefușoara lui, dacă vin calicii la putere? Ar mai avea el lefușoară? Ia'n să iau sărăcia de om în sahie să-l întreb“...

Opri, omul gemea slab târîndu-și când un picior, când altul.

— Hai, fariseule... poftim... duhul mâne-ta!... sui măi repede, pierd vremea...

Străinul gemu ca'ntr'un canon, scrâșni, se cuibări în fân. Înainte se deslușeau luminițele Udeștilor. Hă-măiau câinii, se repezeau zăpăind la porți, speriați de sania care trecea printre case ca o nălucă a înserării: „Il duc drept la postul de jandarmi“... se hotărî Tăviță. Să mă ție minte, a-nimala!“

Sania urcă delușorul Bulboanei, coti la podul școlii. În fața casei poștești suna în brazi un vânt larg. Căluș se opri sforăind. Tăviță îi unse sdravăn spinarea, gonind mai departe.

Abia când zări felinarul chior din fața postului, soldatul se foi îngrijorat în fundul săniei, se opinti să sară jos, simțind primejdia. Dar cum să sară, cu picioarele carne vie? Tot atâta, orice i s'ar întâmpla, numai să-și poată lepăda ciubotele, să se'ntindă lângă vr'o sobă caldă, s'adoarmă — și să doarmă cât munții. Sania trase în ograda postului. Brici ieși în prag cu pușca'n mână. Il recunosc pe popa Tăviță și după ce spuse râzând că-i bucuros de oaspeți, întrebă cine-i străinul din fundul săniei.

— Ai să vezi... ai să te crucești... majur Brici! Ai s'auzi vești mari... așa cum de multă vreme n'ai mai auzit... Hei, fariseule, am ajuns!

Sgudui străinul, îl apucă de-o mâneacă și mai apoi, împreună cu Brici, îl duseră de subțiori într'o încăpere. Brici dându-și sama că a ajutat la mers unui soldat, un mârlan, un păduchos, sări trei pași înapoi:

— Cum... milostenia mâne-ta mârlan... nu poți merge, măi boule? Drepti! Ridică-te și bate copita, că te sfarm! Auzi, țărănoiul... De unde vii?

Soldatul, după ce se uită cu dojană la Tăviță, cercă să-și lipească picioarele, să-și scoată pieptul, în fața ochilor buhăiți ai majurului. Nu izbuti, căzu pe un scaun — și atât popa cât și jandarmul tăceau privindul. Fața îi fusese pesemne albăstrie, acum bătea în negru, arsă de cine știe ce frig năpraznic. Buzele-i erau umflate, la nas avea urme vechi de sânge. Ochii îi erau scufundați în fundul capului. Nu mai tremura, căldura îi ostenise genele, voia să doarmă, își scăpă capul în piept...

— Spune că vine dela Don... șoșoti popa. Și mai spune c'au rupt bolșevici frontul... că ai noștri fug... vin rușii... Mă auzi, Todiriță Brici? Spu-

ne că vin rușii... Ia'n desmorțește-l o leacă și întreabă-l...

— Ce spune? întrebă Brici năuc. Că vin, cine? Rușii? Poi, pentru vorba asta, îl duc după casă și-l pușc... cu mâna mea îl pușc... Cine vine măi?

Dintr'un salt se izbi cu amândoi pumni în fălcile adormitului.

— Cine vine? vin rușii? Milostenia mâne-ta de bolșevic, stai că-ți arăt eu ție! Cine-ai spus că vine?

— Dece mă bați degeaba? îl întrebă soldatul, lasă-mă să dorm... de trei săptămâni fug... am înghețat pe vagoane... prin căruțe... pe drumuri... și toate veneau în fugă... am văzut regimente întregi moarte de frig... Ghermanii, când au simțit că frontul putea a mort, s'au suit în motorizate... pe aici ție-i valea! L-au lăsat la greu tot pe român — românul a luat-o și el la fugă, dac'a văzut ce-a văzut... dar treaba asta putea rău chiar din început... de cum ne-au înstrăinat la Don, la Stalingrad... Acolo, la Don, au captușit ghermanii o bortă a vânturilor, numai cu români... Eram fără ismene pe noi... fără cușme... în niște mantăi de scândură... dracu știe! Degeram în gropi, dărdăiam cu genunchii la gură, nemții aveau sube și sobițe, erau îmbrăcați ca urșii... stăteau la cantonamente calde... cântau... Dac'am oblicit asta, noi, tunarii, am știut ce-aveam de făcut! Când era gerul mai sdravăn, ne-am turnat apă'n ciubote... na! Incaltea să ne înghețe picioarele, numai să scăpăm!... Ce-aveam noi cu borta vânturilor dela Don?

Soldatul tăcu — se uită speriat la ochii măriți ai majurului, la ochii de vulpe ai lui Tăviță.

— Aista-i adevăru! adevărat, pe sfânta cruce! ne-au burzuluiit... ne-au pus pe fugă... în scurt timp pot s'ajungă aici! Ce vă uitați așa la mine?

Ochi fereastra pe unde ar putea să sară, își privi picioarele ca pe niște lemne netrebnice, dădu din mâni a silă.

— Atâta pagubă! Dac'am trecut prin ce-am trecut, puțin îmi pasă!

Cred c'am văzut sfârșitul lumii. Imi puteți face ce vreți... puțin îmi pasă! Mai rău nu-mi poate fi!

— Și spui că vin rușii? îl întrebă majurul, cu un glas ostenit, sfârșit. Cum așa? I-ai văzut tu, cu ochii tăi?

— Cu ochii mei! Doi am și să-mi sară!

— Bine, măi flăcăule, măi! Dacă spui tu așa, bine! Iaca ridic telefonul — întreb pe cei mai mari. Bine?

— De bună samă că-i bine să'n-trebi! Dacă nu ți-or spune tot așa și cei mai mari ai dumitale, să mă arzi cu foc!

Aparatul țărâi lung.

— ...Allo... Aici majurul Todiriță Brici... da... da domnule locotenent, e adevărat că-i rău la Cotul Donului? A venit un dezertor... da... da... spune trăsnaî... Da, de bună samă... așa am crezut și eu... doar un contraatac bolșevic... nemții au să restabilească frontul... Să trăiți! Ai auzit, mărlane, ce spun cei mai mari, cei care știu?... Apoi milostenia mâne-ta de mărlan, stai că-ți arăt eu ție! Am să-ți ung câteva săcușoare la spinare, să-ți verși borhăele... Părinte, ia'n dărâ-mă-l la pământ! Dărâ-mă-l dintr'un pumn sfânt, milostenia mamei lui! Așa!

Dar popa simțise că străinul spusese adevărul curat. Că are să-l sdrobească în pumni, asta-i altă bubă; deocamdată trebuie să-l liniștească pe Brici, căci amar îl roade la cuget o întrebare. Făcu spre jandarm un semn de liniște, își potrive o față bună, un glas cald și se întoarse asupra nenorocitului:

— Lasă, bădiță, nu te speria, ce naiba? Te afli în fața unui slujitor al altarelor lui Dumnezeu, liniștește-te, niciun fir de păr nu ți se va clinti... Ți-o jur eu... Da, ia'n spune-mi: umblând și oblicind prin atâtea Rusii, aflata-i oare cumva ce fac bolșevicii cu preoții... cu leafa lor? Că dacă vin și-aici calicii la putere, e adevărat că nu mai dau leafa preoților? Ia'n spune-mi...

Străinul tăcu îndelung, gândind:

„Uite, tâlharul! In loc să mă întrebe ce-o să i se întâmple cu turma, cu biserică, se gândește numai la leafa lui“...

Răspunse liniștit:

— ...din câte am oblicit pe ici-colo, părinte, în Rusia trăiesc rău cei ce umblă cu picușuri... cine umblă cu picușuri, o dă prin șperlă... asta o știu, de bună samă... despre lefuri, nu-s popă, n'am auzit!...

— Așa... va să zică n'ai auzit... Bine... duhul mâne-ta de fariseu! Adu săcușoarele, majur Brici, adu-le, duhu mâne-sa... să-i arătăm noi cum se răspândesc svonurile!

Dintr'un pumn în moalele capului, străinul se clătină, scaunul crăpă sub dânsul, se rostogoli în mijlocul încăperii, ghemuindu-se de spaimă. Nu răcni. Ar fi fost degeaba, căci în timp ce popa i se urcase cu picioarele pe piept și-i apăsa când o latură a trupului când alta, Brici se suflecă, înșfăcăse un săcușor de nisip; îl repezi pe popă la o parte și prinse a izbi cu sete până ce trupul străinului nu mai avu niciun tremur.

— Așa... milostenia mâne-ta de golan... așa! Na-ți bolșevici... Na-ți minciuni... Na-ți svonuri! Părinte, întoarce-l cu fața'n jos! Așa! Să i se scurgă plămânii pe nas! Mai vin bolșevicii, dobitocule? Mai vin, mărlane? Na-ți bolșevici, să ai câte zile-i trăi!

Suflând greu cu ochii bulbucați, Brici izbea înainte, trupul omului era ca o sdreanță umblând de ici-colo prin încăperea luminată slab de o lampă aproape chioară.

Dar cineva ciocăni la geam, apoi bătut tare în ușă.

— Cine-i? întrebare amândoi deodată, popa și jandarmul.

— Străjerul... răspunse un glas speriat. Deschideți pentru numele lui Dumnezeu, deschideți... am să vă spun o veste... o veste...

— Ce-i? sări Brici și în deschizătura ușii se arătă vârful unei cușme, o față speriată privi lung încăperea. Dom'majur... dom' majur Brici... veniți repede să vedeți... trec niște fugari...

trec cu sutele și cu miile... grăiesc nemțește... au fugit dela front... au spart rușii frontul... fugarii aceia se

opresc la porți... scoală oamenii... cer mâncare... adăpost... toți sunt înghețați, flămânzi... dom'majur, ce-i asta?

IV

Aprinseră într'un șopron foc mare, stăteau strânși unii într'altii, tremurând, uitându-se mirați cum se vâzolesc flăcările. Ii năvăliseră bărbile, erau scofâlciți, desfăceau în fața căldurii niște mantale rupte, își arătau piepturile, apropiindu-și-le mai mult de foc. Din resturile de bocanci și cisme puse alături ieșeau aburi mari, aburi mari ieșeau din zecile de picioare întinse spre jar. Nimeni nu grăia, s'auzeau doar cum trosnesc lemnele arzând.

La marginea drumului stătea hâit un șir lung de chesoane, caii apucau în dinți nuielele gardurilor, ronțându-le.

Satul se trezi în acel ceas târziu, coborau oameni de pe toate ulițele, din toate cătunele, se strângeau jur-împrejurul nemților, privindu-i, mirându-se cu glas tare.

— Asta au căutat-o... asta au găsit-o... spuse mătușa luița. Iaca, au trecut pe-aici mândri că nici cu scara

cerului nu le-ajungeai la nas! Vezi? Unde vi-i fala, măi?

Niciun obraz nu se clinti, nu se clinti nici când s'auzi glasul lui Darie cel bătrân; venea însoțit de jandarm și de popa Tăviță; tustrei se opriră locului.

— De-amu... de-amu... cârâi Darie, dacă-s bătuți nemții... îi capătul nostru...

— Care nemți? Care nemți bătuți? se stropși Brici. Aiștea-s vreo unitate... se scurg în refacere... contraatacul bolșevicilor a fost zdrobit... noi suntem iarăși tari... v'au speriat câțiva fugari, măr boilor?...

Oamenii se feriră tot mai în întuneric, unul grăi destul de tare:

— Bine c'am văzut și neamț cu cismele după cap... Dă doamnel...

S'aprofia de ziuă, focul căzu în scrum, fugarii se ridicară parcă dormind, chesoanele prinseră a scârțâi spre Miazănoapte.

V

Popa și jandarmul stătură în casă la Darie până la ziua albă.

Hapsânul, plesnindu-se din când în când peste frunte, întreba:

— ...și pentru ce-au să mă jugănească pe mine calicii? Ha? Pentru ce?

— Pentrucă ne-am mâncat de sub unghie? îl întrerupse Darianca. Eu, de sub mine am mâncat... și am strâns... Mă știe măicuța Hristoșelului... Tot ce vedeți, oameni buni, cu sudoare am strâns...

— Ha? Pentru ce-au să mă jugănească? o întrerupse bărbatu-su. Mă știe unul dumnezeu cât m'am chinuit și-am strâns...

Dar parcă nimeni nu-i auzea. Popa, stând rezemat de horn, își mânca unghiile, socotindu-se:

— La adică, svârl rantia de pe mine... mă fac cioban... pădurar... duhul mâne-sa! Hotărît, s'a dus dracului popia! Drept că era juncă slabă... Dar câte o leacă de lapte tot picura...

— Hait, Todiriță... Todiriță... se căina Brici în sinea lui — și s'a dus gradul! De bună samă, dacă s'a schimbat vremea, șontul Cimpoeșului îmi face arătare... Vine ceasul șontului.

Se mișcă în scaun rostind cu glas tare:

— Hotărît, vine ceasul șontului!

— ...ceasul șontului... spuse hapsânul ca un răsunet și toți tăcură iar, ascultând urletul cânilor.

Dulăii se repezeau la porți, zăpăiau către drumul împărătesc. Fugarii treceau — puzderie, frunză și iarbă... oameni, cai, tunuri, câte-un motor tușea, scrâșneau pietrele sub greutatea ferului în mers. Din niște harabale negre veneau gemete, caii strănutau în crucea drumurilor, s'auzeau bătăi scurte în porți. Iar satul parcă murise. Tipenie de om nu ieșea afară să-i vadă cum trec. Strânși în paturi și'n culmea cuptoarelor, udeștenii visau cu ochii deschiși în întuneric, sfârșitul cumpenei; gerul crăpase, streășinile picurau, luminoase erau în cer zodiile luferilor...

Când se luminează de ziuă, Darie cel bătrân se urcă pe cuptor, își trase cojocul peste cap, prinse a geme ca pălit de-un junghi.

— Vezi să nu te iee dracul... îl sfădi muierea ațâțând focul. Te-ai urcat la somn, în loc s'alergi... s'a făcut ziuă... Trebuia să fii în Fundoaia... să iai sama la tăietorii de lemne... Dacă ne fură vreun stejar ?

— Taci, afurisenie, taci... taci, sfărâma-te-ar melișoaietele iadului! Of doamne... ce să mă fac eu?

— Astupuș în borta vânturilor, dihanie!

— Taci, vârtelnița dracilor, taci ! Lasă-mă să mă gândesc! Ce mă fac dacă ni se duce strânsura? De sub mine am mâncat, și-am strâns! Iți dai samă ce-i asta? Dacă vin calicii, mă întrebă cum am strâns avuția...

Căzu într'un somn greu, sguduit de visuri. Ori-cum se sucea, da de fața lui Costan Cimpoeșu răsând la dânsul :

— Ți-am spus, bade... îi făcu semn Costan. Încă dela judecata bătrânilor ți-am spus că are să vie o vreme... Și vremea vine... Ne-ai luat grădina, bordeiul... ne-ai scos în drum — am răbdat-o și asta... pentru că știam că vine vremea...

Hapsânul se ridică în capul oaselor, svârli cojocul :

— Vârtelnița dracilor, nu i-ai putut sfărâma capul atunci? Trebuia să iai o piatră... să-i sfărâmi scăfârli... îl plăteam cu bani... cu bani... of, mă'n-năbuș! Ce-are să fie când or veni?

— Astupușul iadului... taci! Taci odată! N'ai ascultat ce spunea Brici? El îi jandar, știe... Asta a fost numai o burzuluială a oștilor... pe nemți nu-i poate bate nici naiba! Și chiar dacă i-ar bate... Și chiar dacă ar veni șonții și calicii, ascultă-mă bine, ghiujule! Le-om unge ochii cu bani... Cu bani se poate totul pe lumea asta... Poți cumpăra grădina raiului... îi poți scoate afară pe dumnezeu, cu portăreii, îl poți desbate pe Isus Cristos din cuie!

Sta dreaptă, își șuiera vorbele :

— Și-apoi cine are dreptul să-mi între'n ogradă, să mă'ntrebe? Ograda-i a mea... averea-i a mea! Dacă intră unul îi retez capul cu secerea... i-l despice cu topoșul... o pun mărturie pe măicuța Hristoșelului !

VI

— La urmă își puse opinea la picioare, își lăsă capul în pumni, nu mai vedea nimic înaintea ochilor, gândurile i se opriseră locului. Nu-și da sama dacă inima lui râde... dacă plânge. Mătușa Natalia înlemnise cu fusul în mână,

privindu-l. Măriuca scormoni focul și flăcările prinseră putere, duhnind depărtat; ca niște grindeni roșii răpăiau în căscătura largă a hornului.

— Ce-i fi gândind tu, bujorul mamei ?

Costan își luă opinca de jos, prinse s'o cârpească mai departe, dar vârful sulvacului îl nimerea în palmă, îl înfigea de trei ori în acelaș loc.

— Mămucă... nu știi... nu văd nimic, m'a orbit bucuria... nu știi.

— Toți străinii câți au trecut spun că s'apropie sfârșitul... asta am cetit-o și eu pe obrajii chiaburilor. Darie cel bătrân s'a făcut negru. Darianca s'a subțiat și mai tare... Merge plecată de mijloc, parcă ar avea bolovani în spate... Și-apoi, l-am văzut pe Tăviță... știi, avea în ochi ca un felinar verde... ..acum i s'au stins ochii... umblă cu ciuful de barbă încâlcit. Brici... el doarme zi și noapte. Bea basamac până-i crapă rânza... se culcă și iar se scoală, iar bea... spune oricui că are să se lase de jândărie... nu l-ar lăsa boalele!... Dar să vedem ce ne-o mai grăi ziua de mâne.

— Mamă, am roți de moară la glesne... nu mă pot răsuci... știi bine! Vreau să aflu dac'a venit ceasul să mi le svârl... dacă încă n'a venit încă mai aștept cum am așteptat atâția ani... Mă duc la Hoancă...

Își încâlță opincile sparte, își îmbracă minteanul ca'ntr'o fugă. Când ieși afară, nimic nu s'auzea în somnul târziu al satului, decât picurii rari ai streșinelor. Sălciile Alisandroaiei abia se deslușeau sub florile de foc ale văzduhului. Sări pârâul, gândind: „Ca să-mi slobod glesnele, trebuie un ferar meșter; ferarul acela poate fi Hoancă... pșate să-mi las pietrele de moară lângă vatra lui... să mă întorc acasă chiuind...”

Coti la poarta Călinilor, sări pârleazul la Olivani, bătu în ușă cu nerăbdare. Olivanca deschise bucuroasă de ospeția lui:

— Hei, Costane... astă vară, pe pragul ista vechi, mi se răsuceau picioarele sub saci de grâu... ne pârâiau umerii... Azi a trecut pragul ista un amărît cu picioarele răsucite de alte greutateți... Hoancă a venit olog...

De pe cuptor spânzura un picior pârros, din a cărui talpă picurau niște stropi leșietici sfârâind pe plită. Din timp în timp, Georgina atingea piciorul acela cu un deget, îl clătina să vadă dacă nu cumva învie sub puterea duduitoare a căldării. Piciorul se clătina într'o parte și'n alta, se statornicea la locul lui, mort — și fata plângea mocnit, rareori izbucnea în bocet:

— ...Sănătos erai... amândouă picioarele le-aveai... și tot o dam greu... Hoancă... Hoancă...

— Taci... taci... lasă-l...

— Cum să-l las și să nu-l bocesc... cum să nu-mi bocesc norocul... Hoancă... Hoancă... Și-a fost o noapte... picura streășina casei... ne gândeam că vine primăvara — vara... Hoancă... Hoancă! Și-a căpătat ordin verde, Brici te-a scos ca pe-un hoț, te-ai dus... Hoancă...

Hoancă se răsuci mult, se ghemui cu fața la perete, se răsuci iar, arătând o față neagră, niște ochi măriți de-o spaimă lăuntrică:

— Nu mă boci, Georgină!... Lacrimile n'ajută la nimic! Mai bine plânge-le în pământ... să răsară grâu... Cređ c'am să mor...

— Uite, măi Hoancă... a venit Costan să ți se'nchine de sănătate...

— Costane, frate Costane... m'au mâncat... Nu-i nimic... oh, lasă! Numai de nu mi-ar bubui tunurile'n cap... doamne!

— Hoancă... lasă... te-om duce la un spital... pe la cântatul de ziuă al cocoșilor... Sunt prietenul tău... fratele... te-om duce, și'n câteva săptămâni tot eu te-aduc acasă sănătos... La vară, mergem iar la grâu... ți-aduci aminte?

...Hoancă avu un răs amar:

— Olog de-un picior... N'am să mai pot mânui coasa niciodată... Păcat! Vine eapătul lumii... Sărăcii au să capete pământ.

— Hoancă... știi tu bine asta?

— In dumnezeu nu cred — că nu l-am văzut... da'n lucru ista cred ca'n lumina ochilor... Acolo, la Don, ne-au înconjurat rușii... ne-am speriat... ei ne-au spus : „Nu vă temeți! Svârliți armele... duceți-vă acasă... războiul bogaților se sfârșește... veți căpăta pământ!“... Și am umplut lumea...

La o apă mare ne-au înconjurat nemții, ne-au prins... ne-au aliniat în front, să ne trimită iar împotriva rusului. Care făcea gură era împușcat. Dacăm văzut așa, pe-o noapte cu ger strașnic mi-am turnat apă în ciubotă. Mi-a înghețat piciorul. Atunci nemții m'au pus la un loc cu alții de-ai noștri înghețați, pe-un vagon de prund... ne-au vânturat vânturile paisprezece zile și paisprezece nopți, prin amară lume, acolo, pe vagonul de prund... Mulți au murit, am rămas puțini. Eu n'am vrut alta decât s'ajung acasa... să plâng... să-mi sugă lacrimile bordeiul tatii și-al mamei...

Tăcu, reluă cu glas încet :

— ...cât frig am tras, n'are să iasă din mine de-ar fi s'o duc o mie de ani... ne-au dus și ne-au svârilit la poarta viforului... la Asia... aproape goi... eu am ajuns acolo cu ismenele rupte de-acasă și tot pe acelea le am și acum. Ne tot scotea ochi că ne vin cojoace și flanele... pe dracu!

M'au trimis în delegație la Odessa, să iau în primire vreo treizeci de vagoane de cojoace... să însoțesc trenul. Eram eu, un sergent și-un majur. Era frig mare, parcă și stelele înghețau în cristalul lor. Uneori, când te uitai la stele, te tăiau cu lumina lor până'n inima borhăelor... Și-am ajuns la Odessa, la o rampă; majurul a luat cojoacele'n primire... eu și sergentul făceam de santinelă în lungul vagoanelor. Două săptămâni am tot stat, trenul nu mai pornea spre Don. Intr'o zi vine un general, unul mândros al naibii! Ii trebuiau treizeci de vagoane ca să care în țară nu știu ce lucruri luate dela Odessa. Vine la majur :

— „Aici ce ai?“

— „Cojoace pentru front!“

— „Cât voi număra trei, jos cojoacele... îmi trebuie vagoanele... n'are să-i ia naiba pe mârłani la Don... Când au mai avut ei cojoace?“

Destul c'au venit niște gărzi, au descărcat cojoacele în treizeci de motive, în omături. Acolo le-a nins și le-a burnițat — n'au mai ajuns la Don... Ne-am întros la front, eu, sergentul și majurul.

— „Unde-s cojoacele?“

— „N'am avut vagoane... Iată cum a fost...“

Uite, oameni buni, ce va să zică războiul bogaților! Pentru ei, săracul n'are crezământ... n'are preț...

Destul că majurul a fost judecat și împușcat pentru trădare de țară... tu știi ce-i aceea, măi Costane... Soldații morți de frig, abia au așteptat s'atace rușii... rușii au atacat... au sfărâmat totul... și vin... vin, măi fraților... de-ar veni mai repede... vine altă rânduială... păcat că eu n'am să mai fiu...

Plânsul îi sgudui umerii, se'ntoarse cu fața în jos.

— Da'tu să nu plângi Georgină. Am avut o primăvară și-o vară... au căzut frunzele...

— Hoancă... măi Hoancă, de ce plângi tu ?

— Plâng, Georgină... Plâng după tine... bucuria ochilor și-a inimii... Da' nu-mi pare rău, tot ai mâncat din mâna mea pâne de grâu...

— Lasă, Hoancă... în zori te-om duce la spital... tot eu te-oi aduce sănătos...

— Cred că-i degeaba, măi Costane... Mi-i înghețată inima... N'au să-mi poată pune inimă nouă...

Se ridică într'un cot, uitându-se lung, pe rând, la cele trei chipuri înmărmurite :

— Mamă... oare încă nu-i ziuă afară? Destupă ferestruica, mamă... vreau să văd soarele...

Inlemni așa, sprijinit într'un cot, uitându-se mirat la ferestruică.

Zilele amare se scurseră în pământ cu cele dintâi pâraie, se acoperiră sub glie odată cu trupul filosofului. Și veni soarele-biruitorul, veniră alte vești din depărtata Rusie; și toate arătau răzvedit începutul sfârșitului.

Năprazna lui Hoancă s'amestecă în atâtea năprazne din inima Cimpoeșului. El se oprea din mers, se uita la grădina luată cu hapca; se uita după aceea peste sat, sus, la vișini, unde putrezea Hoancă în cotuna morților săraci. Și Hoancă parcă ridica mâna din țernă și-l liniștea cu niște vorbe înțelepte:

— Cine are... are... are...

— Nu! Ii răspundea Costan, trebuie să'avem și noi!

Brici se ferea din cale, parc'ar fi fost căptușit din nou cu dinamită...

Il ocolea popa Tăviță, amândoi Darienii, când îl vedeau, își trăgeau cușmele mai pe ochi, spunându-și în sine:

— Vremea șontului... îi vremea...

Costan, încă, le simțea perii lupului, sub pielea mioarei umilite. Știa că încheștarea cu ei va fi al dracului de grea, poate va trebui să le dea să înghită cângi unse cu miere — și când va veni vremea să smucească, va smuci crâncen, le va scoate afară măruntaiele și toți dinții... Doamne, oare când va fi ziua aceea? Ar trebui să fie față lume de peste lume, frunză și iarbă de oameni... toți să se bucure.

Nu mai putea dormi. Sta tăcut în lungul nopților, se răsucea în așternut, îl apucau treaz strigările de ziuă ale cocoșilor.

Își închipuia ceasul când va intra în ogorul dela Gura Miresii, pământul acela bun din vatra Poenilor.

Un drumușor duce până'n Racova, peste codri. Un pârâu își gălgâie spumele printre lanuri cu rouă multă, printre grăe bogate. Acolo, păpușoi cresc voinici și grași, grâul crescut acolo pare un aur vechi. Fânul are miroznă dulce, miroznă dulce au

pulpele vacilor care-l pasc. Laptele păscut din sucii trifoișului, din cărnita verde a luțernei, din margaretele cu bumbi galbeni, din pănușița umedă — laptele păscut acolo are o spumă bogată, încât gospodinele care-l mulg, mângâie și desmiardă pulpele vacilor — și vacile amiroase a fân.

Acum, din brazda aceea grasă se înfruptă Darienii, ei sbat untul păscut din flori...

Cimpoeșu sta la fereastră, gândea adânc asupra zilelor de mâne.

— Măriucă... mândră... o chemă el, trezește-te... Amândoi se uitau cum la Răsărit cresc din negură niște codri roșii, și el o cuprinse; Măriuca își lipi sânul de brațul lui voinic, amândoi respirau larg.

— Oare ce rod vom da brazdelor în cel dintâi an?

Ea nu-i răspunse, îi venea să țipe de bucurie.

— Eu cred că să le dăm un grâu bun și mult... că niciodată n'am avut grâu deajuns...

Și-o închipui venind cu amiaza, pe cărărușă. El cosește brazdă din ce în ce mai largă, coasa fâșie din ce în ce mai larg, grâul se culcă pe hreapcă. E asudat tot, și-a asvârlit pălăria, și-a descheiat cămașa, soarele-l arde de-atâtea ceasuri... dar parcă nu-și poate lăsa coasa din mâni, până nu se tocește. O ridică, îi plimbă repede cu-tea pe gură — și sună glasul ferului până'n codri și până'n culmi.

Măriuca aude de după dealuri coasa bărbatului, și grăbește prin Lazuri, se oprește deasupra Racovei, să răsuflă. În vale, omul ei apucă brazdă din ce în ce mai largă... și oare i-a grăit femeia, ori a gălgâit așa frumos pârâul? Se'ntoarce, Măriuca îi poftește bună vreme și spor, întinzând pe-o brazdă, la umbră, un ștergar larg de in...

Venind să-și îmbuce amiaza, el aduce câteva spice, le freacă'n palme, arată bobii:

— Doamne... mândră... cât îs de
voinici...

Amândoi își svârli bobii în gură, îi
mestecă rar, ca pe-o împărtașanie cu
rodnicia pământului, înainte de a hor-

păi din lingurile albe de paltin borșul
cu iz de cimbru.

Își îmbucau amiaza pe niște mintă
sălbatică — și totul amirosea a mintă:
pământul bun, aerul; totul amirosea a
mintă și-a busuioc, ca gura miresii.

Aici se sfârșește al doilea volum din trilogia „NEGURA“.

*Am scris cartea asta, la Udești,
din Septembrie 1948 până'n
Octombrie 1949.*

Dat în lucru : 3. I. 1950; Bun de tipar : 25. III. 1950; Format : 70×100/16;
Tiraj : 30300; Clasificare zecimală : 8 R — 31; Nr. 3625/1949.
Tipografia „Dobrogeanu Gherea”,